

Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

**Збірник наукових праць
№6 (253)**

Київ 2022

**Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць
Вип. 6 (253). – К., 2022. – 167 с.**

Рекомендовано Вченою радою ДНДІМЕ

Протокол №3 від 30.06.2022 р.

Збірник статей присвячено науковим здобуткам молодих науковців – аспірантів та здобувачів наукових ступенів кандидата та доктора економічних наук. Він охоплює широкий спектр проблем із таких напрямів:

- макроекономічні аспекти сучасної економіки;
- інноваційно–інвестиційна політика;
- економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності;
- розвиток регіональної економіки;
- соціально–трудова проблеми.

Розраховано на науковців і спеціалістів, які займаються питаннями управління економікою та вивчають теорію та практику формування ринкових відносин в Україні.

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 28 грудня 2019 р. № 1643 даний збірник віднесено до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук, категорія «Б».

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

СТУДІНСЬКА Г.Я., доктор економічних наук (головний науковий редактор)
ХОДЖАЯН А.О доктор економічних наук, професор (заступник наукового редактора)
ПАСІЧНИК Ю.В. доктор економічних наук, професор (заступник наукового редактора)
ЗАХАРІН С.В., доктор економічних наук, с.н.с. (заступник наукового редактора)
АЛЕКСЄЄВ І.В., доктор економічних наук, професор
НЕБОТОВ П.Г., кандидат економічних наук, директор
ВАРНАЛІЙ З.С., доктор економічних наук, професор
ГУЖВА І.Ю., доктор економічних наук
ПИПА В.І., доктор економічних наук, професор
КИЗИМ М.О., доктор економічних наук, професор, член–кор НАНУ
КУЛЬПІНСЬКИЙ С.В., доктор економічних наук
КОРНЄЄВ В.В., доктор економічних наук, професор
КРАСКЕВИЧ В.Є., доктор технічних наук, професор
ЛОПУШНЯК Г.С., доктор економічних наук, професор
КИЧКО І.І., доктор економічних наук, професор
ШОСТАК Л.Б., доктор економічних наук, професор
ГАРБАР Ж.В., доктор економічних наук, доцент, професор
ЧЕРКАШИНА К.Ф., кандидат економічних наук, доцент
ІВАНОВ Є.І., кандидат економічних наук (відповідальний секретар)

МІЖНАРОДНА РЕДАКЦІЙНА РАДА

АГНЕСЬКА ДЗЮБІНСЬКА, доктор філософії, Економічний університет м. Катовіце, Польща, професор кафедри менеджменту підприємства
АДАМ САМБОРСЬКІ, доктор філософії, Економічний університет м. Катовіце Польща, кафедра менеджменту підприємства
ВІРГІНІЯ ЮРЕНІЄНЕ, професор, доктор наук, завідувач кафедри філософії та культурології, Каунаський факультет, Вільнюський університет, Литва
ГОРБОВИЙ АРТУР ЮЛІАНОВИЧ, професор, доктор технічних наук, Словацька Академія аграрних наук, член відділення економіки та менеджменту, (Словацька республіка)
ДІАНА СПУЛБЕР, доктор філософії, Університет Генуї, асистент професора кафедри філософії суспільств, м. Генуя (Італія)
ІВАН ТЕНЕВ ДМИТРОВ, професор, доктор економічних наук, Університет «проф. д-р Асен Златаров», завідувач кафедри економіки і управління, м. Бургас (Болгарія)
МІТАР ЛУТОВАЦ, професор, доктор технічних наук, Університет Уніон ім. Миколи Тесла, факультет індустріального управління, завідувач кафедри технологій, м. Белград (Сербія)
ЮРАЙ СІПКО, професор, доктор економічних наук, Словацька Академія наук, директор інституту економічних досліджень, м. Братислава (Словацька республіка)
СОФІЯ ВИШКОВСЬКА, професор, доктор наук, зав. кафедри організації і управління (факультет управління) Технологічно–природничий університет ім. Яна і Єнджея Снядецьких у Бидгощі, Бидгощ, Польща
СТЕФАН ДИРКА, доктор економічних наук, професор, Вища економічна школа, м. Катовіце, Польща, професор кафедри менеджменту і маркетингу. Міжнародний акредитор Міністерства науки і освіти Республіки Казахстан
ТОМАШ БЕРНАТ, професор, доктор наук, завідувач кафедри мікроекономіки, факультет економіки і менеджменту, Щецинський університет, Польща

Друковане періодичне видання «Формування ринкових відносин в Україні»

внесене в міжнародну базу даних періодичних видань:

ISSN 2522–1620

Key title: Formuvannâ rinkovih vidnosin v Ukraïni

Abbreviated key title: Form. rinkovih vidnosin Ukr.

Індекссування і реферування: Україніка Наукова, Джерело

Міжнародні інформаційні та наукометричні бази даних: Google Scholar, Index Copernicus International (ICI), Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського.

Формування ринкових відносин в Україні, 2022. Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ 22545–12445ПР від 20.02.2017 року

© Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки, 2022

State Scientific Research Institute of Informatization and Economic Modeling

MARKET RELATIONS DEVELOPMENT IN UKRAINE

**Collection of scientific works
№6 (253)**

Kyiv 2022

**Market Relations Development in Ukraine: Collection of scientific works
Volume 6 (253). K., 2022. – 167 p.**

Recommended by the Academic Council SSRIEM
Protocol No. 3 dated June 30, 2022

The collection of articles is devoted to scientific achievements of young scientists – graduate students and candidates for scientific degrees of Ph.D and doctor of economic sciences. It covers a wide range of issues in these areas:

- Macro-economic aspects of modern economy;
- Innovation and investment policy;
- Economic issues of industries and types of economic activity development;
- Development of a regional economy;
- Social-labor problems.

Collection of works is focused on scientists and specialists dealing with economic management and those, who learn the theory and practice of market economy in Ukraine.

According to the Decree of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 1643 of December 28, 2019, this collection is included in the List of scientific professional editions of Ukraine in which the results of the dissertation works for obtaining the scientific degrees of doctor and candidate of sciences, category «B» can be published.

EDITORIAL BOARD

G. STUDINSKA, Doctor of Economics, (Chief Scientific Editor)
A. KHODZHAIAN, Doctor of Economics, Professor (Deputy Editor in Chief)
Y. PASICHNYK, Doctor of Economics, Professor (Deputy Editor in Chief)
S. ZAKHARIN, Doctor of Economics, Professor, Senior Researcher (Deputy Editor in Chief)
I. ALEKSEEV, Doctor of Economics, Professor
P. NEBOTOV, Candidate of Science, Director
Z. VARNALIY, Doctor of Economics, Professor
I. GUZHVA, Doctor of Economics
V. PYLA, Doctor of Economics, Professor
M. KYZYM, Doctor of Economics, Professor, member of the NASU
S. KULPINSKY, Doctor of Economics
V. KORNEEV, Doctor of Economics, Professor
V. KRASKEVICH, Doctor of Technical Sciences, Professor
H. LOPUSHNIAK, Doctor of Economics, Professor
I. KYCHKO, Doctor of Economics, Professor
L. SHOSTAK, Doctor of Economics, Professor
Z. HARBAR, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
K. CHERKASHYNA, Ph.D, Economic Sciences, Assistant Professor
Ye. IVANOV, Candidate of Science (Economics) (executive secretary)

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD

AGNESHKA DZYUBINSKAYA, Doctor of Philosophy, Economic University of Katowice, Poland, Professor of the Department of Management of the Enterprise
ADAM SAMBORSKI, Ph.D., Economic University of Katowice, Poland, Professor of the Department of Enterprise Management
VIRGINIA YURENIENE, Professor, Doctor of Science, Head of the Department of Philosophy and Culturology, Kaunas Faculty, Vilnius University, Lithuania
GORBOVY ARTHUR YULIANOVICH, Professor, Doctor of Technical Sciences, Slovak Academy of Agrarian Sciences, member of the Department of Economics and Management, (Slovakia)
DIANA SPULBER, Ph.D., University of Genoa, Assistant Professor, Department of Philosophy of Societies, Genoa (Italy)
IVAN TYNEV DMITROV, Professor, Doctor of Economics, University «Prof. Dr. Asen Zlatarov, Head of the Department of Economics and Management, Burgas (Bulgaria)
MITAR LUTOVATS, Professor, Doctor of Technical sciences, UNION UNIV. Mykola Tesla, Faculty of Industrial Management, Head of Technology Department, Belgrade (Serbia)
YURAY SIPKO, Professor, Doctor of Economics, Slovak Academy of Sciences, Director of the Institute for Economic Research, Bratislava, Slovakia)
SOFIA VISHKOVSKA, Professor, Doctor of Sciences, Head of Department of Organization and Management, UTP University of Science and Technology, Bydgoszcz, Poland
STEFAN DIRKA, Doctor of Economics, Professor, Higher Economics School in Katowice Poland, Professor of Management and Marketing Department. International accredited by the Ministry of Science and Education of the Republic of Kazakhstan
TOMASH BERNAT, Professor, Doctor of Science, Head of the Department of Microeconomics, Faculty of Economics and Management, Szczecin University, Poland

Printed periodical «Market Relations Development in Ukraine»

Included in the international database of periodicals:

ISSN 2522–1620

Key title: Formuvannâ rinkovih vidnosin v Ukraïni

Abbreviated key title: Form. rinkovih vidnosin Ukr.

Indexing and reviewing: Ukrainika Naukova, Dzherelo

International information and scientometric data base: Google Scholar, Index Copernicus International (ICI), National Library of Ukraine after V.I. Vernadskiy

Market Relations Development in Ukraine, 2022. Certificate of state registration of printed mass media Series KB 22545–12445 PR from 02.20.2017

© State Research Institute of Informatization and Economic Modeling, 2022

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 338.45

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7249544>

ЧУКАЄВА І.К.
ЛЯШЕНКО О.Ф.

Сучасний стан формування мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів у країнах світу та Україні

Предметом дослідження є законодавчі та організаційні аспекти створення мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів в різних країнах світу.

Мета дослідження – оцінити сучасний стан формування мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів в різних країнах світу та Україні.

Методи дослідження. У роботі використані діалектичний метод наукового пізнання, порівняльний метод, метод узагальнення даних.

Результати работ. У статті дана оцінка сучасного стану формування мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів в закордонних країнах та Україні. Проаналізовано основні проблеми які гальмують створення мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів в Україні.

Галузь застосування результатів. Система наук з розвитку економіки, економіки підприємств, державного управління та нормативно-правового забезпечення розвитку підприємств в нафтовій сфері.

Висновки. Угода про асоціацію з ЄС, членство в Енергетичному Співтоваристві зобов'язують Україну поступово впроваджувати енергетичне законодавство ЄС, яке стосується вимог мінімальних запасів нафти і нафтопродуктів (Директива 2009/119/ЄС). Однак, ці документи вже не відповідають ані реаліям, ані потенціалу відносин Україна – ЄС та вимагають оновлення з урахуванням ситуації, яка склалась на Україні та міжнародного досвіду створення мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів.

Відсутність в Україні мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів негативно вплинула на ситуацію із забезпечення економіки паливо-мастильними матеріалами яка склалась внаслідок повномасштабного вторгнення РФ на Україну.

Ключові слова: міжнародний досвід, мінімальні запаси, нафта та нафтопродукти, сучасний стан.

CHUKAEVA I.K.
LYASHENKO O.F.

The current status of the formation of minimum oil and oil products in countries of the world and Ukraine

The subject of the research is the legislative and organizational aspects of creating minimum

reserves of oil and oil products in different countries of the world.

The purpose of the study is to assess the current state of formation of minimum reserves of oil and oil products in various countries of the world and Ukraine.

Methods of research. The work uses the dialectical method of scientific knowledge, the comparative method, and the method of summarizing data.

Robot results. The article provides an assessment of the current state of creation of minimum reserves of oil and oil products in foreign countries and Ukraine. The main problems hindering the creation of minimum oil reserves in Ukraine are analyzed.

Results of the work. The system of sciences on the development of the economy, the economy of enterprises, state administration and regulatory legal support for the development of enterprises in the oil sector.

Conclusions. The Association Agreement with the EU, membership in the Energy Community obligates the gradual implementation of EU energy legislation, which concerns the requirements of minimum reserves of oil and petroleum products (Directive 2009/119/EC).

Application of results. The article provides an assessment of the current state of creation of minimum reserves of oil and oil products in foreign countries and Ukraine. The main problems hindering the creation of minimum oil reserves in Ukraine are analyzed.

Field of application of results. The system of sciences on the development of the economy, the economy of enterprises, state administration and regulatory legal support for the development of enterprises in the oil sector.

Conclusions. The Association Agreement with the EU, membership in the Energy Community obligates the gradual implementation of EU energy legislation, which concerns the requirements of minimum reserves of oil and petroleum products (Directive 2009/119/EC).

However, these documents no longer correspond to either the realities or the potential of Ukraine—EU relations and require updating taking into account the situation in Ukraine and the international experience of creating minimum reserves of oil and oil products.

The lack of minimum reserves of oil and oil products in Ukraine negatively affected the situation with the provision of fuel and lubricants to the economy, which developed as a result of the full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine.

Key words: international experience, minimum reserves, oil and oil products, current state.

Постановка проблеми. Ідея країн-імпортерів нафти про необхідність створення власних стратегічних нафтових резервів сформувалася в ситуації виникнення та посилення ролі ОПЕК на світовому нафтовому ринку та нафтових криз 1970-х років.

У 1968 р. було започатковане створення нафтових резервів країн ЄС, у 1973 р., після розгортання однієї з найкрупніших нафтових криз, країни-члени ОЕСР заснували МЕА, на яке було покладене завдання формування єдиних підходів до створення та використання країнами-членами нафтових резервів.

Таким чином, сьогодні у світі діють дві крупні системи колективної енергетичної безпеки з використанням механізму резервування нафти та нафтопродуктів – система нафтових резервів країн-членів ЄС та країн-членів МЕА.

Україна вже 18 років намагається сформувати свої мінімальні запаси нафти та нафтопродуктів. Однак, Секретаріат Енергетичного Співтовариства оцінив у 2020 р. виконання Україною вимог Директиви 2009/119/ЄС стосовно створення МЗНН у 10%, що є вкрай незадовільним в абсолютних показниках.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

До вітчизняних досліджень з проблем розвитку нафтогазового сектору України відносяться праці Лапко О.О., Ковалко О.М., Бурлаки Г.Г. та ін. У той же час, у зв'язку з ситуацією що склалася на ринку нафтопродуктів України через повномасштабне вторгнення РФ, необхідно проаналізувати сучасний стан створення мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів та міжнародний досвід створення цих запасів за метою застосування його в Україні.

Мета статті проаналізувати сучасний стан формування мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів в різних країнах світу та визначити основні проблеми які гальмують цей процес в Україні.

Виклад основного матеріал. Нафтові резерви в країнах ЄС. Сьогодні всі країни-члени ЄС мають зобов'язання зі створення та підтримання нафтових резервів (резервні зобов'язання), встановлені директивами Ради, що визначають результат, якого необхідно досягти у встановлені терміни. За національними урядами залишається право вибору способів виконання резервних зобов'язань. Директиви, як зазначалося вище, встановлюють вимоги мінімального обсягу нафтових резервів, проте кожна країна може формувати резерви більшого обсягу.

Виходячи з положень директив, стратегічні нафтові резерви ЄС мають забезпечувати:

- підвищення надійності поставок сирової нафти та нафтопродуктів;
- пропагування принципу солідарності між членами ЄС у разі настання енергетичної кризи через застосування наперед визначених заходів і механізмів, які повинні забезпечувати узгодженість дій;
- управління надійністю поставок через застосування належних механізмів, спрямованих на подолання наслідків фізичного припинення поставок енергії;
- забезпечення стабільності нафтового ринку в разі переривань поставок і відновлення його належного функціонування.

Нормативно-правове регулювання створення нафтових резервів в країнах ЄС. Головними правовими актами ЄС, які встановлюють резервні зобов'язання країн-членів, є три директиви Ради ЄС, прийняті протягом грудня 1968р. – грудня 1998р.:

- Council Directive 68/414/EEC of 20 December 1968 imposing an obligation on Member States of the EC to maintain minimum stocks of crude oil and/or petroleum products [1];
- Council Directive 73/238/EEC of 24 July 1973 on measures to mitigate the effects of difficulties in the supply of crude oil and petroleum products [2];
- Council Directive 98/93/EC of 14 December 1998 amending Directive 68/414/EEC imposing an obligation on Member States of the EEC to maintain minimum stocks of crude oil and/or petroleum products [3].

У липні 2006р. була прийнята Директива Ради 2006/67/ЄС, яка є кодифікованою версією попередніх трьох директив [4].

Директива містить узгоджені і впорядковані положення всіх попередніх директив. Очевидно, необхідність її прийняття була зумовлена складністю інтерпретації численних чинних правових актів, які часто змінювали положення один одного, що ускладнювало їх застосування.

До важливих актів у сфері резервних зобов'язань країн ЄС можна віднести також прийняте в листопаді 1977р. рішення Ради 77/706/ЄЕС про визначення завдань Співтовариства із скорочення споживання первинних джерел енергії в разі виникнення труднощів у постачанні нафти та нафтопродуктів [5].

Зазначені нормативно-правові акти зобов'язали країни-члени ЄС, насамперед, прийняти закони або інші нормативно-правові акти, які б забезпечили створення та постійне функціонування національних нафтових резервів, а також – створити або вповноважити компетентні органи для вжиття заходів у разі виникнення ситуації, за якої правомірним є використання резервів, та встановили повноваження таких органів.

«Резервні» директиви встановили також для країн-членів ЄС обсяги і структуру мінімальних нафтових резервів, їх призначення, базу для розрахунку обсягу резервів, запровадили процедури звітності, консультацій, прийняття рішень з приводу використання резервів, врегулювали зберігання резервів (лише в частині зберігання резервів однієї країни-члена ЄС на території іншої).

Усі інші питання, не врегульовані названими нормативно-правовими актами ЄС (наприклад, способи формування нафтових резервів та технічних і технологічних умов їх зберігання), віднесені до компетенції національних урядів і законодавств.

Це підтверджується наступним прийняттям Радою ЄС Рішення 77/706/ЄС, відповідно до якого, в разі виникнення труднощів з постачанням нафти та нафтопродуктів, ЄС отримала право за ініціативою країни-члена або самостійно встановлювати завдання скорочення споживання нафтопродуктів у Співтоваристві в розмірі 10% звичайного рівня споживання. Якщо ситуація вимагає запровадження обмеження споживання нафтопродуктів у розмірі, що перевищує 10%, то ЄС повинна винести це питання на розгляд Ради. Важливо відзначити, що відповідно

до рішення ЄС країни-члени зобов'язані негайно вжити заходів зі скорочення власного споживання нафтопродуктів з моменту отримання такого рішення. Таким чином, була істотно посилена роль ЄС у сфері функціонування резервів нафти та нафтопродуктів.

Стан виконання країнами-членами ЄС резервних зобов'язань. Країни-члени ЄС за станом нафтових резервів можна поділити на дві групи. Перша – країни, які на звітну дату зобов'язані сформувати резерви у повній відповідності з вимогами Директиви, друга – країни, які отримали відстрочку у формуванні резервів, з огляду на їх недавній вступ до ЄС. Необхідно підкреслити, що 90-денне зобов'язання виконане всіма країнами першої групи, причому запаси більшості країн значно перевищують вимоги Директиви 98/93/ЄС. Загальний обсяг нафтових резервів першої групи країн забезпечує їх споживання протягом 123 днів, що майже на 37% більше від необхідного рівня.

Що стосується нових членів ЄС, то більшість із них або виконали зобов'язання, або близькі до його виконання. Найбільші проблеми з формуванням резервів мали Болгарія, Естонія і Латвія – що можна пояснити як нетривалою дією резервних зобов'язань для цих країн, так і їх майже повною залежністю від зовнішніх поставок нафти. Однак, у цілому нафтові резерви групи нових членів ЄС забезпечують їх споживання протягом 78 днів, що лише на 13% менше вимог європейського законодавства.

У глобальному масштабі координатором енергетичної політики, зокрема створення нафтових резервів, стало Міжнародне енергетичне агентство (МЕА). Члени МЕА (США, країни Європи, Японія, Австралія та ін) зобов'язалися підтримувати обсяг резервів нафти на рівні, еквівалентному обсягу імпорту (споживання протягом 90 днів).

Інституційне забезпечення. Правові засади діяльності МЕА визначають Міжнародна енергетична програма-угода 1974 р., Програма довгострокового співробітництва МЕА 1976 р. та документ «Спільні цілі», схвалений на зустрічі міністрів енергетики країн-учасниць МЕА у червні 1993р.

Зобов'язання країн-членів МЕА:

- підтримувати нафтові резерви в обсязі, еквівалентному не менш ніж 90-денний загальний імпорт нафти (лише для країн імпортерів);
- розробити програми заходів обмеження попиту і зменшення національного споживання нафти;

– брати участь у розподілі нафти між членами МЕА в разі істотного обмеження постачання.

Сучасний стан формування нафтових резервів в Україні.

Створення мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів для України – один з важливих елементів енергетичної незалежності, адже передбачає формування мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів до 90 днів на потреби держави при виникненні непередбачуваних ситуацій.

Однак, створення мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів обмежується та ускладнюється низкою негативних внутрішніх факторів.

Основним негативним фактором є відсутність нормативно-правового законодавства щодо створення мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів.

Відповідно до постанови КМУ №1106 Держрезерв є головним виконавцем у розробленні:

- моделі формування мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів;
- законопроекту про МЗНН;
- плану дій введення в обіг екстрених резервів у разі значного порушення постачання нафти.

Процес формування мінімальних запасів нафти і нафтопродуктів ініціювалося не раз. Однак відповідні нормативні документи встановлювали нереальні терміни їх формування та не передбачали виділення коштів на їх реалізацію.

Зокрема, Меморандум між Україною та Європейським Союзом про порозуміння щодо співробітництва в енергетичній галузі від 01.12.2005 р. передбачає положення про надання допомоги Україні в реалізації її національної стратегії безпеки поставок нафти. Відзначається, що сторони зобов'язуються розпочати спільну роботу з метою розробки системи управління українськими стратегічними запасами нафти з урахуванням практики ЄС (підпункт «h» п.3.4).

З метою реалізації положень зазначеного Меморандуму Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08.12.2009 р. було затверджено Концепцію створення в Україні мінімальних запасів нафти і нафтопродуктів на період до 2020 року, яка не була реалізована через відсутність необхідних ресурсів.

17 травня 2016 року голова Державного агентства резерву України Вадим Мосійчук повідомив про підготовку плану імплементації Європейської директиви 2009/119/ЄС щодо

формування стабілізаційного запасу нафти і нафтопродуктів.

Метою розробки плану імплементації було розв'язання проблем довкола створення в Україні системи мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів та управління нею, яка б діяла відповідно до Директиви 2009/119/ЄС стосовно накладання на держав-членів ЄС зобов'язання щодо підтримки мінімальних запасів нафти та/або нафтопродуктів.

27 листопада 2017 року Голова Держрезерву України на 9 Нафтовому форумі Енергетичного Співтовариства у столиці Сербії Белграді презентував модель формування та фінансування мінімальних запасів нафти (МЗНН) в Україні відповідно до Директиви 2009/119/ЄС. Обрана модель МЗНН була підтримана членами Європейського Енергетичного Співтовариства. Наступним кроком було винесення її на розгляд та затвердження Кабінету Міністрів України.

Відповідно до плану імплементації Європейської директиви 2009/119/ЄС щодо формування стабілізаційного запасу нафти і нафтопродуктів Державне агентство резерву України 26.07.2018 р. презентувало перший варіант законопроекту про мінімальні запаси нафти і нафтопродуктів. В рамках презентації була представлена модель створення запасів нафти і нафтопродуктів [6].

На разі, Модель і досі знаходиться на розгляді у відповідних Міністерств. Паралельно з процесом затвердження КМУ моделі формування МЗНН, йде й робота щодо написання проекту ЗУ «Про мінімальні запаси нафти та нафтопродуктів» з подальшим його прийняттям ВРУ.

Таким чином, попри певні здобутки, Україна досі не наблизилася до створення нафтових резервів, хоча відповідну роботу було розпочато ще до набуття членства нашої країни в Енергетичному Співтоваристві.

Висновки

Для забезпечення впровадження Директиви 2009/119/ЄС, необхідно оновити та доповнити регулювання чинного законодавства в частині, регулювання організаційно-економічних засад формування та управління МЗНН:

– розробити та прийняти Закон України «Про мінімальні запаси нафти і нафтопродуктів» та План дій введення в обіг екстрених і спеціальних резервів;

– внести зміни до Бюджетного кодексу України в частині включення МЗНН;

– внести зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення стосовно відповідальності за невиконання вимог законодавства про МЗНН;

– привести нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України у відповідність до Закону України «Про мінімальні запаси нафти і нафтопродуктів».

Список використаних джерел

1. Council Directive 68/414/EEC of 20 December 1968 imposing an obligation on Member States of the EC to maintain minimum stocks of crude oil and/or petroleum products // Official Journal L 308, 23.12.1968, p.0014–0016

2. Council Directive 73/238/EEC of 24 July 1973 on measures to mitigate the effects of difficulties in the supply of crude oil and petroleum products; // Official Journal L 228, 16.08.1973, p.1–2.

3. Council Directive 98/93/EC of 14 December 1998 amending Directive 68/414/EEC imposing an obligation on Member States of the EEC to maintain minimum stocks of crude oil and/or petroleum products. – Official Journal L 358, 31.12.1998, p.100–104.

4. Council Directive 2006/67/EC of 24 July 2006 imposing an obligation on Member States to maintain minimum stocks of crude oil and/or petroleum products (Codified version). – Official Journal L 217, 08.08.2006, p.8–15

5. Council Decision 77/706/EEC of November 1977 on the setting of a Community target for a reduction in the consumption of primary sources of energy in the event of difficulties in the supply of crude oil and petroleum products. – Official Journal L 183, 19.07.1979, p.1.

6. Чукаєва І.К. Проблеми формування в Україні мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів. Міжнародний журнал інноваційних технологій в економіці. №7(19) 2018. <https://rsglobal.pl/index.php/ijite/article/view/780> index.php/ijite/article/view/780 (дата доступу 10.07.22)

References

1. Direktiva Soveta 68/414/YEYES ot 20 dekabrya 1968 g., nalagayushchaya na gosudarstva-chleny YES obyazatel'stvo podderzhivat' minimal'nyye zapasy syroy nefti i/ili nefteproduktov // Ofitsial'nyy zhurnal L 308, 23.12.1968, str.0014–0016

2. Direktiva Soveta 73/238/YEYES ot 24 iyulya 1973 g. o merakh po smyagcheniyu posledstviy za-

trudneniy s postavkami syroy nefi i nefteproduktov; // Ofitsial'nyy zhurnal L 228, 16.08.1973, s.1–2.

3. Direktiva Soveta 98/93/YEES ot 14 dekabrya 1998 g., vnosyashchaya popravki v Direktivu 68/414/YEES, nalagayushchaya na gosudarstva–chleny YEES obyazannost' podderzivat' minimal'nyye zapasy syroy nefi i/ili nefteproduktov. – Ofitsial'nyy zhurnal L 358, 31.12.1998, s.100–104.

4. Direktiva Soveta 2006/67/EC ot 24 iyulya 2006 g., nalagayushchaya na gosudarstva–chleny obyazatel'stvo podderzivat' minimal'nyye zapasy syroy nefi i/ili nefteproduktov (kodifitsirovannaya versiya). – Ofitsial'nyy zhurnal L 217, 08.08.2006, s.8–15

5. Resheniye Soveta 77/706/YEYES ot noyabrya 1977 g. ob ustanovlenii tseli Soobshchestva po sokrashcheniyu potrebleniya pervichnykh istochnikov energii v sluchaye zatrudneniy s postavkami syroy nefi i nefteproduktov. – Ofitsial'nyy zhurnal L 183, 19.07.1979, str.1.

6. Chukayeva I.K. Problemy formirovaniya na Ukraine minimal'nykh zapasov nefi i nefteproduktov. Mezhdunarodnyy zhurnal'chik innovatsionnykh tekhnologiy v ekonomike. №7(19) 2018. <https://rsglobal.pl/index.php/ijite/article/view/780> index.php/ijite/article/view/780 (data dostupa 10.07.22)

Дані про авторів

Чукаєва Ірина Костянтинівна,

д.е.н., ст.н.с., головний науковий співробітник відділу розвитку виробничої інфраструктури ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

e-mail: irchukaeva@gmail.com

Ляшенко Ольга Федорівна,

к.е.н., ст.н.с., провідний науковий співробітник відділу розвитку виробничої інфраструктури ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

e-mail: otarnak@ukr.net

Data about the authors

Irina Chukaeva,

Ph.D., Ph.D., Ph.D., Chief Scientific Officer of the Industrial Infrastructure Development Department of the Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine

e-mail: irchukaeva@gmail.com

Olga Lyashenko,

Ph.D., Ph.D., Ph.D., leading researcher of the Industrial Infrastructure Development Department of the State University «Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine»

e-mail: otarnak@ukr.net

УДК 330.341:330.42:005.311.121:004.9–047.44–021.463(477) <https://doi.org/10.5281/zenodo.7249582>

КОЛОДІЙЧУК А.В.

Статистичні методи оцінки взаємозв'язку процесів інформатизації і розвитку економічного потенціалу України

Предметом дослідження є статистичні методи оцінки взаємозв'язку процесів інформатизації й розвитку економічного потенціалу України.

Метою дослідження є виявити статистичні закономірності взаємозв'язку процесів інформатизації й розвитку економічного потенціалу України.

Методи дослідження. У роботі використані діалектичний метод наукового пізнання, метод аналізу і синтезу, статистичний метод, метод узагальнення даних.

Результати роботи. У статті запропоновано алгоритм оцінювання потенціалу розвитку інформаційно–комунікаційних технологій та їхньої інтеграції в економічну систему України. Крім того, запропоновано статистичну модель оцінки економічного потенціалу ІКТ на макроекономічному рівні. У рамках цієї моделі визначено щільність кореляційного зв'язку, відсутність автокореляції, досліджено модель на адекватність і статистичну значущість.

Висновки. Результатами проведеного дослідження стали наступні висновки. На основі застосованої статистично–макроекономічної моделі запропоновані шляхи активізації економічного потенціалу на основі ІКТ. Інструментарієм митно–тарифного регулювання можна було б активно стимулювати зарубіжних ІКТ–виробників, які прагнуть закріпитися на українському ринку, до розміщення своїх виробничих потужностей, вкладення прямих інвестицій і формування нових робочих місць для кваліфікованих вітчизняних ІТ–фахівців. Все це потребує енергійних заходів у сфері державної інформаційної політики, яка повинна бути переорієнтована з обслуговуючої на захисну,

спрямовану на створення власного конкурентоспроможного ІКТ–сектору національної економіки.

Ключові слова: статистика, закономірність, інформаційні і комунікаційні технології, Інтернет, національна економіка, економічний потенціал, валовий внутрішній продукт, кореляція.

KOLODIYCHUK A.V.

Statistical methods of assessing the relationship between the processes of informatization and the development of the economic potential of Ukraine

The subject of the study is statistical methods of assessing the relationship between the processes of informatization and the development of the economic potential of Ukraine.

The purpose of the study is to identify statistical regularities of the relationship between the processes of informatization and the development of the economic potential of Ukraine.

Research methods. The work uses the dialectical method of scientific knowledge, the method of analysis and synthesis, the statistical method, and the method of summarizing data.

Work results. The paper proposes an algorithm for assessing the potential for the development of information and communication technologies and their integration into the economic system of Ukraine. In addition, a statistical model for assessing the economic potential of ICT at the macroeconomic level is proposed. Within the framework of this model, the density of the correlation relationship, the absence of autocorrelation were determined, and the model was investigated for adequacy and statistical significance.

Conclusions. The results of the research were the following conclusions. On the basis of the applied statistical and macroeconomic model, ways of activating the economic potential on the basis of ICT are proposed. The toolkit of customs and tariff regulation could actively stimulate foreign ICT manufacturers seeking to gain a foothold in the Ukrainian market to locate their production facilities, make direct investments, and create new jobs for qualified domestic IT specialists. All this requires energetic measures in the field of state information policy, which should be reoriented from service to protection, aimed at creating its own competitive ICT sector of the national economy.

Keywords: statistics, regularity, information and communication technologies, Internet, national economy, economic potential, gross domestic product, correlation.

Постановка проблеми. Економічний потенціал впровадження ІКТ є складовою частиною ресурсного забезпечення впровадження ІКТ, без якого просто неможливо вирішувати будь-які завдання державної інформаційної політики. На даний час ключовою проблемою постає неефективність використання даних потенціалів, натомість існує стійка тенденція до перетворення України на звичайний ринок збуту продукції іноземних ІТ–компаній без передачі технологій українській промисловості.

Звісно, такий негативний стан речей не буде сприяти вибудовуванню потужного національного ІКТ–сектора економіки. Не сприятимуть цьому також і точкові вливання зарубіжних ІКТ–розробок в діяльність державного сегменту. Маючи в наявності доволі розгалужену ІКТ–інфраструктуру, яка в нинішній час активно формується, потрібно було б сприяти формуванню цілісних виробничих ланцюгів вітчизняної ІКТ–продукції, в тому числі і для зарубіжних замовників.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Статистику національного багатства, а саме категорії вартості національного багатства, його абсолютного приросту за рахунок фізичного обсягу та зміни цін, індексу вартості досліджували зарубіжні вчені Е. Ласпейрес, Д. Лоу, А. Маршалл, Г. Пааше, І. Фішер та ін. Ключові макроекономічні категорії реального ВВП, номінального ВВП, дефлятора, валового національного доходу, чистого внутрішнього продукту, споживання основного капіталу, сальдо первинних доходів всебічно вивчали такі фахівці, як Н. Гражевська, Д. Душейко, Дж.М. Кейнс, І. Нікітіна, А. Пігу, П. Самуельсон, Р. Солоу, М. Туган–Барановський, Р. Фріш, К. Хувер тощо. Проте, питання ролі інформатизації в макроекономічних процесах залишаються недослідженими і тому потребують якісно нового рівня досліджень.

Мета статті – виявити статистичні закономірності взаємозв'язку процесів інформатизації й розвитку економічного потенціалу України.

Виклад основного матеріалу. Нами запропоновано наступний алгоритм оцінювання потенціалу розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та їхньої інтрузії з економічною системою України. Цей алгоритм містить ряд блоків, зокрема:

1. Зіставлення потужності потенціалів з динамікою обсягів інформатизації та комунікатизації і з темпами розвитку національної економіки.

2. Вплив потенціалів на поточний етап становлення інформаційного суспільства в Україні та характеристику особливостей його протікання.

3. Ідентифікація сучасної ролі та місця України в світовому геоінформаційному процесі.

4. Здійснення аналізу стану інформаційної та комунікаційної складових потенціалу розвитку ІКТ.

5. Оцінка стану та можливостей використання адміністративного, соціального та економічного потенціалів впровадження комп'ютерно-комунікаційних технологій в національній економіці.

6. Аналіз стратегічних резервів нарощення потенціалу інтрузії ІКТ в національному господарстві.

7. Залежність особливостей прогнозування основних показників розвитку потенціалу інтрузії ІКТ та окреслення перспектив й можливостей ефективізації його збереження та використання від розвитку адміністративного, соціального, економічного потенціалів.

Досліджувати економічний потенціал ІКТ в інституційному плані особливого змісту не має, оскільки не існує поки що українських представників серед провідних ІКТ-компаній світу. У той же час в цій роботі ми допускаємо зведення економічного потенціалу до ВВП. У зв'язку з цим, розглядаючи перший пункт вищенаведеного алгоритму, можна дослідити кореляційний зв'язок між чисельністю абонентів мережі Інтернет в Україні (факторна ознака x) та ВВП України (результативна ознака y) (таблиці 1–2). Розраховані

параметри моделі становлять: $a_0=428588,117$; $a_1=194610,674$. Обчислені середні значення: $\bar{y}=991617,000$, $\bar{x}=3,444$.

Важливо також перевірити модель на адекватність за допомогою критерію Фішера. Табличне значення F -критерію при ступенях вільності $V_1=1$, $V_2=4$ $F_{табл.}$ дорівнює 7,71. Розрахунковий критерій Фішера для нашої моделі $F_{розр.}=176,607$. Оскільки $F_{розр.}>F_{табл.}$, то дана модель адекватна і статистично значуща.

Коефіцієнт детермінації, який показує, наскільки підходяще рівняння, отримане в результаті здійснення регресійного аналізу, пояснює взаємозв'язок між змінними, в нашому випадку становить 0,978, що свідчить про високий рівень лінійного зв'язку між досліджуваними показниками. Нормований коефіцієнт детермінації, котрий враховує кількість проведених спостережень і є проекцією на більший вхідний набір даних, за нашими підрахунками дорівнює 0,972. Коефіцієнт еластичності для нашої кореляційної моделі становитиме 0,676.

Це означає, що з ростом на 1% кількості абонентів Інтернету в Україні ВВП може зрости на 0,676%. Так, якщо взяти за основу останній рік ряду динаміки показників, то виходить що зі збільшенням чисельності Інтернет-абонентів на 58920 користувачів рівень ВВП економіки України збільшиться на 10590,892 млн. грн., тобто на одного нового користувача припадатиме 179750 грн. в рік, або в середньому майже 15 тисяч грн. в місяць. Ця сума включає абонентську плату, обслуговування Інтернет-мережі та інших комунікацій, покупки товарів та оплата послуг через Інтернет, отримані доходи від Інтернет-реклами, банківські операції через онлайн-режим і т.д.

Як показують результати дослідження кореляційного зв'язку між заданим фактором та вхідним залежним показником, спостерігається

Таблиця 1. Розрахунок кореляційної моделі – блок 1

Роки	Y (ВВП у факт. цінах, млн. грн.)	X (аб. Інт., млн. кор.)	X ²	Y*X	Y-Y _c	(Y-Y _c) ²	X-X _c	(X-X _c) ²
2009	914720	2.7971	7.824	2558563.312	-76897.000	5913148609	-0.647	0.418
2010	1120585	3.661	13.404	4102685.802	128968.000	16632745024	0.218	0.047
2011	1349178	4.178	17.456	5636865.684	357561.000	127849868721	0.734	0.539
2012	1459096	5.063	25.638	7387986.686	467479.000	218536615441	1.620	2.624
2013	1522657	5.957	35.491	9071076.812	531040.000	282003481600	2.514	6.319
2014	1566700	5.892	34.719	9231466.410	575083.000	330720456889	2.449	5.996
Сума	7932936.000	27.549	134.532	37988644.706	1983234.000	981656316284	6.887	15.943

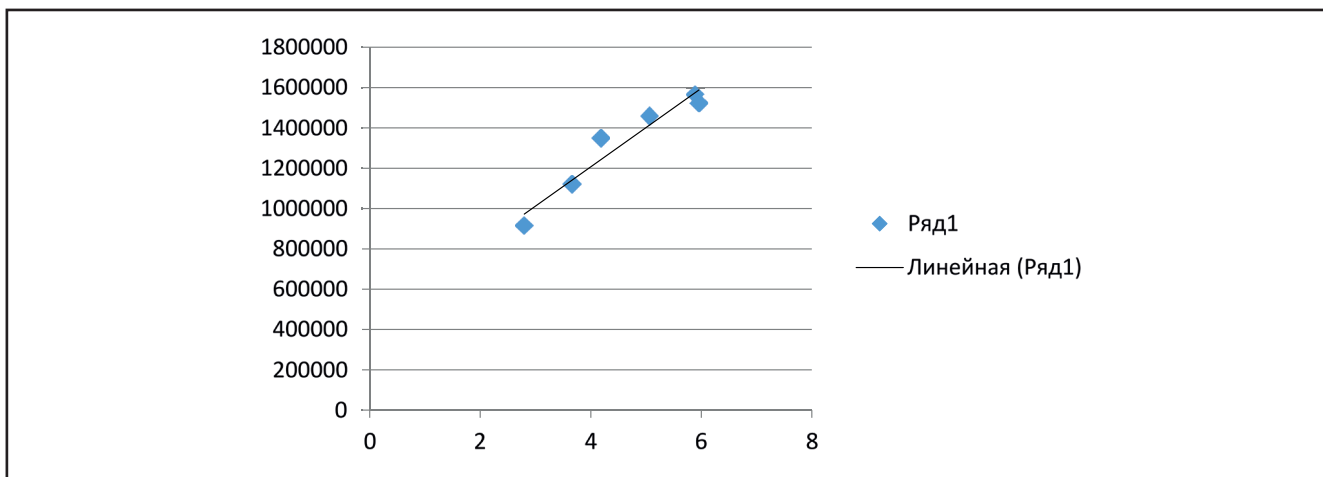

Рисунок 1. Відображені точками емпіричні дані в кореляційній моделі відношення між поширенням Інтернету до рівнем зміни ВВП *

* складено автором

прямий дуже щільний кореляційний зв'язок, бо обчислений лінійний коефіцієнт кореляції дорівнює 0,971. Перевірку значущості коефіцієнта кореляції можна здійснити за допомогою t-критерію Стьюдента. Розрахункове його значення становитиме 8,096. В той же час за таблицею значень функції розподілу Стьюдента одержимо при ймо-

вірності 0,950 та V=4 ступенів вільності критичне значення t-критерію 2,776. Оскільки розрахункове значення t-критерію більше його табличного значення, то можна підтвердити існування кореляційного зв'язку між взятими нами ознаками.

Графічне відображення побудованої нами математичної моделі кореляційної залежності між об-

Таблиця 2. Розрахунок кореляційної моделі – блок 2 *

	Y^2	Y_t	$Y_t - Y_c$	$(Y_t - Y_c)^2$	$Y - Y_t$	$(Y - Y_t)^2$	$(Y - Y_c) * (X - X_c)$
	836712678400	972933.633	-18683.367	349068205.576	-58213.633	3388827057.338	49719.678
	1255710742225	1141096.716	149479.716	22344185535.363	-20511.716	420730498.743	28053.764
	1820281275684	1241671.512	250054.512	62527259144.231	107506.488	11557644887.857	262565.981
	2128961137216	1413979.803	422362.803	178390337285.287	45116.197	2035471239.512	757187.423
	2318484339649	1587961.745	596344.745	355627055219.583	-65304.745	4264709755.704	1334888.524
	2454548890000	1575292.590	583675.59	340677194844.804	-8592.590	73832610.018	1408162.611
Сума	10814699063174	7932936.0	1983234.0	959915100234.844	0	21741216049.171	3840577.981

* складено автором

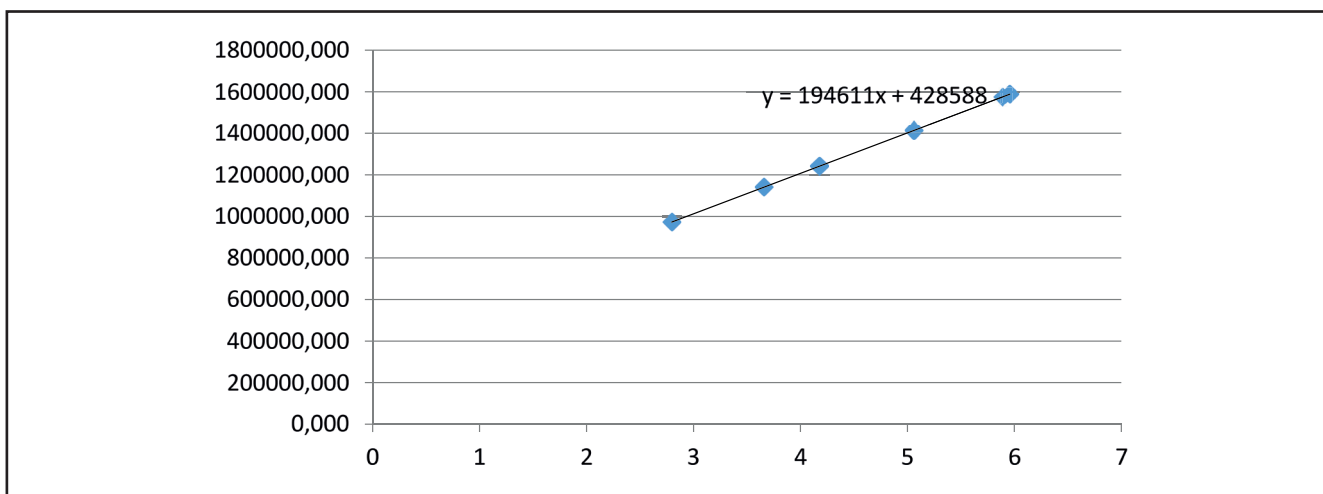

Рисунок 2. Графічна інтерпретація моделі кореляційної залежності між рівнем проникнення Інтернет та зміною ВВП *

* складено автором

Таблиця 3. Розрахунок критерію Дарбіна–Уотсона і коефіцієнта автокореляції *

$U_i - U_{i-1}$	$(U_i - U_{i-1})^2$	$U_i * U_{i-1}$
37701.917	1421434529.110	1194061513.485
128018.204	16388660501.174	-2205142557.287
-62390.291	3892548357.238	4850283885.065
-110420.942	12192784512.372	-2946301758.578
56712.155	3216268509.246	561136928.238
Сума	37111696409.140	1454038010.923
Критерій Дарбіна–Уотсона		1.706974271
Коефіцієнт автокореляції		0.0668793322

* складено автором

сягами Інтернет–покриття та змінами валового внутрішнього продукту країни показано на рис. 2.

Далі дослідимо модель на наявність автокореляційних залишків за допомогою критерію Дарбіна–Уотсона і коефіцієнта автокореляції (табл. 3).

При $n=6$ нижня межа за таблицею Дарбін–статистики d_1 дорівнює 0,61, а верхня межа становить відповідно 1,40, індикатори $4-d_n=2,60$; $4-d_1=3,39$. Робимо висновок, що оскільки $d_n < d < 4-d_n$, то автокореляція в даному випадку відсутня.

Висновки

Інструментарієм митно–тарифного регулювання можна було б активно стимулювати зарубіжних ІКТ–виробників, які прагнуть закріпитися на українському ринку, до розміщення своїх виробничих потужностей, вкладення прямих інвестицій і формування нових робочих місць для кваліфікованих вітчизняних ІТ–фахівців. Все це потребує енергійних заходів у сфері державної інформаційної політики, яка повинна бути переорієнтована з обслуговуючої на захисну, спрямовану на створення власного конкурентоспроможного ІКТ–сектору національної економіки. Звісно, мова не йде про формування серійного виробництва ультрасучасних комп’ютерних розробок світового рівня, проте серйозні конкурентні переваги регіонального рівня реалізовувати потрібно. В цьому контексті визначальне місце посідає запуск в дію існуючого потенціалу сприяння ІКТ, який постійно вимивається через брейн–дрейн («відплив умів»), через неефективне альтернативне використання ресурсів в інших цілях, через ігнорування пріоритетів ІКТ–розвитку економіки і т.д.

Список використаних джерел

1. Гаврилко П. П., Колодійчук А. В., Важинський Ф. А., Індус К. П. Міжнародні фінанси і фінансовий ме–

неджмент в задачах та прикладах: навчальний посібник. Львів: Вид–во ННВК «АТБ», 2020. 161 с.

2. Гаврилко П. П., Колодійчук А. В., Лазур С. П., Важинський Ф. А. Міжнародна економіка в таблицях, схемах, формулах, задачах і прикладах: навчальний посібник. Львів: Видавництво ННВК «АТБ», 2019. – 258 с.

3. Колодійчук А. В., Гуштан Т. В., Молнар О. С., Василюха Н. В., Чобаль Л. Ю. Міжнародні перевезення в міжнародній економіці: підручник. Львів: Вид–во ННВК «АТБ», 2021. 189 с.

4. Колодійчук А. В., Молнар О. С., Домище–Медяник А. М., Смочко В. Ю., Ценклер Н. І. Міжнародний стратегічний менеджмент: підручник. Львів: Вид–во ННВК «АТБ», 2022. 184 с.

5. Колодійчук А. В., Молнар О. С., Рибаківа Л. П., Ценклер Н. І., Югас Е. Ф. Міжнародне підприємництво: підручник. Львів: Вид–во ННВК «АТБ», 2022. 191 с.

6. Колодійчук А. В. Інноваційний розвиток промисловості: завдання управління при врахуванні умов недосконалої конкуренції: монографія. Львів: Ліга–Прес, 2015. 324 с.

7. Козик В. В., Панкова Л. А., Григор’єв О. Ю., Босак А. О. Міжнародна економіка та міжнародні економічні відносини: навч. посібник. К.: Вікар, 2003. 368 с.

8. Лук’янова В. В., Головач Т. В. Економічний ризик. К.: Академвидав, 2007. 464 с.

9. Мозговий О. М. Стратегія виходу на зовнішній ринок. К.: КДЕУ, 1995.

10. Liberska B. (Red.). Globalizacja a korporacje transnarodowe. W: Globalizacja – mechanizmy i wyzwania. Warszawa: Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, 2002.

11. Zorska A. Korporacje transnarodowe: Podrecznik. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, 2007. 348 s.

References

1. Havrylko, P. P., Kolodiychuk, A. V., Vazhynskyy, F. A., & Indus, K. P. (2020). Mizhnarodni finansy i finansovy menedzhment v zadachakh ta prykladakh [Internation–

al Finance and Financial Management in Problems and Examples]: Textbook. Lviv: ATB Publishing. [in Ukrainian].

2. Havrylko, P. P., Kolodiychuk, A. V., Lazur, S. P., & Vazhynskyi, F. A. (2019). Mizhnarodna ekonomika v tablytsyakh, skhemakh, formulakh, zadachakh I prykladakh [International Economics in Tables, Schemes, Formulas, Problems and Examples]: Textbook. Lviv: ATB Publishing. [in Ukrainian].

3. Kolodiychuk, A. V., Hushtan, T. V., Molnar, O. S., Vasylykha, N. V., & Chobal, L. Yu. (2021). Mizhnarodni perevezennya v mizhnarodniy ekonomitsi [International transportation in the international economy]: Textbook. Lviv: ATB Publishing [in Ukrainian].

4. Kolodiychuk, A. V., Molnar, O. S., Domishche-Medyanyk, A. M., Smochko, V. Yu., & Zenkler, N. I. (2022). Mizhnarodny stratehichnyy menedzhment [International strategic management]: Textbook. Lviv: ATB Publishing. [in Ukrainian].

5. Kolodiychuk, A. V., Molnar, O. S., Rybakova, L. P., Tsenkler, N. I., & Yuhas, E. F. (2022). Mizhnarodne pidpryyemnytstvo [International entrepreneurship]: Textbook. Lviv: ATB Publishing. [in Ukrainian].

6. Kolodiychuk, A. V. (2015). Innovatsiynny rozvytok promyslovosti: zavdannya upravlinnya pry vrakhuvanni umov nedoskonaloyi konkurentsii [Innovative development of industry: the tasks of management taking into account the conditions of imperfect competition]. Lviv: League Press. [in Ukrainian].

7. Kozyk, V. V., Pankova, L. A., Hryhoryev, O. Yu., & Bosak, A. O. (2003). Mizhnarodna ekonomika ta mizhn-

arodni ekonomichni vidnosyny [International economy and international economic relations]: Textbook. Kyiv: Vikar. [in Ukrainian].

8. Lukyanova, V. V., & Holovach, T. V. Ekonomichnyy ryzyk [Economic risk]. Kyiv: Akademydav, 2007. [in Ukrainian].

9. Mozhovyy, O. M. (1995). Stratehiya vykhodu na zovnishniy rynek [Strategy of entering the foreign market]. Kyiv: KSEU. [in Ukrainian].

10. Liberska, B. (Ed.) (2002). Globalizacja a korporacje transnarodowe [Globalization and transnational corporations]. In: Globalization – mechanisms and challenges [Globalizacja – mechanizmy I wyzwania]. Warsaw: Polish Economic Society. [in Polish].

11. Zorska, A. (2007). Korporacje transnarodowe [Transnational Corporations]: Textbook. Warsaw: Polish Economic Publishing House. [in Polish].

Дані про автора

Колодійчук Анатолій Володимирович,

к.е.н., доцент, Ужгородський торговельно-економічний інститут, Державного торговельно-економічного університету

e-mail: kolodiychuka@i.ua

Data about the author

Anatoliy Kolodiychuk,

Ph.D. of Economics, Associate Professor of Uzhhorod Institute of Trade and Economics of the State University of Trade and Economics

e-mail: kolodiychuka@i.ua

УДК [336+005.334]–047.74–048.28

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7249610>

ГУШТАН Т.В.

ІНДУС К.П.

КОВАЧ М.Й.

Підхід до системи планування і нейтралізації фінансових ризиків

Предметом дослідження є підхід до системи планування і нейтралізації фінансових ризиків.

Метою дослідження є розглянути систему планування і нейтралізації ризиків у механізмі формування і планування фінансового потенціалу.

Методи дослідження. У роботі використані діалектичний метод наукового пізнання, метод аналізу і синтезу, порівняльний метод, метод узагальнення даних.

Результати роботи. У статті розглянуто фінансові ризики з декількох позицій. Окреслено шляхи фінансування ризику, що формують фінансові варіанти ризик-плану. Визначено основні методи системи механізмів нейтралізації фінансових ризиків. Наведено основні способи нейтралізації фінансових ризиків для багатьох вітчизняних господарюючих суб'єктів.

Висновки. Фінансова діяльність господарюючого суб'єкта в усіх її формах зв'язана з численними очікуваними втратами – ризиками, ступінь впливу яких на результати діяльності фірми до-

статньо високий. Система механізмів нейтралізації фінансових ризиків передбачає використання наступних основних методів: уникнення ризику, лімітація концентрації ризику, хеджування, диверсифікація, розподіл ризиків, страхування і самострахування. Основними способами нейтралізації фінансових ризиків для багатьох вітчизняних господарюючих суб'єктів є страхування і самострахування або їх поєднання. Відносно портфеля фінансових ризиків підприємства необхідно здійснювати комбінацію внутрішнього самострахування і кептивного страхування із звичайним страхуванням, а в особливих випадках із перестраховкою.

Ключові слова: підприємство, фінансові ризики, страхування, самострахування, ефективність, конкурентоспроможність, інформація, інновації, капітал, фінансовий потенціал.

HUSHTAN T.V.
INDUS K.P.
KOVACH M.I.

Approach to the system of planning and neutralization of financial risks

The subject of the study is an approach to the system of planning and neutralization of financial risks.

The purpose of the study is to consider the system of planning and neutralization of risks in the mechanism of formation and planning of financial potential.

Research methods. The work uses the dialectical method of scientific knowledge, the method of analysis and synthesis, the comparative method, and the method of summarizing data.

Work results. The paper considers financial risks from several points of view. The ways of risk financing that form the financial options of the risk plan are outlined. The main methods of the system of financial risk neutralization mechanisms are defined. The main methods of neutralizing financial risks for many domestic business entities are given.

Conclusions. The financial activity of a business entity in all its forms is associated with numerous expected losses – risks, the degree of influence of which on the results of the firm's activity is quite high. The system of financial risk neutralization mechanisms involves the use of the following basic methods: risk avoidance, risk concentration limitation, hedging, diversification, risk distribution, insurance and self-insurance. The main ways of financial risks neutralizing for many domestic business entities are insurance and self-insurance or their combination. Regarding the portfolio of financial risks of the enterprise, it is necessary to carry out a combination of internal self-insurance and captive insurance with ordinary insurance, and in special cases with reinsurance.

Keywords: enterprise, financial risks, insurance, self-insurance, efficiency, competitiveness, information, innovations, capital, financial potential.

Постановка проблеми. Стан фінансів підприємств залежить від їх фінансового потенціалу. У свою чергу, від стану фінансового потенціалу і ефективності його використання підприємствами залежить економічний і фінансовий добробут не лише самих суб'єктів господарювання, але і держави, і суспільства в цілому. Важливу особливістю формування фінансового потенціалу стає механізм адаптації планів підприємства до змінних зовнішніх умов розвитку. Таким чином, побудова ефективної системи планування фінансового потенціалу підприємств реального сектора економіки набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Фінансове планування, як основа механізму

управління фінансовою діяльністю підприємства, є предметом досліджень ряду вчених у сфері фінансового аналізу та фінансового менеджменту, серед яких Л. Алексеєнко, І. Бланк, М. Білик, В. Бикова, М. Коробов, Г. Семенов та ін. Однак, недостатньо опрацьовані методичні підходи до планування фінансового стану господарюючого суб'єкта і тому вони потребують подальших досліджень.

Мета статті – розглянути систему планування і нейтралізації ризиків у механізмі формування і планування фінансового потенціалу.

Виклад основного матеріалу. Система нейтралізації ризиків є найважливішим елементом ефективної системи формування, планування і використання фінансового потенціалу.

Фінансові ризики необхідно розглядати з декількох позицій: з одного боку, – це небезпека потенційно можливої, вірогідної втрати фінансових ресурсів (фінансовий ризик проявляє себе як очікуваний прямий збиток), з іншого боку, – це небезпека недоотримання очікуваних доходів (фінансовий ризик проявляє себе як очікуваний непрямий збиток) в порівнянні з варіантом фінансового потенціалу підприємства, який збережений на раціональне використання всіх ресурсів у даній сфері діяльності; з третього боку – це ймовірність отримання додаткового обсягу прибутку, пов'язаного з ризиком (фінансовий ризик проявляє себе як очікуваний доход в умовах сприятливої кон'юнктури). Таким чином, фінансові ризики значною мірою відносяться до групи спекулятивних ризиків, які в результаті виникнення можуть привести як до втрат, так і до виграшу [10].

Існують різні шляхи фінансування ризику, що формують фінансові варіанти ризик-плану, які мають бути обов'язково враховані у параметрах фінансового планування ризикової господарської діяльності підприємства. Перш за все – це організаційно-управлінські витрати на заходи щодо підвищення безпеки, витрати на компенсацію збитків, витрати на виплату страхової премії тощо. Потім – це резервні фонди самострахування, які повинні формуватися з власних коштів підприємства і які утворюють бюджет компенсаційних виплат по самострахуванню в структурі фінансового планування. Фінансування ризику справляє найзначніший вплив на аналіз ефективності методів управління ризиками, а значить і на критерій вибору комбінації методів управління в рамках ризик-плану.

Система механізмів нейтралізації фінансових ризиків передбачає використання наступних основних методів [1]:

1. Уникнення ризику. Це напрям нейтралізації фінансових ризиків є найбільш радикальним. Він полягає в розробці таких заходів внутрішнього характеру, які повністю виключають конкретний вид фінансового ризику. До таких заходів відносяться: відмова від здійснення фінансових операцій, рівень ризику по яких надмірно високий; відмова від використання у великих обсягах позикового капіталу; відмова від надмірного використання оборотних активів в низько ліквідних формах; відмова від використання тимчасо-

во вільних грошових активів в короткострокових фінансових вкладеннях.

2. Лімітація концентрації ризику. Механізм лімітації концентрації фінансових ризиків застосовується по фінансових операціях, здійснюваних у зоні критичного або катастрофічного ризику. Така лімітація реалізується шляхом встановлення на підприємстві відповідних внутрішніх фінансових нормативів у процесі розробки політики здійснення різних аспектів фінансової діяльності. Система фінансових нормативів, що забезпечують лімітацію концентрації ризиків, може включати: граничний розмір (питома вага) позикових коштів, що використовуються в господарській діяльності; мінімальний розмір (питома вага) активів у високоліквідній формі; максимальний розмір депозитного вкладу, що розміщується в одному банку; максимальний розмір вкладення коштів у цінні папери одного емітента; максимальний період відвернення коштів у дебіторську заборгованість.

3. Хеджування. Хеджування фінансових ризиків шляхом здійснення відповідних операцій з виробничими цінними паперами є високоефективним механізмом зменшення можливих фінансових втрат при настанні ризикової події. Проте воно вимагає певних витрат на виплату комісійної винагороди брокерам, премій по опціонах тощо.

4. Диверсифікація. Принцип дії цього механізму ґрунтується на розподілі ризиків, і перешкоджає їх концентрації. Використовується, в першу чергу, для нейтралізації негативних фінансових наслідків несистематичних видів ризиків. Передусім, він дозволяє мінімізувати портфельні ризики.

5. Розподіл ризиків. Цей механізм нейтралізації фінансових ризиків полягає у частковій їх передачі партнерам по окремих фінансових операціях. При цьому господарським партнерам передається та частина фінансових ризиків підприємства, по якій вони мають більше можливостей нейтралізації їх негативних наслідків і мають в своєму розпорядженні ефективніші способи внутрішнього страхового захисту.

6. Самострахування (внутрішнє страхування). Полягає у створенні підприємством резервів фінансових ресурсів, що дають можливість долати негативні фінансові наслідки по тих фінансових операціях, по яких ці ризики не пов'язані з діями контрагентів.

7. Страхування. Метод «страхування» передбачає передачу ризиків від їх носія – підприємства – стра-

ховій компанії і забезпечення компенсації збитків за рахунок коштів страхових фондів компанії.

Порівнюючи вище перелічені методи нейтралізації фінансових ризиків, слід зазначити, що уникнення ризику часто означає просте ухилення від заходу, пов'язаного з ризиком, а, отже, і відмова від отримання прибутку. Лімітацію концентрації ризиків можна використовувати ширше, але тільки відносно прийнятних ризиків. Нейтралізація ризиків за рахунок хеджування важко реалізована в сучасних умовах внаслідок нерозвиненості ринку похідних фінансових інструментів. Диверсифікація передусім дозволяє мінімізувати несистематичні ризики, тоді як у багатьох вітчизняних господарюючих суб'єктів у інвестиційних проектах і портфелях домінують систематичні ризики, що не підлягають диверсифікації. Розподіл ризиків за допомогою трансферту їх партнерам також нетипово для вітчизняних умов, оскільки це передбачає стійке стратегічне партнерство.

Основними способами нейтралізації фінансових ризиків для багатьох господарюючих суб'єктів в Україні є страхування і самострахування або їх поєднання. Саме страхування найкраще відповідає ідеальним умовам, що пред'являються до мінімізації ризику, оскільки ресурси для покриття втрат підприємства отримують від страхових організацій швидше, ніж з будь-якого іншого джерела, за винятком ресурсів усередині самого бізнесу, але в певні моменти часу і їх може не опинитися біля фірми. Крім страхування необхідно планувати самострахування в структурі фінансового ризик-плану і фінансового планування в цілому. При цьому потрібно враховувати, що самострахування – метод управління ризиком, що передбачає створення підприємством власних резервів для компенсації збитків при непередбачених ситуаціях.

Плануючи організацію фонду самострахування, можна створити для реалізації фінансового ризик-плану бізнес-групи кептивну страхову компанію (далі – КСК) – дочірню по відношенню до організації (або групи організацій), страхову компанію, першочергова функція якої полягає в обслуговуванні страхових інтересів головної організації і її філій. Створення КСК дає можливість підприємству встановити рівень витрат на страхування, на основі власного досвіду і очікуваного рівня збитків. Це дозволяє розробити довгострокову структуру тарифів, яка значною мірою не залежить від страхового ринку, і забезпечити при-

йнятний рівень планування витрат на покриття ризиків. Все це в порівнянні із звичайним страхуванням може виявитися дуже ефективним.

Відносно портфеля фінансових ризиків підприємства необхідно здійснювати комбінацію внутрішнього самострахування і кептивного страхування із звичайним страхуванням, а в особливих випадках із перестраховкою. При цьому покрити допустимі ризики в портфелі самострахуванням і кептивним страхуванням, критичні ризики – звичайним страхуванням, а особливо крупні ризики – перестраховкою за умови, що всі три види ризику присутні в портфелі.

Висновки

Фінансова діяльність господарюючого суб'єкта в усіх її формах зв'язана з численними очікуваними втратами – ризиками, ступінь впливу яких на результати діяльності фірми достатньо високий. Система механізмів нейтралізації фінансових ризиків передбачає використання наступних основних методів: уникнення ризику, лімітація концентрації ризику, хеджування, диверсифікація, розподіл ризиків, страхування і самострахування. Основними способами нейтралізації фінансових ризиків для багатьох вітчизняних господарюючих суб'єктів є страхування і самострахування або їх поєднання. Відносно портфеля фінансових ризиків підприємства необхідно здійснювати комбінацію внутрішнього самострахування і кептивного страхування із звичайним страхуванням, а в особливих випадках із з перестраховкою.

Список використаних джерел

1. Бланк И. А. Финансовый менеджмент: учебный курс / [изд. второе, перераб. и доп.]. К.: Эльга, Ника-Центр, 2006. 653 с.
2. Важинський Ф. А., Колодійчук А. В. Маркетингове дослідження в системі управління конкурентоспроможністю підприємств. Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. Львів: РВВНЛТУ України. 2009. Вип. 19 (1). С. 125–130.
3. Гаврилко П. П., Колодійчук А. В., Важинський Ф. А., Індус К. П. Міжнародні фінанси і фінансовий менеджмент в задачах та прикладах: навчальний посібник. Львів: Вид-во ННБК «АТБ», 2020. 161 с.
4. Гаврилко П. П., Колодійчук А. В., Черторижський В. М. Фактори інноваційного розвитку промисловості. Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. 2011. Вип. 21 (11). С. 201–205.

5. Гаврилко П. П., Лалакулич М.Ю., Колодійчук А. В. Основні фактори виникнення кризових явищ на промислових підприємствах. Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. 2012. Вип. 22.4. С. 158–164.

6. Колодійчук А. В., Гуштан Т.В., Молнар О.С., Василюха Н.В., Чобаль Л.Ю. Міжнародні перевезення в міжнародній економіці: підручник. Львів: Вид-во НН-ВК «АТБ», 2021. 189 с.

7. Колодійчук А. В. Інформація як фактор інноваційного розвитку економіки. Формування ринкових відносин в Україні. 2012. №5/1(132). С. 58–62.

8. Колодійчук А. В., Пісний В. М. Особливості функціонування машинобудівних підприємств на сучасному етапі розвитку економіки України. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19 (13). С. 172–178.

9. Колодійчук А. В., Пісний В. М., Семчук Ж. В. Сутність інновацій, структура та основні етапи інноваційного процесу. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19 (9). С. 191–196.

10. Пузирьова П. В. Оцінка економічного ризику в управлінні фінансовим потенціалом підприємств в Україні. Формування ринкових відносин в Україні. 2008. № 10. С. 131–134.

11. Сопільник Л. І., Колодійчук А. В. Теоретичні аспекти управління конкурентоспроможністю підприємств. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19 (8). С. 183–187.

12. Сопільник Л. І., Колодійчук А. В. Управління конкурентоспроможністю машинобудівних підприємств на сучасному етапі розвитку економіки України. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19 (10). С. 222–227.

References

1. Blank, I. A. (2006). *Finansovyy menedzhment* [Financial management]: Training course. 2nd ed. Kyiv: Elga, Nick-Center. [in Russian].

2. Vazhynskyy, F. A., & Kolodiychuk, A. V. (2009). *Marketynhovi doslidzhennya v systemi upravlinnya konkurentospromozhnisty pidpryyemstv* [Marketing research in the system of competitiveness management of enterprises]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny* [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19 (1) (pp. 125–130). [in Ukrainian].

3. Havrylko, P. P., Kolodiychuk, A. V., Vazhynskyy, F. A., & Indus, K. P. (2020). *Mizhnarodni finansy i finansovyy menedzhment v zadachakh ta prykladakh* [International Finance and Financial Management in Problems and Examples]: Textbook. Lviv: ATB Publishing. [in Ukrainian].

4. Havrylko, P. P., Kolodiychuk, A. V., & Chertoryzhskyy, V. M. (2011). *Faktory innovatsiynoho rozvytku promyslovosti* [Factors of innovation development of industry]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny* [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 21 (11) (pp. 201–205). [in Ukrainian].

5. Havrylko, P. P., Lalakulych, M. Yu., & Kolodiychuk, A. V. (2012). *Osnovni factory vynyknennya kryzovykh yavlyshch na promyslovykh pidpryyemstvakh* [The main factors of emergence of crisis phenomena in industrial enterprises]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny* [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 22 (4) (pp. 158–164). [in Ukrainian].

6. Kolodiychuk, A. V., Hushtan, T. V., Molnar, O. S., Vasylykha, N. V., & Chobal, L. Yu. (2021). *Mizhnarodni perevezennya v mizhnarodniy ekonomitsi* [International transportation in the international economy]: Textbook. Lviv: ATB Publishing [in Ukrainian].

7. Kolodiychuk, A. V. (2012). *Informatsiya yak faktor innovatsiynoho rozvytku ekonomiky* [Information as a factor of innovation development of the economy]. In *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini* [Formation of market relations in Ukraine]: Vol. 5/1 (132) (pp. 58–62). [in Ukrainian].

8. Kolodiychuk, A. V., & Pisnyy, V. M. (2009). *Osoblyvosti funktsionuvannya mashynobudivnykh pidpryyemstv na suchasnomu etapi rozvytku ekonomiky Ukrayiny* [Features of functioning of machine-building enterprises at the current stage of development of the economy of Ukraine]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny* [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19 (13) (pp. 172–178). [in Ukr.].

9. Kolodiychuk, A. V., Pisnyy, V. M., & Semchuk, Zh. V. (2009). *Sutnist' innovatsiy, struktura ta osnovni etapy innovatsiynoho protsesu* [The essence of innovation, the structure and the main stages of the innovation process]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny* [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19 (9) (pp. 191–196). [in Ukrainian].

10. Puzyryova, P. V. (2008). *Otsinka ekonomichnoho ryzyku v upravlinni finansovym potentsialom pidpryyemstv v Ukrayini* [Estimation of economic risk in management of financial potential of enterprises in Ukraine]. In *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini* [Formation of market relations in Ukraine]: Vol. 10 (pp. 131–134). [in Ukrainian].

11. Sopilnyk, L. I., & Kolodiychuk, A. V. (2009). *Teoretichni aspekty upravlinnya konkurentospromozhnisty pidpryyemstv* [Theoretical aspects of enterprise competitiveness management]. In *Naukovyy visnyk*

NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19 (8) (pp. 183–187). [in Ukrainian].

12. Sopilnyk, L. I., & Kolodiychuk, A. V. (2009). Upravlinnya konkurentospromozhnistyu mashynobudivnykh pidpryemstv na suchasnomu etapi rozvytku ekonomiky Ukrayiny [Management of competitiveness of machine-building enterprises at the present stage of development of Ukrainian economy]. In Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19 (10) (pp. 222–227). [in Ukrainian].

Дані про авторів

Гуштан Тетяна Вікторівна,

к.е.н., доцент, доцент кафедри технології і організації ресторанного господарства Ужгородського торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету

e-mail: info@utei-knteu.org.ua

Індус Катерина Петрівна,

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів Ужгородського торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету

e-mail: info@utei-knteu.org.ua

Ковач Марія Йосипівна,

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів Ужгородського торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету

e-mail: info@utei-knteu.org.ua

Data about the authors

Tetyana Hushtan,

Ph.D. of Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of technology and organization of the restaurant industry of the Uzhhorod Trade and Economic Institute of the State University of Trade and Economics

e-mail: info@utei-knteu.org.ua

Kateryna Indus,

Ph.D. of Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance of the Uzhhorod Trade and Economic Institute of the State University of Trade and Economics

e-mail: info@utei-knteu.org.ua

Mariya Kovach,

Ph.D. of Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance of the Uzhhorod Trade and Economic Institute of the State University of Trade and Economics

e-mail: info@utei-knteu.org.ua

УДК 338.242.4

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7249636>

КОМЕНДО І.К.

Міжнародний досвід використання державних банків розвитку як інструмента активізації економічного зростання

Предмет дослідження – особливості функціонування державних банків розвитку у різних країнах світу.

Мета дослідження – узагальнити досвід функціонування банків розвитку та їх впливу на економічне зростання у різних країнах світу.

Методи дослідження. Робота побудована на основі методу компаративного аналізу, історичного методу, структурно-логічного методу, методів аналізу та синтезу, індукції та дедукції, методу графічного представлення результатів.

Результати дослідження. У статті розглянуто особливості профільної діяльності банків розвитку у восьми країнах світу: Бразилії, КНР, Туреччині, Індії, В'єтнамі, ПАР, Ефіопії та Угорщині. Проаналізовано цілі їх функціонування, пакети наданих послуг, сфери підтримки. Окреслено інституційні засади діяльності банків розвитку у вказаних країнах. Дано оцінку масштабам впливу банків розвитку на інвестиційну діяльність та економічне зростання країн. Окреслено відмінності між банками розвитку у вказаних країнах і визначено основні причини цих відмінностей.

Галузь застосування результатів. Результати даного дослідження можуть бути використані при підготовці інформаційно-аналітичних матеріалів з питань державних банків розвитку і при розробці законодавства щодо створення відповідної установи в Україні.

Висновки. В різних країнах побудовані та впроваджені неоднакові моделі банків розвитку, що суттєво відрізняються як за основними напрямками, так і за масштабами діяльності. Це зумовлено різним рівнем економічного розвитку країн, можливостями залучення джерел фінансування банків розвитку і відмінністю в цілях, які ставляться перед даними установами при їх створенні чи реформуванні.

Ключові слова: банк розвитку, довгострокове інвестування, доступ до капіталу, промисловість, інфраструктура, національні проекти.

KOMENDO I.K.

International experience of using state development banks as tool for enhancing economic growth

The subject of the study is peculiarities of the functioning of state development banks in different countries.

The purpose of the article is to generalize the experience of development banks functioning and their influence on economic growth in different countries of the world.

Methodology. The article is based on the method of comparative analysis, historical method, the structural–logical method, the methods of analysis and synthesis, induction and deduction, method of graphical presentation of results.

Results. The article looks into specifics of development bank activities in 8 countries: Brazil, China, Turkey, India, Vietnam, South Africa, Ethiopia and Hungary. The goals of their functioning, packages of services provided, areas of support are analyzed. The institutional foundations of the development banks activities in the specified countries are outlined. An assessment of scale of development banks influence on investment activity and economic growth of countries is given. Differences between development banks in these countries are outlined and the main reasons for these differences are determined.

Area of application. Results of this study can be used in preparation of informational and analytical materials on the issues of state development banks and in the development of legislation on the creation of a such institution in Ukraine.

Conclusions. In different countries, different models of development banks have been built and implemented, which distinguish significantly both in terms of the main directions and scope of activities. This is due to the different level of economic development of the countries, the possibilities of attracting financing sources by development banks and the difference in the goals set before these institutions when they were created or reformed.

Keywords: development bank, long–term investment, access to capital, industry, infrastructure, national projects.

Постановка проблеми. Банки розвитку є важливим інструментом для подолання об'єктивних недоліків ринків капіталу, притаманних як розвинутих країнам, так і тим, що розвиваються. В країнах, що розвиваються, доступ до капіталу часто обмежений низьким рівнем інвестиційної привабливості і розривом між соціальною та приватною цінністю інвестиційних проектів. Також приватні інвестори зазвичай не беруть до уваги потенційний позитивний вплив на зростання виробництва та зайнятості в суміжних галузях промисловості й секторі послуг за умов реалізації їхніх проектів. Як наслідок, інвестиції спрямовуються переважно на короткострокові проекти, в основі яких лежить експлуатація ресурсної

та сировинної бази країни, а довгострокові інноваційні проекти, неодмінною ознакою яких є високий рівень ризикованості, майже не розглядаються. Низький рівень розвитку фінансового сектора ускладнює й доступ до інших джерел фінансування, зокрема до кредитних ресурсів через високі відсоткові ставки. Таким чином, місцеві компанії втрачають можливості нарощувати виробництво, підвищувати конкурентоспроможність і виходити на зовнішні ринки [1, с. 45].

Високорозвиненим економікам теж притаманні суттєві недоліки у функціонуванні ринків капіталу, хоча й іншого характеру. Потужні фінансові сектори розвинутих країн значно менше заохочують інвестиції у промислове виробництво, ніж спекуляції

на фондовому ринку, оскільки, як правило, набагато слабше винагороджують інноваційні, високоризикові та довгострокові проекти [2, с. 205].

Основним механізмом з подолання зазначених негативних явищ якраз і слугують державні банки розвитку, що надають кредити для розвитку стратегічних секторів промисловості й інфраструктури на посильних для бізнесу умовах. Залучаючи кошти через випуск облігацій, державні фонди, проекти міжнародної допомоги і інші джерела, державні банки розвитку відкривають пільгові кредитні лінії для реалізації проектів, які відбираються за принципами відповідності стратегічним напрямкам розвитку економіки, зростання міжнародної конкурентоспроможності і досягнення позитивного соціального ефекту для населення. Крім кредитів, банки розвитку здійснюють фінансування через інвестиції в акціонерний капітал, дають грантові кошти, технічну підтримку, залучають венчурний капітал, фінансують торговельні операції тощо.

У зв'язку із зазначеним актуалізується потреба в аналізі досвіду функціонування банків розвитку у країнах з різним рівнем економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу теоретичних засад діяльності банків розвитку присвячено наукові доробки багатьох вітчизняних вчених-економістів, серед них: В.Л. Коломієць [3], Н.Г. Самко [4], Ю.І. Шаповал [5], О.Ю. Орзул [6] та інші. Так, В. Л. Коломієць розглядає роль банків розвитку у реалізації фінансової політики держави, визначає чинники, що зумовлюють необхідність створення такої інституції в Україні. Н. Г. Самко окреслює основні принципи, функції та напрями діяльності банків розвитку, досліджує інвестиційні пріоритети й основні джерела залучення фінансових ресурсів ними. Ю. І. Шаповал визначає основні ризики та критерії успішного запуску банку розвитку в Україні, обґрунтовує вимоги до його функціонування. У свою чергу, О. Ю. Орзул розглядає особливості роботи міжнародних банків розвитку на прикладі Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР). Віддаючи належне існуючим напрацюванням, необхідно зазначити, що системному аналізу міжнародного досвіду діяльності банків розвитку досі приділено недостатню увагу, що визначає необхідність подальших досліджень у даному напрямі.

Мета статті полягає в узагальненні досвіду функціонування банків розвитку та їх впливу на економічне зростання у різних країнах світу.

Виклад основного матеріалу. У багатьох розвинених економіках банки розвитку на сучасному етапі відіграють важливу роль у спрямуванні середньо- і довгострокового капіталу у стратегічно важливі галузі, які відчувають найбільший інвестиційний голод та у високоризикові проекти зі значним потенціалом зростання, підтримуючи в такий спосіб розвиток національної економіки. Німецький та японський банки розвитку були створені після Другої світової війни для управління коштами, виділеними на повоєнну відбудову. Їх роль з часом змінювалась, ці банки дедалі більше переорієнтовувались на мобілізацію внутрішніх ресурсів й підтримку промислового розвитку поза рамками інфраструктурних проектів. Південна Корея у своєму стрімкому економічному розвитку також покладалася на потужний банк розвитку, що надавав пільгові кредити галузям, визначеним урядом як пріоритетні. Турецький банк промислового розвитку заснований у 1950-х роках під егідою Світового банку. З часом йому вдалося переорієнтуватися з міжнародних на внутрішні фінансові ресурси та відіграти ключову роль у формуванні і реалізації політики імпортозаміщення та експортно-орієнтованої індустріалізації.

Національний банк економічного і соціального розвитку (НБЕСР) Федеративної Республіки Бразилія був заснований у 1951 р. Він є ключовою інституцією з реалізації структурної політики країни на засадах імпортозаміщення та експортно-орієнтованої індустріалізації. НБЕСР спеціалізується на середньо- і довгостроковому фінансуванні проектів розвитку промисловості за галузями, що визначені державою пріоритетними (кольорова металургія, хімічна та нафтохімічна галузь, паперове виробництво, машини, устаткування й обладнання). Ефективність банку як провідника структурної політики Бразилії забезпечується концентрацією позик у найперспективніших секторах економіки. У 1950-х роках 35,7 % позик НБЕСР було надано підприємствам хімічної та нафтохімічної галузі, а 34,5 % – металургійній промисловості. У 2012 році близько 40% вартості кредитів НБЕСР залучено п'ятьма найбільшими позичальниками [7, с. 97].

Важливу роль у діяльності НБЕСР відіграє зважена розстановка пріоритетів. Кредитні кошти надаються насамперед на ті проекти, які передбачають використання комплектуючих, машин, устаткування та обладнання бразильського виробництва, що

є основою політики імпортозаміщення. Під цей напрям роботи банком запущено окрему Програму фінансування машин й обладнання у 1964 р. В її межах розподілено близько чверті всіх фінансових ресурсів, наданих НБЕСР за час свого існування. Не менш важливим фактором успішної діяльності НБЕСР є ретельний нагляд за своїми клієнтами, що дає змогу гарантувати використання кредитних коштів на модернізацію технологічного оснащення виробництв і забезпечувати позитивні ефекти від розвитку окремих підприємств для місцевих громад і промислового сектора загалом. Найбільш успішним проектом НБЕСР стало сприяння виробнику повітряних суден «Embraer» у знаходженні важливої ніші на глобальному ринку продукції літакобудування [8, с. 295].

Роль Китайського банку розвитку (КБР) у трансформації економіки КНР також важко переоцінити. КБР засновано у 1994 році з метою урбанізації населення, тому спершу кредити спершу надавались місцевим органам влади для реалізації проектів розвитку міської інфраструктури. Пізніше КБР зосередився на фінансовій підтримці переробної промисловості, насамперед телекомунікаційного обладнання, і генерації енергії з відновлювальних джерел. Специфікою китайського досвіду стало надання кредитів зарубіжним компаніям для закупівель відповідної продукції, виробленої в КНР. У такий спосіб КБР сприяв розвитку як виробничого, так і експортного потенціалу національних виробників у пріоритетних секторах економіки. КБР широко практикував так звані «нафтові кредити», заохочуючи позичальників виплачувати кредити нафтою та іншими сировинними ресурсами, необхідними для прискореної індустріалізації китайської економіки. На сьогодні активи КБР перевищують 1 трлн дол. США, що вдвічі більше ніж у групі Світового банку, він є п'ятим позичальником у КНР з часткою 6% у загальних обсягах наданих кредитів у країні. Поточним магістральним проектом КБР є розбудова інфраструктури «Шовкового шляху» – сухопутного транспортного коридору для постачання китайської продукції в Європу [9, с. 116–117].

У табл. 1 узагальнено основні цілі, послуги і сфери застосування банків розвитку у восьми країнах світу з різним рівнем економічного розвитку.

Як видно, розглянуті банки розвитку відрізняються за своїми цілями: у країнах з низьким рів-

нем доходів вони, як правило, зосереджуються на промисловому розвитку. У більш розвинених країнах банки розвитку мають ширшу місію, що включає додаткові цілі, такі як створення робочих місць, зменшення регіональної та соціальної нерівності та стимулювання технологічних змін, включаючи нові екологічні рішення.

Пропоновані послуги та інструменти більшості банків розвитку в цілому однорідні: окрім позик, вони надають безповоротні гранти для фінансування особливо ризикових інноваційних проектів, купують акції фірм для заохочення довгострокових інвестицій у їхній основний капітал, здійснюють торгове фінансування для активізації експорту, надають підтримку для МСП та технічну допомогу у формі управлінської підготовки та технічної допомоги при підготовці бізнес-планів.

Більшість банків розвитку мають широку секторальну спрямованість, охоплюючи всі чи принаймні більшість галузей економіки. Лише окремі з них є суто промисловими банками розвитку, тобто обслуговують підприємства, зайняті у виробничому секторі. Банк розвитку малих індустрій Індії не фокусується на конкретних галузях, а радше спеціалізується на фінансуванні та технічній підтримці для мікро-, малого і середнього бізнесу. Це є поширеним напрямом діяльності банків розвитку: через типові для цих структур значні обмеження у джерелах залучення коштів більшість з них пропонують послуги, розроблені спеціально для МСП.

Нарешті, відмінності виникають у тому, наскільки детально банки розвитку різних країн визначають свою галузеву спрямованість. Наприклад, Китайський банк розвитку готовий надавати свої послуги всім «галузям-початківцям», тоді як відповідні установи в Бразилії, Ефіопії та ПАР визначають дуже конкретні галузеві цілі, що відображають ступінь деталізації промислових планів їхніх урядів.

Розглянемо також інституційні основи функціонування банків розвитку у різних країнах на сучасному етапі, зокрема структуру власності, органи управління і джерела залучення коштів (табл. 2).

Існує велика відмінність у джерелах фінансування банків розвитку залежно від рівня доходів населення в країні. Країни з низьким рівнем доходів, зокрема В'єтнам та Ефіопія, переважно мірою покладаються на кошти міжнародних донорів (Світовий банк, ОЕСР) та державі фонди для фінансування діяльності своїх банків розвит-

Таблиця 1. Основні цілі, послуги і сфери діяльності банків розвитку у країнах світу

Країни	Основні цілі	Послуги	Галузі, яким надається підтримка
Бразилія	Стимулювання розвитку шляхом створення нових робочих місць і подолання різниці у розвитку регіонів. Експортна експансія національних компаній.	Позики, гранти, інвестиції в акціонерний капітал, торгове фінансування, державні гарантії, підтримка МСП	Всі галузі переробної промисловості, а також розробка програмного забезпечення та дизайн
Китай	Усунення «провалів» на ринку капіталу для реалізації національної економічної стратегії	Середньо- та довгострокові позики, інвестиції в акціонерний капітал, технічна підтримка	Інфраструктура, галузі-початківці, галузі, які підпадають під реалізацію національних проектів
Туреччина	Підтримка економічного розвитку, розвиток ринків капіталу	Позики, інвестиції в акціонерний капітал, торгове фінансування, підтримка МСП, технічна підтримка	Енергетика, транспорт та логістика, інфраструктура, освіта, охорона здоров'я
Індія	Посилення кредитування МСП та вирішення їх проблем росту	Позики, інвестиції в акціонерний капітал, венчурне фінансування, технічна підтримка	Не визначено
В'єтнам	Залучення міжнародного і внутрішнього капіталу на реалізацію цілей інвестиційної та експортної політики держави	Позики, експортне кредитування, гарантування експорту	Машинобудування, енергетика, фармацевтика, хімічне виробництво, ІТ, гірничо-металургійний комплекс, одяг та текстиль
Угорщина	Стимулювання розвитку технологій і підвищення рівня зайнятості, регіональний розвиток	Позики, гранти, інвестиції в акціонерний капітал, пряме інвестування, державні гарантії	Не визначено
ПАР	Індустріалізація і створення нових робочих місць; реалізація державних проектів	Позики, гранти, інвестиції в акціонерний капітал, торгове фінансування, венчурне фінансування, технічна підтримка	«Зелене» виробництво, переробка аграрної сировини, автомобілі та транспортне обладнання, виробниче обладнання, текстиль, металургія, легка промисловість, виробництво паперу, пластику, хімічної продукції, фармацевтика
Ефіопія	Просування національного порядку денного через фінансування та технічну підтримку проектів з пріоритетних сфер	Позики, гарантування експортних контрактів, технічна підтримка	Сільське господарство, добувна промисловість, легка промисловість, хімічна галузь, металургія, папір, автомобілебудування, електричне обладнання, фармацевтика

Джерело: укладено автором за даними [10, с. 8–9].

ку. При чому кошти у ці фонди залучаються переважно через випуск «довгих» облігацій (тих, що мають довгостроковий термін погашення). Наприклад, структура довгострокових запозичень Банку розвитку Ефіопії з року в рік залишається приблизно такою: 75% – позики від Центробанку країни, 12% – ефіопські державні ощадні облігації та близько 10% – кошти міжнародних донорів. Решта видів джерел фінансування мають незначну частку в діяльності даної установи. Так само в Індії близько двох третіх фінансування банку розвитку здійснюється за рахунок вну-

трішніх запозичень, ззовні він залучає п'яту частину фінансування – переважно від Японського агентства міжнародної співпраці та Банку розвитку Німеччини.

У країнах з середнім рівнем доходів – Бразилія, КНР – діяльність банків розвитку фінансується переважно через розміщення випуск облігацій на міжнародному ринку та/або через фіскальні механізми. У всіх випадках залучені кошти мають середньо- та довгостроковий термін погашення, що означає, що банки розвитку можуть стабільно надавати довгострокові кредити, які покривають-

Таблиця 2. Інституційні засади діяльності банків розвитку у країнах світу

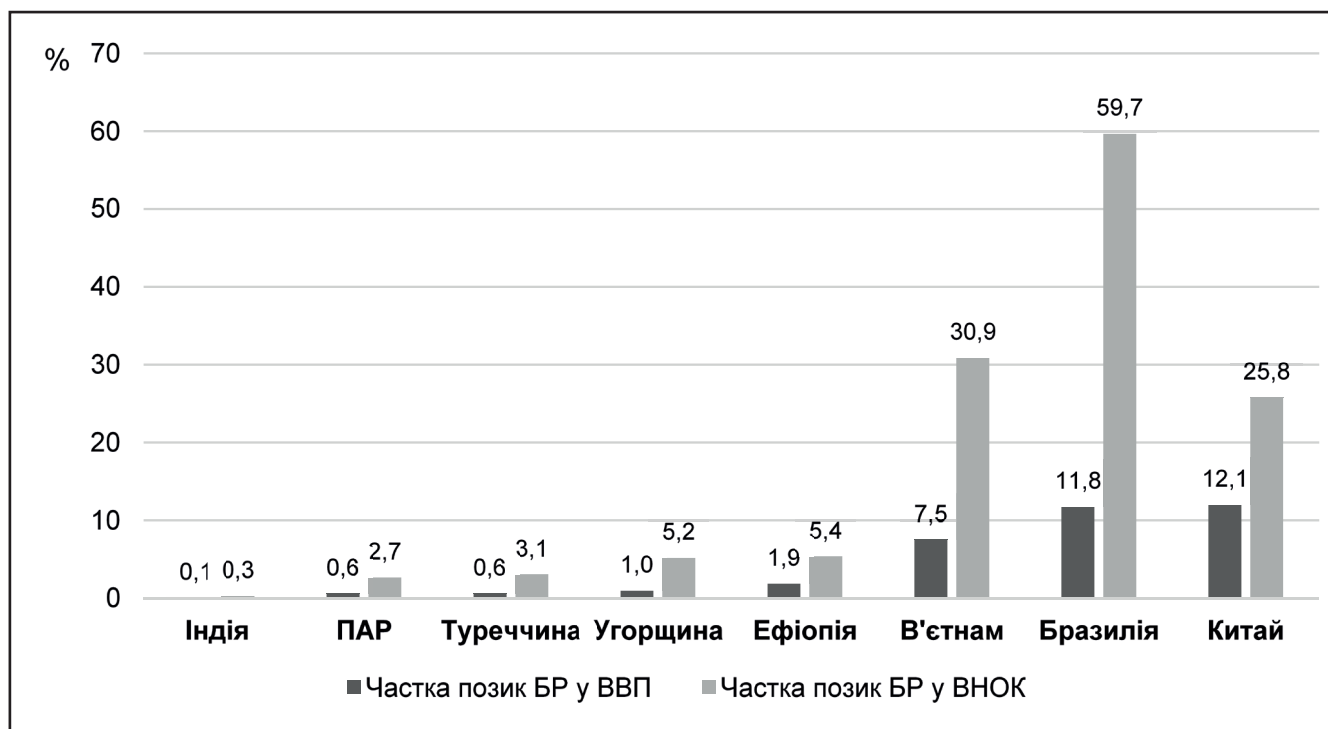
Країни	Структура власності	Органи управління	Джерела фінансування
Бразилія	Державна власність	Фіскальна рада	Фонд допомоги трудящим ¹
Китай	Державна власність	Центральний уряд	Урядове фінансування, середньо- і довгострокові облігації
Туреччина	Приватна власність	Агентство банківського регулювання і нагляду	Запозичення у Світового банку; розміщення облігацій
Індія	Власність розділена між державним (1/3) і приватним (2/3) акціонерами	Центральний уряд	Облігації, державне фінансування, міжнародні донори
В'єтнам	Державна власність	Центральний уряд	Державні облігації, видатки державного бюджету, кошти ОЕСР
Угорщина	Державна власність	Міністерство національного розвитку	Позики від кредитних установ та державні облігації
ПАР	Державна власність	Департамент економічного розвитку	Запозичення у Світового банку; розміщення середньострокових облігацій
Ефіопія	Державна власність	Агентство з нагляду за державними підприємствами	Урядові фонди, урядові кредити, позики у Світового банку

Примітка: 1. Фонд допомоги трудящим – державний фонд Бразилії, що наповнюється за рахунок податку з чистих операційних доходів бразильських компаній та фінансує програми економічного розвитку.

Джерело: укладено автором за даними [10, с. 11].

ся середньо- та довгостроковими зобов'язаннями. Відповідність строків погашення активів та зобов'язань є важливою передумовою ефективної діяльності банків розвитку, оскільки вони створюються якраз з метою вирішення проблеми нестачі довгострокових кредитів для бізнесу.

Для визначення того, яку вагу мають банки розвитку в реалізації промислової та структурної політики в країні, використовують показник, що відображає частку наданих цими банками позик у валовому нагромадженні основного капіталу (ВНОК) країни і їх ВВП в цілому (див. рисунок).

Позики державних банків розвитку як частка у ВВП та ВНОК відповідних країн світу станом на 2016 р., %

Джерело: укладено автором за даними [10, с. 15].

За цим критерієм найбільш впливовими серед наявних у світі банків розвитку є В'єтнамський банк розвитку (7,5% ВВП), Національний банк економічного і соціального розвитку Бразилії (11,8%) і Китайський банк розвитку (12,1%). Особливо велику роль банк розвитку відіграє у нагромадженні основного капіталу у В'єтнамі, співвідношення його кредитів до ВНОК країни сягає 30,9%. Переважну роль у здійсненні капітальних інвестицій відіграє банк розвитку Бразилії, де співвідношення позик банку до ВНОК складає 59,7%. Важливе значення має й відповідна установа в Китаї, де відповідний показник сягає 25,8%. Меншу вагу мають Банк розвитку малих індустрій в Індії (0,1% ВВП та 0,3% ВНОК), Банк промислового розвитку Туреччини (0,6% і 3,1%), Корпорація промислового розвитку ПАР (0,6% і 2,7%), Угорський банк розвитку (1,0% та 5,2%). Це зумовлюється, насамперед, меншими можливостями залучення фінансових ресурсів самими банками розвитку та переважним спрямуванням їх діяльності на МСП.

Висновки

В різних країнах побудовані та впроваджені неоднакові моделі банків розвитку, що суттєво відрізняються як за основними напрямками, так і за масштабами діяльності. Це зумовлено різним рівнем економічного розвитку країн, можливостями залучення джерел фінансування банків розвитку і відмінністю в цілях, які ставляться перед даними установами при їх створенні чи реформуванні.

Виходячи із розглянутого міжнародного досвіду, в Україні актуалізується потреба у створенні державного банку розвитку як механізму подолання дефіциту капітальних інвестицій в переробній промисловості і розбудови інфраструктури. Державний банк розвитку повинен виконувати роль «фінансового підрозділу» держави, уповноваженого надавати кредити на умовах, що роблять інвестиції у промисловість та інфраструктуру економічно доцільними. Такий банк в Україні має безпосередньо підпорядковуватися Міністерству економіки (однак керуватися за принципом корпоративного управління), розгортаючи діяльність згідно з визначеними урядом програмами відбудови економіки і стратегічного розвитку. Мобілізуючи ресурси всередині країни (за рахунок державних фондів, розміщення облігацій і фіскальних надходжень) та за кордоном (міжнародні ринки залу-

чення капіталу, іноземні донори) державний банк розвитку розроблятиме й управлятиме кредитними лініями із пільговими відсотковими ставками для реалізації інвестиційних проектів, відбираючи ті з них, які нестимуть більші соціально-економічні вигоди і сприятимуть виконанню урядових планів розвитку переробної промисловості. Це, зокрема, можуть бути проекти з облаштування індустріальних парків, будівництва об'єктів житлової, промислової, транспортно-логістичної інфраструктури, модернізації існуючих виробництв. У перспективі банк розвитку може розширити інструментарій підтримки за рахунок інвестування в акціонерний капітал, грантів, технічної підтримки, венчурних інвестицій тощо.

Список використаних джерел

1. Economic Development in Africa Report 2014: Catalyzing Investment for Transformative Growth in Africa / UN Conference on Trade and Development. New York and Geneva: UNCTAD, 2014. 100 p.
2. Іванов Є. І. Диверсифікація зовнішньої торгівлі та економічне зростання : монографія. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2021. 280 с.
3. Коломієць В. Л. Державні банки розвитку та їх роль у реалізації фінансової політики. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 4. С. 62–65.
4. Самко Н. Г. Банки розвитку як інститут сприяння конкурентоспроможності національної економіки. Теоретичні та прикладні питання економіки. 2015. Вип. 1. С. 433–441.
5. Шаповал Ю. І. Банк розвитку як інструмент довгострокового фінансування національної економіки України. Економічний вісник. 2014. № 2. С. 28–36.
6. Орзул О. Ю. Банк розвитку як інститут стимулювання інноваційного підприємництва державою. Інноваційне підприємництво: стан та перспективи розвитку : зб. матеріалів II Всеукр. наук.-практ. конф., 29–30 березня 2017 р. Київ : KHEU, 2017. С. 144–146.
7. Thrasher R. D., Gallagher K. P. Defending development sovereignty: the case for industrial policy and financial regulation in the trading regime. Rethinking Development Strategies after the Financial Crisis. Volume 1: Making the Case for Policy Space. New York and Geneva: UNCTAD, 2015. P. 93–105.
8. Ferraz J. C., Kupfer D., Marques F. S. Industrial policy as an effective developmental tool: Lessons from Brazil. Transforming Economies: Making Industrial Policy Work for Growth, Jobs and Development. Geneva: International Labor Organization, 2014. P. 291–305.

9. Sanderson H., Forsythe M. *China's Super bank: Debt, Oil and Influence: How China Development Bank Is Rewriting the Rules of Finance*. New York: Bloomberg Press, 2013. 203 p.

10. Guadagno F. *The role of industrial development banking in spurring structural change*. UN Inclusive and Sustainable Industrial Development Working Paper Series. 2016. № 8. 36 p.

References

1. UNCTAD (2014) *Economic Development in Africa Report 2014: Catalyzing Investment for Transformative Growth in Africa*. New York and Geneva: UNCTAD.

2. Ivanov E. I. (2021) *Dyversyfikatsiia zovnishnoi to-rhivli ta ekonomichne zrostannia [Foreign Trade Diversification and Economic Growth]*. Kyiv: Kondor Publishing house.

3. Kolomiets V. L. (2017) *Derzhavni banky rozvytku ta yikh rol u realizatsii finansovoi polityky [State development banks and their role in of financial policy implementation]*. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. № 4. P. 62–65.

4. Samko N. H. (2015) *Banky rozvytku yak instytut spry-iannia konkurentospromozhnosti natsionalnoi ekonomiky [Development banks as an institution for enhancing the competitiveness of the national economy]*. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky*. № 1. P. 433–441.

5. Shapoval Yu. I. (2014) *Bank rozvytku yak instrument dovhostrokovoho finansuvannia natsionalnoi ekonomiky Ukrainy [Development Bank as a tool for long-term financing of the national economy of Ukraine]*. *Ekonomichnyi visnyk*. № 2. P. 28–36.

6. Orzul O. Yu. (2017) *Bank rozvytku yak instytut stymuliuвання innovatsiinoho pidpriemnytstva derzhavoiu [Development bank as institution for stimulating innovative entrepreneurship by state]*. *Innovatsiine pidpriem-*

nytstvo: stan ta perspektyvy rozvytku. Kyiv: KNEU. P. 144–146.

7. Thrasher R. D., Gallagher K. P. (2015) *Defending development sovereignty: the case for industrial policy and financial regulation in the trading regime*. *Rethinking Development Strategies after the Financial Crisis*. Volume 1: *Making the Case for Policy Space*. New York and Geneva: UNCTAD.

8. Ferraz J. C., Kupfer D., Marques F. S. (2014) *Industrial policy as an effective developmental tool: Lessons from Brazil*. *Transforming Economies: Making Industrial Policy Work for Growth, Jobs and Development*. Geneva: International Labor Organization. P. 291–305.

9. Sanderson H., Forsythe M. (2013) *China's Super bank: Debt, Oil and Influence: How China Development Bank Is Rewriting the Rules of Finance*. New York: Bloomberg Press.

10. Guadagno F. (2016) *The role of industrial development banking in spurring structural change*. UN Inclusive and Sustainable Industrial Development Working Paper Series. № 8. 36 p.

Дані про автора

Комендо Ігор Костянтинович,

аспірант відділу аналізу і прогнозування міжнародної торгівлі Державного науково-дослідного інституту інформатизації та моделювання економіки
e-mail: i.komendo@golocal-ukraine.com

Information about the author

Igor Komendo,

Postgraduate student of International Trade Analysis and Forecasting Department of State Research Institute for Informatization and Economic Modeling
e-mail: i.komendo@golocal-ukraine.com

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 330.131

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7249661>

SHOSTAK L.B.
PETROVSKA I.O.

Enterprise risk management in force majeure circumstances

The subject of the study is the enterprise risk management system in modern conditions using economic tools.

The purpose of writing the article is to justify the feasibility of using economic tools of anti-crisis management on the example of subjects of the hospitality industry, as well as the advantages of financing the company's risk of possible losses due to the action of various factors and the development of a system of criteria for the effectiveness of the use of economic tools.

The methodology of the work is the provisions of the theories of normative economy and creative industries. On the basis of a systemic approach, the factors influencing the management of economic activity risks in Ukraine have been identified. Using the methods of structuring and synthesis, the strengths and weaknesses of the economic development potential were identified and proposals were developed to strengthen the role of certain economic instruments in ensuring the functioning of the tourism sector and solving the problems of risk management of hotel and restaurant business enterprises.

Results of the work – The role of new tools and methods for risk management in crisis conditions was determined, new threats and risks of economic entities generated in war conditions were outlined, factors restraining the development of economic tools were identified, the factors of their activation were revealed and measures were proposed to deal with them expansion, the expediency of introducing and using new insurance tools and methods for risk management in modern crisis states of the economy is substantiated.

Conclusions – Insurance remains the most effective economic tool of risk management in conditions of financial and economic crises, in particular in force majeure circumstances of conducting business as a result of military operations on the territory of Ukraine. In the field of the hospitality industry, the concept of «economic risk» has been formulated, which is defined as the possibility of accidental occurrence of unwanted losses, measured in value equivalent. In order to give this concept an operational meaning, it is necessary to classify risks according to various criteria based on the structural characteristics of the risk, information support and features of risk definition. For specific risks, specific classification criteria related to the specificity of risks during war can also be used. In this context, the classification of risks according to adequately selected criteria can improve the understanding of the sources of economic risk, methods of its minimization and compensation. However, insurance as a risk management tool is the most effective, despite the fact that its use has

certain limitations. At the state level, an important feature of the risk management system is the involvement of risk reduction methods, since the state's ability to avoid risk during war and to transfer risk to third parties is quite limited. At the macroeconomic level, it is expedient to create state sectoral insurance funds with the involvement of foreign reparation funds. Outsourcing the risk management process is particularly effective. The instrument of risk management in this case will be the state program of risk management and minimization after the war period.

Keywords: *economic instruments, risk management, risk control, force majeure.*

ШОСТАК Л.Б.
ПЕТРОВСЬКА І.О.

Ризик менеджмент підприємства в форс-мажорних обставинах

Предмет дослідження – система управління ризиками підприємства в сучасних умовах з використанням економічних інструментів.

Метою написання статті є обґрунтування доцільності використання економічних інструментів антикризового управління на прикладі суб'єктів індустрії гостинності, а також переваг фінансування підприємством ризику можливих втрат унаслідок дії різноманітних факторів та розробки системи критеріїв ефективності використання економічних інструментів.

Методологія проведення роботи – положення теорій нормативної економіки та креативних індустрій. На основі системного підходу визначено чинники, що впливають на управління ризиками господарської діяльності в Україні. Методами структурування та синтезу виявлено сильні та слабкі сторони потенціалу економічного розвитку та розроблено пропозиції щодо посилення ролі певних економічних інструментів у забезпеченні функціонування туристичної сфери та вирішення проблем управління ризиком підприємств готельно-ресторанного бізнесу.

Результати роботи – Визначено роль нових інструментів та методів для управління ризиками в кризових умовах, окреслено нові загрози та ризики економічних суб'єктів, які генеруються в умовах війни, виявлено фактори, що стримують розвиток економічних інструментів, розкрито чинники їх активізації та запропоновано заходи щодо їх розширення, обґрунтовано доцільність впровадження та використання нових інструментів та методів страхування для управління ризиками в сучасних кризових станах економіки.

Висновки – Найбільш ефективним економічним інструментом ризик-менеджменту в умовах фінансово-економічних криз, зокрема у форс-мажорних обставинах ведення бізнесу внаслідок військових дій на території України залишається страхування. У сфері індустрії гостинності сформульовано поняття «економічний ризик», який визначається як можливість випадкового виникнення небажаних збитків, вимірюваних у вартісному еквіваленті. Для надання цьому поняттю операційного змісту необхідно класифікувати ризики за різними критеріями на основі структурних характеристик ризику, інформаційного забезпечення та особливостей визначення ризиків. Для конкретних ризиків також можна використовувати специфічні критерії класифікації, пов'язані зі специфікою ризиків під час війни. У цьому контексті класифікація ризиків за адекватно обраними критеріями може покращити розуміння джерел виникнення економічного ризику, методів його мінімізації та відшкодування. Проте страхування як інструмент управління ризиком є найбільш ефективним, не зважаючи на те, що його використання має певні обмеження. На рівні держави важливою особливістю системи управління ризиком є залучення методів скорочення ризику, оскільки можливості держави по ухиленню від ризику під час війни і з передачі ризику третім особам досить обмежені. На макроекономічному рівні доцільно створення державних галузевих страхових фондів із залученням репараційних закордонних коштів. Зокрема ефективною є передача процесу управління ризиком в аутсорсинг. Інструментом проведення ризик-менеджменту в цьому випадку буде державна програма управління та мінімізації ризиків післявоєнного періоду.

Ключові слова: економічні інструменти, ризик-менеджмент, управління ризиками, форс-мажорні обставини.

Formulation of the problem. With the help of foreign financial support, Ukraine's economy has been on a war footing for the past six months. Priority attention is given to strategically important branches of the military-industrial complex, preservation of infrastructure and logistics for the movement of military and related goods, as well as labor and civilian resources. In such conditions, the tourism industry has undergone significant existential changes, turning into a service industry for the movement and livelihood of refugees from regions subject to military operations. Even the vacation period did not provide a tourist flow that could stabilize the functioning of hospitality enterprises. Today, in Ukraine, the main deterrents to stabilizing the work of enterprises in this area are operational risks associated with military actions, financial instability in the country, as well as the uncertainty of the legislative framework regarding international investments and the development of business tourism [1, 4, 7–11, 12]. The significant payback period of post-war projects is less attractive compared to other sectors of the economy, as it does not correspond to the risks of investing in this segment [1, 5, 12].

The tourism industry is a specific sector of the economy, which has a huge multiplier effect. This gives impetus to the development of not only the hotel market, retail and the service sector, but also the economy as a whole. Therefore, if it is possible to create positive business expectations in this area after the end of the war in Ukraine, the flow of international investments in this area will increase [2, 3]. Diversification of tourism is one of the driving forces of the development of the hospitality industry. Green, rural, gastronomic, medical, extreme, entertainment, sports and even international military tourism can provide an increase in the flow of tourists. However, today it is advisable to focus on domestic tourism, which will be facilitated by advertising and brand recognition of tourist regions of Ukraine.

Since 2018, the total number of tourist accommodation facilities in Ukraine has decreased by 25%, while an increase in their total number in the Lviv region by 5.4% was observed. The number of hotel and restaurant establishments provided by legal entities and entrepreneurs decreased by 17.2% in Ukraine as a whole, but increased in: Ivano-Frankivsk region – by 20%; in the Kyiv region it decreased by 32.5%; in Kyiv increased by 3.4%; Khmelnytskyi region – by 3.7%; Lvivskyi – by almost 2.5%. In other regions,

significant changes have taken place in the distribution of accommodation: the number of apartments has almost doubled, and the number of hostels for internally displaced persons who have lost their homes in the occupied territories is gradually increasing. The management of many hotels is revising the policy of providing services and is beginning to be more meticulous in determining the category of hotels and their compliance with international standards, in particular, the safety of accommodation and service. The spread of temporary accommodation facilities for immigrants, which began to appear in the western regions, is also positive. However, there is a need to improve the quality and range of services, which is connected with the constantly growing demands of consumers in the field of security and the introduction of modern means of communication. Modern Ukraine is characterized by forest and household fires at industrial, communal and residential facilities, emissions and discharges of harmful substances into the atmospheric air and surface water, physical and radio wave pollution by explosive substances, which cause significant losses to third parties and the economy of the state as a whole. Complications of technological processes of production of energy resources, including from alternative sources, the use of high-speed and multi-ton vehicles lead to the appearance of new risks and environmental losses. Therefore, adequately constructed risk management strategies in the hospitality industry are the key to success on this path.

Analysis of recent research and publications. The scientific works of well-known Ukrainian and foreign scientists are devoted to the analysis of the problems of risk management of economic entities, among them the works of: V.V. Vitlinskyi, V.M. Granaturova, O.L. Ustenko, O.I. Yastremsky, A.D. Stefanycha, A.P. Algina, G.B. Kleiner, I.T. Balabanova, E.A. Utkina, S.M. Ilyashenko, V.V. Cherkasova, G.V. Chernova, V.V. Hlushchenko, M.V. Khokhlov, and others, which were assessed the degree of risk, determining the causes and consequences of its occurrence for the economy. Separate issues related to the use of various tools of protection against negative consequences in the integrated risk management system of the enterprise were investigated in the works of I.A. Blanka, A.V. Shegdy, A.O. Starostina, L.I. Abalkina, A.P. Ivanova and others. [1 – 8], However, the strategy of using these tools in the conditions of martial law and limited public fi-

nances remains insufficiently elucidated. Ensuring the steady development of Ukraine's economy in the post-war period requires the deepening of theoretical and practical improvements in the management of economic activity, the introduction of a comprehensive system of assessment and management of the economic risk of enterprises, in particular in the service sector.

The purpose of the article. The purpose of the article is to substantiate the expediency of using a complex of anti-crisis management tools in the activities of enterprises of the hospitality industry and sustainable development, as well as the advantages of financing the risk of possible losses due to various factors.

Presenting main material. The risk of post-war economic activity acts as a tool for responding to changes in the external environment of the enterprise's functioning. Risk management is defined as a set of management actions [1, 6–9, 11, 12] aimed at their adequate consideration and minimization in management decisions. The analysis of modern approaches to risk management made it possible to determine the algorithm of its successive stages, which consists of diagnosing the problem; risk analysis; determination of the risk position of the enterprise based on the results of risk assessment; development and implementation of the main action program for adjusting the degree of risk; monitoring and control of the risk management process. The creation of a risk management system should ensure the high efficiency of management decision-making to achieve the strategic and tactical goals of any industry enterprise [7, 9, 11]. The use of the risk management algorithm allows you to adjust the development strategy taking into account the degree of risk, increase the effectiveness of their operation.

The main goal of risk management is the prevention of financial losses of the enterprise in the conditions of crisis phenomena, such as pandemics, man-made and natural disasters, terrorist and military actions. Anti-crisis management is designed to prevent and overcome the financial crisis of the enterprise, as well as to minimize such negative consequences as the bankruptcy of the enterprise. Anti-crisis management is based on the constant readiness of management to respond; preventive actions; urgency and adequacy of response; complexity of solutions; adaptability of

management and prioritization of the use of internal resources [1, 3, 5].

The general meaning of risk management is the management of circumstances and economic relations arising in the process of such management. In the conditions of the unpredictability of the economic situation, the danger of crisis phenomena in the enterprise's activities and the threat of its bankruptcy, risk management is a component of the general concept of anti-crisis management of the enterprise. According to statistics, entrepreneurs lose their assets under certain force majeure circumstances approximately once every five years.

Risks can be caused by the dependence of business on changes in the economic policy of the government, changes in the priority areas of its activity, on the vulnerability of the financial system in specific conditions such as martial law.

In general, the following risks can be distinguished:

- non-fulfillment (or improper fulfillment) of contractual obligations;
- interruptions in production and commercial activity due to force majeure circumstances, personnel errors, illegal actions of third parties or global threats (pandemic, war, natural and man-made disasters);
- a decrease in the volume of sales of goods (works, services) as a result of competition, a decrease in the solvent demand of consumers;
- losses of money of entrepreneurs who are in financial and credit institutions;
- partial or complete loss of real/portfolio investments and income from them as a result of:
 - natural events affecting the investment object;
 - mistakes of the business project that is the object of investment;
 - illegal actions of third parties;
 - deterioration of the financial and economic condition, insolvency of the issuer of securities, changes in the refinancing rate of the NBU;
- innovative risks are risks from the implementation of the results of research and design development;
- increase in costs for the production and sale of goods (works, services) as a result of inflationary price growth, changes in currency exchange rates, occurrence of unforeseen costs as a result of natural disasters, court costs, increase in material costs, etc.;
- losses in connection with the loss of property rights to the entrepreneur's property and his non-

property rights to intellectual property objects, trademarks, etc., as a result of a military invasion;

- the debtor entrepreneur loses the ability to fulfill his obligations to the creditor under the credit agreement as a result of the deterioration of the solvency or bankruptcy of the guarantor, guarantor;
- losses of the entrepreneur due to personnel errors;
- bankruptcy of an entrepreneur;
- loss of business reputation of the enterprise or institution, etc.

All possible losses require the development of an appropriate anti-crisis management mechanism in order to avoid them. Of course, the risk for a particular entrepreneur is individual, therefore the use of certain methods is also individual and determined by real economic circumstances.

The following are general means of solving risks:

- avoidance – avoidance of risk-related activities, actions, measures;
- maintenance – assumes that losses will be covered by the economic entity independently;
- transfer to a party – an economic entity transfers its own risk to another entity, such as an insurance company;
- reducing the degree of risk – reducing the probability and size of losses.

Various methods are used to reduce the degree of risk [11, 12]: diversification; obtaining additional information about the selection and results; limitation; self-insurance; insurance; currency risk insurance; hedging; acquisition of control over activities in related industries; accounting and evaluation of the share of the use of specific funds of the company in its general funds, etc. The subject of entrepreneurial activity is obliged to choose such a strategy that will allow him to reduce the degree of risk as much as possible. Most often, companies resort to self-insurance and insurance. Self-insurance is a method of creating an insurance fund in a decentralized form by any business entity in order to ensure uninterrupted risk production. The economic entity forms and uses funds in monetary form and (or) reserves of raw materials, materials, spare parts, etc. due to unfavorable economic conditions, delays by customers in payments for delivered products, etc. The procedure for using the funds of insurance funds for self-insurance is provided by the statute of the economic entity. Also, self-insurance can be considered as a risk taken

by the insured (owner). In order to save insurance costs, large industrial, aviation and other companies create their own insurance funds (reserves) to cover losses caused by adverse events. However, self-insurance contradicts the economic nature of insurance and cannot fully replace it, which is especially evident in the event of large (catastrophic) losses, the size of which can significantly exceed the available funds and affect the financial condition of the business entity.

Force majeure circumstances make changes in the usual life of enterprises, forcing them to take a new look at the financial instruments of the market and, above all, at insurance. Insurance is one of the most commonly used methods of risk management. The essence of insurance is that the risk bearers (insureds) transfer their responsibility for bearing the burden of risk to an insurer specializing in such operations for a specified fee. The limited opportunities of insurance companies to accept large risks for insurance are eliminated by means of special approaches to the redistribution of responsibility for covering the corresponding loss among other participants of the insurance market.

Making a decision on risk insurance is carried out in several stages:

- 1) selection of risks to be insured;
- 2) choosing the type of insurance coverage;
- 3) choosing an insurance company;
- 4) conducting negotiations on the terms of the insurance contract and its conclusion;
- 5) analysis of the effectiveness of insurance and decision-making on concluding a contract.

However, insurance as a method of risk management is not a universal tool and the use of insurance has its limitations, which may be related to the type of risk, the relationship between the parties to the insurance transaction, and their attitude to risk. The lack of clear decision-making criteria regarding the choice of insurance as a method of risk management does not allow automatic classification of risks into those that are subject to insurance and those that cannot be insured.

It is possible to determine the conditions under which it is advisable for the policyholder to conclude an insurance contract, and in which case it is worth refusing to conclude an insurance contract with an insurance company (resort to self-insurance), that is, it is about the cost of risk financing, which is understood as the search and mobiliza-

tion of monetary resources for the implementation of preventive measures and preventing losses in the event of adverse events. At the same time, the amount of insurance compensation cannot exceed the amount of the insured amount, that is, the amount for which the insured object is insured (the value of the insurance policy). This means that the expected result for the enterprise will always be negative. Therefore, from the position of the insured, the question arises about the feasibility of creating personal insurance funds or, at the macro level, state sectoral insurance funds.

When making a decision on risk insurance for an enterprise, one should evaluate not the expected result, but the usefulness of making a decision on insurance. The nature of the utility function $U(z)$, where z is income, largely depends on making a decision: to take or not to take a risk. And a positive decision to take a risk is made when the utility of the overall result turns out to be positive. In other words, a negative result is justified if, by risking less, you can avoid greater losses. The maximum amount of the insurance premium that should be paid to the entrepreneur for insurance protection can be determined as follows:

$$- < + + 1rdPFZr, \quad (1)$$

where r is the average return on capital of the enterprise involved in economic turnover;

d – the percentage of return of the reserve fund created at the enterprise;

P – amount of insurance premium;

F – the amount of the own reserve fund, which is formed in case of refusal of insurance;

Z is the amount of losses from risk factors [10, с. 226].

In the opposite case, it is worth resorting to self-insurance – the creation of an industry insurance fund.

Insurance, as a mechanism of risk management, has inherent shortcomings that cannot be eliminated using a more complete knowledge of the object of insurance and the risks associated with it. These disadvantages include:

- forced financing of the insurer's management costs and profits;
- expenses related to the redistribution of loss between policyholders;
- internal risks of the insurer.

However, in economically developed countries, an insurance policy for a business entity is a necessary condition for doing business.

The transfer of responsibility for compensation of a possible loss to another subject is one of the most frequently used methods of financing risks that can be applied in the field of hotel business and tourism. The essence of this risk management method is to transfer responsibility to an insurance company specializing in such operations. The use of insurance means a reduction in participation, and sometimes even a complete refusal of the company itself (hotel, restaurant, tour operator) to participate in the coverage of losses due to the transfer of its risk to the insurance company for a certain fee. The mechanism of risk transfer through enterprise insurance allows an insurance professional not only to solve specific protection problems, but also has far-reaching consequences and affects the economy of the country as a whole.

Bearers of economic risk are both individual subjects and their groups, which are considered in terms of industrial and economic activity and personal and social life. All economic aspects of insurance are also revealed against the background of their business, economic and personal activities. Ensuring and maintaining the standard of living and well-being of an individual and an individual family, insurance is a tool for ensuring the financial and social protection of the population. In addition to the state social insurance, commercial insurance is one of the forms of social assistance that makes it possible to maintain the achieved level of human well-being. In the conditions of a market economy, insurance becomes almost the only tool that guarantees the financial protection of the interests of citizens against accidental events (fire, accident, traffic accident) that lead to the loss of property, work capacity and health, the emergence of new costs.

Even if an insurance contract is concluded, the insurance premium is paid, and the insured event has not occurred (the payment remains with the insurer), the insurer develops a sense of confidence and security, which is an important factor that stabilizes the psychological stability of a person. From such positions, insurance is not just a compensatory mechanism for incurred losses, but also a means of supporting a person for normal life activities, which is especially important for entrepreneurs in the conditions of martial law.

Insurance as a risk management tool is not universal. Among all cases, it is impossible to define a clear boundary between risks that are not subject

to insurance and risks that are advisable to insure, that is, the criteria for definition are subjective. Therefore, other risk management tools are often used today, even for those risks that have traditionally been mastered by insurance. Limitations of insurance may be related to the type of risk, the relationship of the parties, the attitude to risk.

Limitation by type of risk is a key factor in understanding the essence of insurance. It should be noted that only economic risks can be insured, i.e. those whose damage is expressed in the form of value. However, not all economic risks can be insured, but only according to the classification according to the characteristics of danger and vulnerability. Therefore, the relevant criteria cannot serve as a sign of the expediency of applying insurance.

According to the classification according to other groups of criteria, the situation is different. Thus, according to the classification according to the characteristic of risk propensity, it is important to divide into pure and speculative risks. Insurance is often used to manage the risks of the first group, hedging and other alternative methods are used for the second.

Diversification of risks and the absence of their mutual influence are of fundamental importance for classification according to the characteristics of interaction with other risks. Mass and general risks are preferred for insurance, but unique and private risks can also be insurable. In the latter case, the availability of reliable quantitative information plays a key role. In addition, to solve the issue of insurance, it is necessary to simultaneously take into account the classification by the amount of risk.

Insurance is definitely necessary in the presence of catastrophic risks. In most cases, it is the basis of risk management programs, especially since sometimes its implementation is required by law [11], the so-called mandatory types of insurance. However, an individual insurance company does not always have the opportunity to take a large risk for insurance, but for such situations there are special approaches for redistributing this catastrophic risk among market participants (for example, reinsurance) [5, 7, 10].

The form of insurance transactions and especially its legal basis can impose significant restrictions on the use of insurance as a risk management tool [10]. This is manifested in the following cases:

- prohibition of insurance of certain types of risk (risks related to illegal actions, participation in

games, lotteries and betting, as well as costs related to the release of hostages);

- restrictions on insurance contracts concluded within the framework of the relevant jurisdiction (first of all, which wording can be recognized as insignificant).

Legal restrictions on insurance transactions in Ukraine are contained in the Civil Code of Ukraine and the Law of Ukraine «On Insurance». Certain restrictions can be imposed not only by contract, but also by insurance companies unilaterally. An example can be various ethical and generally accepted rules developed and supported by industry associations (for example, unions and associations of insurers).

Due to the peculiarities of the attitude to risk, the main requirement is the lack of interest of the risk bearer in the occurrence of an adverse event. If the risk carrier can affect the probability of occurrence and/or the size of the loss, this creates conditions for various types of fraud. Therefore, the risk transferred to insurance must be determined by random circumstances that do not depend on the will and actions of the risk bearer. Fulfillment of this requirement is regulated by legislation and partly by tradition. At the same time, the requirements of the absence of dependence between the occurrence of an adverse event and the actions of the risk bearer look quite ideal. Violation of this requirement, encountered in practice, is reduced to one of the following effects:

1. Adverse selection. It is explained by the fact that decisions about insurance are made by interested persons. Persons with an increased risk will be more interested in concluding insurance contracts than persons with a lower risk.

2. Opportunistic behavior (moral hazard). This effect is related to the conscious or unconscious possibility of influence of the risk bearer on the probability of occurrence.

Although it is almost impossible to completely prevent these effects, the degree of their manifestation will influence the decision on whether this risk will be insured. If the possibility of adverse selection and/or opportunistic behavior is high enough, insurance companies will not want to take such a risk.

Insufficient definition of the criteria for choosing insurance as an economic risk management tool does not allow to classify risks into those that are subject to insurance and those that can be insured. Therefore, it is necessary to conduct a more thor-

ough analysis of this issue. In the absence of unambiguous, objective criteria, the following rules should be used:

1. If it is possible to ensure a certain risk (standard insurance policies for the relevant risks and there is no alternative), insurance should be preferred, because creating or adapting another approach will be more expensive and less effective.

2. If the relevant risks are not subject to insurance and there is another option for combating their negative consequences, concluding insurance contracts may be ineffective. This will be associated with high transaction costs and premiums, which the insurance company will try to provide to protect against the possible risks of conducting uncertain operations.

Depending on the possibility of using different methods of risk management, including insurance, the choice will depend on the results of the analysis of costs and profits for each of the methods. Insurance should be chosen if it is cheaper and more effective. Almost any risk can be insured if there is an insurance company that agrees to take it over. Even risks traditionally classified as non-insurable can be insured unless prohibited by law, such as risks associated with military activities.

The general advantages of insurance as an economic risk management tool include:

- reduction of risk and losses for individuals, legal entities and state bodies, which contributes to the acceleration of the development of the entire country;
- coverage of damage due to insurance payments. It allows the firm to extend operations during the implementation of risk without long interruptions in work and problems with financial stability;
- the relative cheapness of insurance compared to other methods of risk management;
- overcoming the limited capabilities of insurance companies with special approaches to the redistribution of responsibility for covering relevant losses among other insurance market participants;
- provision of tax benefits for insurance transactions.

Among the disadvantages of insurance as an economic tool of risk management, the following should be highlighted:

- the existence of an insurance contract reduces the interest of the primary risk bearer (the insured) in carrying out other measures related to risk management;

- negotiations regarding the conclusion of the contract may take a lot of time and require additional costs associated with obtaining information;

- advance nature of insurance service provision (insurance premiums are paid at the beginning of the term of the contract) although it is not known whether there will be a loss or whether the service itself will be provided;

- limitations of the capacity of the insurance market, the capacity of individual insurance companies, long settlement periods, the influence of the business cycle can prevent the receipt of effective insurance protection, etc.

Insurance in the hospitality industry is one of the most commonly used methods of risk management. It refers to risk financing methods, that is, it involves the creation of a special reserve fund designed to cover a possible loss. When conducting an insurance transaction, both parties pursue their own goals. For the primary risk bearer, the transfer of responsibility means reducing the uncertainty of the financial state associated with the burden of the corresponding risk. For an insurance organization, combining a large number of independent risks in one portfolio allows to reduce the uncertainty associated with loss coverage. Funds collected within the framework of special insurance funds from a large number of policyholders will be sufficient to cover losses, because the probability of simultaneous realization of all risks assumed by the insurance organization is extremely small.

Insurance is a very popular risk management tool in the field of tourism and hotel and restaurant services: it allows you to deal with risks of various nature (related to service, accommodation, accommodation, business, etc.); its organization is possible in various, sometimes very specific forms (starting from special types of risk redistribution and ending with standard contracts with insurance companies via the Internet); there is a developed market of insurance services – a whole branch of finance and their services, characterized by the presence of specialized firms engaged in relevant operations, the presence of division of labor among such firms, the existence of developed regional and global markets [5, 6, 9]. However, insurance as a method of risk management can compete with other instruments. At the same time, the choice between the use of insurance and the use of alternative methods will depend on the type of

risk, the effectiveness of risk analysis methods and their cost, the presence of legislative, institutional and budgetary restrictions, as well as on the solution of information support problems.

For individuals, insurance as a method of risk management is more important – they have fewer risk management tools at their disposal. In particular, methods of risk transfer other than insurance are quite expensive for private individuals (for example, risk outsourcing), and in some cases even impossible (for example, redistribution of mortality risk among other individuals). At the same time, insurance will be cheaper than creating one's own reserves (keeping money in a «bank»).

When making a decision on concluding an insurance contract, it is necessary to take into account a number of important aspects, which can be summarized in the form of the following main stages.

1. Selection of risks to be insured. This stage is part of the decision-making procedure regarding the choice of risk management methods. The analysis of the characteristics of various risks (danger, risk propensity, vulnerability and relationship with other risks), as well as the features of their information support, the magnitude of these risks and the costs associated with them, allows you to specify for each risk the most suitable method of combating it.

2. Choosing the type of insurance coverage. At this stage, a decision is made about which insurance protection the risk bearer would like to provide for each of the previously selected risks. At the same time, such criteria as the amount of insurance payments intended to cover the corresponding loss and the related restrictions that reduce the coverage, the peculiarities of settlement of insurance cases (terms, necessary documentation and other conditions), key terms of the future insurance contract should be taken into account. price range of insurance services, as well as a number of other aspects. At this stage, if possible, a quantitative assessment of the risks that are expected to be transferred to insurance should be carried out.

3. Choosing an insurance company. Taking into account the understanding of what risks and under what conditions can be transferred to insurance, the offers of various insurance companies are analyzed. The purpose of such an analysis is to choose a company that offers the best insurance conditions – the optimal combination of «price – cover-

age» and (or) more complete compliance of the insurance company's offer with the client's need for insurance protection, which was identified at the previous stages. At the same time, the insurance organization must have a certain level of financial stability, which guarantees the insured to fulfill its obligations to indemnify the loss.

4. Conducting negotiations on the terms of the insurance contract and its conclusion. This is a very important stage that allows realizing the previously identified need for insurance protection in the form of a legally correct transfer of responsibility for covering the loss. These negotiations primarily concern such quantitative parameters as the amount of insurance coverage (insurance sum), the amount of the insurance premium (contract value) and the term of insurance. However, they may also apply to other terms of the contract.

Strategies for conducting such negotiations can be completely different: from the adoption of a standard contract to the negotiation of a contract containing special conditions. The choice of strategy will be determined by the specifics of the risk, the size of the coverage, the possibility of the policyholder submitting additional data indicating a reduction in risk, the ability of the parties to negotiate and the assessment of alternative costs (for example, loss of time to agree terms). As a rule, large firms that conclude large contracts have more opportunities than private individuals to obtain discounts and other concessions from the insurance organization.

5. Analysis of the effectiveness of insurance and decision-making on renegotiation of the contract. This stage provides «feedback» with the remaining stages. In its framework, information is accumulated about the peculiarities of the performance of insurance contracts in the past, and the amount of insurance protection is compared with the specified data on the number of losses that are associated with the risk transferred to insurance. This allows for more effective organization of risk management in general and insurance in particular in the following periods. The result of the analysis of the effectiveness of the use of insurance in the past will be a decision about the expediency of insuring the relevant risks in general, only by this insurance company, only on current conditions.

The following risk functions are distinguished in the management process:

- preventive, which manifests itself in the constructive search for safe management methods in relation to known risks;
- protective, the essence of which consists in the search at the conscious and instinctive levels of methods and means of protection against unwanted manifestations of risks;
- speculative, which provides the opportunity to win in the event of a random or planned favorable coincidence of the circumstances of the occurrence of risk;
- socio-economic, related to the natural selection of the most effective risk subjects and methods of their actions.

The following strategic methods of risk management can be identified (Table 1). Although none of these methods ensures the complete exclusion of risk, some part of the risk remains on the subject's own support.

In fact, risk management is reduced to the management of the risk object in order to minimize losses. Tactical risk management is the identification, analysis of risks and decision-making in order to maximize the positive and minimize the negative consequences of risk events. The risk management process usually includes the following procedures.

Risk management planning – the process of making decisions regarding the application and planning of risk management for a specific object. This process may include decisions on organization, staffing of risk management procedures, selection of the best methodology, sources of information for risk identification, time interval for analyzing the situation.

Risk identification determines which risks can affect the facility and documents the characteristics of these risks. Risk identification is an iterative process. Initially, risk identification can be performed

partially by a group of analysts. Further, identification can be done by the main group of managers. Independent experts may participate in the final stage of the process to form an objective assessment. Possible responses can be determined during the risk identification process.

Risk assessment. Qualitative assessment is the identification and definition of risks that require a quick response. Such an assessment determines the degree of importance of the risk and the method of response, the conditions for the occurrence of risks and the determination of their impact on the object using standard methods and means. Using this analysis helps to partially avoid the uncertainty inherent in risk. Quantitative assessment of risks determines the probability of occurrence of risks and the impact of the consequences of these risks on the object of insurance (or other object), which allows you to make the right decision and avoid uncertainty.

The risk response strategy is the development of the concept, plans and methods of reducing the risky impact on the object. Such planning involves the development of preventive and protective measures that reduce the probability of risk occurrence and the severity of negative consequences. At this stage, insurance reserves are formed and loss coverage services are created.

Monitoring and control ensure monitoring of the facility, compliance with risk identification and assessment procedures, formation of sufficient insurance reserves and terms of the insurance contract when settling insurance losses.

To ensure the sustainable development of tourist regions, the main mechanism of risk management is environmental insurance of business activities [1, 6, 9, 12]. Ukraine's integration into the world economic community dictates the need to transition to new principles of environmental protection activ-

Table 1. Basic methods of risk management in the hospitality industry

Method	Tool	Example
1. Risk avoidance	Optimizing the type of activity, its location and structure	. Moving the risk object beyond the limits of the enterprise's allocation
2. Risk reduction	Preventive and protective measures	Installation of alarms, application of redundant security systems
3. Risk transformation (including distribution)	Purposeful impact on the object and risk factors.	Distribution of the object in space to exclude the accumulation of losses, personal insurance
4. Transfer of risk	Conclusion of a special contract	Outsourcing, property insurance
5. Acceptance of risk	Forecast of risks and preparation for them of the object of risk	Strengthening resistance to risk (seismic resistance of buildings, etc.)

ity regulation and the development of a regulatory and legal system aimed at reducing the scale of industrial environmental pollution. The experience of developed countries shows that the most effective tool for environmental policy and guarantees of the safety of people's lives is the use of market mechanisms to protect the health of citizens and the environment. Funding expenses for liquidation of the consequences of accidents and emergency situations at the expense of budget funds reduces the effectiveness of environmental protection programs. This determines the need to find and mobilize fundamentally other sources of compensation for the damage caused.

Liability insurance for environmental pollution most effectively protects the interests of profit-making enterprises, society in protecting people's health, and the state through the creation of a favorable investment climate, guarantees of tax revenues and social stability. However, environmental risk insurance in Ukraine has not become widespread due to the lack of funds, as well as the insufficient level of regulatory and legal support for environmental protection measures and financial responsibility for violations of environmental norms and standards. Legal guarantees of compensation for damages caused by environmental pollution and reduction of the quality of natural resources are not fully provided. Ecological «green» taxes should be accumulated in special funds used to overcome these problems.

In addition to legal ones, the development of the environmental insurance market is hampered by:

- weak incentives for voluntary insurance;
- lack of reliable and generally accepted methods of risk assessment and calculation of probable damage;
- the low capacity of the market itself, which does not allow insurance of dangerous and large environmental losses [6, 9].

The most important thing to do now is to introduce the principle of unconditional liability for environmental damage caused by any business entities, as well as in wartime by military actions. This is the main global trend in the field of environmental liability legislation. Under such conditions, it is not necessary to prove that the violator acted illegally or negligently.

Recently, Ukraine began to pay more attention to the problems of financial support of environmental policy. Liability for environmental pollution or disturbance of landscapes is established by many

current legislative acts, which lay the foundations for mandatory insurance, for example, in the case of transportation of hazardous substances and operation of high-risk facilities. Insurance products developed on the basis of legislation on environmental protection are the first serious experience of applying the market mechanism for solving environmental problems in Ukraine. However, mandatory insurance gives the greatest result only when it is based on the generalization and analysis of the practice of voluntary insurance. In the absence of a strong voluntary environmental insurance market in Ukraine, the establishment of a mandatory form may not give the expected result. The main attention should be focused not on the obligation of insurance, but on the formation of incentives for the financial provision of obligations to compensate for damages from accidents and emergency situations. This will provide opportunities:

- reduce budget costs for liquidation of emergency and emergency situations;
- to increase the material responsibility of enterprises and the interest of local authorities in minimizing the negative impact on the environment;
- to ensure the targeted use of funds directed to the elimination of consequences and prevention of environmental pollution;
- strengthen control over potentially dangerous types of activities and make environmental safety requirements more stringent.

Environmental insurance includes a set of separate instruments that provide for the liability of the insurer for the risks associated with the violation of environmental legislation. They include:

1. Liability insurance in case of unforeseen force majeure environmental pollution.
2. Property insurance for financial losses caused by negative external effects of any economic activity, including military actions.
3. Personal life, health, disability and pension insurance of citizens in the event of a military-technogenic or natural disaster.
4. Liability insurance of tanker owners for the leakage of oil products and their pollution of waters and coasts.
5. Liability insurance of enterprises for damage caused to third parties in the process of using nuclear energy.
6. Liability insurance of enterprises for pollution of groundwater, agricultural land, and air.

7. Liability insurance for damage from mining activities of enterprises, etc. [9, 21].

The objects of environmental insurance are any environmental risks associated with the violation of environmental legislation and the infliction of potential economic damage caused by pollution with industrial, household and other waste, vehicles, as well as the violation of the integrity of the landscape and the deterioration of the quality of ecological systems at:

- placement, design, construction, reconstruction, commissioning and operation of enterprises, structures and other objects;
- use of plant protection products, mineral fertilizers, toxic chemicals, etc.;
- use and creation of new biologically active substances and means of biotechnology;
- effects of acoustic, electromagnetic, ionizing and other harmful physical factors;
- emissions of radioactive substances;
- transit transportation and placement on the territory of Ukraine of environmentally hazardous materials of both domestic and foreign production;
- conducting fundamental and applied scientific developments;
- introduction of equipment with increased ecological danger;
- conducting military operations in the territories of the community.

Environmental risk insurance is aimed at:

- formation of environmental responsibility of individuals and legal entities for the negative consequences of anthropogenic activity;
- stimulation of anti-accident measures due to the differentiation of insurance tariffs and cash payments for accident-free work;
- provision of compensation payments to victims regardless of the financial status of the perpetrator of harmful effects on the environment;
- ensuring stability of the financial condition of enterprises if necessary to compensate the victims of accidental pollution of the environment;
- provision of legal guarantees of financial protection of individuals and legal entities at the expense of established insurance funds.

That is, the purpose of environmental insurance is to protect the property interests of citizens and legal entities from damage that occurs in the event of deterioration of the environment and the quality of natural resources, and in the traditional sense,

it is a type of personal and property risk insurance. At the same time, in the system of environmental risk management, insurance is defined as the transfer of responsibility of enterprises—sources of increased environmental danger or «owners» of harmful objects, which pose a potential environmental threat to the lives of citizens and commercial interests of legal entities, to insurance companies. However, the nature protection purpose of environmental insurance remains a priority, and the main task is to compensate policyholders and third parties for damages caused by pollution of the natural environment.

The mechanism of environmental insurance is based on the principles of mutually beneficial relations between the insurer and the insured. In addition to the economic interest in transferring responsibility for negative consequences to the insurer, the insured is interested in increasing its environmental safety, since its own opportunities to solve the created problems may be limited due to the lack of: resources and qualified specialists.

Insurance rates differ depending on:

- degree of environmental risk;
- specifics of the economic activity of a certain policyholder;
- technical condition of production means (assets);
- availability and condition of protective and cleaning facilities at the enterprise;
- minimum and maximum amount of compensation.

If the damage occurred as a result of natural phenomena or deliberate actions of the victims, enterprises may be exempted from compensation for damage caused to the surrounding natural environment. In the event that the enterprise does not belong to the sources of increased danger, then they are exempted from damage coverage, provided they prove that the damage was caused through no fault of theirs. Victims have the right to compensation for lost profits for the time needed to restore the quality of the natural environment, restore natural resources to a state suitable for use as intended.

Simultaneously with the emergence of the environmental insurance market, the reinsurance market began to develop. In order to provide more extensive coverage and ensure substantial payments, special insurance pools have begun to be formed, which accumulate significant funds. The state also participates in the creation of pools. In Ukraine, in 1997, the National Nuclear Insurance

Pool for insurance of radioactive risks was created. Liability insurance for damage to the environment is carried out under the following conditions:

- full compensation to the insured of all amounts awarded by law to third parties in connection with the occurrence of an insured event, including court costs;
- insurance covers only losses as a result of accidental pollution;
- fines are not included in insurance coverage.

Insurers limit liability to a maximum amount of money and time period, because environmental insurance is quite complicated. A certain insurance policy can cover not only accidental pollution, but also the risk of permanent pollution. At the risk of gradual permanent pollution, the question arises about the degree of responsibility of other possible culprits. As a rule, insurance coverage refers to compensation for damage to third parties, so the insurer does not reimburse the costs of preventive measures or cleaning of the insured's own property.

In the field of ensuring radiological safety, there is a practice of nuclear risk insurance in Ukraine, which is carried out within the framework of the Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage, to which Ukraine joined in 1996. For this purpose, the National Nuclear Insurance Pool for Nuclear Risk Insurance was created in Ukraine. In accordance with the Convention, along with insurance, other (non-insurance) financial support for nuclear risks is used.

In order to ensure environmental safety and compensate victims for material and financial losses, it would be advisable to develop a special mechanism for the formation of industry insurance pools for the storage and effective use of reserve funds.

Conclusions

In the conditions of financial and economic crises, in particular, in force majeure circumstances of business, insurance acquires special importance as an economic tool of risk management. Important for business is the concept of «economic risk», which is defined as the possibility of accidental occurrence of unwanted losses, measured in value equivalent. To give this concept an operational meaning, it is necessary to classify risks according to various criteria, which can be built on the basis of the structural characteristics of the risk, the specifics of information support, and the features of risk measurement. For certain risks, it is also possible to use not

only general, but also specific classification criteria closely related to the specifics of the risks. In this context, the classification of risks according to adequately selected criteria can improve the identification of sources of economic risk and the choice of methods for its minimization. Environmental insurance provides financial and social protection of the population; stimulates business activity and the development of scientific and technical progress; supports macro-, microeconomic and financial stability, frees the state from many costs associated with various risks, and is an important institutional investor in the economy of an individual enterprise and the country as a whole. However, insurance as a risk management tool is not universal, its use has its limitations, which may be related to the type of risk, the mutual relations of the parties to the insurance transaction, and their attitude to risk. The risk management system can be implemented at the level of the state, firm and individual. These levels will differ in the nature and risk carriers, the specifics of the applied risk management measures.

The risk management system at the state level can be focused on different risks depending on the composition and content of state functions. Most often, they include ensuring sovereignty, external and environmental security, maintaining law and order and protecting the rights of citizens, facilitating the functioning and organizing the work of a number of important public institutions that serve the population as a whole. An important feature of the risk management system at the state level is the use of methods related to the risk reduction procedure, since the state's ability to avoid risk and transfer risk is quite limited. At the firm level, the risk management system is an integral part of general management. This is manifested both at the level of strategy and organizational structure of the firm. In some cases, outsourcing the risk management process is effective. The risk management tool in this case will be a risk management program. Its compilation and implementation in accordance with the content of the main stages and stages of development, procedures and methods of risk management, as well as the sequence of their application will allow the effective development of any company in the hospitality industry and will contribute to its financial stability. At the level of individuals, the risk management system is determined by the specifics of risks related to life and health, as well as property and liability of citi-

zens. At the state level, an important feature of the risk management system is the involvement of risk reduction methods, since the state's ability to avoid risk during war and to transfer risk to third parties is quite limited. At the macroeconomic level, it is expedient to create state sectoral insurance funds with the involvement of foreign reparation funds. Outsourcing the risk management process is particularly effective. The instrument of risk management in this case will be the state program of risk management and minimization after the war period.

Список використаних джерел

1. Базилевич В. Д. Новітні тенденції та протиріччя на страховому ринку України // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Економіка. – 2012. – Вип. 133. – С. 5–8.
2. Бланк И. А. Сущность, задачи и принципы антикризисного управления предприятием [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.elitarium.ru/2010/06/15/antikrizisnoje_upravlenije.html.
3. Гаманкова О. О. Інформаційні вади дослідження ступеня монополізації ринку страхових послуг України // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 10. – С. 80 – 87.
4. Гудзь О. Є. Розвиток страхування: нові інструменти та методи управління ризиками в цифровій економіці : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://journals.dut.edu.ua/index.php/emb/article/view/2213>
5. Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» // Урядовий кур'єр (Додаток). – 2001. – № 43. – с. 1.
6. Золотарьова О. В. Ключові тенденції та пріоритети розвитку ринку страхових послуг в Україні // Економіка і суспільство. – 2017. – № 11. – С. 413–420
7. Кондратенко Н. О., Оболенцева Л. В. Аналіз сучасного стану та тенденцій розвитку готельного бізнесу в регіонах України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2019-4_0-pages-72_80.pdf
8. Кулина Г. Світовий ринок страхових послуг в умовах зміни парадигми глобального економічного розвитку // Світ фінансів. – 2017. – № 3(52). – С. 48–59.
9. Малікова І. П. Оцінка концентрації страхового ринку України, її зв'язок з процесами монополізації та конкуренції // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія «Економічні науки». – 2017. – Вип. 23. – С. 76–79.
10. Нагайчук Н. Г. Страхування як інструмент антикризового управління / Вісник університету банківської справи Національного банку України №3(9) грудень 2010 – С. 246

: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dspace.ubs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/440/1/nahaichuk_insurance_as.pdf

11. Підсумки діяльності страхових компаній за 2017 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/SK/2017_rik/sk_%202017.pdf

12. Пономарьова О.Б. Визначення проблем страхового ринку та їх вирішення. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. №5. URL : <http://global-national.in.ua/issue-5-2015>

References

1. Bazylevych V. D. Novitni tendentsii ta protyrichchia na strakhovomu rynku Ukrainy // Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. – Ekonomika. – 2012. – Vyp. 133. – S. 5–8.
2. Blank Y. A. Sushchnost, zadachy y pryntsyry antykrizysnoho upravleniya predpriyatym [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa : www.elitarium.ru/2010/06/15/antikrizisnoje_upravlenije.html.
3. Hamankova O. O. Informatsiini vady doslidzhennia stupenia monopolizatsii rynku strakhovykh posluh Ukrainy // Aktualni problemy ekonomiky. – 2009. – № 10. – S. 80 – 87.
4. Hudz O. Ye. Rozvytok strakhuvannia: novi instrumenty ta metody upravlinnia ryzykamy v tsyfrovii ekonomitsi : [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://journals.dut.edu.ua/index.php/emb/article/view/2213>
5. Zakon Ukrainy «Pro obiekty pidvyshchenoї nebezpeky» // Uriadovyi kurier (Dodatok). – 2001. – № 43. – s. 1.
6. Zolotarova O. V. Kliuchovi tendentsii ta priorytety rozvytku rynku strakhovykh posluh v Ukraini // Ekonomika i suspilstvo. – 2017. – № 11. – S. 413–420
7. Kondratenko N. O., Obolentseva L. V. Analiz suchasnoho stanu ta tendentsii rozvytku hotelnoho biznesu v rehionakh Ukrainy : [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2019-4_0-pages-72_80.pdf
8. Kulyna H. Cvitovyi rynek strakhovykh posluh v umovakh zminy paradyhmy hlobalnoho ekonomichnoho rozvytku // Svit finansiv. – 2017. – № 3(52). – S. 48–59.
9. Malikova I. P. Otsinka kontsentratsii strakhovoho rynku Ukrainy, yii zviazok z protsesamy monopolizatsii ta konkurentsii // Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. – Seriiia «Ekonomichni nauky». – 2017. – Vyp. 23. – S. 76–79.
10. Nahaichuk N. H. Strakhuvannia yak instrument antykrizovoho upravlinnia / Visnyk universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy No 3 (9) hruden 2010 – S. 246 : [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://dspace.ubs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/440/1/nahaichuk_insurance_as.pdf

ubs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/440/1/na-haichuk_insurance_as.pdf

11. Pidsumky diialnosti strakhovykh kompanii za 2017 rik. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://www.nfp.gov.ua/files/OgliadRinkiv/SK/2017_rik/sk_%202017.pdf

12. Ponomarova O.B. Vyznachennia problem strakhovoho rynku ta yikh vyrishennia. Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky. 2015. №5. URL : <http://global-national.in.ua/issue-5-2015>

Дані про авторів

Шостак Лілія Борисівна,

д.е.н., професор, головний науковий співробітник НДІІМЕ

Петровська Ірина Олегівна,

к.е.н., доцент, завідувач кафедри індустрії гостинності та сталого розвитку Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського

Data about the authors

Lilia Shostak,

Doctor of economic sciences, professor, chief researcher of NDIIME

Iryna Petrovska,

Candidate of economic sciences, associate professor, head of the department of hospitality industry and sustainable development of Tavri National University named after V.I. Vernadskyi

УДК 339.138:528.9

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7249672>

МАРТИНЕНКО В.П.

КУНИЦЯ А.Ю.

Функції управління маркетинговою діяльністю підприємства

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти щодо визначення функцій управління маркетинговою діяльністю підприємства.

Метою дослідження є визначення та дослідження основних функцій управління маркетинговою діяльністю підприємства.

Методи дослідження. В процесі написання статті було використано наступні методи: абстрактно-логічний, систематизації та групування.

Результати роботи. В результаті проведеного дослідження було узагальнено підходи науковців щодо управління маркетинговою діяльністю на підприємствах як науковий напрям дослідження.

В науковій статті розкрито сутність управління маркетингом, визначено, що дане управління здійснюється на двох рівнях: стратегічному та тактичному. На стратегічному рівні визначається маркетингова стратегія підприємства. На тактичному рівні формується тактика маркетингу, орієнтована на формування ринкового попиту на товари та послуги підприємства.

Зазначено, що процес управління маркетингом на підприємстві має дві основні цілі. Перша пов'язана з реалізацією завдань, що стоять перед підприємством, а друга – з встановленням і підтримкою контактів зі споживачами.

В роботі визначені основні функції управління маркетинговою діяльністю суб'єкта господарювання, до яких належать: аналітична функція, розробка стратегічних та тактичних планів маркетингу, організація маркетингової діяльності та маркетингове мотивування, інформаційне забезпечення, маркетинговий контроль.

Представлено змістовні характеристики вищезазначених функцій, за допомогою яких формується система управління маркетингом і зазначено, що дані функції реалізуються, коли присутні цілісність і систематичність у підході до процесу управління на підприємстві.

Галузь застосування результатів. Маркетинг, управління, економіка підприємства.

Висновки. В результаті проведеного дослідження в науковій статті було визначено основні функції управління маркетинговою діяльністю, завдяки яким на підприємстві визначаються потреби споживачів продукції та зміни в ринковому середовищі, здійснюється стимулювання покупців, партнерів по

господарській діяльності, працівників підприємства при вирішенні задач, пов'язаних з маркетингом та планування системи розповсюдження та реалізації товарів, своєчасне виявлення виникаючих відхилень та можливостей при порівнянні планових показників і фактичних результатів, досягнутих підприємством при здійсненні маркетингової діяльності. Проведене дослідження дозволило надати змістовну характеристику визначеним основним функціям управління маркетинговою діяльністю. В роботі зазначено, що використання підприємствами вищезазначених функцій суттєво покращить управління маркетингом, що, в свою чергу, позитивно вплине на збільшення виробництва та реалізації конкурентоспроможної продукції, підвищить прибутковість та конкурентоспроможність суб'єктів господарювання, їх інвестиційну привабливість у нестійкому ринковому середовищі.

Ключові слова: маркетинг, підприємство, управління, маркетингова діяльність.

MARTYNYENKO V.P.
KUNYTSIA A.Y.

Functions of management of marketing activities of the enterprise

The subject of research is the theoretical and practical aspects of determining the functions of managing the marketing activities of the enterprise.

The purpose of the study is to determine and study the main functions of managing the marketing activities of the enterprise.

Research methods. In the process of writing the article, the following methods were used: abstract–logical, systematization and grouping.

Results of work. As a result of the conducted research, the approaches of scientists regarding the management of marketing activities at enterprises were summarized as a scientific direction of research.

The scientific article reveals the essence of marketing management, it is determined that this management is carried out at two levels: strategic and tactical. At the strategic level, the marketing strategy of the enterprise is determined. At the tactical level, marketing tactics are formed, focused on the formation of market demand for the company's goods and services.

It is noted that the process of marketing management at the enterprise has two main goals. The first is related to the implementation of the tasks facing the enterprise, and the second – to the establishment and maintenance of contacts with consumers.

The work defines the main functions of managing the marketing activity of a business entity, which include: analytical function, development of strategic and tactical marketing plans, organization of marketing activities and marketing motivation, information support, marketing control.

The meaningful characteristics of the above–mentioned functions are presented, with the help of which the marketing management system is formed, and it is indicated that these functions are implemented when there is integrity and systematicity in the approach to the management process at the enterprise.

Field of application of results. Marketing, management, enterprise economy.

Conclusions. As a result of the research, the main functions of management of marketing activity were defined in the scientific article, thanks to which the needs of product consumers and changes in the market environment are determined at the enterprise, the stimulation of buyers, business partners, and enterprise employees is carried out in solving tasks related to marketing and planning of the system of distribution and sale of goods, timely identification of emerging deviations and opportunities when comparing planned indicators and actual results achieved by the enterprise in the implementation of marketing activities. The conducted research made it possible to give a meaningful description of the main functions of management of marketing activities. The work states that the use of the above functions by enterprises will significantly improve marketing management, which, in turn, will positively affect the increase in production and sale of competitive products, increase the profitability and competitiveness of business entities, and their investment attractiveness in an unstable market environment.

Keywords: marketing, enterprise, management, marketing activity.

Постановка проблеми. Особливістю ринкового середовища, в якому функціонують вітчизняні промислові підприємства, є систематична нестабільність. Для суб'єктів господарювання, які піддаються впливу багатьох зовнішніх факторів, отримати прибуток є досить складною проблемою. Тому в сучасних економічних умовах функціонування підприємств великого значення набуває маркетингова діяльність, успіх якої в значній мірі залежить від того, як здійснюється на підприємстві управління маркетингом. Як будь-яка діяльність, управління маркетингом складається з окремих функцій, що являють собою певні види управлінської роботи і є об'єктом теоретичних досліджень багатьох зарубіжних і вітчизняних науковців.

До дослідження питань, які пов'язані з управлінням маркетингової діяльності доклали зусиль такі зарубіжні та вітчизняні науковці як Ф. Котлер, Е. Дихтль, Ж.–Ж. Ламбен, Х. Хершген, Б.А. Соловйов, П.Р. Дикон, Г.В. Васильєв, В.А. Шаповалов, Є.П. Голубков, Н.В. Куденко, Т.О. Прима, Т.Д. Маслова, Л.В. Балабанова, В.В. Холодов, О.М. Азарян, В.В. Герасимчук. Аналізуючи праці науковців з даної проблематики можемо зазначити, що питання, пов'язані з дослідженням саме функцій управління маркетинговою діяльністю підприємств, продовжують залишатись недостатньо дослідженими і потребують подальшого опрацювання.

Мета статті полягає у визначенні та дослідженні основних функцій управління маркетинговою діяльністю на підприємствах, оскільки саме завдяки даним функціям визначаються потреби, вчасно передбачаються зміни на ринку, встановлюється максимально можлива планомірність і пропорційність в діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. В ринковій економіці будь-яке підприємство функціонує в умовах динамічних змін факторів зовнішнього середовища. В такій ситуації дуже важливо, щоб на підприємстві на високому рівні було організовано управління маркетинговою діяльністю, основними задачами якого є виявлення, аналіз та оцінка даних змін, пристосування діяльності підприємства до нових умов, використання найбільш вигідних ринкових можливостей.

Варто зазначити, що під управлінням маркетингом розуміється сукупність заходів, які пов'язані з аналізом, розробкою, впровадженням і контролем відповідних маркетингових програм,

спрямованих на створення, підтримку та розширення вигідних відносин між підприємством та його клієнтами для досягнення цілей [1].

Процес управління маркетингом на підприємстві має дві основні цілі. Перша пов'язана з реалізацією завдань, що стоять перед підприємством, а друга – з встановленням і підтримкою контактів зі споживачами.

Управління маркетинговою діяльністю здійснюється на двох рівнях: стратегічному та тактичному.

На стратегічному рівні визначається маркетингова стратегія підприємства, опосередкована довгостроковим узгодженням можливостей організації з ринковою ситуацією. На тактичному рівні формується тактика маркетингу, орієнтована на формування ринкового попиту на товари та послуги підприємства.

Дані два рівні управління нерозривно пов'язані один з одним, тому окремо не використовуються.

Для управління маркетинговою діяльністю на підприємстві можуть створюватися спеціальні відділи маркетингу або призначатися окремі посадові особи (керівники), відповідальні за виконання планів та контрольних функцій.

Основними функціями управління маркетинговою діяльністю суб'єкта господарювання є аналіз з метою вибору напрямів маркетингової діяльності, розробка стратегічних та тактичних планів маркетингу, організація маркетингової діяльності та маркетингове мотивування, інформаційне забезпечення, організація системи комунікації, а також здійснення маркетингового контролю [2–4].

Для більшого розуміння розглянемо кожну з функцій управління маркетингу більш детально.

Аналітична функція управління маркетингом на підприємстві зводиться до необхідності вивчення та оцінки зовнішнього і внутрішнього середовища суб'єкта господарювання. Коли ми говоримо про зовнішнє середовище, то, передусім, маємо на увазі ринок, конкурентів та споживачів, їх переваги і можливості та перспективи розвитку. Внутрішнє середовище підприємства підлягає комплексній оцінці рівня його конкурентоспроможності, якості товарів і послуг, фінансового стану та інших факторів. Так чи інакше, виконання цієї групи функцій передбачає здійснення процесів, пов'язаних з отриманням відповідної маркетингової інформації, яка згодом може бути використана як основа для управління та розвитку маркетингової діяльності на підприємстві.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Функція планування маркетингу на підприємстві передбачає розумний вибір цілей, розробку заходів і методів досягнення цілей, що забезпечують основу для подальших довгострокових рішень.

Планування – це початковий етап управління, який триває до реалізації маркетингової програми.

Планування спрямоване на раціональне використання можливостей підприємства, оптимальне використання ресурсів, усунення помилкових дій, які можуть призвести до втрати клієнтів та зниження ефективності діяльності організації.

Стратегічне і тактичне планування чітко не розмежовуються. Стратегічне планування відрізняється масштабом цілей. Стратегія – це відповідь на питання: «Що робити?», Тактика – «Як це зробити?».

Тактичне планування – це детальне планування, розробка і реалізація маркетингових заходів.

Тактичне маркетингове планування передбачає:

- виявлення потреби в товарах, потенційних споживачів, оцінка конкурентоспроможності товарів, оновлення асортименту;
- планування системи розповсюдження та реалізації продукції;
- вибір засобів реклами, способів стимулювання споживачів, торгового персоналу, аналіз засобів впливу на конкурентів;
- планування фінансових показників для реалізації маркетингової програми;
- призначення виконавців, навчання, перепідготовка персоналу, залучення зовнішніх спеціалістів, вивчення передового досвіду інших компаній.

Стратегічне маркетингове планування – це сукупність дій, що здійснюються керівництвом, які призводять до розробки конкретної стратегії. Ця стратегія дозволяє компанії досягати своїх цілей на ринку.

Процес стратегічного планування передбачає такі етапи:

1. Стратегічний аналіз.
2. Розробка цілей і пошук оптимальних рішень.
3. Пошук більш конкретних цілей не довгий термін часу.
4. Визначення шляхів і способів досягнення поставлених цілей.
5. Розробка плану маркетингу.
6. Складання бюджету маркетингових заходів.
7. Контроль за виконанням плану [5].

Під організацією маркетингової діяльності розуміють процес структурної організації відносин,

взаємної підпорядкованості та відповідальності між посадовими особами та цілими підрозділами, відповідальними за виконання маркетингових функцій. Основною метою організації маркетингу є зміна або збереження маркетингової позиції компанії.

В склад організації маркетингу включають:

- побудову структури управління маркетингом;
- розвиток менеджменту маркетингу.

Для цього формується місія компанії, визначаються її цілі та завдання, аналізується маркетингове середовище, підбираються спеціалісти, вибудовується певна маркетингова структура та визначаються її форми.

Маркетингове мотивування проявляється в стимулюванні споживачів продукції, партнерів по господарській діяльності, працівників підприємства при вирішенні задач, пов'язаних з маркетингом. Варто зазначити, що наявність мотивації спонукає працівників підприємства до високих результатів в роботі, що, в кінцевому рахунку, впливає на прибутковість, а значить і на високий рівень конкурентоспроможності суб'єкта господарювання.

При здійсненні управління маркетинговою діяльністю важливе значення має функція інформаційного забезпечення маркетингу. Дана функція передбачає процес збору, обробки та своєчасного надання стратегічних і тактичних рішень у сфері управління маркетинговою діяльністю, об'єктивної, актуальної, системної, зручної для користувачів інформації (ринкові показники попиту та пропозиції, рівень і динаміка цін, платоспроможність покупців і ділових партнерів, а також характеристики макро- та мікросередовища, макроекономічні та глобальні тенденції та їх вплив на ринок в цілому тощо).

Достовірна маркетингова інформація дозволяє зменшити ризик прийняття помилкових рішень і зменшити невизначеність функціонування підприємства в умовах мінливого маркетингового середовища, а, отже, знизити витрати, тобто володіння цією інформацією є запорукою грамотного та продуманого управління не тільки маркетинговою діяльністю, а й управління підприємством в цілому.

Інформаційне забезпечення маркетингової діяльності на підприємствах може здійснюватися в різних формах, серед яких найбільш відомими є маркетингова інформаційна система та система підтримки рішень.

Цілями маркетингової інформаційної системи є регулярний збір даних, обробка, аналіз, поширення та зберігання інформації на підприємстві. Основними завданнями даної система є:

- накопичення фактичної інформації, яка є основою для формування системи ринкових знань, а отже, для прийняття ефективних управлінських рішень;
- організація внутрішніх інформаційних потоків на підприємстві та здійснення управління інформацією в процесі її використання для вирішення завдань маркетингової діяльності [6].

Система підтримки рішень маркетингової діяльності – це сукупність баз даних, систем, інструментів та методик з відповідним програмним та апаратним забезпеченням. Дана система має достатню гнучкість і придатна до адаптації, може використовуватись працівниками підприємства для вирішення проблем, пов'язаних з маркетингом.

Наступна важлива функція управління маркетинговою діяльністю – базовий маркетинговий контроль, або, як його називають, контроль у маркетингу. Даний контроль являє собою всебічне, послідовне, об'єктивне і регулярне вивчення маркетингового середовища, його стратегій, завдань та поточної діяльності, основною метою якого є виявлення виникаючих проблем та нових можливостей для розвитку. Об'єктами маркетингового контролю здебільшого є: план маркетингу, джерела доходів і витрат підприємства, використання маркетингових можливостей, організація маркетингу та його зв'язки з іншими сферами підприємства. На основі маркетингового контролю формуються поради щодо загального плану дій, спрямованих на вдосконалення маркетингової діяльності.

Як функція управління, маркетинговий контроль переслідує конкретні цілі та завдання. Основною метою контролю в маркетингу є формування інформаційної основи для подальших управлінських рішень, пов'язаних із виробничо-комерційною та маркетинговою діяльністю. Основним завданням маркетингового контролю є своєчасне виявлення виникаючих відхилень та можливостей при порівнянні планових показників і фактичних результатів, досягнутих підприємством при здійсненні маркетингової діяльності. До інших завдань належать:

- аналіз відхилень, що визначає ступінь досягнення нової мети, пов'язаної з маркетинговою діяльністю;

- зворотній зв'язок та пошук способів його покращення;

- перевірка пристосування підприємства до умов зовнішнього середовища, яке постійно змінюється [7].

Завдяки цьому маркетинговий контроль стає своєрідним управлінським механізмом менеджменту, який дає можливість наблизити фактичні показники до планових і дозволяє відновити рух підприємства до поставлених цілей. Варто зазначити, що контроль – це завершальна стадія маркетингової діяльності на підприємстві. Саме завдяки цій функції керівництво підприємства має змогу отримати необхідну інформацію для оцінки успіхів та аналізу недоліків для внесення необхідних коригувань в тактичні та стратегічні плани підприємства.

Висновки

В результаті дослідження визначено, що функції управління маркетингом мають високий ступінь специфічності і визначаються виходячи з існуючих умов, цілей і завдань маркетингу на підприємстві. Дані функції реалізуються, коли присутні цілісність і систематичність у підході до процесу управління на підприємстві, доповнюють одна одну та не можуть діяти окремо.

Таким чином, використання підприємствами вищезазначених функцій, на наш погляд, суттєво покращить управління маркетинговою діяльністю, що, в свою чергу, позитивно вплине на суттєве збільшення виробництва та реалізації конкурентоспроможної продукції, підвищить прибутковість та конкурентоспроможність суб'єктів господарювання, їх інвестиційну привабливість у нестійкому ринковому середовищі.

Список використаних джерел

1. Гаркавенко С.С. Маркетинг [підруч.] / С.С. Гаркавенко. – К. : Лібра, 2008. – 276 с.
2. Гамова О. І. Основні функції управління маркетингом підприємств у сфері електронної торгівлі // Економічний вісник Донбасу. – 2014. – № 3(37). – С. 88–95
3. Ковальчук О.В., Ковальчук Ю.В. Функціональний підхід маркетингового менеджменту підприємств // Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. – 2009. – Випуск 6 (22). – С. 115–118.
4. Гризовська Л.О. Ефективність управління маркетинговою діяльністю на підприємстві // Збірник наукових праць Мукачівського державного універ-

ситету «Економіка і суспільство». Випуск 16/2018. – С.308–315.

5. Куденко Н.В. Маркетингові стратегії фірми : [монографія] / Н.В. Куденко. – К. : КНЕУ, 2002. – 245 с.

6. Біловодська О.А. Маркетинговий менеджмент : навч. посіб. – К. : Знання, 2010. – 332 с.

7. Лукан О. Аналіз ефективності маркетингової діяльності підприємства. Вісник КНЕУ. 2014. Вип. 5. URL: <http://visnik.knteu.kiev.ua/files/2014/05/6.pdf>

References

1. S.S. Harkavenko Marketing [subject] / S.S. Harkavenko. – K.: Libra, 2008. – 276 p.

2. Gamova O. I. The main functions of marketing management of enterprises in the sphere of electronic trade // Economic Bulletin of Donbass. – 2014. – No. 3(37). – P. 88–95

3. Kovalchuk O.V., Kovalchuk Yu.V. Functional approach of marketing management of enterprises // Collection of scientific papers. Lutsk National Technical University. – 2009. – Issue 6 (22). – P. 115–118.

4. Gryzovska L.O. Effectiveness of management of marketing activities at the enterprise // Collection of scientific papers of the Mukachevo State University «Economy and Society». Issue 16/2018. – P.308–315.

5. Kudenko N.V. Marketing strategies of the firm: [monograph] / N.V. Kudenko – K.: KNEU, 2002. – 245 p.

6. Bilovodska O.A. Marketing management: education. manual – K.: Znannia, 2010. – 332 p.

7. Lukan O. Analysis of the effectiveness of the marketing activity of the enterprise. Bulletin of KNEU. 2014. Issue 5. URL: <http://visnik.knteu.kiev.ua/files/2014/05/6.pdf>

Дані про авторів

Мартиненко Василь Петрович,

д.е.н., професор кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
e-mail: 5Martynenko@ukr.net

Куниця Альбіна Юрїївна,

студентка магістратури кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
e-mail: alika.ckoruk21101999@gmail.com

Data about the authors

Vasyl Martynenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship National Technical University of Ukraine «Ihor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

e-mail: 5Martynenko@ukr.net

Albina Kunytsia,

Master's student of the Department of Economics and Entrepreneurship, National Technical University of Ukraine «Ihor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

e-mail: alika.ckoruk21101999@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7249688>

ЗОРИНА О.А.

Особливості обліку та оподаткування комісійної і консигнаційної торгівлі

Актуальність теми дослідження. Економічний розвиток будь-якої країни значною мірою залежить від ефективності торгового посередництва, яке сьогодні набуває все більшого поширення серед суб'єктів господарювання завдяки оперативності й гнучкості в роботі з клієнтами, що призводить до значного зростання обсягів продажів та, відповідно, є вигідним для всіх сторін таких правовідносин.

Серед різноманіття видів посередництва, комісія та консигнація є одними із найбільш виконуваних видів торгового посередництва, оскільки мають низку переваг, що зумовлює інтерес саме до цієї категорії операцій. В той же час в обліку таких операцій є недоліки, які негативно впливають на якість і ефективність обліково-контрольних процесів, що обумовлює актуальність і практичну значимість даної статті.

Метою дослідження є: аналіз нормативно-правового регулювання обліку комісійної та консигнаційної торгівлі та формування пропозицій щодо його вдосконалення.

Методи дослідження. Обґрунтування теоретичних основ обліку операцій з комісійної торгівлі здійснювалося із використанням методів пізнання за напрямками: уточнення понятійного апарату, визначення місця таких операцій у системі господарських відносин торговельного підприємства –

теоретичне узагальнення, групування, аналогії, абстрагування, статистичне спостереження, аналіз, синтез, узагальнення.

Результати дослідження. В статті розкрито сутність операцій з комісійної та консигнаційної торгівлі як об'єкта бухгалтерського обліку та оподаткування. Досліджено підходи щодо трактування сутності основних та суміжних категорій, що дозволило встановити ототожнення у наукових джерелах понять «комісійні операції» та «консигнаційні операції». Для уточнення понятійно-категоріального апарату розмежовано визначені вище поняття. Розглянуто оподаткування продажу товарів за договорами комісії.

Галузь застосування результатів. В галузі економічних наук та в практичній діяльності підприємств торгівлі.

Висновки за статтею. Проведене дослідження підходів щодо трактування сутності основних та суміжних категорій дозволило встановити досить часте ототожнення у наукових джерелах понять «комісія» та «консигнація». Для уточнення понятійно-категоріального апарату, розмежовано визначені вище поняття та запропоновано розглядати консигнаційні операції як різновид комісійних операцій при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності. Також розглянуто особливості нарахування податку на додану вартість при здійсненні комісійних операцій.

Ключові слова: комісійна торгівля, торговельні операції, посередництво, комісія, консигнація, оподаткування, бухгалтерський облік, зовнішньоекономічна діяльність, міжнародні операції.

ZORINA E.A.

Peculiarities of accounting and taxation commission and consignment trade

Relevance of the research topic. The economic development of any country largely depends on the effectiveness of trade mediation, which today is becoming more and more widespread among business entities due to the promptness and flexibility in working with clients, which leads to a significant increase in sales volumes and, accordingly, is beneficial for all parties such legal relations.

Among the variety of types of brokerage, commission and consignment are among the most used types of trade brokerage, as they have a number of advantages that lead to interest in this category of transactions. At the same time, there are shortcomings in the accounting of such transactions that negatively affect the quality and efficiency of accounting and control processes, which determines the relevance and practical significance of this article.

The purpose of the study is: analysis of the regulatory and legal regulation of commission and consignment trade accounting and the formulation of proposals for its improvement.

Research methods. The substantiation of the theoretical bases of accounting for commission trade operations was carried out using cognitive methods in the following directions: clarification of the conceptual apparatus, determination of the place of such operations in the system of economic relations of a trading enterprise – theoretical generalization, grouping, analogies, abstraction, statistical observation, analysis, synthesis, generalization.

Research results. The article reveals the essence of commission and consignment trade transactions as an object of accounting and taxation. Approaches to the interpretation of the essence of the main and related categories were studied, which made it possible to identify the concepts of «commission operations» and «consignment operations» in scientific sources. To clarify the conceptual and categorical apparatus, the concepts defined above are delimited. The taxation of the sale of goods under commission contracts was considered.

Field of application of results. In the field of economic sciences and in the practical activity of trade enterprises.

Conclusions according to the article. The conducted study of approaches to the interpretation of the essence of the main and related categories made it possible to establish a fairly frequent identification of the concepts «commission» and «consignment» in scientific sources. In order to clarify

the conceptual and categorical apparatus, the concepts defined above are delimited and it is proposed to consider consignment operations as a type of commission operations in the implementation of foreign economic activity. Also considered are the peculiarities of charging value added tax when carrying out commission operations.

Key words: *commission trade, trade operations, mediation, commission, consignment, taxation, accounting, foreign economic activity, international operations.*

Постановка проблеми. В даний час організація комісійної торгівлі – широко розповсюджена практика в різних державах світу. В якості комісіонерів зазвичай виступають такі підприємства, які вже змогли створити собі гарну репутацію як надійні учасники ринку. Комітенти, які поки ще не одержали популярність серед споживачів, можуть на досить вигідних умовах вступити в угоду з реалізації продукції, користуючись послугами комісіонера. Саме в цих умовах особливої актуальності набуває діяльність щодо надання послуг з комісійної торгівлі, адже обидві сторони в цьому випадку досягають бажаного результату завдяки плідотворній співпраці. Безумовною перевагою комісійного договору для посередника (комісіонера) є відсутність необхідності для інвестицій в закупівлю товарів, дохід у вигляді комісійної винагороди, а для постачальника (комітента) комісія дозволяє розраховувати на досвід, розуміння кон'юнктури ринку комісіонером.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами здійснення комісійної торгівлі та її обліку займалися багато науковців, зокрема: В.В. Апопій, Н.В. Секіріна, С.В. Мочерний, Ю.Д. Чацкіс, П.Й. Атамас, О.Г. Дроздова та ін. Не применшуючи внесок науковців у розвиток теоретичних і організаційно-методичних положень обліку комісійних операцій, слід констатувати, що невирішеною залишається проблема сутності та класифікації таких операцій для потреб бухгалтерського обліку.

Метою статті є: наукове обґрунтування теоретичних положень з удосконалення інформаційного забезпечення бухгалтерського обліку комісійної торгівлі на підприємствах.

Виклад основного матеріалу. Комісійну торгівлю можна розглядати по-різному. Це пояснюється тим, що комісійна торгівля відноситься як до торгівлі, так і до посередницької діяльності, що відрізняє її від інших методів і форм торгівлі. З точки зору торговельної діяльності, комісійна торгівля характеризується процесом торгівлі, оскільки результатом такої діяльності є продаж товару. Проте

метою цієї діяльності все ж є надання послуг, особливо продаж товарів принципала, що в даному випадку характерно для посередництва.

Яскравим прикладом посередництва є комісійна операція. Комісійна торгівля як форма торгівлі має всі ознаки цього виду діяльності, але має і свої специфічні відмінності. Ми вважаємо, що комісійна торгівля має подвійний характер, оскільки поєднує в собі два важливі структурні елементи – торгівлю та надання послуг.

На сучасному етапі можемо констатувати той факт, що у науковій, нормативно-правовій та підприємницькій сферах немає чіткого виокремлення такого поняття як «комісійні операції» поряд із консигнаційними операціями, серед теоретиків та практиків відсутнє єдине однозначне розуміння його сутності, для керівників й фахівців господарюючих структур не до кінця зрозумілими залишаються різноаспектні мотиви їх впровадження та здійснення. У науковій та практичній літературі зустрічається поняття «консигнаційні операції», яке часто ототожнюється із комісійними операціями, що обумовлює відсутність єдності трактувань та неможливість визначення даних операцій як об'єкту бухгалтерського обліку.

На основі проведеного дослідження економічної літератури можемо сказати, що такий термін як «комісійна торгівля» досліджували небагато науковців. Так, П.Й. Атамас під комісійною торгівлю розуміє особливий вид торговельної діяльності, яка полягає в тому, що торговельне підприємство продає товар, який не є його власністю, а належить іншому підприємству або фізичній особі [1]. С. В. Мочерний вважає, що комісійна торгівля – форма торгівлі, за якої торговельні організації або підприємства беруть на себе посередницьку функцію продажу товарів або майна та інших цінностей за відповідну плату за дорученням фізичних чи юридичних осіб [2]. На думку В. В. Апопія, комісійний продаж товарів – це реалізація населенню особистих речей, які за різних обставин виявилися непотрібними, через мережу спеціально організованих магазинів

чи відділів (секціях) в універмагах [3]. У Фінансово-економічному словнику [4] комісійна торгівля взагалі трактується як торгівля товарами, взятими на комісію.

Що стосується нормативно-правового поля, то у законодавстві особливості укладення договору комісії регламентуються гл. 69 ЦКУ [5]. Так, згідно з ч. 1 ст. 1011 ЦКУ за договором комісії одна сторона (комісіонер) зобов'язується за дорученням другої сторони (комітента) за плату вчинити один або кілька правочинів від свого імені, але за рахунок комітента. Договір комісії належить до посередницьких договорів на надання послуг, і право власності на майно комітента до комісіонера не переходить. У договорі комісії комісіонер діє від свого імені, при цьому комітента в договорі, укладеному між комісіонером і третьою особою (покупцем), указують у рідкісних випадках (ч. 2 ст. 1016 ЦКУ).

Наразі окрім Цивільного кодексу, комісійна торгівля регламентована лише деякими нормативними актами, більшість із яких застарілі та потребують доопрацювання. Так, порядок укладення договорів комісії в роздрібній торгівлі непродовольчими товарами регламентується Правилами № 37 [6]. Крім того, особливості торгівлі деякими товарами вказано в окремих документах. Зокрема, щодо комісійної торгівлі ювелірними виробами з дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння діють Правила № 678 [7]; транспортними засобами та їх складовими частинами, що мають ідентифікаційні номери, – Порядок № 1200 [8]; антикварними речами – Правила № 322 [9].

Впродовж останніх років науковці почали активно вживати такий термін як «консигнаційна торгівля», дане визначення регулярно згадується на сторінках вітчизняних видань. Варто зауважити, що норми чинного законодавства України взагалі не визначають такий вид операцій як консигнація, хоча посилання на цей вид операцій міститься в Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [10] та в Податковому кодексі України [11], причому в Податковому кодексі поняття ототожнюються, зазначаючи як «комісія (консигнація)».

Серед нормативних актів України єдине визначення консигнації наведено в Порядку видачі висновку щодо продовження граничних строків розрахунків за окремими операціями з експорту та

імпорту товарів, установлених Національним банком [12], згідно з яким консигнація – це операція з реалізації товарів, відповідно до яких одна сторона (консигнатор) зобов'язується за дорученням іншої сторони (консигнанта) продати протягом визначеного часу дії угоди консигнації за обумовлену винагороду з консигнаційного складу від свого імені товари, які належать консигнанту (п. 2 Порядку). Тобто, як бачимо, у самому визначенні не зазначено про зовнішньоекономічний характер консигнації, хоча він і передбачається, виходячи з назви нормативного акту.

Таким чином, розглянувши позиції різних авторів та нормативно правову базу, можемо зробити висновок, що за своїми ознаками договір консигнації є найбільш схожим на договір комісії. Статтею 1011 Цивільного кодексу України передбачено, що за договором комісії одна сторона (комісіонер) зобов'язується за дорученням другої сторони (комітента) за плату вчинити один або кілька правочинів від свого імені, але за рахунок комітента. Єдиний елемент, який характерний для договору консигнації та відсутній в цьому визначенні, – це наявність консигнаційного складу у консигнатора. До того ж, дослідження економічної та нормативної бази дозволили виділити деякі інші властиві консигнації специфічні умови: 1) на відміну від комісії, де сторонами можуть виступати фізичні особи, сторонами в договорі консигнації є виключно суб'єкти господарювання; 2) предметом договору консигнації можуть бути виключно товари, оскільки в усіх визначеннях фігурує слово «склад»; 3) продаж товару має здійснюватися зі спеціально створеного для консигнаційної діяльності складу. Оскільки в Україні консигнаційних складів як таких немає, існують лише митні ліцензійні склади, порядок розміщення товарів на яких регулюється Митним кодексом України [11], то саме остання ознака дозволяє стверджувати про зовнішньоекономічний характер консигнації, а саме: основні учасники консигнаційних операцій – власник товару і реалізатор – повинні бути представниками різних держав. Таким чином, на нашу думку, консигнаційні операції є різновидом комісійних операцій, які використовуються у взаємостосунках між контрагентами різних країн.

Зокрема, вважаємо, що категорія «комісійні операції» є ширшим та загальним поняттям відносно категорії «консигнаційні операції», під яки-

ми доцільно розуміти сукупність господарських операцій, що виникають між підприємством—резидентом та підприємством—нерезидентом щодо реалізації товарів контрагента третій особі від свого імені, на умовах, визначених договором та у межах чинного законодавства.

Не зважаючи на те, що такі операції мають спільні характеристики: наявність двох контрагентів (комісіонер та комітент) та збереження права власності комітентом, відображення в системі бухгалтерського обліку комісійних операцій між вітчизняними контрагентами та консигнаційних операцій суттєво відрізнятиметься, адже консигнаційні операції стосуватимуться зовнішньоекономічної діяльності, що визначатиме відмінний режим оподаткування та здійснення таких операцій під митним контролем.

В обліку комітента товари, передані комісіонеру на реалізацію, обліковуються на субрахунок 283 «Товари на комісії». Дохід від реалізації комітент відображає на дату продажу товарів комісіонером, що зазначається у звіті комісіонера. Тоді ж він списує з балансу їх собівартість. На підставі акту наданих послуг, отриманого від комісіонера, на суму комісійної винагороди комітент визнає «збутові» витрати (Дт 93 — Кт 685).

Комісіонер прийняті на реалізацію товари обліковує на позабалансовому рахунку 024 «Товари, прийняті на комісію». При продажу комісійного товару він у звичайному порядку визнає дохід (Дт 361 — Кт 702) і списує товар з «позабалансу». На підставі звіту комісіонера в кореспонденції з субрахунком 704 формується заборгованість перед комітентом за реалізований товар (Дт 704 — Кт 685). Комісійна винагорода відображається в обліку комісіонера проводкою Дт 361— Кт 703 на підставі акту наданих послуг.

Слід відмітити, що Податковий кодекс прирівнює передачу товару в межах договору комісії до його постачання. А отже, податкові зобов'язання з ПДВ комітент повинен нарахувати вже при передачі товару комісіонеру. Дату виникнення податкових зобов'язань визначають з урахуванням вимог п. 189.4 ПКУ, що відсилає до загального правила «першої події». Оскільки першою подією за договором комісії на продаж завжди є відвантаження товару комісіонеру, саме на цю дату в комітента виникнуть податкові зобов'язання, а в комісіонера — право на податковий кредит, про що чітко зазначено у Податковому кодексі: «Дата

збільшення податкових зобов'язань та податкового кредиту платників податку, що здійснюють постачання/отримання товарів/послуг у межах договорів комісії (консигнації), ... та без права власності на такі товари/послуги, визначається за правилами, встановленими статтями 187 і 198 Кодексу». Послуга з реалізації товару, надана комісіонером для обліку ПДВ — окрема операція постачання. Тут теж працює правило «першої події». Податкові зобов'язання на суму своєї винагороди комісіонер визнає на дату, яка сталася раніше: або на дату отримання винагороди, або на дату складання акту.

Зазначимо, що посередницькі правила оподаткування з п. 189.4 ПКУ на експортні операції не поширюються (п.189.6 Податкового кодексу). А право на бюджетне відшкодування при експорті за договором комісії має комітент (п. 200.16). Тому, якщо за умовами договору товар має бути реалізовано нерезиденту (вивезено за межі митної території України), то при передачі його комісіонеру податкові зобов'язання в комітента не виникають. Визнає він їх тільки на дату оформлення експортної вантажної митної декларації, що підтверджує фактичне вивезення товару. При цьому ставка оподаткування становить нуль відсотків. Зазначимо, що комітент має право на податковий кредит за комісійною винагородою, яку виплачує комісіонеру, адже у комісіонера сума комісійної винагороди обкладається ПДВ в загальному порядку за ставкою 20 % і в митну вартість товарів, що експортуються, не включається (п. 200.16 ПКУ). В обліку ПДВ комісіонера ні отримання товару, ні його вивезення за межі митної території України не відобразиться. А от на суму комісійної винагороди він повинен нарахувати податкові зобов'язання за ставкою 20 % на дату першої з подій: або на дату оформлення акту наданих комісійних послуг, або на дату отримання винагороди від комітента.

Якщо ж комісіонер придбаває товар у нерезидента і самостійно його розмитнює, то до двох зазначених об'єктів оподаткування (передання майна комітенту і комісійна винагорода) додається третій — операція зі ввезення товару на митну територію України. З неї комісіонер також сплачує ПДВ. База оподаткування — договірна вартість, але не нижче митної (п. 190.1 Податкового кодексу). А базою оподаткування за операцією передачі товару комітенту в цьому «імпортному» випадку

також є ціна придбання. У гривні вона перераховується за правилами П(С)БО 21 — за курсом, що діє на дату першої події за операцією придбання (дату перерахування коштів нерезиденту або дату отримання товарів). Якщо ж розмитненням займається комітент, то податкові зобов'язання у комісіонера виникають тільки на суму комісійної винагороди, адже передача товару від комісіонера комітенту в такому разі не відбувається.

Висновки

Таким чином, досліджуючи комісійні операції як об'єкт бухгалтерського обліку, на підставі аналізу підходів щодо трактування сутності основних та суміжних категорій було встановлено досить часте ототожнення у наукових джерелах понять «комісія» та «консигнація». Для уточнення понятійно-категоріального апарату, розмежовано визначені вище поняття та запропоновано розглядати консигнаційні операції як різновид комісійних операцій при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності. Досліджено, що діяльність в рамках консигнаційної торгівлі, незважаючи на мінімальне врегулювання консигнації на нормативному рівні, має низку специфічних особливостей як в контексті юридичного оформлення самого договору, так і в площині податкового, митного та валютного регулювання. Оскільки даний вид діяльності, який є особливо привабливою формою посередництва в зовнішньоекономічній діяльності, пропонує низку переваг для ведення та розвитку транскордонної торгівлі, консигнаційний договір, як окремий вид комісійних договорів, має бути введений в систему правового регулювання договірних відносин.

Список використаних джерел

1. Атамас П. Й. Бухгалтерський облік у галузях економіки : навч. посіб. / П. Й. Атамас. — [2-ге вид.]. — К. : Центр учбової літератури, 2010. — 392 с.
2. Економічний енциклопедичний словник [Текст] : у 2 т. / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устенко, С. І. Юрій ; [ред. С. В. Мочерний]. — Львів : Світ, 2011 — 611 с.
3. Апопій В. В. Комерційна діяльність / В. В. Апопій. — К. : Знання, 2008. — 558 с.
4. Загородній А. Г. Фінансово-економічний словник // А. Г. Загородній [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://cyclor.com.ua/content/view/1668/1/1/11/#4271>.
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV: [Електронний ре-

сурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

6. Правила комісійної торгівлі непродовольчими товарами, затверджені наказом Міністерства зовнішніх економічних зв'язків України від 13.03.95 р. № 37: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0079-95#Text>

7. Правила комісійної торгівлі ювелірними виробами з дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння, затверджені наказом Мінфіну від 27.10.2004 р. № 678: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1466-04#Text>

8. Порядок здійснення оптової та роздрібною торгівлі транспортними засобами та їх складовими частинами, що мають ідентифікаційні номери, затверджений постановою Кабміну від 11.11.2009 р. № 1200: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1200-2009-%D0%BF#Text>

9. Правила торгівлі антикварними речами, затверджені наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України та Міністерства культури і мистецтв України від 29.12.2001 р. № 322/795: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0058-02#Text>

10. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» № 959-XI: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>

11. Податковий кодекс України: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17?find=1&text=%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%B8%D0%B3%D0%BD%D0%BO%D1%86#n4528>

12. Порядок видачі висновку щодо продовження граничних строків розрахунків за окремими операціями з експорту та імпорту товарів, установлених Національним банком, затверджений Постановою КМУ від 13 лютого 2019 р. № 104: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/104-2019-%D0%BF?find=1&text=%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%B8%D0%B3%D0%BD%D0%BO%D1%86#Text>

13. Митний кодекс України № 4495-VI: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>

References

1. Atamas P. Y. Bukhhalternyky oblik u haluzyakh ekonomiky : navch. posib. / P. Y. Atamas. — [2-he vyd.]. — K. : Tsentri uchbovoyi literatury, 2010. — 392 s.

2. Ekonomichnyy entsyklopedychnyy slovnyk [Tekst] : u 2 t. / S. V. Mochernyy, YA. S. Larina, O. A. Ustenko, S. I. Yuriy; [red. S. V. Mochernyy]. – L'viv : Svit, 2011 – 611 s.

3. Apopiy V. V. Komertsyiyna diyal'nist' / V. V. Apopiy. – K. : Znannya, 2008. – 558 s.

4. Zahorodniy A. H. Finansovo-ekonomichnyy slovnyk // A. H. Zahorodiy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://cyclop.com.ua/content/view/1668/1/1/11/#4271>.

5. Tsyvil'nyy kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 r. № 435-IV: [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

6. Pravyla komisiynoyi torhivli neprodovol'chymy tovaramy, zatverdzeni nakazom Ministerstva zovnishnikh ekonomichnykh zv'yazkiv Ukrainy vid 13.03.95 r. № 37: [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0079-95#Text>

7. Pravyla komisiynoyi torhivli yuvelirnyy vyrobamy z dorohotsinnykh metaliv, dorohotsinnoho kaminnya, dorohotsinnoho kaminnya orhanohennoho utvorennya ta napivdorohotsinnoho kaminnya, zatverdzeni nakazom Minfinu vid 27.10.2004 r. № 678: [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1466-04#Text>

8. Poryadok zdiysnennya optovoyi ta rozdrubnoyi torhivli transportnyy zasobamy ta yikh skladovymy chastynamy, shcho mayut' identyfikatsiyni nomery, zatverdzeny postanovoyu Kabminu vid 11.11.2009 r. № 1200: [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1200-2009-%DO%BF#Text>

9. Pravyla torhivli antykvarnyymy rechamy, zatverdzeni nakazom Ministerstva ekonomiky ta zpytan'yevropeys'koyi intehratsiyi Ukrainy ta Ministerstva kul'tury i mystetstv Ukrainy vid 29.12.2001 r. № 322/795: [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0058-02#Text>

10. Zakon Ukrainy «Pro zovnishnoekonomichnu diyal'nist'» № 959-XII: [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>

11. Podatkovyy kodeks Ukrainy: [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17?find=1&text=%DO%BA%DO%BE%DO%BD%D1%81%DO%B8%DO%B3%DO%BD%DO%B0%D1%86#n4528>

12. Poryadok vydachi vysnovku shchodo prodovzheniya hranychnykh strokiv rozrakhunkiv za okremymy operatsiyamy z eksportu ta importu tovariv, ustanovlenykh Natsional'nym bankom, zatverdzeny Postanovoyu KMU vid 13 lyutoho 2019 r. № 104: [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/104-2019-%DO%BF?find=1&text=%DO%BA%DO%BE%DO%BD%D1%81%DO%B8%DO%B3%DO%BD%DO%B0%D1%86#Text>

13. Mytnyy kodeks Ukrainy № 4495-VI: [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>

Дані про авторів

Зоріна Олена Анатоліївна,

д.е.н.; професор кафедри обліку, аудиту та оподаткування, Національна академія статистики, обліку та аудиту

e-mail: alena07080978@gmail.com

Data about author

Elena Zorina,

Doctor of Economics, Professor Department of Accounting, Audit and Taxation, National Academy of Statistics, Accounting and Audit

e-mail: alena07080978@gmail.com

УДК 338.242.2

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7249700>

KLYMENCHUKOVA N.S.

Theoretical aspects of the formation of the modus of institutional support for the development of entrepreneurship

Relevance of the research topic. *The modern development of entrepreneurship in the innovative economy requires constant improvement of the business environment, introduction of progressive changes and revision of regulatory policy through the development of proposals, tools and methods adequate to the current state of the market and the external environment of entrepreneurship. In this context, there is a need to form a mode of institutional support for the development of entrepreneurship.*

Formulation of the problem. *Currently, the system of the national economy lacks a mode of institutional support for the development of entrepreneurship. At the same time, the effective*

development of entrepreneurship and innovation depends on the external environment or institutions represented on the modern market.

Setting goals and objectives of the study – to determine the key aspects of the formation of the mode of institutional support for the development of entrepreneurship.

Research method or methodology. The theoretical basis of the study was formed by modern methods, namely: dialectical, systematization, observational, monographic.

Presentation of the main material (research results). The key aspects of the formation of the mode of institutional support for the development of entrepreneurship are determined. The main problems of its development and introduction into the system of the national economy are clarified.

Scope of the results. The conclusions obtained in the scientific research constitute a theoretical platform for improving the development of entrepreneurship and can be used by scientists, entrepreneurs and other market participants.

Conclusions on the article. The key aspects of the formation of the mode of institutional support for the development of entrepreneurship are proposed. Scientific approaches to its formation and renewal are considered.

Key words: *modus, innovation, external environment, entrepreneurship, resources.*

КЛИМЕНЧУКОВА Н.С.

Теоретичні аспекти формування модусу інституціонального забезпечення розвитку підприємництва

Актуальність теми дослідження. Сучасний розвиток підприємництва в інноваційній економіці вимагає постійного удосконалення бізнес–середовища, впровадження прогресивних змін і перегляду регуляторної політики шляхом розробки пропозицій, інструментів та методів адекватних поточному стану ринку та зовнішнього середовища підприємництва. У такому контексті існує потреба формування модусу інституціонального забезпечення розвитку підприємництва.

Постановка проблеми. У теперішній час в системі національної економіки відсутній модус інституціонального забезпечення розвитку підприємництва. Одночасно ефективний розвиток підприємництва та інновацій залежить від зовнішнього середовища або інституцій представлених на сучасному ринку.

Постановка мети і завдань дослідження – визначити ключові аспекти формування модусу інституціонального забезпечення розвитку підприємництва.

Метод або методологія дослідження. Теоретичне підґрунтя дослідження сформувавали сучасні методи, а саме: діалектичний, систематизації, спостережень, монографічний.

Презентація основного матеріалу (результати дослідження). Визначено ключові аспекти формування модусу інституціонального забезпечення розвитку підприємництва. З'ясовано основні проблеми його розробки та впровадження в систему національної економіки.

Галузь застосування результатів. Отримані висновки у науковому дослідженні становлять теоретичну платформу для удосконалення розвитку підприємництва та можуть використовуватися науковцями, підприємцями та іншими учасниками ринку.

Висновки за статтею. Запропоновано ключові аспекти формування модусу інституціонального забезпечення розвитку підприємництва. Розглянуто наукові підходи його розробки та оновлення.

Ключові слова: *modus, інновації, зовнішнє середовище, підприємництво, ресурси.*

Problem statement in general and its connection with important scientific or practical tasks. The activity of any enterprise is the result of a management process that is not linear and consists of a large number of stages of the production

life cycle, includes a significant number of market stakeholders, organizations, institutions, suppliers, competitors, which introduces a certain degree of risk into the innovative activities of enterprises. According to our vision, if the enterprise

seeks to make profits in the innovative economy, it must undoubtedly be innovatively oriented. In this case, taking into account such multi-objectiveness and multi-subjectivity, there is a need for purposeful management of entrepreneurship with the help of innovative tools, which should be adaptive and modern in accordance with the current challenges of entrepreneurship. There is a need to form a mode of institutional support for the development of entrepreneurship, which would most fully meet the needs of the innovative economy.

Analysis of the latest research and publications, which initiated the solution of this problem and on which the author relies, highlighting previously unsolved parts of the general problem, which is the subject of this article.

The problems of institutional support for the development of innovative activities and entrepreneurship are highlighted in numerous works of scientists [1–13]. At the same time, taking into account the instability of the external environment, the weak state support for innovative activities, the imperfection of infrastructural elements, there is a need to form a mode of institutional support for the development of entrepreneurship, taking into account current problems.

Formulation of the goals of the article (setting the task) – to determine the key aspects of the formation of the mode of institutional support for the development of entrepreneurship.

Presentation of the main research material with full justification of the obtained scientific results.

Considering the dense interdisciplinary interweaving of scientific theories, concepts, tools, and judgments, the inclusion of the «modus» concept within our research is logical. Entrepreneurship does not function in person within the limits of one science, as an example of economics, public administration or management. The subject of his

study can be found in sociology, psychology, philosophy, mathematics, probability theory, statistics, logic, trade, law. The concept of «modus» (from the Latin *modus* – measure, type, way, image) is used mainly in philosophy. At the same time, this term is also used in other sciences (Table).

According to our understanding, the formation of such a mode in the entrepreneurship system appears as the management of the process of creating innovations due to the improvement of the state of institutional support at the macro level, which enables all interested market stakeholders to obtain specific new results from their activities. Such activities are distributed from suppliers to end users in order to create new value. This process requires creative, creative and coordinated work of all participants in order to effectively use production, financial, technological, human and social resources. Entrepreneurs should be focused on attracting all available resources according to the principle of their optimal use in order to implement effective innovative activities, which will ensure the sustainable growth of the enterprise and the development of business as a system.

The formation of the mode of institutional support in the entrepreneurship system can also be defined as the process of generation, organization and implementation of management methods, tools, structures and mechanisms that are new in the national economy and aimed at improving the institutional matrix of entrepreneurship. In the formation of the modus, the key role belongs to the management at all levels, which is able to develop and implement new business concepts that will lead to the renewal of the business environment. The main tasks of such management at the macro level are:

- application of modern tools for managing the institutional environment;
- coordination of innovative activities of domestic business by defining a unique innovative policy

Definition of the concept «modus» in various sciences

No	Science	Definition
1	Politology	«Modus is the norm»
2	Philosophy	«A mode is a property of an object, inherent in it only in certain states, in contrast to an attribute – an inherent property»
3	Logic	«Modus is a modification of the conclusion of one or another figure of the syllogism depending on the change in the qualitative and quantitative characteristics of the premises»
4	Linguistics	«Modus is a method»

Source: summarized by the author from the source [14, p. 778].

adaptive to the external environment, challenges of globalization and world competition;

- determination of the national strategy of innovative development, development of ways, methods and means of its implementation, through determination of operational goals of management and development according to the principle of continuity;
- managing institutional changes inside and, if possible, outside the country in order to best control the current market situation, use the competitive advantages of domestic business and minimize or completely eliminate the negative external impact of factors on entrepreneurship;
- establishing the priority tasks of managing institutional support, the order of their implementation, control and forecasting of expected results;
- drawing up a plan for the necessary financial and investment, technological and technical resources, as well as personnel support necessary for the implementation of state policy in the field of institutional support for the development of entrepreneurship;
- providing the state with the necessary resources for new innovation-active enterprises or budget-generating enterprises in order to implement an effective way of doing business, the concept of long-term sustainable development of innovations in conditions of fierce competition and achieving maximum income during a constantly changing institutional environment.

Thus, the management of institutional support for the development of entrepreneurship is a complex management process for the creation, improvement and distribution of certain measures of an institutional nature aimed at stimulating innovative activity in the entrepreneurial sector of the economy. Such measures apply to enterprises, institutions and organizations of various forms of ownership, as well as areas of human activity, including science, technology, economy, education and public administration.

In the process of forming the mode of institutional support for the development of entrepreneurship, great importance is attached to science and technology. Science is the result of an evolutionary synthesis of accumulated and systematized knowledge in the field of state management of innovations, the analysis of which allows finding the optimal solution for the successful functioning of entrepreneurship in a complex business environment. Technologies

are based on the systematization and implementation of a wide range of tools, skills and management technologies aimed at transforming the institutional framework that will stimulate entrepreneurship to invention and innovation.

Thus, the formation of the mode of institutional support for the development of entrepreneurship can be considered through the prism of managerial activity, which is characterized by classical components: planning, organization, management, execution, delegation, monitoring and control.

The effectiveness of the development of the mode of institutional support for the development of entrepreneurship, in our view, depends on the monitoring of the prerequisites for the formation of the foundation for the functioning of business and innovation in our country. We believe that the first stage of business and innovation development covers the period from the independence of our country to 2007–2008. At that time, almost the entire society was full of changes and the desire to build something fundamentally new, which led to the support of innovations and scientific programs that offered new technologies for development of production and provision of services. During this period, society favored private business and innovation as something new and life-changing. The state allocated significant financial resources and encouraged foreign investment in R&D and thus stimulated economic development. The period 1991–2008 was characterized by the expansion of the production of industrial products exclusively due to active technological development, the emergence of innovations in technology, the successful commercialization of know-how and, based on this, the achievement of long-term strategic goals of national development. At the same time, the global financial crisis of 2008 definitely affected entrepreneurship and innovation. Institutional traps as a result of the financial crisis, the imperfection of the market economy, the weak management strategy of enterprises are the main problems of the first generation of business development and innovation.

The second generation of business and innovation development spans the period from 2008 to 2014, which symbolizes the period of gradual exit from the crisis and building up of the country's entrepreneurial and innovative potential. During this period, competition is increasing in the world market of entrepreneurship and innovations, which in-

dicates the need for quick orientation of business entities to the production of innovations. At the same time, the lack of venture capital, the weakness of the institutional environment allows entrepreneurship to produce situational, risky or minor innovations that do not have long-term success.

The third generation covers the period from 2014 to the present time. During this period, there is a complete reorientation of the domestic market of entrepreneurship and innovation to European standards in accordance with the needs of wartime. Market conditions put the need to develop innovations in the military, medical, and food industries that provide military needs for certain types of goods on the agenda. In addition to technologization of knowledge, at the expense of state support, the incorporation of science, technology and business is taking place, the logic of connection of the entire innovation process is changing. During this period, the success of the enterprise's innovative activity is achieved due to the exceptionally successful commercialization of innovations on the market with high variability. High risks and significant failures in the institutional matrix are the main threats of the third generation. According to our vision, the tool for solving the problems of the third generation of innovation and business development will be a complete renewal of the institutional support for the development of entrepreneurship, as well as its rapid reformation in accordance with European standards and market needs. During this period, there is a need to ensure greater informativeness of business operations, hedging, use of a significant number of communication channels, with the aim of creating a wide base of customers and suppliers, which can diversify risks in a changing market environment. In this period, there is a need for the emergence of new types of breakthrough innovations focused on consumers, and entrepreneurship must be integrated into the European market.

Conclusions

The above-mentioned periods of the genesis of business and innovation testify to the need to improve state policy, develop adaptive management tools, as well as produce new types of innovations, which is possible under the conditions of the formation of a modern concept of the mode of management of institutional support for the development of entrepreneurship. Such a concept should have approaches:

1. The factor approach, which indicates that science, entrepreneurship, resources, technologies, and people are the most important capital for sustainable economic development and security of the country. This approach actualizes the importance of including these factors in managing the mode of institutional provision. By combining these factors, it is possible to achieve the development of new knowledge, its transfer to the sphere of production in order to spread innovations and implement the best entrepreneurial ideas.

2. The functional approach considers the process of managing institutional support for the development of entrepreneurship as a set of functions – planning, organization, management, implementation, delegation, monitoring and control (which we have already mentioned above). The specified management functions should be aimed at the maximum use of the resource and institutional potential of the country in order to realize the positive effects of business management, which is possible under the condition of their professional planning, adjustment and implementation. All the listed functions should be based on taking into account the realistic current state of socio-economic development of the country and entrepreneurship, innovative management tools, and their implementation should be based on the leadership of highly professional managers and public figures, and the involvement of creatively oriented personnel.

3. The systemic approach considers the process of managing the institutional support for the development of entrepreneurship as a complex organizational process with interdependent elements aimed at achieving planned goals. With this approach, the emphasis is not on individual parts of the institutional environment, but on the system as a whole, with the possibility of realizing a synergistic effect. The interdependence of system parts and their joint management, taking into account the changing external and internal environment, leads to multiple effects that allow generating effective innovations, diversifying production and contributing to the creation of new jobs. The application of this approach in the process of managing institutional support for the development of entrepreneurship is a holistic and strategic way of using all parts of the system (input and output), taking into account influencing factors and understanding cause-and-effect relationships. Input elements

of the system represent input data, such as: market conditions, resource environment, behavior of competitors and consumers, current scientific and technological progress.

4. The situational approach shows that various situations or circumstances affect the process of managing institutional support for entrepreneurship development. This approach considers the management process from the social, philosophical, economic, political and technical-technological context (or the action of situational factors) of the development of entrepreneurship and institutions. Their different combination creates unpredictable scenario opportunities that directly affect the formulation of the process of managing the institutional support for the development of entrepreneurship. Timely diagnosis of the trajectory of situational factors makes it possible to analyze the effects of their influence on entrepreneurial institutions and transactional or transformational costs that await business, which allows determining the optimal strategy for optimizing the institutional environment in accordance with the current situation. Quick response of entrepreneurship institutes to situational factors will ensure the success of entrepreneurship in the long term. Implementation of all functions of management of institutional support for the development of entrepreneurship should be continuous.

Список використаних джерел

1. Вдовенко Н. М., Сухомлин Л. В., Бачкір І. Г., Гнатенко І. А. Управлінські засади моделювання державних пріоритетів в інноваційній економіці: диверсифікація підприємницької діяльності та адаптування ринку. *Економіка та держава*. 2021. № 9. С. 19–23.

2. Вдовенко Н.М., Федірець О.В., Зось-Кіор М.В., Гнатенко І.А. Роль енергоринку в менеджменті ресурсозбереження та ресурсоефективності конкурентоспроможних підприємств агропродовольчої сфери. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. Том 5. № 4. С. 222–229.

3. Гнатенко І. А. Методологічні основи інституціонального аналізу національної системи інноваційного підприємництва. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2018. № 6. С. 70–74.

4. Гнатенко І. А. Моделювання сценаріїв стійкого розвитку підприємств в умовах глобалізації та діджиталізації: управлінський аспект. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 16. С. 20–25.

5. Гнатенко І. А. Фундаментальні умови державного регулювання та підтримки інноваційного підприємництва. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. № 4 (1). С. 37–43.

6. Гнатенко І. Сучасні управлінські та інформаційно-безпекові підходи формування інноваційного кластерного угруповання в умовах COVID-19 на засадах сталості, децентралізації та євроінтеграції. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2021. № 1–2. С. 68–77.

7. Ковтун О. А., Мостенська Т. Г., Остапчук А. Д., Гнатенко І. А. Моделювання тенденцій розбудови інноваційних кластерів у системі управління соціально-економічною безпекою національної економіки при прийнятті рішень щодо активізації зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів агробізнесу в умовах сталого розвитку. *Агросвіт*. 2021. № 21–22. С. 51–56.

8. Ложажевська О. М., Сафонова В. Є., Гнатенко І. А., Навроцька Т. А. Управління інноваційною економікою: стратегічні підходи до бізнес-процесів, кадрового менеджменту та конкурентоспроможності. *Агросвіт*. 2021. № 15. С. 14–19.

9. Охріменко І. В., Вдовенко Н. М., Овчаренко Є. І., Гнатенко І. А. Інновації в системі стратегічного управління безпекою національної економіки в умовах ризиків та невизначеності глобалізації. *Економіка та держава*. 2021. № 8. С. 4–9.

10. Ходаківська О. В., Гнатенко І. А., Дяченко Т. О., Сабій І. М. Моделі підприємництва в умовах інноваційної економіки та економіки знань: управління ресурсами та витратами. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 15. С. 5–11.

11. Bilan Y., Zos-Kior M., Nitsenko V., Sinelnikau U., Ilin V. Projecting the social component of the efficient management of land resources. *Journal of Security and Sustainability. Issues*. 2017. № 7(2). P. 287–300.

12. Mayovets Y., Vdovenko N., Shevchuk H., Zos-Kior M., Hnatenko I. Simulation modeling of the financial risk of bankruptcy of agricultural enterprises in the context of COVID-19. *Journal of Hygienic Engineering and Design*. 2021. № 36. P. 192–198.

13. Mykhailichenko M., Lozhachevska O., Smagin V., Krasnoshtan O., Zos-Kior, M., Hnatenko I. Competitive strategies of personnel management in business processes of agricultural enterprises focused on digitalization. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2021. № 43(3). P. 403–414.

14. Словник української мови: в 11 томах. Том 4, 1973. URL: <http://sum.in.ua/s/modus> (дата звернення 10.03.2022).

References

1. Vdovenko N., Sukhomlyn L., Bachkir I., Hnatenko I. (2021). Management principles of modeling state priorities in the innovative economy: business diversification and market adaptation, *Ekonomika ta derzhava [Economy and state]*, 9, 19–23.

2. Vdovenko N.M., Fedirets O.V., Zos-Kior M.V., Hnatenko I.A. (2020). The role of the energy market in the management of resource conservation and resource efficiency of competitive enterprises in the agri-food sector. *Ukrayins'kyi zhurnal prykladnoyi ekonomiky [Ukrainian Journal of Applied Economics]*, 5.4, 222–229.

3. Hnatenko I. (2018). Methodological bases of institutional analysis of the national system of innovative entrepreneurship. *Ekonomichniy visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii [Economic Bulletin of the Zaporozhye State Engineering Academy]*, 6, 70–74.

4. Hnatenko I. (2021). Modeling scenarios of sustainable development of enterprises in the context of globalization and digitalization: management aspect. *Investytsii: praktyka ta dosvid [Investments: practice and experience]*, 16, 20–25.

5. Hnatenko I. (2019). Fundamental conditions of state regulation and support of innovative entrepreneurship. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi [Problems of system approach in economics]*, 4.1, 37–43.

6. Hnatenko I. (2021). Modern management and information and security approaches to the formation of an innovative cluster group in the conditions of COVID-19 on the basis of sustainability, decentralization and European integration. *Instytut bukhhalterskoho obliku, kontrol ta analiz v umovakh hlobalizatsii [Institute of Accounting, Control and Analysis in the context of globalization]*, 1–2, 68–77.

7. Kovtun O., Mostenska T., Ostapchuk A., Hnatenko I. (2021). Modeling of tendencies of development of innovation clusters in the system of management of social and economic safety of national economy at decision-making on activation of foreign economic activity of subjects of agribusiness in the conditions of sustainable development. *Agrosvit [Agroworld]*, 21–22, 51–56.

8. Lozhachevska O., Safonova V., Hnatenko I., Navrotska, T. (2021). Management of innovative economy: strategic approaches to business processes, personnel management and competitiveness. *Agrosvit [Agroworld]*, 15, 14–19.

9. Okhrimenko I., Vdovenko N., Ovcharenko I., Hnatenko I. (2021). Innovations in the system of strategic security management of the national economy in the conditions of risks and uncertainty of globalization. *Ekonomika ta derzhava [Economy and state]*, 8, 4–9.

10. Khodakivska O., Hnatenko I., Diachenko T., Sabii I. (2021). Entrepreneurship models in the conditions of innovative economy and knowledge economy: resource and cost management. *Investytsii: praktyka ta dosvid [Investments: practice and experience]*, 15, 5–11.

11. Bilan Y., Zos-Kior M., Nitsenko V., Sinelnikau U., Ilin V. (2017). Projecting the social component of the efficient management of land resources. *Journal of Security and Sustainability*, 7.2, 287–300.

12. Mayovets Y., Vdovenko N., Shevchuk H., Zos-Kior M., Hnatenko I. (2021). Simulation modeling of the financial risk of bankruptcy of agricultural enterprises in the context of COVID-19. *Journal of Hygienic Engineering and Design*, 36, 192–198.

13. Mykhailichenko M., Lozhachevska O., Smagin V., Krasnoshtan O., Zos-Kior M., Hnatenko I. (2021). Competitive strategies of personnel management in business processes of agricultural enterprises focused on digitalization. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 43(3), 403–414.

14. Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes (1973). 4, ULR: <http://sum.in.ua/s/modus> (access date 03/10/2022).

Дані про автора

Клименчукова Наталія Сергіївна,

к.е.н., доцент, докторант, ВНЗ «Національна академія управління», м. Київ, Україна

Data about the author

Nataliia Klymenchukova,

PhD (Economics), Associate Professor, Doctoral Candidate, National Academy of Management, Kyiv, Ukraine

Використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств

Предметом дослідження є використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств.

Метою дослідження є визначити основні напрями аграрної політики в галузі використання земельних ресурсів.

Методи дослідження. У роботі використані діалектичний метод наукового пізнання, метод аналізу і синтезу, порівняльний метод, метод узагальнення даних.

Результати роботи. У статті дано визначення категорій родючості землі. Визначені економічні, технологічні та організаційно–правові аспекти впливу на рівень ефективності використання земельних угідь. Окреслені нормативна і експертна грошова оцінка земельних ділянок.

Висновки. Найважливішим природним ресурсом є земля. Основними напрямками аграрної політики в галузі використання земельних ресурсів має бути оптимізація їх розподілу між галузями національного господарства і найбільш раціональне їх використання у кожній з них, здійснення нового землевпорядкування сільських територій, розробка і впровадження земельного кадастру та економічної оцінки землі. Сільськогосподарські підприємства віддають перевагу виробництву менш капіталомісткої і більш рентабельної рослинницької продукції.

Ключові слова: підприємство, земельні ресурси, родючість, конкурентоспроможність, збут, ефективність, продуктивність, інновації, ринок, інвестиції.

MOLNAR O.S.
DARIUSH A.P.
KOROL V.I.

Use of land resources of agricultural enterprises

The subject of the study is the use of land resources of agricultural enterprises.

The purpose of the study is to determine the main directions of agrarian policy in the field of land resource use.

Research methods. The work uses the dialectical method of scientific knowledge, the method of analysis and synthesis, the comparative method, and the method of summarizing data.

Work results. The paper defines the categories of soil fertility. The economic, technological and organizational and legal aspects of influence on the level of efficiency of land use are determined. Normative and expert monetary valuation of land plots are outlined.

Conclusions. The most important natural resource is land. The main directions of agrarian policy in the field of the use of land resources should be the optimization of their distribution among the branches of the national economy and the most rational use of them in each of them, the implementation of a new land management of rural areas, the development and implementation of the land cadastre and economic evaluation of land. Agricultural enterprises prefer the production of less capital–intensive and more profitable plant products.

Keywords: enterprise, land resources, fertility, competitiveness, sales, efficiency, productivity, innovations, market, investments.

Постановка проблеми. Проблеми дослідження ресурсного потенціалу в значній мірі залежать від досягнутого рівня використання природних, матеріальних і трудових ресурсів, їх збалансованості, які виражають потужність потенціалу. Накопичений

досвід досліджень названої проблеми свідчить, що система економічних відносин з приводу охорони земель сільськогосподарського призначення, ефективність використання трудових ресурсів і основних виробничих фондів відстають від сучасних

вимог. Саме тому ресурсний потенціал має стати базою для ефективного господарювання сільськогосподарських підприємств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблема формування та ефективного використання ресурсного потенціалу досліджувалась такими вітчизняними і зарубіжними ученими: В.Г. Андрійчуком, В.Г. Більським, П.Ф. Веденічевим, Дж. Еккертом, Б.Й. Пасхавером, Г.М. Підлісецьким, А.М. Стельмащук, Ж.Б. Сейем, В.М. Трегобчуком та ін. Цими фахівцями розроблена низка підходів до вирішення теоретичних і прикладних проблем в агропромисловому комплексі України, проте ці підходи досліджені недостатньо і тому потребують подальшого вивчення.

Мета статті – визначити основні напрями аграрної політики в галузі використання земельних ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Оскільки земля є головним засобом виробництва, а земельні ресурси – матеріальною базою виробничого процесу, то від характеру і рівня ефективності використання землі залежить розвиток продуктивних сил, масштаби виробництва і матеріальне благополуччя народу.

Загальні негативні тенденції в економіці країни призвели до занепаду та розвитку застійних явищ в агропромисловому комплексі: підвищується собівартість продукції, знижується рівень окупності залучених матеріальних ресурсів. На цьому тлі в Україні скорочується площа сільськогосподарських угідь і збільшується площа лісів, земель під водою, забудовою та малопродуктивних земель. Ефективне землекористування має на меті урахування природнокліматичних, економічних умов і розробку раціональних систем господарювання та низку заходів щодо збільшення виробництва продукції сільського господарства. Такий підхід зумовлений особливостями та неоднорідною родючістю землі, віддачі щодо додаткових вкладень та розташування ділянок відносно ринків збуту.

Важливою особливістю і властивістю землі – є родючість землі, яку можна розглядати за двома аспектами – природним і економічним. Природна родючість землі характеризується структурою, запасом поживних речовин, вологістю та фізико-хімічними властивостями ґрунту. Економічна родючість землі, як зазначає М.В. Гладій, характеризує сукупний вплив дії природи і суспільної праці, яка характеризується врожайністю

сільськогосподарських культур, затратами і виходом валової продукції [1].

Щодо визначення категорій родючості землі, то серед вчених не існує єдиної думки. Так, В.Г. Андрійчук розрізняє такі види родючості землі: природна, штучна, економічна, абсолютна, відносна. Найбільший інтерес з економічної точки зору викликає відносна родючість, яка характеризує кількісне співвідношення врожаю з виробничими витратами на нього; абсолютна родючість – визначається врожайністю культур із 1 га посіву; та звичайно економічна – є наслідком органічного поєднання природної і штучної родючості [8].

Важливим якісним показником стану сільськогосподарських угідь є рівень їх родючості. Сьогодні спостерігається негативна тенденція до зменшення вмісту гумусу в орних землях. Втрата гумусу зумовлена двома причинами – втраченою поживних речовин внаслідок ерозії ґрунтів, а також виносом елементів живлення з урожаєм сільськогосподарських культур. Щодо внесення органічних добрив, то тут ситуація катастрофічна: удобрена площа скоротилася удвічі.

Сільськогосподарські підприємства віддають перевагу виробництву менш капіталомісткої і більш рентабельної рослинницької продукції. Така ситуація призводить до орієнтації сільськогосподарських підприємств на виробництво ліквідної продукції рослинництва, яка забезпечує отримання прибутку у короткостроковому періоді. Однак виникає певне протиріччя між довгостроковими потребами ґрунту в органічних добривах та короткостроковою ринковою орієнтацією сільськогосподарських виробників.

Родючість землі має два аспекти розгляду – природний і економічний. Земельні ж ресурси і економічна ефективність їх використання в цілому мають такі аспекти для подальшого розгляду як економічний, технологічний і організаційно-правовий.

До економічних аспектів впливу на рівень ефективності використання земельних угідь можна віднести: інфляційні процеси, відповідна структура виробництва адаптована до сучасних ринкових умов, інвестиційна діяльність спрямована на розвиток агропромислового комплексу, кредитування за певною відсотковою ставкою, ринки збуту сільськогосподарської продукції.

Технологічний аспект відповідно впливає на технічний стан забезпеченості підприємств машинами, тракторами, комбайнами, сівалками, а

також інноваційні технології вирощування і виробництва сільськогосподарської продукції.

До організаційно-правових аспектів впливу на якість використання земельних ресурсів належать: організаційні форми господарювання, форми власності на землю – як головний ресурс і форма правління. Всі ці аспекти відповідно мають правову базу підтримки законодавчими актами та законами України «Про землю», «Про сільськогосподарські підприємства».

Проблемою стало зниження природної родючості ґрунту, тому сьогодні у сільському господарстві вкрай необхідно повернутися до природної біологічної основи. Це, насамперед, боротьба з ерозією, внесення органічних добрив, агролісомеліорація, травосіяння, вапнування кислих ґрунтів, мінімізація техногенного впливу, ґрунтозахисні технології, біологічні методи захисту рослин, оптимальні сівозміни тощо. Використовуючи сучасні технології, технічне забезпечення, працівник має вплив на землю; приймаючи законодавчі акти визначає нові форми господарювання і власності на землю; інвестиційною діяльністю, кредитуванням, ринками збуту сільськогосподарської продукції також керує людина – людський аспект впливу на всі сфери життя. Формування ринкових відносин у аграрній сфері вимагає вартісної оцінки усіх ресурсів, які беруть участь у виробництві сільськогосподарської продукції, особливо це стосується землі.

Функціонування аграрного ринку вимагає регулювання земельних відносин. Одним з найважливіших інструментів такого регулювання є грошова оцінка землі, оскільки вона є не лише головним засобом виробництва у сільському господарстві, а й важливою складовою виробничого капіталу.

Відповідно до Закону України «Про оцінку земель» грошова оцінка земельних ділянок в залежності від призначення та порядку проведення може бути нормативною і експертною. Нормативна грошова оцінка земельних ділянок використовується для визначення розміру земельного податку, державного мита при обміні, спадкуванні та даруванні земельних ділянок, орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності, втрат сільськогосподарського виробництва, а також при розробці показників та механізмів економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель.

Експертна грошова оцінка земельних ділянок та прав на них проводиться з метою визначення вар-

тості об'єкта оцінки. Фундаторами обґрунтування ціни землі є Д. Рікардо та К. Маркс, які розкрили зміст ціни землі та її зв'язок із земельною рентою.

Важливою умовою існування земельної ренти є обмеженість пропозиції землі, адже її кількість – фіксована величина. Оскільки пропозиція земельних ресурсів є абсолютно нееластичною – це означає, що ціна землі і відповідно, доходи землевласників мають природу економічної ренти, і що єдиним фактором, який впливає на величину земельної ренти, є попит. Пропозиція відіграє пасивну роль.

Слід зазначити, що економічна рента – це дохід від будь-якого фактора виробництва, пропозиція якого нееластична. Тому економічною рентою називають дохід не лише від сільськогосподарської землі, а й дохід від будь-якого ресурсу, пропозиція якого нееластична.

Висновки

Найважливішим природним ресурсом є земля. Основними напрямками аграрної політики в галузі використання земельних ресурсів має бути оптимізація їх розподілу між галузями національного господарства і найбільш раціональне їх використання у кожній з них, здійснення нового землевпорядкування сільських територій, розробка і впровадження земельного кадастру та економічної оцінки землі. Сільськогосподарські підприємства віддають перевагу виробництву менш капіталомісткої і більш рентабельної рослинницької продукції.

Список використаних джерел

1. Більський В. Г. Ресурсне забезпечення підприємств агропромислового комплексу. Економіка АПК. 1995. № 10. С. 35–37.
2. Гаврилко П. П., Колодійчук А. В., Черторижський В. М. Фактори інноваційного розвитку промисловості. Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. 2011. Вип. 21 (11). С. 201–205.
3. Завідна Л. Д., Колодійчук А. В., Вадимський Ф. А., Гаврилко П. П., Домище-Медяник А. М. Міжнародний виробничий менеджмент: підручник. Львів, 2022. 171 с.
4. Колодійчук А. В. Інформація як фактор інноваційного розвитку економіки. Формування ринкових відносин в Україні. 2012. №5/1 (132). С. 58–62.
5. Колодійчук А. В., Молнар О. С., Рибаківа Л. П., Ценклер Н. І., Югас Е. Ф. Міжнародне підприємництво: підручник. Львів: Вид-во ННБК «АТБ», 2022. 191 с.

6. Колодійчук А. В., Пісний В. М. Особливості функціонування машинобудівних підприємств на сучасному етапі розвитку економіки України. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19 (13). С. 172–178.

7. Колодійчук А. В., Пісний В. М., Семчук Ж. В. Сутність інновацій, структура та основні етапи інноваційного процесу. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19 (9). С. 191–196.

8. Про нові агропромислові формування в Україні. К.: Мінсільгоспрод України, 1996. 28 с.

9. Сопільник Л. І., Колодійчук А. В. Теоретичні аспекти управління конкурентоспроможністю підприємств. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19 (8). С. 183–187.

10. Сопільник Л. І., Колодійчук А. В. Управління конкурентоспроможністю машинобудівних підприємств на сучасному етапі розвитку економіки України. Науковий вісник НЛТУ України. 2009. Вип. 19 (10). С. 222–227.

References

1. Bilskyi, V. H. (1995). Resursne zabezpechennya pidpryyemstv ahropromyslovoho kompleksu [Resource provision of enterprises of the agro-industrial complex]. *Ekonomika APK – Economy of agro-industrial complex*, 10, 35–37. [in Ukrainian].

2. Havrylko, P. P., Kolodiychuk, A. V., & Chertoryzhskyy, V. M. (2011). Faktory innovatsiynoho rozvytku promyslovosti [Factors of innovation development of industry]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 21 (11)* (pp. 201–205). [in Ukrainian].

3. Zavidna, L. D., Kolodiychuk, A. V., Vazhynskyy, F. A., Havrylko, P. P., Domyshche-Medyanyk, A. M. *Mizhnarodnyy vyrobnychyuy menedzhment [International production management]: Textbook*. Lviv, 2022. [in Ukrainian].

4. Kolodiychuk, A. V. (2012). Informatsiya yak faktor innovatsiynoho rozvytku ekonomiky [Information as a factor of innovation development of the economy]. In *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini [Formation of market relations in Ukraine]: Vol. 5/1 (132)* (pp. 58–62). [in Ukrainian].

5. Kolodiychuk, A. V., Molnar, O. S., Rybakova, L. P., Tsenkler, N. I., & Yuhas, E. F. (2022). *Mizhnarodne pidpryyemnytstvo [International entrepreneurship]: Textbook*. Lviv: ATB Publishing [in Ukrainian].

6. Kolodiychuk, A. V., & Pisnyy, V. M. (2009). Osoblyvosti funktsionuvannya mashynobudivnykh pidpryyemstv na suchasnomu etapi rozvytku ekonomiky Ukrayiny

[Features of functioning of machine-building enterprises at the current stage of development of the economy of Ukraine]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19 (13)* (pp. 172–178). [in Ukrainian].

7. Kolodiychuk, A. V., Pisnyy, V. M., & Semchuk, Zh. V. (2009). Sutnist' innovatsiy, struktura ta osnovni etapy innovatsiynoho protsesu [The essence of innovation, the structure and the main stages of the innovation process]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19 (9)* (pp. 191–196). [in Ukrainian].

8. Pro novi ahropromyslovi formuvannya v Ukrayini [About new agro-industrial formations in Ukraine] (1996). Kyiv: Ministry of Agriculture and Production of Ukraine. [in Ukrainian].

9. Sopilnyk, L. I., & Kolodiychuk, A. V. (2009). Teoretychni aspekty upravlinnya konkurentospromozhnisty pidpryyemstv [Theoretical aspects of enterprise competitiveness management]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19 (8)* (pp. 183–187). [in Ukrainian].

10. Sopilnyk, L. I., & Kolodiychuk, A. V. (2009). Upravlinnya konkurentospromozhnisty mashynobudivnykh pidpryyemstv na suchasnomu etapi rozvytku ekonomiky Ukrayiny [Management of competitiveness of machine-building enterprises at the present stage of development of Ukrainian economy]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19 (10)* (pp. 222–227). [in Ukrainian].

Дані про авторів

Молнар Олександр Сергійович,

к.е.н., доцент, завідувач кафедри економічної теорії, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Даріуш Анастасія Петрівна,

магістр, економічний факультет, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Король Василь Іванович,

магістр, економічний факультет, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Data about the authors

Oleksandr Molnar,

Ph.D. in Economics, Associate Professor, Head of the Department of Economic Theory, Uzhhorod National University
e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Anastasiia Dariush,

Master's degree, Faculty of Economics, Uzhhorod
National University
e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

Vasyl Korol,

Master's degree, Faculty of Economics, Uzhhorod
National University
e-mail: Kaf-et@uzhnu.edu.ua

УДК 657.47

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7249718>

ОСАДЧА Г.Г.

Управлінський облік в дії: нормативний метод обліку витрат

Предмет дослідження – нормативний метод обліку витрат в системі управлінського обліку виробничих підприємств.

Мета дослідження – практична реалізація нормативного методу підприємствами харчової промисловості у відповідності з діючим національним бухгалтерським та податковим законодавством при послідовному складанні документів аналітичного обліку витрат з відображенням витрат на рахунках синтетичного обліку.

Методи дослідження. Робота побудована на основі структурно-логічного методу і ряду загальнонаукових методів дослідження – методів аналізу, синтезу, індукції і дедукції, табличного представлення результатів тощо.

Результати дослідження. Розглянуто приклади аналітичних відомостей: витяг із Виробничого звіту; Книгу реєстрації господарських операцій; відомість розподілу фактичних загальновиробничих витрат; відомість обліку витрат на виробництво та приклад звітної калькуляції за місяць з розрахунком нормативних та фактичних витрат. На умовному прикладі наведено процес реєстрації та розрахунку відхилень від норм, що саме і розкриває цінність застосування нормативного методу обліку витрат.

Галузь застосування результатів. Результати даного дослідження можуть бути використані управлінською бухгалтерією виробничих підприємств, а також у навчальному процесі фахівців з управлінського обліку.

Висновки. Нормативний метод обліку витрат виробництва забезпечує своєчасне надання управлінському персоналу інформації про величину економії чи перевитрат матеріальних, трудових ресурсів, нормативів накладних витрат порівняно з встановленими нормами та лімітами в розрізі центрів витрат і центрів відповідальності, контролює споживання ресурсів на всіх стадіях технологічного процесу.

Запропонована удосконалена методика реалізації нормативного методу дозволить своєчасно отримувати інформацію про фактичні витрати та відхилення від планових витрат, що забезпечить оперативне прийняття управлінських рішень щодо ефективності функціонування системи виробництва підприємства. Управлінський облік в дії щодо нормативного методу обліку витрат базується на грамотних розрахунках планових (бюджетних) показників, обліку фактичних даних, ретельному обліку та аналізу відхилень поряд з добре налагодженими нормативним господарством і опирається на положення національного бухгалтерського та податкового законодавства.

Ключові слова. Управлінський облік, нормативний метод обліку витрат, нормативна калькуляція, фактична калькуляція, відхилення, собівартість, калькулювання.

ОСАДЧА Г.Г.

Management accounting in action: the regulatory method of cost accounting

The subject of the study – regulatory method of cost accounting in the management accounting system of manufacturing enterprises.

The purpose of the article – practical implementation of the regulatory method by food industry

enterprises in accordance with the current national accounting and tax legislation in the sequential preparation of documents for analytical accounting of expenses with the reflection of expenses on synthetic accounting accounts.

Methodology. *The work is built on the basis of the structural–logical method and a number of general scientific research methods – methods of analysis, synthesis, induction and deduction, tabular presentation of results, etc.*

Results. *Examples of analytical information are considered: an extract from the Production Report; Book of registration of business transactions; statement of the distribution of actual overhead costs; statement of accounting for production costs and an example of reporting calculation for the month with the calculation of regulatory and actual costs. A conditional example shows the process of registration and calculation of deviations from the norms, which reveals the value of applying the regulatory method of cost accounting.*

Area of application. *The results of this study can be used by management accounting of manufacturing enterprises, as well as in the educational process of specialists in management accounting.*

Conclusions. *The regulatory method of accounting for production costs ensures the timely provision of information to management personnel on the amount of savings or overspending of material, labor resources, standards for overhead costs compared to established norms and limits in the context of cost centers and centers of responsibility, controls the consumption of resources at all stages of the technological process.*

The proposed improved method of implementing the regulatory method will allow timely information on actual costs and deviations from planned costs, which will ensure prompt management decisions on the effectiveness of the functioning of the enterprise's production system. Management accounting in action regarding the regulatory method of cost accounting is based on competent calculations of planned (budget) indicators, accounting for actual data, careful accounting and analysis of deviations along with well-established regulatory facilities and is based on the provisions of national accounting and tax legislation.

Keywords: *management Accounting, regulatory method of cost accounting, regulatory calculation, actual calculation, deviation, cost, calculation.*

Постановка проблеми. Практична реалізація завдань управлінського обліку пов'язана із застосуванням елементів методу управлінського обліку, і зокрема: нормування, планування, контроль, аналіз. Одним із інструментаріїв управлінського обліку є нормативний метод обліку витрат і калькулювання собівартості, який взаємопов'язано і взаємозалежно розглядає теорію і практику нормування, планування собівартості виробництва та контроль і аналіз фактичних витрат з відхиленнями від норм. Національне бухгалтерське та податкове законодавство перебуває в постійному удосконаленні, враховуючи зміни у розвитку національних економік, а відповідно це викликає постійне удосконалення теорії та практики інструментаріїв системи управлінського обліку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню нормативного методу обліку витрат присвячені праці багатьох науковців в галузі управлінського обліку, а саме: Атамаса П.Й., Бруханського Р.Ф., Верланова Ю.Ю., Голова С.Ф., Нападовської Л.В., Огійчука М. Ф., Фаріон І.Д., Друрі К., Р. Вандер Віла, Ч.Т. Фостера тощо.

Мета статті. Нормативний метод обліку витрат широко застосовується підприємствами рослинництва, тваринництва та переробної і харчової промисловості. «При калькулюванні сільськогосподарської продукції доцільно було б використовувати саме нормативний метод обліку витрат, в основі якого лежить нормативна собівартість, що найбільш точно враховує зміни, які відбуваються у процесі виробництва і дає можливість проводити оперативний аналіз та приймати стратегічні управлінські рішення» [1].

Завданням написання даної статті є розгляд практичної реалізації нормативного методу підприємствами харчової промисловості у відповідності з діючим національним бухгалтерським та податковим законодавством, складанням нормативно–облікової документації, відображенням нормативних та фактичних витрат на рахунках аналітичного та синтетичного обліку тощо.

Виклад основного матеріалу. Нормативний метод обліку підприємствами вітчизняної промисловості застосовується з 40–х років минулого сторіччя. Його виникнення пов'язано із

існуванням системи «стандарт–кост», родоначальником якої є США.

Етапи застосування нормативного методу:

- складання попередньої калькуляції і нормативної собівартості по кожному виду продукції або групі однорідних видів продукції у порівнянні з дійсними нормативами;
- корегування нормативної бази собівартості протягом звітного періоду;
- облік фактичних витрат в розрізі по нормативам і відхиленням від норм, виявлення економії або перевитрат [2].

На умовному прикладі розглянемо практичне застосування нормативного методу обліку витрат із складанням нормативної калькуляції, облікових реєстрів, аналітичних відомостей тощо. Для зручності всі розрахунки показників наведені в таблицях поряд з показником. Всі розрахунки відповідають діючому податковому національному законодавству.

Приклад. Підприємство випікає короваї «Святковий». Бюджетні дані про виробництво та планові норми витрат на 1 коровай наведені в таблиці 1.

За даними обліку матеріальних запасів на проміжний звітний період (місяць) підприємством для виробництва придбано: борошно – обсягами 10 тон за ланової ціни 2000грн. за тону, фактична ціна придбання – 1800грн. за тону; цукор обсягами 10 тон за ланової ціни 2000грн. за тону, фактична ціна придбання – 1900грн. за тону; родзинки – обсягами тони за ланової ціни 10000грн. за тону, фактична ціна придбання склала 10000грн. за тону.

При складанні планової (нормативної) калькуляції враховуються бюджетні дані бюджетні дані щодо обсягів виробництва, норм і нормативів прямих витрат на одиницю продукції, планових цін на матеріальні ресурси та планових тарифів з оплати праці, бюджетних нормативів непрямих витрат.

На підставі вихідних даних, що наведені в таблиці 1 та даними обліку запасів складаємо планову калькуляцію виробництва 1 шт короваю «Святковий», таблиця 2.

Відпускна ціна з урахуванням податку на додану вартість – 30,0 грн. за 1 коровай.

Таблиця 1. Бюджетні дані про виробництво та планові норми витрат на 1 коровай

Прямі витрати			
№№ п/п	Показник	Бюджет	На 1 коровай
1	2	3	4
1.	Планові обсяги виробництва, шт.	12000	
2.	Прямі матеріали:		
	борошно, кг		0,5
	цукор, кг		0,25
	родзинки, кг		0,25
3.	Прямі витрати праці, людино–год	24000	2
4.	Тарифна ставка, грн/год.	2	
5.	Плановий тарифний фонд прямої оплати праці, грн. (ряд. 3. гр. 3 x ряд. 4. гр.3)	48000 (24000 x 2)	
6.	Планові нарахування на фонд оплати праці, грн. (22%), . (ряд. 5. гр. 3 x ставка ЄСВ)	10560 (48000 x 0,22)	
Непрямі витрати			
№№ п/п	Показник	Бюджет	На одиницю потужності/одиницю продукції, грн
7.1.	машино–години роботи обладнання	12000	
7.2.	змінні загальнопромислові витрати, грн. ряд. 7.2. гр. 4 – (ряд. 7.2. гр. 3/ряд. 7.1. гр. 3)	30000	2,5 (30000 / 12000)
7.3.	постійні загальнопромислові витрати, грн. ряд. 7.3. гр. 4 – (ряд. 7.3. гр. 3/ряд. 7.1. гр. 3)	12000	1 (12000 / 12000)
8.	Витрати на збут, грн. ряд. 8. гр. 4 – (ряд. 8. гр. 3/ряд. 1. гр. 3)	24000	2 (24000 / 12000)
9.	Адміністративні витрати, грн. ряд. 9. гр. 4 – (ряд. 9. гр. 3/ряд. 1. гр. 3)	72000	6 (72000 / 12000)

Таблиця 2. Планова (нормативна) калькуляція виробництва 1 шт. короваю «Святковий»

№№ п/п	Найменування статей	Сума, грн..
1	2	3
1	Борошно	1,0
2	Цукор	0,5
3	Родзинки	2,5
4	Оплата праці	4,0
5	Нарахування на фонд оплати праці (22%)	0,88
6	Змінні загальновиробничі витрати	2,5
7	Постійні загальновиробничі витрати	1,0
	Виробнича собівартість	12,38
8	Витрати на збут	2,0
9	Адміністративні витрати	6,0
	Повна собівартість	20,38

У фінансовому обліку до Плану рахунків введені додаткові регулюючі рахунки:

80н – «Нормативні матеріальні витрати»;

81н – «Нормативні витрати на оплату праці»;

82н – «Нормативні відрахування на соціальні заходи»;

91н.змін. – «Нормативні змінні загальновиробничі витрати»;

91н.пост. – «Нормативні постійні загальновиробничі витрати».

За застосування нормативного методу придбані матеріальні цінності в бухгалтерському обліку можуть оприбутковуватися на матеріальні рахунки двома методами:

- за фактичною вартістю;
- за фактичною кількістю, але за нормативною ціною.

Відхилення, які виникають, відображаються на регулюючому рахунку «Вартісні відхилення за

придбаними матеріалами». В обліку підприємство застосовує перший метод.

Дані про фактичні обсяги виробництва та фактичні витрати за місяць відображаються у Виробничому звіті. Виробничий звіт є досить інформативним аналітичним документом для управлінського обліку, остільки містить також дані про баланс використання сировини. В таблиці 3 наведений витяг з Виробничого звіту про виробництво короваїв за січень 2022 року.

У фінансовому обліку на протязі місяця витрати відображаються за їх нормативним значенням з урахуванням фактичних обсягів виробництва.

Господарські операції за січень 2022 року по виробництву 1100 шт. короваїв «Святковий»:

1. Передано у виробництво борошно – дебет рахунку №80н і кредит рахунку №201 на суму 1100грн. і одночасно – дебет рахунку №23 на суму 1100грн. і кредит рахунку 80н на суму 1100грн.

Таблиця 3. Витяг із Виробничого звіту (виробництво короваїв) за січень 2022р.

№№ п/п	Показник	Значення показника
1	2	3
1.	Обсяги виробництва, шт.	1100
2.	Обсяги реалізації, шт.	1000
3.	Витрати сировини, кг	
3.1.	борошно	550
3.2.	цукор	270
3.3.	родзинки	270
4.	Прямі витрати праці, людино-год	2100
5.	Тарифний фонд прямої оплати праці, год	4200
6.	Нарахування на фонд оплати праці (22%), грн.	924
7.	Загальновиробничі витрати	4310
7.1.	– машино-години роботи обладнання	1100
7.2.	– змінні загальновиробничі витрати, грн.	2750
7.3.	– постійні загальновиробничі витрати, грн.	1560

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2. Передано у виробництво цукор – дебет рахунку №80н і кредит рахунку №201 на суму 550грн. і одночасно – дебет рахунку №23 на суму 550грн. і кредит рахунку 80н на суму 550грн.

3. Передано у виробництво родзинки – дебет рахунку №80н і кредит рахунку №201 на суму 2750грн. і одночасно – дебет рахунку №23 на суму 2750грн. і кредит рахунку 80н на суму 2750грн.

4. Відображені нормативні витрати на оплату праці – дебет рахунку №81н на суму 4400 грн і кредит рахунку №661 на суму 4400грн. І одночасно – дебет рахунку №23 на суму 4400 грн і кредит рахунку №81н на суму 4400грн.

5. Відображені нормативні нарахування на фонд оплати праці (22%) – дебет рахунку №82н на суму 968 грн і кредит рахунку №65 на суму 968грн. І одночасно – дебет рахунку №23 на суму 968 грн і кредит рахунку №82н на суму 968грн.

6. Відображені нормативні змінні загальновиробничі витрати – дебет рахунку №23 і кредит рахунків №661,65,20,22... на суму 2750 (2,5 x 1100) грн.

7. Відображені нормативні постійні загальновиробничі витрати – дебет рахунку №23 і кредит рахунків №661,65,20,22... на суму 1100 (1 x 1100) грн.

8. Передана з виробництва на склад готова продукція – дебет рахунку №26 і кредит рахунку №23 на суму 13618 грн.

За умовою обсяги реалізації за поточний місяць склали 1000 короваїв за відпускнуою ціною з ура-

хування податку на додану вартість 30000грн. (30грн.Ч1000), нараховане податкове зобов'язання по податку на додану вартість 5000грн., списана готова продукція за нормативною собівартістю склала $12380 \left(\frac{13618}{1100} \times 1000 \right)$ грн.

Розподіл фактичних загальновиробничих витрат за січень 2022 року проводимо в відповідності з додатком 1 до П(С)БО 16 «Витрати», що наведено в таблиці 4 [3].

Як бачимо з розрахунку, що наведений у таблиці 4 змінні фактично розподілені витрати склали 2750грн., постійні розподілені витрати склали 1100грн, а постійні нерозподілені витрати склали 460грн. і згідно нормативного законодавства будуть списуватися на дебет рахунку №901 «Собівартість реалізованої продукції», що негативно впливає на фінансові результати від реалізації короваїв «Святковий» у січні 2022 року.

В кінці місяця проводиться коригування рахунків нормативних витрат на виявлені відхилення та закриття рахунків нормативних витрат на відповідні рахунки фактичних витрат.

Фактичні витрати склали: борошно – 990 (550 x 1,8) грн.; цукор – 513 (270 x 1,9) грн.; родзинки – 2700 (270 x 10) грн.; витрати на оплату праці – 4200грн.; нарахування на фонд оплати праці (22%) – 924грн.; фактичні змінні загальновиробничі витрати 2750грн.; фактичні постійні загальновиробничі витрати – 1100грн. Разом фактична собівартість виробленої продукції відповідно за січень 2022 року складе 13177грн.

Таблиця 4. Розподіл фактичних загальновиробничих витрат за січень 2022 року

№№ п/п	Показники	Всього	На одиницю бази розподілу (1 машина-година), грн.	Включено загально виробничі витрати	
				Рахунок 23 «Виробництво»	Рахунок 90 «Собівартість реалізації»
1	2	3	4	5	6
1.	База розподілу за нормальної потужності, од.	1000			
2	Загальновиробничі витрати за нормальної потужності, грн., з них:	3500			
2.	Змінні	2500	2,5		
2.	Постійні	1000	1,0		
3.	База розподілу за фактичної потужності, шт.	1100			
4.	Фактичні загальновиробничі витрати, грн., з них:	4310			
4.1	Змінні	2750		2750	
4.2	Постійні	1560			
5.	Постійні розподілені	1100		1100	
6.	Постійні нерозподілені	460			460

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Готова відвантажена продукція за собівартістю відповідно складе 11979

$$\left(\frac{13177}{1100} \times 1000 = 11979\right) \text{ грн.}$$

Відомість обліку витрат за звітний період є досить інформативним документом щодо нормативних (планових) та відхилення від норм за статтями калькуляції. Індекс відхилень розраховується за статтями калькуляції та за підсумком виробничої собівартості. Управлінські бухгалтери можуть приймати рішення щодо першочерговості проведення факторного аналізу в залежності от величини індексу відхилень.

Фактична собівартість відвантаженої готової продукції визначається добутком нормативної собівартості і сумарного індексу відхилень: $12380 \times 0,9676 = 11979$ грн. Індекс відхилень розрахований за даними відомості обліку витрат на виробництво короваю «Святковий», що наведена в таблиці 5.

На дебеті рахунку собівартість реалізованої продукції з урахуванням нерозподілених загально-виробничих витрат складе 12439 (11979 + 460) грн. Списання собівартості реалізованої продукції з кредиту рахунку № №901 «Собівар-

тість реалізованої готової продукції» на фінансові результати відповідно буде – 12439грн.

На підставі даних складського обліку про відпуск матеріальних цінностей у виробництво, даних розрахунково-платіжних відомостей щодо нарахування заробітної плати та відрахувань на соціальні заходи, відомості розподілу загально-виробничих витрат, відомостей обліку відхилень та розрахунку відхилень від норм витрат складається відомість обліку витрат на виготовлення 1100 короваїв «Святковий» в січні 2022 року, що наведена в таблиці 6.

За даними відомості обліку витрат та інших документів складається звітна калькуляція виготовлення продукції, що наведена в таблиці 6.

Виробнича собівартість реалізованої продукції у відповідності з П(С)БО 16 «Витрати» включає: прямі матеріальні витрати; прямі витрати на оплату праці; інші прямі витрати; загально-виробничі розподілені витрати; понаднормативні прямі витрати, а також нерозподілені постійні загально-виробничі витрати [3].

Повна собівартість окремих видів реалізованої продукції додатково включає частки адміністративних витрат та витрат на збут, частку інших витрат.

Таблиця 5. Відомість обліку витрат на виробництво короваю «Святковий» за січень 2022 року

№ п/п	Статті витрат	Незавершене виробництво на початок місяця	Витрати за місяць		Всього (гр.3 + гр.4 + гр.5)	Індекс відхилень від норм (гр.6 : гр.4)	брак	Списано з виробництва			Незавершене виробництво на кінець місяця
			за нормами	відхилення від норм (+ перевитрати – економія)				Собівартість готової продукції			
								за нормами	відхилення від норм (+ перевитрати – економія)	всього	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1.	Борошно	–	1100	–110	990	0,9	–	1100	–110	990	–
2.	Цукор	–	550	–37	513	0,9327	–	550	–37	513	–
3.	Родзинки	–	2750	–50	2700	0,9818	–	2750	–50	2700	–
4.	Оплата праці	–	4400	–200	4200	0,9545	–	4400	–200	4200	–
5.	Відрахування на соціальні заходи (22%)	–	968	–44	924	0,9545	–	968	–44	–44	–
6.	Змінні загально-виробничі витрати	–	2750		2750	1,0	–	2750		2750	–
7.	Постійні розподілені загально-виробничі витрати	–	1100	–	1100	1,0	–	1100	–	1100	–
	Виробнича собівартість	–	13618	–441	13177	0,9676	–	13618	–441	13177	–

Таблиця 6. Звітна калькуляція за січень 2022 року виготовлення 1100 шт. короваїв «Святковий»

№№ п/п	Найменування статей	Фактичні витрати			Нормативні витрати		
		Кількість	Ціна за 1 кг, грн.	Сума, грн.	Кількість	Ціна за 1 кг, грн.	Сума, грн.
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Борошно	550	1,8	990	550	2,0	1100
2	Цукор	270	1,9	513	275	2,0	550
3	Родзинки	270	10,0	2700	275	10,0	2750
4	Оплата праці			4200			4400
5	Нарахування на фонд оплати праці (22%)			924			968
6	Змінні загально виробничі витрати			2750			2750
7	Постійні розподілені загально виробничі витрати			1100			1100
	Виробнича собівартість			13177			13618

Нерозподілені постійні загальновиробничі витрати, понаднормативні витрати, витрати на збут, адміністративні витрати, інші витрати у фінансовому обліку класифікуються як витрати періоду, а тому їх розподіл на окремі види продукції не відображається на рахунках фінансового обліку, а проводиться в окремих аналітичних відомостях.

Для розрахунку узагальнюючих показників щодо ефективності виробництва (витрати на 1 грн., рентабельність виробництва, беззбитковість виробництва тощо) необхідно знаходити повну собівартість реалізованої продукції, оскільки вона акумулює всі продуктивні і непродуктивні ви-

трати у виробництві. Повна собівартість одиниці продукції допомагає обґрунтувати економічно доцільні ціни реалізації продукції.

Собівартість одиниці продукції розраховується діленням фактичної суми витрат на кількість одиниць продукції. Калькуляція виробництва 1 шт. короваю «Святковий» в січні 2022 року наведена в таблиці 7.

Як видно із калькуляції виробництва собівартості реалізації 1 короваю «Святковий» ефективним є використання матеріальних і трудових ресурсів, збільшення витрат пройшло в результаті перевитрат загальновиробничих витрат, що

Таблиця 7. Калькуляція виробництва собівартості реалізації 1 короваю «Святковий»

№№ п/п	Найменування статей	Собівартість 1 шт., грн..	
		Фактично	План
1	2	4	3
1	Борошно	0,9	1,0
2	Цукор	0,47	0,5
3	Родзинки	2,45	2,5
4	Оплата праці	3,82	4,0
5	Нарахування на фонд оплати праці (22%)	0,84	0,88
6	Змінні загальновиробничі витрати	2,5	2,5
7	Постійні розподілені загальновиробничі витрати	1,0	1,0
	Виробнича собівартість	12,02	12,38
	Нерозподілені загальновиробничі витрати	0,46	–
	Понаднормативні прямі витрати	–	–
	Виробнича собівартість реалізованої продукції	12,48	12,38
8.	Витрати на збут	2	2,0
9.	Адміністративні витрати	6	6,0
	Повна собівартість	20,48	20,38
	Ціна реалізації	25,0	25,0
	Прибуток	4,52	4,62
	Рентабельність, %	22,07	22,67

може бути наслідком росту цін на енергоресурси, простої виробничого обладнання тощо.

Реєстрація, облік і аналіз відхилень та їх усунення складають суть нормативного обліку витрат.

Відхилення від норм визначаються як різниця між діючими поточними нормами і фактичними витратами сировини, матеріалів, напівфабрикатів, заробітної плати та інших витрат на виробництво продукції.

Причинами відхилень можуть бути: зміна асортименту продукції; неефективне використання матеріальних і трудових ресурсів; брак виробництва; простої обладнання; незадовільний рівень планування, управління і організації виробництва, зміна цін і тарифів тощо.

Висновки

Нормативний метод обліку витрат виробництва забезпечує своєчасне надання управлінському персоналу інформації про величину економії чи перевитрати прямих та непрямих, основних та накладних витрат в порівнянні з встановленими нормами та лімітами в розрізі центрів витрат і центрів відповідальності, контролює споживання ресурсів на всіх стадіях технологічного процесу.

Запропонована методика реалізації нормативного методу дозволить своєчасно отримувати інформацію про фактичні витрати та відхилення від норм витрат, що забезпечить оперативне прийняття управлінських рішень щодо ефективності функціонування системи виробництва підприємства. Управлінський облік в дії щодо нормативного методу обліку витрат базується на грамотних розрахунках планових (бюджетних) показників, обліку фактичних даних, ретельному обліку та аналізу відхилень поряд з добре налагодженими нормативним господарством і опирається на положення національного бухгалтерського та податкового законодавства.

Список використаних джерел

1. Олійник С.О. Актуальні питання обліку витрат на виробництво продукції. // С.О. Олійник // ЖУРНАЛ НАУКОВИЙ

ОГЛЯД № 8(51), 2018. <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/download/1644>

2. Бондаренко О.М. Методи організації обліку витрат і аналіз реалізації готової продукції на підприємстві авіабудівної промисловості. /О.М. Бондаренко, Д.О. Коверга // ЕКОНОМІКА. ФІНАНСИ. ПРАВО. 1/1'2019 ,с.17. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/749716.pdf>

3. П(С)БО 16 «Витрати»: затв. наказом Мінфіну України від 31.12.1999. № 318 та зареєстровано в Міністерстві юстиції України від 19.01.2000 р. за N 27/4248 (зі змінами та доповненнями). <https://zakon.help/article/polozhennya-standart-buhga>

References

1.Oliynyk S. O. Actual questions for accounting for production costs. /S. O. Oliynyk // JOURNAL NAUKOVYI OGLYAD No 8(51), 2018 <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/download/1644>

2.Bondarenko_O. M., The methods of organizing cost accounting and the finished product sales analysis at the aircraft industry./ O.M. Bondarenko, D.O. Koverga D. // ECONOMIKA. FINANCY. RIGHT. 1/1'2019 ,p.17. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/749716.pdf>

3.Accounting regulations (standard) 16 "Costs" approved. by the order of the Ministry of Finance of Ukraine dated 31.12.1999. No. 318 and registered with the Ministry of Justice of Ukraine dated 19.01.2000 under N 27/4248 (as amended). <https://zakon.help/article/polozhennya-standart-buhga>

Дані про автора

Осадча Ганна Григорівна,

к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту Національного університету харчових технологій

e-mail: osadchaanna.1956@gmail.com

Information about the author

Ganna Osadcha,

Candidate of economic sciences Associate Professor of Department of Accounting and Auditing National university of food technologies

e-mail: osadchaanna.1956@gmail.com

Зміна конфігурації та технології адміністрування підприємством–девелопером будівництва в проектах стратегічних змін

Предметом дослідження визначено сукупність теоретико–методологічних підходів та концептуальних положень формування інноваційних технологій в управлінській діяльності будівельних підприємств в умовах динамічного бізнес–середовища.

Метою роботи є удосконалення теоретико–методичного базису обрання інноваційних технологій в управлінській діяльності підприємства та формалізація параметричних критеріїв впровадження інноваційних технологій управління для потреб зростання продуктивності операційної діяльності підприємств–стейкхолдерів будівництва.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано діалектичний та метод теоретичного узагальнення, які дали змогу виявити закономірності та особливості трактування основних понять для формування теоретичних аспектів інноваційної технології управління; абстрактно–логічний метод та метод системного аналізу, що були використані для аналізу інструментів та принципів формування інноваційних технологій управління.

Результати роботи. Запропоновано концептуальний підхід обґрунтування технології управління для будівельних підприємств як інноваційного уніфікатора, сформованого на основі визначення рівня їх управлінсько–технологічної зрілості, що дозволить забезпечити динамічний рівень розвитку в межах традиційних форматів економічних інтересів підприємства, що позиціонується як засіб досягнення підприємством конкурентних переваг в мультипроектному полі будівельного девелопменту.

Галузь застосування результатів. Методологічні розробки є удосконаленням існуючих методологій ватисно– та процесно–орієнтованого менеджменту, стратегічного управління, управління проектами, економічного аналізу та інвестиційного менеджменту.

Висновки. Розроблено методологію формування механізму впровадження комплексу інноваційних технологій в управлінську діяльність будівельних підприємств, що дає можливість на основі ієрархічної інкорпорації (класичної діагностики та зонування підприємства, визначення рівня управлінсько–технологічної зрілості) сформувати такий горизонт подій, який дозволить рухатись підприємству в напрямі розвитку, визначеним атрактором.

Ключові слова: будівельне підприємство, менеджмент, бізнес–процес, інвестиційно–будівельний проект, девелопмент, управління змінами.

AKSELROD R.B.

Changing the configuration and administration technology of the construction developer enterprise in strategic change projects

The subject of the study is a set of theoretical and methodological approaches and conceptual provisions for the formation of innovative technologies in the management of construction enterprises in the conditions of a dynamic business environment.

The purpose of the work is to improve the theoretical and methodological basis for the selection of innovative technologies in the management activities of the enterprise and to formalize the parametric criteria for the implementation of innovative management technologies for the needs of increasing the productivity of the operational activities of construction stakeholders.

Research methods. In the research process, the dialectical and theoretical generalization methods were used, which made it possible to identify the regularities and peculiarities of the interpretation of the main concepts for the formation of theoretical aspects of innovative management technology; the abstract–logical method and the method of system analysis, which were used to analyze the tools and

principles of the formation of innovative management technologies.

Results of work. *A conceptual approach to substantiating management technology for construction enterprises as an innovative unifier, formed on the basis of determining the level of their management and technological maturity, is proposed, which will allow to ensure a dynamic level of development within the traditional formats of the enterprise's economic interests, which is positioned as a means for the enterprise to achieve competitive advantages in the multi-project field of construction of development.*

Scope of the results. *Methodological developments are an improvement of existing methodologies of qualitative and process-oriented management, strategic management, project management, economic analysis and investment management.*

Conclusions. *A methodology for the formation of a mechanism for introducing a complex of innovative technologies into the management activities of construction enterprises has been developed, which makes it possible, on the basis of hierarchical incorporation (classical diagnosis and zoning of the enterprise, determination of the level of managerial and technological maturity), to form such a horizon of events that will allow the enterprise to move in the direction of development, determined by the attractor.*

Keywords: *construction enterprise, management, business process, investment and construction project, development, change management.*

Постановка проблеми. Динамічність та високий ступінь невизначеності зовнішнього середовища негативно позначаються на ефективності діяльності вітчизняних будівельних підприємств, примушують сучасні організації перетворюватися на все більш складні системи. Основою їх адаптивної дифузії в конкурентне середовище стає конкуренція не тільки товарів чи послуг, а й інноваційних технологій управління. Провідним і системним засобом виходу з кризових та деструктивних ситуацій для будівельних підприємств, як і інших індустріальних підприємств, є інноваційна стратегія діяльності, радикальна або часткова трансформація (модернізація) операційної системи підприємства та діючої на підприємстві системи і структури адміністрування його діяльністю.

Основною рисою сучасного розвитку економічних систем XXI століття є процес постійної трансформації як навколишнього середовища, в якому інтеграційні процеси змінюють ринковий простір, перетворюючи його на інтегративний ландшафт нового формату розвитку, так і внутрішнього середовища, в якому постійні зміни умов функціонування викликають безперервний рух, створюючи додаткові можливості та загрози. Саме рух відкритих складних соціально-економічних систем, до яких, безперечно, належить і підприємство, є основою формування нової економічної моделі економіки України в контексті геоекономічної стратегії розвитку. Імперативною ознакою такої моделі є інноваційність як крос-функціональний генератор формування нових векторів розвитку та оптимальних джерел динамічних змін [1].

Наукові здобутки останнього десятиліття доводять можливість керування визначеними надскладними процесами за допомогою таких систем управління, в яких інструменти, методи та моделі управління створюють економіко-технологічний континуум когерентних технологій управління. Якісний вплив на систему управління підприємством значною мірою залежить від рівня розвитку технологій, які використовуються на підприємстві. Саме рівень інноваційності технологій управління є сучасним індикатором визначення рівня управлінсько-технологічної зрілості та функціональних можливостей розвитку бізнес-перспектив підприємства в умовах динамічного середовища на довгострокову перспективу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В розвиток концептуальних, науково-методологічних та методичних засад девелопменту внесли наступні вчені: А.В. Бардась, О.В. Виноградова, М.О. Горинь, М.І. Диба, Л.В. Дейнеко, Н.А. Доценко-Белоус, П.М. Куліков [4], Т.С. Марчук [10], Є.А. Поліщук, І.В. Поповиченко, Н.П. Резник, В.Б. Родченко, Г.М. Рижаківа [5], О.І. Шкуратов та ін.

Проблеми теорії інновацій, вплив інноваційної діяльності на економічний розвиток підприємств у полі зору видатних зарубіжних професійних економістів: Ф. Агійона, Л. Грейнера [3], Р. Купера, П. Майєрса, Х. Менша, К. Оппенлендера, О. Пригожина, П. Ромера, Б. Санто, Р. Солоу, Б. Твісса, М. Хаммера, П. Хоувітта, Й. Шумпетера та ін.

Управління знаннями в проектах, з урахуванням специфіки будівельної галузі вже потрапляло в поле зору науковців. Проте більшість попе-

редніх досліджень були сфокусовані на аналізі теоретичних напрацювань, методів, моделей та практичної діяльності, щодо управління знаннями окремого підприємства. Незначна частина зусиль науковців була спрямована на аналіз процесу інтеграції знань учасників проєкту. Дослідження проєктних знань ключових учасників може мінімізувати негативний вплив недоліків, що виникають через поділ етапів будівництва, знизити ймовірність внесення змін у об'єм, тривалість та кошторис проєкту, а в майбутньому дозволить підвищити їх ефективність.

Питанням розробки і впровадження моделей і методів управління проєктами на основі знань присвячені наукові праці багатьох авторів, серед яких необхідно відзначити: Бушуєва С.Д., Михайленка В.М., Білощицького А.О., Буркова В.М., Гогунського В.Д., Рача В.А., Данченко О.Б., Цюцюри С.В., Фесенко Т.Г., Бушуєвої Н.С., Зачко О.Б., Становської І.І., Лященко А.А., Терентьева О.О., Яковенка В.Б., Поколенко В.О., Танака Х., Прайк С., Ньюман М.Е., П. Чіновскі, П. Лав.

Інтеграція знань була визначена як процес, в ході якого люди, які раніше отримали досвід в спеціалізованих областях знань, діляться ними з метою досягнення спільного результату. У будівельній галузі спільною метою може бути вирішення практичних проблем і конкретних завдань, для успішної реалізації будівельних проєктів. Опрацювання зазначених праць вітчизняних та зарубіжних вчених щодо стратегічного та інноваційного менеджменту, реінжинірингу операційних систем та девелопменту, дозволив визначитись з перевагами симбіотичного підходу щодо стратегічного оновлення будівельних підприємств.

Такий симбіотичний підхід – на рівні методології та прикладного інструментарію – має надати будівельному підприємству можливості для стратегічного оновлення через принципово новий формат спеціального внутрішньо-фірмового проєкту – проєкту стратегічного інноваційного девелопменту будівельного підприємства

Мета роботи полягає у запровадженні теоретико-методологічного та науково-прикладного забезпечення стратегічного інноваційного девелопменту як успішної управлінської технології раціоналізації стратегії будівельного підприємства для збереження будівельним підприємством обраної траєкторії руху підприємства в умовах динамічного бізнес-середовища та збереження

підприємством необхідної стратегічної економічної рівноваги.

Виклад основного матеріалу. Життєвий цикл підприємства розглядається як сукупність стадій, які проходить підприємство за період свого існування. Кожна стадія має своє призначення і спричиняє певний вплив на результативність діяльності підприємства. Тому, у забезпеченні загальної системи управління змінами на будівельному підприємстві суттєву роль відіграє врахування особливостей кожної зі стадій життєвого циклу будівельного підприємства з врахуванням його інформаційно-прикладного характеру.

Формування цілей і довгострокових завдань подальшого розвитку підприємства залежать не тільки від вимог і обмежень внутрішнього та зовнішнього середовища, але й від стадії життєвого циклу на якій у даний момент часу знаходиться підприємство. Будь-яке підприємство виникає як реалізація певної інноваційної ідеї, яка у подальшому одночасно з ним проходить специфічні стадії.

Отже, кожен з авторів в основу своєї моделі життєвого циклу поклав показник або групу показників, кількісна та якісна зміна яких веде до переходу підприємства від однієї стадії до іншої. Однак підприємство становить комплексну виробничу систему, що складається з декількох підсистем, тісно пов'язаних між собою, динаміка показників яких впливає та змінює стадії життєвого циклу підприємства (див. таблицю).

До підсистем підприємства належать:

1. Структура підприємства – логічне взаємовідношення рівнів управління та підсистем об'єкта управління, що побудовані у формі, яка дає змогу найефективніше досягати поставлених цілей. Відповідно до теорій менеджменту виділяють бюрократичні організаційні структури (характеризуються стійкістю, високим ступенем розподілу праці, розвинутою ієрархією управління, численними формальними правилами та нормами поведінки).

2. Економіка підприємства – одна з найважливіших галузей внутрішніх характеристик підприємства, адже ефективність діяльності підприємства відображається саме в економічних показниках: поточних показниках (прибуток, рентабельність продукції тощо); показниках перспективної доходності (чистий дисконтований дохід, внутрішня норма доходності) та вартості підприємства.

3. Персонал підприємства – підсистема підприємства, що описує основні людські характе-

Взаємозв'язок підсистем підприємства та ситуаційних і структурних змінних моделей життєвого циклу

Автор \ Підсистема	Структура	Економіка	Персонал	Технологія
І. Адізес	Організаційна структура	Темпи зростання	Лідерські характеристики	
Д. Кац та Р. Канн	Організаційна структура			
Л. Грейнер	Організаційна структура; формалізація	Темпи зростання галузі	Стиль топ-менеджменту; система винагородження персоналу	
Г. Ліппіт та У. Шмідт	Організаційна структура; фокус управління; формалізація управління			
Фламхольц	Організаційна структура; формалізація контролю	Темпи зростання	Лідерство	
Д. Міллер та П. Фрізен	Централізація влади; формалізація контролю; стиль ухвалення рішень	Зростання продажів	Кількість співробітників	

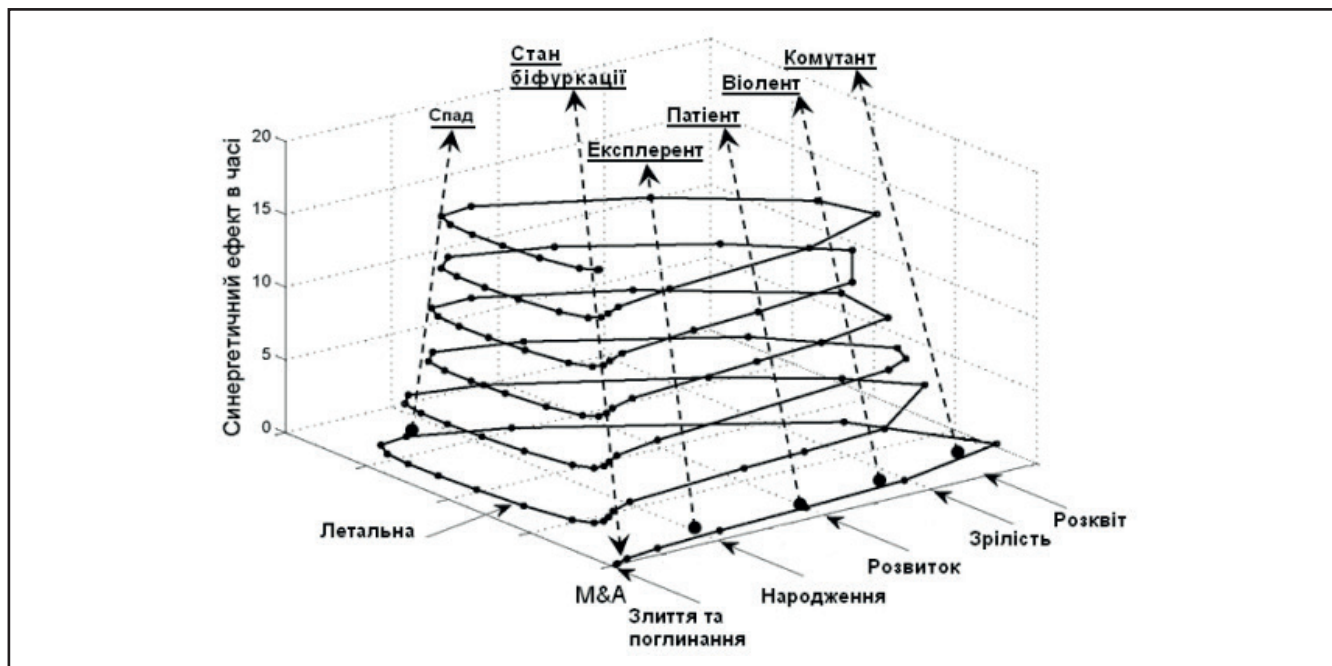
ристики в системі управління: поведінку окремих людей, поведінку людей в групах та поведінку керівників. Варто зазначити, що успішне управління людською складовою системи підприємства доволі ускладнено, адже поведінка людини в суспільстві та на роботі є наслідком складного поєднання індивідуальних характеристик особистості та зовнішнього середовища.

4. Технологія підприємства – поєднання кваліфікаційних навичок, обладнання, інфраструктури, інструментів та відповідних технічних знань, що є необхідними для здійснення потрібних перетворень у матеріалах, інформації та людях [10].

Отже, згідно з таблицею у запропонованих моделях життєвого циклу найбільш повно охарактеризовано зміни стадій життєвого циклу відповідно до зміни показників структури підприємства та персоналу, але майже не висвітлено економічні показники та взагалі не описано вплив технічного та технологічного стану підприємства на зміну стадій життєвого циклу.

Графічна інтерпретація стадій життєвого циклу популяції підприємств за еволюційною траєкторією у фазовому просторі представлена на рисунку.

У представленому тривимірному фазовому портреті життєвий цикл повторює траєкторію

Тривимірний фазовий портрет життєвого циклу розвитку популяції підприємств [2]

емпірично отриману біологом Дж. Граймом [3], у припущенні про існування трьох основних типів екологічних стратегій поведінки та «моделі життєвого циклу організації»

Як видно з рисунку, стадії розвитку життєвого циклу підприємств проходять у біфуркаційних періодах та циклах. Згідно з принципами самоорганізації, структура соціально-економічної системи першою набуває змін у точці біфуркації, за нею відбуваються зміни зв'язків елементів системи, їх функціонування та поведінки в цілому. В еволюційний добіфуркаційний період розвитку структура національного економічного-фінансового простору забезпечує стабільність популяції, стійкість, гасячи флуктуації, що виникають усередині і походять із зовнішнього середовища [8].

У добіфуркаційний період, або період системної стійкості, працюють адаптаційні механізми зміни внутрішнього системного порядку, коли організаційні дії сильніші за самоорганізацію. Вплив організації і самоорганізації на збереження внутрішньої стабільності може варіюватися залежно від різних причин. Соціальні зміни носитимуть локальний характер і не торкаються загально-системних параметрів. Основні механізми, що реалізують зміни, – адаптивні механізми негативного зворотного зв'язку.

Інноваційна сутність будівельного проекту та новітня методологія потребують залучення мультикритеріального аналізу (Multiple criteria decision analysis – MCDA) прийняття управлінських рішень технології адміністрування підприємством-девелопером будівництва в проектах стратегічних змін [5–7].

Модифіковано методику мультикритеріального аналізу прийняття управлінських рішень як елементу діагностики ефективності управління інноваційними проектами стратегічних змін шляхом побудови за кваліметричним підходом багатокритеріальної моделі оптимізації прийняття управлінських рішень:

$$\left\{ \begin{aligned} SIP^{opt}(t_j) &= \sum_{i=1}^T \alpha f_1(x_1, x_2 \dots n) \max, & (1) \end{aligned} \right.$$

$$\left\{ \begin{aligned} UIP^{opt}(t_j) &= \sum_{i=1}^T \alpha f_2(x_1, x_2 \dots n) \max, & (2) \end{aligned} \right.$$

$$\left\{ \begin{aligned} PIT^{opt}(t_j) &= \sum_{i=1}^T \alpha f_3(x_1, x_2 \dots n) \max, & (3) \end{aligned} \right.$$

$$\left\{ \begin{aligned} X_{tmin} &\leq X_1 \leq X_{tmax}, X_{tmin} \leq X_2 \leq X_{tmax}, \\ X_{tmin} &\leq X_3 \leq X_{tmax} \end{aligned} \right. & (4)$$

$TEP^{opt}(t_j) = \sum_{i=1}^N \alpha f(SIP^{opt}(t_j), UIP^{opt}(t_j), PIT^{opt}(t_j))$, (5)
де $TEP^{opt}(t_j)$ – сукупна ефективність управління інноваційними проектами, $SIP^{opt}(t_j)$ – ефективність управління інноваційними проектами за параметром синергетичності,

$UIP^{opt}(t_j)$ – ефективність управління інноваційними проектами за параметром цінності (корисності), $PIT^{opt}(t_j)$ – ефективність управління інноваційними проектами за параметром тривалісності.

Застосування технології BIM – інформаційне моделювання будівель (від англ. Building Information Modeling), дозволяє на впровадження у будівництві нових стандартів виробництва та управління, а саме запровадження концепції інтегрованої реалізації будівельного проекту (англ. Integrated Project Delivery, IPD).

IPD – це підхід до реалізації проекту, який об'єднує людей, організації, бізнес-структури та практичний досвід в процес, який спільно використовує знання та ідеї всіх учасників проекту, з метою оптимізації результатів, підвищення цінності, скорочення відходів і максимальної ефективності на всіх етапах планування, проектування та будівництва.

Інтегрований процес характеризують:

- рання участь зацікавлених сторін. Принцип полягає в залученні зацікавлених сторін, включаючи проектанта, виконавця, конструкторів і підрядників з самого початку роботи над проектом.

- загальний ризик і винагороди. Учасники проекту розподіляють між собою як можливі ризики, так і винагороду від реалізації проекту.

- спільне прийняття рішень і контроль. На основі поставлених власником цілей, сторони проекту формують чіткий і конкретний набір критеріїв для прийняття рішень і контролю над проектом.

- спільно розроблені та затверджені цілі проекту. Власник за допомогою зацікавлених сторін чітко визначає досяжні цілі та контрольні показники для їх вимірювання.

- високий рівень довіри між членами команди проекту. Довіра лежить в основі ефективної інтеграції учасників реалізації будівельного проекту, є ефективним способом мінімізації проблем взаємодії, покращення комунікації та відповідно підвищення успішності реалізації проекту. Наявність довіри об'єднує ключових учасників проекту, а відсутність навпаки – руйнує. Для оцінки рівня довіри між учасниками проекту доцільно використовувати когнітивні карти довіри.

Бар'єри, які стримують використання технологій BIM та IPD:

- побоювання незначного ефекту або взагалі його повної відсутності;
- високі початкові інвестиційні витрати;
- необхідний час для вивчення програмного забезпечення;
- відсутність підтримки з боку керівництва підприємства (консервативний підхід);
- висока вартість програмних комплексів BIM порівняно із вартістю проектних послуг;
- нерегульованість нормативної бази щодо статусу інформаційного моделювання та його впровадження у процес будівництва на всіх етапах;
- неготовність інвесторів нести додаткові витрати на інформаційні моделі, що можуть бути використані не тільки при будівництві, але і при експлуатації об'єктів;
- інертність та традиційність будівельної галузі, недостатнє розуміння переваг BIM;
- відсутність стандартизованих бізнес- та контракт моделей у будівництві, до яких міг би бути «прив'язаний» наскрізний процес BIM.

Висновки

Ключовою особливістю запровадження BIM в операційну систему підприємства стейкхолдера будівництва є забезпечення спільної роботи і доступу до цифрової моделі всіх учасників будівельного процесу, централізоване зберігання і зміна даних в моделі, яка відображається у всіх учасників проекту, за рахунок дотримання вимог сумісності і єдиних встановлених стандартів обміну інформацією, що підвищує рівень збирання і точність даних, прозорість, швидкість і якість роботи, здатність до навчання нових співробітників, а також скорочує час на введення інформації і підвищує швидкість створення проектної документації зі стандартних програмованих об'єктів. Поступова цифрова трансформація будівельних організацій є відповіддю на мінливі умови ведення будівельної діяльності. Основою сучасної цифрової стратегії будівельних організацій повинні стати зосередження на способах взаємодії з клієнтами, впровадження всього набору цифрових інструментів і систем, цифрова просвіта персоналу і розвиток методів управління новими бізнес-моделями.

Список використаних джерел

1. Мартинюк О.А. Інноваційні технології в системі управління підприємствами в умовах динамічного се-

редовища. Монографія. – Миколаїв: ФОП Швець В.М., 2017. 448 с.

2. Бадер Омар Аналіз та розвиток еволюційних моделей життєвого циклу популяції підприємств Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці, Вип.8.–2016. – с.235–239.

3. Grainer L. Evolution and Revolution as Organizations Grow Harvard Business Review, 1998, May–June. – P. 58.

4. Honcharenko, T., Ryzhakova, G., Borodavka, Y. Method for representing spatial information of topological relations based on a multidimensional data model ARPN Journal of Engineering and Applied Sciences this link is disabled, 2021, 16(7), стр. 802–809

5. Petro Kulikov, Galyna Ryzhakova, Tetyana Honcharenko, Dmytro Ryzhakov and Oksana Malykhina OLAP–Tools for the Formation of Connected and Diversified Production and Project Management Systems International Journal of Advanced Trends in Computer Science and Engineering Vol 9, No.5, September – October 2020. pp. 8670–8676.

6. Рижаківа Г. М., Малихіна О. М., Петренко Г. С. Економіко–управлінські предиктори стратегічного девелопменту в умовах динамічного середовища впровадження проектів будівництва. Управління розвитком складних систем. Київ, 2019. № 39. С. 154 – 163; dx.doi.org\10.6084/m9.figshare.11340710.

7. Рижаківа Г. М., Приходько Д. О., Предун К. М. Моделі цільового вибору репрезентативних індикаторів діяльності будівельних підприємств: етимологія та типологія систем діагностики. Управління розвитком складних систем. Київ, 2017. № 32. С. 159 – 165.

8. Chernyshev, D., Ryzhakov, D., Dikiy, O., Khomenko, O., Petrukha, S. Innovative technology for management tools of commercial real estate in construction International Journal of Emerging Trends in Engineering Research this link is disabled, 2020, 8(9), стр. 4967–4973.

9. Ryzhakova, Galyna, Malykhina, Oksana, Ryzhakov, Dmytro, (2018). Risk–management in the system of management of integration processes as a component of modernization of Ukrainian economy. Management of Development of Complex Systems, 36, 113 – 119.

10. Marchuk, Tetyana, Ryzhakova, Galyna, Ryzhakov, Dmytro & Stetsenko, Sergiy. (2017). Identification of the basic elements of the innovation–analytical platform for energy efficiency in project financing. Investment Management and Financial Innovations, 14 (4), 12–20, DOI:http://10.21511/imfi.14(4).2017.02.

11. Ryzhakova, G., Chupryna, K., Ivakhnenko, I. (2020). Expert–analytical model of management quality assessment at a construction enterprise. Scientific Journal of Astana IT University, 3, 71–82.

12. Рижаківа Г.М., Рижаків Д. А., Шпаківа Г. В. Оцінка продуктивності операційної системи девелопера в мікросередовищі стейкхолдерів житлового будівництва Шляхи підвищення ефективності будівництва в умовах формування ринкових відносин. – 2019. – Вип. 42. – С. 120–131.

13. Білоусов О.М. Економіко–управлінські аспекти формування інвестиційного портфеля девелопера в будівельній галузі Бізнес–навігатор: наук.–вироб. журн. – Херсон: ВД Гельветика, 2019 – №6.1.–1(56) – С. 239–246.

14. Рижаківа Г.М., Рижаків Д. А., Шпаківа Г. В. Забезпечення економічно–відтворювальної і аналітично–контролінгової функцій інструментарію з управління активами забудовників житла Шляхи підвищення ефективності будівництва в умовах формування ринкових відносин. – 2018. – Вип. 38. – С. 36–44.

15. Ryzhakova, Galyna, Petrukha, Serhiy. The innovative technology for modeling management business process of the enterprise. *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)*. No. 8 (4), pp. 4024 – 4033. DOI:10.35940/ijrte.D8356.118419

References

1. Martyniuk O.A. (2017). Innovative technologies in the enterprise management system in a dynamic environment: a monograph. Mykolaiv: FOP Shvets V.M., 448 p.

2. Bader Omar Analysis and development of evolutionary models of the life cycle of enterprise populations (2016) *Mathematical methods, models and information technologies in the economy*, Issue 8.–2016.–p.235–239.

3. Grainer L. (1998) *Evolution and Revolution as Organizations Grow* Harvard Business Review, May–June. – P. 58.

4. Honcharenko, T., Ryzhakova, G., Borodavka, Y. (2021). Method for representing spatial information of topological relations based on a multidimensional data model ARPN. *Journal of Engineering and Applied Sciences*, 16 (7), 802–809.

5. Kulikov, Petro, Ryzhakova, Galyna, Honcharenko, Tetyana, Ryzhakov, Dmytro and Malykhina, Oksana. (2020). OLAP Tools for the Formation of Connected and Diversified Production and Project Management Systems. *International Journal of Advanced Trends in Computer Science and Engineering*, 9, 5, 8670–8676. Available Online at <http://www.warse.org/IJATCSE/static/pdf/file/ijatcse254952020.pdf> <https://doi.org/10.30534/ijatcse/2020/254952020>.

6. Ryzhakova, Galyna, Malykhina, Oksana, Ruchynska, Yulia & Petrenko, Anna. (2019). Economic and managerial predictors of strategic development in a dynamic environ-

ment of construction projects implementation. *Management of Development of Complex Systems*, 39, 154–163; [dx.doi.org\10.6084/m9.figshare.11340710](https://doi.org/10.6084/m9.figshare.11340710).

7. Ryzhakova, Galyna, Prykhodko, Dmitry, Predun, Konstantin, Lugyna, Tatyana & Koval, Timur. (2017). Models of target selection of representative indicators of activities of construction enterprises: the etymology and typology of systems of diagnostics. *Management of Development of Complex Systems*, 32, 159–165.

8. Chernyshev, D., Ryzhakov, D., Dikiy, O., Khomenko, O., Petrukha, S. (2020). Innovative technology for management tools of commercial real estate in construction. *International Journal of Emerging Trends in Engineering Research*, 8(9), 4967– 4973.

9. Ryzhakova, Galyna, Malykhina, Oksana, Ryzhakov, Dmytro, Loktionova, Yana, Lugyna, Tatyana & Koval, Timur. (2018). Risk–management in the system of management of integration processes as a component of modernization of Ukrainian economy. *Management of Development of Complex Systems*, 36, 113–119.

10. Marchuk, Tetyana, Ryzhakova, Galyna, Ryzhakov, Dmytro & Stetsenko, Sergiy. (2017). Identification of the basic elements of the innovation–analytical platform for energy efficiency in project financing. *Investment Management and Financial Innovations*, 14 (4), 12–20, DOI:[http://10.21511/imfi.14\(4\).2017.02](http://10.21511/imfi.14(4).2017.02).

11. Ryzhakova, G., Chupryna, K., Ivakhnenko, I. (2020). Expert–analytical model of management quality assessment at a construction enterprise. *Scientific Journal of Astana IT University*, 3, 71–82.

12. Ryzhakova, G. M., Ryzhakov, D. A., Shpakova, G. V. (2019). Estimation of productivity of operating system of the developer in the microenvironment of stakeholders of housing construction. *Ways to increase the efficiency of construction in the formation of market relations*, 42, 120–131.

13. Bilousov, O. M. (2019). Economic and managerial aspects of the formation of the investment portfolio of the developer in the construction industry. *Business navigator*, 6.1, 1 (56), 239–246.

14. Ryzhakova, G. M., Ryzhakov, D. A., Shpakova, G. V. (2018). Providing economic–reproductive and analyticalcontrolling functions of tools for asset management of housing developers. *Ways to increase the efficiency of construction in the formation of market relations*, 38, 36–44.

15. Ryzhakova, Galyna, Petrukha, Serhiy. (2018). The innovative technology for modeling management business process of the enterprise. *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)*, 8 (4), 4024–4033. DOI:10.35940/ijrte.D8356.118419.

Дані про автора

Аксельрод Роман Борисович,

к. політ.н., доцент, доцент кафедри політичних наук,
Київський національний університет будівництва і архітектури

e-mail: akselrod.rb@knuba.edu.ua

Data about the author

Roman Akselrod,

Candidate of Political Science, Associate Professor,
Associate Professor of Political Science Kyiv National
University of Civil Engineering and Architecture

e-mail: akselrod.rb@knuba.edu.ua

УДК 658.5.012.7

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7249743>

KUKSA I.M., GUK O.V.,
ZHIVKO O.V., DIHTYAR I.V.

Competency-oriented approach in the system of leadership formation of trading enterprises in the conditions of digitalization and change management

Relevance of the research topic. *The study of the competence-oriented approach in the system of leadership formation of trading enterprises in the conditions of digitalization and change management is conditioned by the lack of a single approach to the implementation of the algorithm of this process.*

Formulation of the problem. *The evolution of the application of various leadership systems has shown both positive and negative aspects of their application, and this is a natural process, as the factors and conditions of production change in the practice of organizational management. At the moment, there are several modern models of leadership development, in particular, a competency-oriented approach. Enterprises independently develop the type of this model, in particular due to their branch affiliation. Competence-oriented approach in the system of leadership formation of specifically trading enterprises in the conditions of digitization and change management is not sufficiently studied, which determines the relevance of the research topic.*

Setting the purpose and objectives of the study – *to investigate a competence-oriented approach in the system of leadership formation of trade enterprises in the conditions of digitalization and change management.*

Research method or methodology. *The article uses the following methods: monographic, analysis and synthesis, systematization.*

Presentation of the main material (research results). *Studies have shown that the functioning of an effective system of leadership formation is an important strategic task, as it directly affects the formation of an employee as an active subject of production, interested in increasing the efficiency of his work. The decisive factors of the leadership system should be: satisfaction of material needs to achieve a certain level of well-being; increasing the prestige of work; increasing the level of mechanization and automation of work, etc. All these components build up and motivate employees to high labor activity and increased labor productivity.*

Field of application of results. *The results of the study can be used in the practical activities of trading enterprises to improve the competence-oriented approach in the leadership system in the conditions of digitization and change management.*

Conclusions on the article. *After developing a project of an effective mechanism for the formation and use of a competence-oriented approach in the system of leadership formation of trade enterprises, it is necessary to conduct its analysis by experts. Company employees (managers, managers and specialists) and involved consultants can act as experts. And only after finalizing the mechanism in accordance with the received comments and suggestions, all necessary provisions and orders are issued. In practice, you should always reach a certain compromise that takes into account the requirements of a specific situation in terms of digitalization and change management.*

Keywords: *competence-oriented approach, leadership system, trade enterprises, digitalization, change management.*

Компетентісно–орієнтований підхід у системі лідеротворення торгових підприємств в умовах діджиталізації та управління змінами

Актуальність теми дослідження. Дослідження питання компетентісно–орієнтованого підходу у системі лідеротворення торгових підприємств в умовах діджиталізації та управління змінами обумовлюється відсутністю єдиного підходу до реалізації алгоритму даного процесу.

Постановка проблеми. Еволюція застосування різноманітних систем лідеротворення показала як позитивні, так і негативні аспекти їх застосування, і це природній процес, так як на практиці управління організацією міняються фактори та умови виробництва. На даний момент існують кілька сучасних моделей лідеротворення, зокрема компетентісно–орієнтований підхід. Підприємства самостійно розробляють тип даної моделі, зокрема через свою галузеву приналежність. Компетентісно–орієнтований підхід у системі лідеротворення конкретно торгових підприємств в умовах діджиталізації та управління змінами не є достатньо вивченим, що і обумовлює актуальність теми дослідження.

Постановка мети і завдань дослідження – дослідити компетентісно–орієнтований підхід у системі лідеротворення торгових підприємств в умовах діджиталізації та управління змінами.

Метод або методологія дослідження. В статті використано наступні методи: монографічний, аналізу і синтезу, систематизації.

Презентація основного матеріалу (результати дослідження). Дослідження показали, що функціонування ефективної системи лідеротворення є важливим стратегічним завданням, оскільки воно безпосередньо впливає на становлення працівника як активного суб'єкта виробництва, зацікавленого в підвищенні ефективності своєї праці. Вирішальними чинниками системи лідеротворення мають бути: задоволення матеріальних потреб для досягнення певного рівня добробуту; посилення престижності праці; підвищення рівня механізації і автоматизації робіт тощо. Всі ці складові набудовують і спонукають працівників до високої трудової активності і зростання продуктивності праці.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані в практичній діяльності торгових підприємств для вдосконалення компетентісно–орієнтованого підходу у системі лідеротворення в умовах діджиталізації та управління змінами.

Висновки за статтею. Після розробки проекту ефективного механізму формування та використання компетентісно–орієнтованого підходу у системі лідеротворення торгових підприємств необхідно провести його аналіз експертами. У ролі експертів можуть виступати працівники підприємства (керівник, менеджери та спеціалісти) та залучені консультанти. І лише після доопрацювання механізму відповідно до отриманих зауважень та пропозицій видаються всі необхідні положення та накази. На практиці слід завжди досягати певного компромісу, що враховує вимоги конкретної ситуації в умовах діджиталізації та управління змінами.

Ключові слова: компетентісно–орієнтований підхід, система лідеротворення, торгові підприємства, діджиталізація, управління змінами.

Statement of the problem in a general form and its connection with important scientific or practical tasks. The evolution of the application of various leadership systems has shown both positive and negative aspects of their application, and this is a natural process, as the factors and conditions of production change in the practice of organizational management. At the moment, there are several modern models of leadership development, in particular, a competency-oriented approach. Enterprises

independently develop the type of this model, in particular due to their branch affiliation. Competence-oriented approach in the system of leadership formation of specifically trading enterprises in the conditions of digitization and change management is not sufficiently studied, which determines the relevance of the research topic.

Analysis of the latest research and publications, in which the solution to this problem was initiated and on which the author relies,

selection of previously unsolved parts of the general problem, to which the article is devoted.

Policy in the field of leadership development of trading enterprises in most cases has two goals:

1) promote the desire of employees to work more productively;

2) increase the stability of economic relations.

The system of material interest should be like a system of investing in the quality of personnel. Low employee motivation can lead to negative consequences: a drop in labor productivity, a deterioration of the social and psychological climate in the team, a decrease in the quality of work, a deterioration of the company's image on the market, and as a result, a decrease in the efficiency of the company and its profit.

The directions of leadership formation of trading enterprises in the system of economic relations in the conditions of digitalization and change management can be oriented in the following directions:

1. Technocratic – overcoming the crisis of the development strategy, changing the management structure;

2. Adaptive – focused on smoothing out contradictions when limited by time frames.

When describing the leadership system, it is important to take into account the following indicators: the level of satisfaction with the trading company of the workplace, the level of average wages, the composition of the staff according to the socio-demographic structure, the availability of benefits, the distance from the transport network.

From the above, it can be concluded that the optimal system of leadership formation must comply with the following principles:

1. The salary must be sufficient, that is, the worker must earn enough to ensure the satisfaction of his needs at a level not less than the subsistence minimum. Otherwise, the employee will look for additional ways to earn income.

2. The development and implementation of a system of payment «by category» of employees with the introduction of a minimum amount, below which salaries at this enterprise do not fall, can ensure sufficient remuneration.

3. The level of wages with a variable component must be competitive on the labor market. The fact of salary increase motivates employees to a loyal attitude towards the company, the fact of increasing the variable component – to productive work, achieving higher results.

4. Remuneration must be perceived by employees as fair. The criteria for evaluating the performance of employees and the achievement of results must be recorded in the local regulations of the enterprise, known to the employees and easily measured. If the employee is unable to accurately determine the amount of his salary, he will consider it to be underpaid. A complex payroll system does not allow the employee to plan his budget, which leads to additional costs and, as a result, causes dissatisfaction with his salary.

Salary directly correlates with the possibility of applying a competence-oriented approach in the system of leadership formation of trade enterprises in the conditions of digitalization and change management.

Setting the purpose and objectives of the study – to investigate a competence-oriented approach in the system of leadership formation of trade enterprises in the conditions of digitalization and change management.

Presentation of the main material of the study with a full justification of the obtained scientific results. As the experience of the largest competitive domestic and Western trade enterprises shows, today the tasks of the personnel service cannot be limited to solving only the current tasks of recruitment, accounting, retraining, and dismissal of personnel. They should move to the level of development and implementation of strategic approaches to personnel management in terms of implementing systems for improving the labor potential of enterprises, coordinating all aspects of personnel management, mastering modern technologies for studying the labor market and their involvement, creating an effective system for monitoring, diagnosing and forecasting labor potential, introduction of a system of socio-psychological analysis and planning, prevention of intra-company conflicts, creation of an effective system of training and professional growth of employees and a modern system of personnel motivation, leadership development and others.

Practice shows that the improvement of the personnel management system should be aimed at: developing a strategy and tactics for managing labor resources; personnel planning and marketing; recruitment, selection, hiring and accounting of personnel; labor organization and regulation of labor processes; building an effective staff motivation system; social insurance and social security; personnel development management; improvement of

methodical, organizational and information support of the labor potential management system; organization of personnel audits and controlling; labor relations management; implementation of a competence-oriented approach in the system of leadership formation, as well as promotion of the development of corporate culture at the enterprise.

The main management functions with personnel development should be delegated to the Bureau of Labor Organization and Wages: development of personnel strategy and tactics; organization of staff training; its assessment, attestation and certification; personnel movement management; planning, marketing, professional orientation and staff adaptation; management of social and labor relations in the team and others.

Studies have shown that the functioning of an effective system of leadership formation is an important strategic task, as it directly affects the formation of an employee as an active subject of production, interested in increasing the efficiency of his work. The decisive factors of the leadership system should be: satisfaction of material needs to achieve a certain level of well-being; increasing the prestige of work; increasing the level of mechanization and automation of work; creation of an extensive network of social infrastructure facilities in the area; psychological awareness of the need for the work to be performed and the feeling of a real owner of the property. All these components build up and motivate employees to high labor activity and increased labor productivity.

Determining the priority areas of leadership development of trade enterprises is the main condition for the formation of labor resources.

One of the most important factors in the formation of the personnel of trade enterprises can be carried out only on the basis of a comprehensive approach that uses both material and non-material methods of increasing the interest of employees in improving their quality characteristics. In this regard, it is necessary to develop proposals for the further development of the use of all tools for motivating the personnel of a trading enterprise. Certain methods, techniques and types of motivation are used at each stage of labor management.

At the stage of career guidance and adaptation, it is necessary to stimulate the assimilation of new employees into the team by creating a favorable atmosphere in the team by creating a mentoring

system, it is also advisable to consolidate the employees' understanding of the relationship between competence and the amount of remuneration.

At the training stage, it is necessary to stimulate employees to improve their qualification level and learn new professions by creating favorable conditions for training (paying for advanced training courses, providing the opportunity for internships, providing the opportunity to be separated from production for a session if employees are studying by correspondence), the use of material resources and moral incentives for workers who have improved their qualifications or are learning new professions.

At the stage of evaluation of labor activity, the motivational function of the stage should be ensured in those cases when the evaluation is used to make decisions about promotion on the career ladder or for material reward.

In addition to the motivation of labor resources at the main stages of their management, it is necessary to constantly stimulate them to self-improvement, using bonus systems and providing the opportunity to apply personal abilities at work.

Determining the priority areas of motivation of labor resources is the main condition of leadership formation. In this study, employees of trade enterprises were interviewed about the main factors that affect the efficiency of the performance of labor functions.

The most acceptable is an innovative type of personnel training, the purpose of which is to create an orientation towards renewal. The most difficult point in the learning process is mastering the methods of independent acquisition of knowledge. Using various methods of development, it is possible to manage the competence of personnel (Table).

Today there is a new innovative approach in the system of leadership development of trade enterprises. This is a new technology in personnel training, which is called a business retreat. In English, the word retreat means «solitude», «removal from society». A retreat is a certain format of human interaction. Many perceive a retreat as simply a form of organizing a space for learning.

The idea of the «Business Retreat» project is that during a certain break from everyday reality, being outside the city in nature in beautiful conditions, the participants receive not only business technologies for the successful realization of themselves as managers and owners, but also some core within them-

Modern methods of development of personnel of a trading enterprise

Method	Description, possibility of use
Training	A minimum of information and a maximum of exercises to practice skills. It is used to develop skills in a small group of people
Case Studies	Interactive technology for short-term training of managers based on business situations. The goal is to teach how to analyze information, sort it to solve a given task, identify key problems, and choose the optimal solution
Coaching	A new form of consulting support, a means of facilitation, assistance in finding solutions or overcoming any difficult situation. The task of a coach is not to give knowledge or skills, but to help a person find them independently and consolidate them in practice
E-learning	Mass method of distance learning. In the form of e-books, video lessons, computer exercises. Efficiency is manifested in the transfer of knowledge to a large number of people
Self-study	It takes place individually under the condition of stimulation, it is studied using a variety of materials: books, documentation, audio, video and multimedia programs that are taught

selves, a new look at familiar things and circumstances. There is an understanding of what is happening, a competent interaction strategy is developed. As a result, there are internal conflicts and stresses, new resources and motivation for achievement appear, new horizons and opportunities open up.

For the effective implementation of the personnel development strategy and capital investments in the company's personnel, employee loyalty is of primary importance.

The concept of «loyal» comes from the French word «lojal» – devoted. Staff loyalty is understood as a benevolent, correct, private, sincere, respectful attitude towards management, employees, their actions and towards the enterprise as a whole; conscious performance by an employee of his work in accordance with the purpose and tasks of the enterprise and in its interests, as well as compliance with norms, rules and obligations, including informal ones, in relation to the enterprise, management, employees and other subjects of interaction.

You can also use modern Mystery Shopping technology to check staff loyalty. The methodology involves the involvement of a number of agents, whose task is to simulate external contact, and to evaluate the actions of personnel in the process of carrying out the operation. With the help of this technology, you can find out how loyal the staff is to their employer, how honest and reliable employees are, whether they are not committing illegal and immoral actions that can cause damage to the well-being of the business. The reaction of the company's personnel to the offer of bribes, «kickbacks», to provocative requests to carry out work «by the cash register», to carry out operations based on forged documents, to disclose commercial secrets, etc., is becoming known. In this way, you can see which of

your employees you can trust, and who should be classified as a potential risk group.

In the conditions of digitization and change management, there is a serious struggle for professionals. The management of every trading company understands that success largely depends on the qualifications of employees. In-house training does not always solve the problem, especially if specialists are needed «here and now». A real way out of the current situation is provided by the use of such a recruitment technology as headhunting, which involves a targeted search and attraction of the most valuable and promising personnel.

Headhunting is a rare and, at the same time, very promising method of selecting particularly valuable, «artificial» specialists. To date, this is perhaps the most effective technology, which was formed in response to the need for exclusive candidates for the positions of top managers and key specialists.

In the modern practice of external selection of candidates, the following technologies are mainly used: screening, recruiting and headhunting.

Screening is a «superficial selection» that is carried out on formal grounds: education, age, gender, work experience. Low vacancies are usually closed through screening.

Recruiting is an «in-depth selection» that takes into account the applicant's personal characteristics and business qualities. It is carried out by recruiting agencies for the selection of mid-level specialists.

Headhunting is a «quality search» that takes into account the specifics of the customer's business, work environment, business and personal qualities of the candidate, organized directly.

More recently, Ukrainian companies understood the word «automation» to be programs only for the organization of sales and accounting. For five years

now, there have been modules for keeping personnel records of employees and calculating wages. And only three years ago, HR functionality appeared in some systems, but at an initial level.

Today, more and more commercial enterprises are implementing automated management systems. And the field of HR is no exception. The main software products for the field of HR are: the StaffManager program of the Mainstream company; «ABBY Ukraine»; «E-Staff, WebTutor» of the Koloris company.

Further, for effective personnel management, it is necessary to develop a personnel coordination mechanism. This system will allocate and redistribute employees within one trade enterprise during the labor process, which is especially relevant for enterprises with high seasonality of production; carry out measures to prevent the appearance of problems, eliminate disruptions in the production process, analyze and eliminate the causes, as well as improve the mechanism in the conditions of digitalization and change management.

Conclusions from this study and prospects for further research in this direction. After developing a project of an effective mechanism for the formation and use of a competence-oriented approach in the system of leadership formation of trade enterprises, it is necessary to conduct its analysis by experts. Company employees (managers, managers and specialists) and involved consultants can act as experts. And only after finalizing the mechanism in accordance with the received comments and suggestions, all necessary provisions and orders are issued. After implementation, an analysis of the efficiency of the mechanism is carried out, in the case of an unsatisfactory result, the reasons, their analysis and correction of the mistakes and shortcomings are identified. When analyzing efficiency, it should be understood that there is no unequivocal correspondence between economy and profitability. Highly economical management can be ineffective in terms of achieving the goal itself, divert from it, and effective – uneconomical if the goal will be achieved at too high a cost. Therefore, in practice, you should always reach a certain compromise that takes into account the requirements of a specific situation in terms of digitalization and change management.

Список використаних джерел

1. Лищенко М. О., Овчаренко Є. І., Гук О. В., Мохонько Г. А. Формування конкурентних переваг на основі удо-

сконалення системи управління якістю продукції підприємства в контексті забезпечення фінансово-економічної безпеки. Формування ринкових відносин в Україні. №2(249). 2022. С. 170–176.

2. Brockova K., Rossokha V., Chaban V., Zos-Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro-industrial production. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2021. Vol. 43. No. 1. P. 129–135.

3. Hnatenko I., Kuksa I., Prokopenko O., Naholiuk O. Management bases of modeling of business development state priorities: motivational-cognitive, socio-economic, stereotypical-behavioral factors. Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки». Випуск 3. 2021. С. 58–64.

4. Kuksa I., Hnatenko I., Kolomoiets Y., Mykhailov S. Modeling of State Priorities of Management in the Conditions of Globalization: Financial, Technical-technological and Resource Aspects. Економічні горизонти. 2021. №1. С. 21–29.

5. Rakhmetulina Z., Pokataieva O., Trokhymets O., Hnatenko I., Rubezhanska V. Optimization of the structure of an innovative cluster on a competitive basis in a free market. Financial and credit activities: problems of theory and practice. 2020. Vol. 4. №35. P. 238–247.

6. Mayovets Y., Vdovenko N., Shevchuk H., Zos-Kior M., Hnatenko I. Simulation modeling of the financial risk of bankruptcy of agricultural enterprises in the context of COVID-19. Journal of Hygienic Engineering and Design. 2021. Vol. 36. P. 192–198.

7. Mykhailichenko M., Lozhachevska O., Smagin V., Krasnoshtan O., Zos-Kior M., Hnatenko I. (2021). Competitive strategies of personnel management in business processes of agricultural enterprises focused on digitalization. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development, 43(3), 403–414.

8. Rossokha V., Mykhaylov S., Bolshaia O., Diukariev D., Galtsova O., Trokhymets O., Ilin V., Zos-Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. Management of simultaneous strategizing of innovative projects of agricultural enterprises responsive to risks, outsourcing and competition. Journal of Hygienic Engineering and Design. 2021. Vol. 36. P. 199–205.

9. Stolyarov V., P6sstorov6 J., Zos-Kior M., Hnatenko I., Petchenko M. Optimization of material and technical supply management of industrial enterprises. Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu. 2022. № 3(189). P. 163–167.

10. Zhyvko Z., Nikolashyn A., Semenets I., Karpenko Y., Zos-Kior M., Hnatenko I., Klymenchukova N., Krakhmal-

va N. Secure aspects of digitalization in management accounting and finances of the subject of the national economy in the context of globalization. *Journal of Hygienic Engineering and Design*. 2022. Vol. 39. P. 259–269.

References

1. Lyshenko M., Ovcharenko I., Guk O., Mokhonko H. (2022). Formation of competitive advantages on the basis of improving the quality management system of enterprise products in the context of financial and economic security. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini [Formation of Market Relations in Ukraine]*, 2(249), 170–176.

2. Brockova K., Rossokha V., Chaban V., Zos–Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. (2021). Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro–industrial production. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 43.1, 129–135.

3. Hnatenko I., Kuksa I., Prokopenko O., Naholiuk O. (2021). Management bases of modeling of business development state priorities: motivational–cognitive, socio–economic, stereotypical–behavioral factors, *Visnyk Cherkas'koho universytetu. Seriya «Ekonomiczni nauky» [Bulletin of Cherkasy University. Economic Sciences Series]*, 3, 58–64.

4. Kuksa I., Hnatenko I., Kolomoiets Y., Mykhailov S. (2021). Modeling of state priorities of management in the conditions of globalization: financial, technical–technological and resource aspects. *Ekonomiczni horizonty [Economic Horizons]*, 1, 21–29.

5. Mykhailichenko M., Lozhachevska O., Smagin V., Krasnoshtan O., Zos–Kior M., Hnatenko I. (2021). Competitive strategies of personnel management in business processes of agricultural enterprises focused on digitalization. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 43(3), 403–414.

6. Rakhmetulina Z., Pokataieva O., Trokhymets O., Hnatenko I., Rubezhanska V. (2020). Optimization of the structure of an innovative cluster on a competitive basis in a free market. *Financial and Credit Activities: Problems of Theory and Practice*, 4.35, 238–247.

7. Mayovets Y., Vdovenko N., Shevchuk H., Zos–Kior M., Hnatenko I. (2021). Simulation modeling of the financial risk of bankruptcy of agricultural enterprises in the context of COVID–19. *Journal of Hygienic Engineering and Design*, 36, 192–198.

8. Rossokha V., Mykhaylov S., Bolshaia O., Diukariiev D., Galtsova O., Trokhymets O., Ilin V., Zos–Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. (2021). Management of simultane–

ous strategizing of innovative projects of agricultural enterprises responsive to risks, outsourcing and competition. *Journal of Hygienic Engineering and Design*, 36, 199–205.

9. Stolyarov V., P6shtorov6 J., Zos–Kior M., Hnatenko I., Petchenko M. (2022). Optimization of material and technical supply management of industrial enterprises. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, 3(189), 163–167.

10. Zhyvko Z., Nikolashyn A., Semenets I., Karpenko Y., Zos–Kior M., Hnatenko I., Klymenchukova N., Krakhmalova N. (2022). Secure aspects of digitalization in management accounting and finances of the subject of the national economy in the context of globalization. *Journal of Hygienic Engineering and Design*, 39, 259–269.

Дані про авторів

Кукса Ігор Миколайович,

д.е.н., професор, професор кафедри економічної кібернетики і системного аналізу, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця, м. Харків, Україна

Гук Ольга Володимирівна,

к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту підприємств, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ, Україна

Живко Олег Вікторович,

аспірант, Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна

Дігтяр Ігор Васильович,

здобувач вищої освіти, Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава, Україна

Data about the authors

Ihor Kuksa,

Dr. Sc. (Economics), Professor, Professor of the Economic Cybernetics and System Analysis Department, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, Ukraine

Olga Guk,

Ph.D. in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Management of Enterprises, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», Ukraine, Kyiv

Oleh Zhyvko,

PhD Student Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine

Igor Dihtyar,

graduate student, Poltava State Agrarian University, Ukraine, Poltava

Роль криптовалют у кібербезпеці та боротьбі зі злочинністю

Предмет дослідження – теоретико–методологічні засади використання криптовалют як платіжного засобу.

Метою написання статті є аналіз та систематизація особливостей використання криптовалют у кібербезпеці та боротьбі зі злочинністю.

Методологія дослідження – методи абстрагування та узагальнення, аналізу та синтезу.

Результати дослідження – визначено роль криптовалют у кібербезпеці та боротьбі зі злочинністю. Проаналізовано обсяги та основні види сумнівних та злочинних транзакцій з криптовалютами. Виявлено основні методи відмивання коштів сумнівного походження через криптовалюту та NFT. Підтверджено використання блокчейн–технологій високоризиковими юрисдикціями.

Галузь застосування результатів. Економічна галузь: регулювання віртуальних активів.

Висновки. Криптовалюти та інші блокчейн–технології з кожним роком збільшують свою роль не тільки як засоби платежу та інвестиційні інструменти, а й стають одним з головних факторів формування сучасної безпеки кіберпростору за рахунок прозорості блокчейну. Це дозволяє відслідковувати будь–які сумнівні та злочинні транзакції, здійснені через крипто валюту з відкритим блокчейном. Але через недостатнє правове регулювання віртуальних активів подальші дослідження мають бути присвячені проблемі регулювання блокчейн–технологій у міжнародних економічних відносинах.

Ключові слова: криптовалюта, блокчейн, кібербезпека, віртуальні активи.

MELNYK T.M.

KLYM O.I.

The role of cryptocurrencies in cyber security and the fight against crime

The subject of research – theoretical and methodological principles of using cryptocurrencies as a payment.

The purpose of this article is analysis and systematization of the peculiarities of the use of cryptocurrencies in cyber security and the fight against crimes.

Research methodology – methods of abstraction and generalization, analysis and synthesis.

Results – the significant role of cryptocurrencies in cyber security and the fight against crimes is substantiated. The volumes and main types of dubious and criminal transactions with cryptocurrencies were analyzed. The main methods of laundering funds of dubious origin through cryptocurrencies and NFTs have been revealed. The use of blockchain technologies by high–risk jurisdictions has been confirmed.

Field of application of results. Economic branch: regulation of virtual assets.

Conclusions. Every year, cryptocurrencies and other blockchain technologies increase their role not only as means of payment and investment tools, but also become one of the main factors in the formation of modern cyberspace security due to the transparency of the blockchain. This allows you to track any dubious and criminal transactions made through cryptocurrencies with an open blockchain. But due to insufficient legal regulation of virtual assets, further research should be devoted to the problem of regulation of blockchain technologies in international economic relations.

Key words: cryptocurrency, blockchain, cyber security, virtual assets.

Постановка проблеми. Оскільки традиційна модель обміну і зберігання будь–якої інформації довела свою неефективність через абсолютну

залежність підпорядкованих усіх вузлів і суб'єктів центрального сервера, без якого неможливе функціонування всієї системи, у 2009 році було

створено першу криптовалюту – біткоїн, та описано принципи нової системи обміну та зберігання інформації блокчейн. Стрімкий розвиток блокчейн технологій призвів до пропорційного збільшення кількості операцій з криптовалютами. За підсумками 2021 року централізовані криптовалюти біржі зареєстрували 15,8 трильйонів доларів США торговельного обороту, що є рекордним показником за весь час, показавши темп приросту 567% порівняно з 2020 роком. Але завдяки децентралізованій системі та анонімності, які є одними з базових принципів криптовалют, дедалі частіше використовуються зловмисниками для здійснення злочинів. У 2021 році на сумнівні або злочинні рахунки було нараховано криптовалюти в еквіваленті на 14 мільярдів доларів США, порівняно з 7,8 мільярдів доларів США у 2020 році. Для запобігання злочинів, пов'язаних з криптовалютою, пріоритетом як і держави, так і фізичних та юридичних осіб є розвиток кібербезпеки через ефективне використання блокчейн-технологій.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Проблематика використання криптовалют у кібербезпеці та боротьбі зі злочинністю знайшла відображення в роботах як закордонних [2,3], так і вітчизняних [4] науковців, аналітиків, експертів. Здебільшого фахівці відзначають зростання ролі криптовалют у житті пересічних громадян, а разом з цим пропорційне збільшення загрози кібершахрайства та використання криптовалют у сумнівних та злочинних розрахункових операціях. Поступова імплементація понять «блокчейн технології», «криптовалюта» у законодавство та розробка окремих нормативно-правових актів для регулювання даної сфери в окремих країнах дозволяє знизити ризики скоєння злочину. Значна кількість країн оцінили перспективи та потенціал ринку криптовалют і сьогодні створюють сприятливі умови для його розвитку. Цифрові валюти у тому чи іншому вигляді легалізовані у США, Японії, Великобританії, Канаді, Естонії, Австралії, Данії, Фінляндії, Нідерландах, Швеції, Південній Кореї, Казахстані та інших країнах. Кожна держава впроваджує криптовалюти та інші цифрові активи різними шляхами, частина з них визнає криптовалюту фінансовим активом, інша частина – товаром або засобом оплати, але більшість з них усвідомлює значний потенціал цього ринку, формують ряд преференцій, які сприяють залученню інвесторів та збільшенню кількості операцій купівлі-продажу з оплатою криптовалютою.

В Україні прийнято Закон «Про Віртуальні активи», який регулює правовідносини, що виникають у зв'язку з оборотом віртуальних активів в Україні, визначає права та обов'язки учасників ринку віртуальних активів, засади державної політики у сфері обороту віртуальних активів, але введення в дію даного Закону відкладено до введення змін у Податковий кодекс України щодо особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами [1]. Також криптовалюти та інші віртуальні активи підлягають декларуванню згідно Закону України «Про запобігання корупції» у розділі нематеріальних активів. Але, вважаючи стрімкий розвиток блокчейн технологій, існує необхідність у постійному удосконаленні науково-технічної та нормативно-правової бази для посилення кібербезпеки та боротьби зі злочинністю.

Метою дослідження є аналіз та систематизація особливостей використання криптовалют у кібербезпеці та боротьбі зі злочинністю.

Виклад основного матеріалу. Кількість злочинів, пов'язаних з криптовалютами, значно зросла і встановила новий максимум у 2021 році, на сумнівні та злочинні рахунки було переведено 14 мільярдів доларів США впродовж року, порівняно з 7,8 мільярдів доларів США у 2020 році. Серед злочинів, пов'язаних з криптовалютами є створення та розповсюдження вірусного програмного забезпечення, фінансування тероризму, крадіжка з особистих рахунків, скам (шахрайство в інтернеті, пов'язане з припиненням виконання інвестиційним інструментом своїх зобов'язань перед інвестором), обхід санкцій, створення та розповсюдження програм-шантажистів, адміністрування кіберзлочинів, здійснення фінансових операцій в даркнеті (анонімній прихованій мережі з нестандартними протоколами і вузлами, яка здебільшого використовується для нелегальної або прихованої діяльності) та на інших нелегальних майданчиках та інші (рис 1).

Найбільшу частку серед сумнівних та злочинних операцій з криптовалютами складають скам (приблизно 9 млрд доларів США за 2021 рік), крадіжки з особистих рахунків (приблизно 3 млрд доларів США за 2021 рік) та здійснення фінансових операцій в даркнеті та на інших нелегальних майданчиках (приблизно 1,8 млрд доларів США). Загалом кількість злочинів, пов'язаних з криптовалютами, прямо пропорційна загальному обороту криптовалют впродовж року.

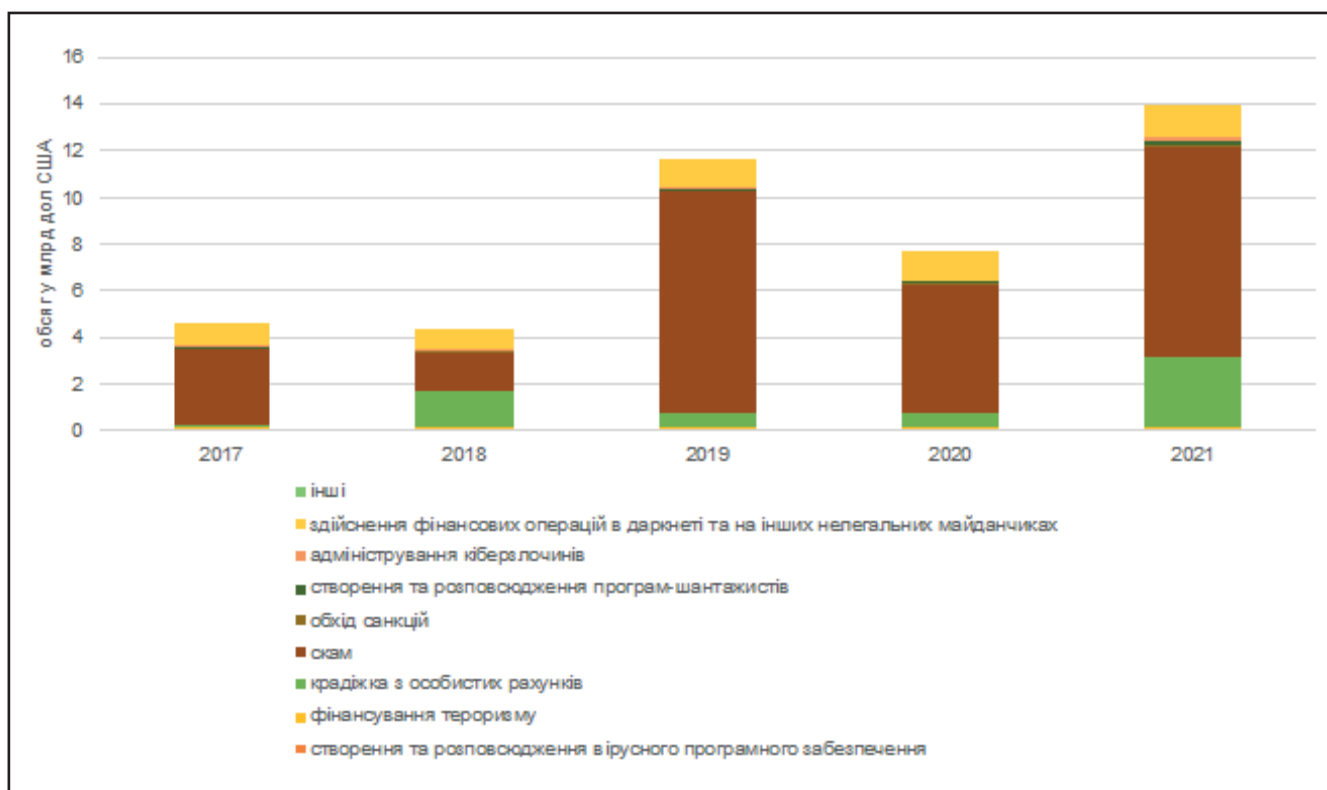

Рисунок 1. Структурна динаміка зміни обсягу залучення криптовалют у злочинних операціях

Джерело: [7]

Окрім вищеперерахованих видів нелегальної діяльності, кіберзлочинці використовують криптовалюту для відмивання грошей (money laundering). Цифрові валюти дозволяють перевести незаконно отримані кошти, захистити їх від контролюючих органів та конвертувати у готівку, тому відмивання грошей лежить в основі всіх інших форм злочинності, пов'язаних з криптовалютою. Минулого року Управління з контролю за іноземними активами (OFAC) Міністерства фінансів США наклало санкції на дві найбільші криптобіржі, які займалися відмиванням коштів – Suex і Chatex – за акцептування операцій, пов'язаних кіберзлочинцями. Але більшість бірж та спеціальні сервіси, які займаються аналогічною діяльністю, залишаються активними. До них належать централізовані та високоризикові біржі, букмекерські контори, сервіси DeFi, P2P та інші. Загалом через біржі та спеціальні сервіси кіберзлочинці відмили приблизно 8,6 млрд доларів США у криптовалюті за 2021 рік (рис. 2).

За 2021 рік обсяг відмитих коштів за рахунок криптовалют зріс на 26% у порівнянні з 2020 роком, що обумовлено значним зростанням як законної, так і незаконної діяльності з криптовалютами у 2021 році. Також варто зазначити,

що вищезазначені дані враховують лише кошти, отримані від кіберзлочинів, та не враховують обсяг відмивання коштів, отриманих від «офлайн»-злочинної діяльності (наприклад, збут наркотичних засобів), оскільки даний обсяг виміряти майже неможливо. Найбільша різниця між «класичним» та криптовалютним відмиванням полягає в тому, що при використанні злочинцями криптовалют з відкритим блокчейном легко відстежити усі транзакції між гаманцями та сервісами завдяки прозорості ланцюгу блоків. При використанні криптовалют з закритим блокчейном (наприклад, Monero, Zcash, Dash тощо) у комбінації з анонімними браузерами (наприклад TOR) відслідкувати рух коштів неможливо навіть для спеціальних органів.

Загалом правоохоронні органи поступово збільшують здатність протидіяти кіберзлочинцям та вилучати у них криптовалюту. У 2021 році:

- Міністерство юстиції США (DOJ) вилучило криптовалюту на суму 2,3 мільйона доларів у операторів програм-вимагачів DarkSide, відповідальних за атаку на Colonial Pipeline.

- Сукупне вилучення IRS-CI криптовалюти на суму понад 3,5 мільярда доларів США протягом 2021 року.

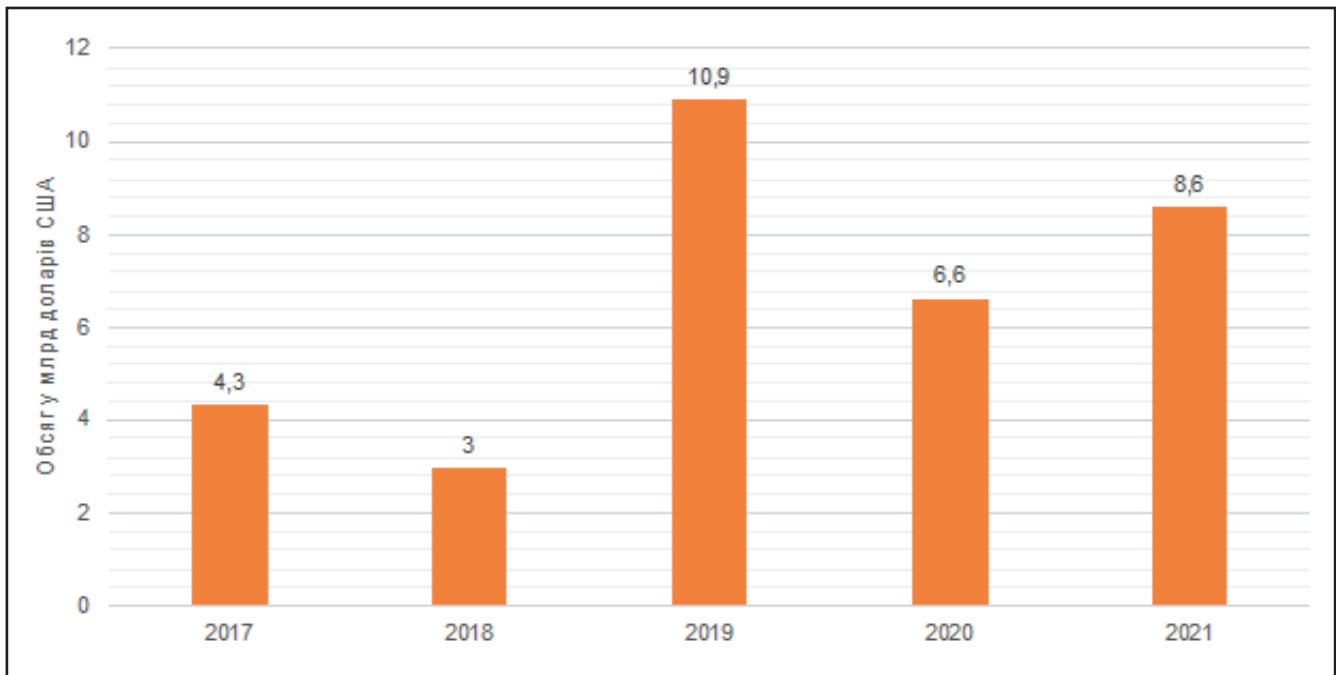

Рисунок 2. Динаміка зміни обсягу відмивання грошей за допомогою криптовалют за 2017–2021 роки

Джерело: [7]

• Столична поліцейська служба Лондона (MPS) вилучила найбільшу в історії Великобританії криптовалюту, забравши 180 мільйонів фунтів стерлінгів у підозрюваного у відмиванні грошей.

У лютому 2022 року, Міністерство юстиції США конфіскувало біткоїни на суму 3,6 млрд доларів США, пов'язаних зі взломом Bitfinex у 2016 році, що наразі є найбільшим за всю історію поверненням викрадених активів у звичайній (фізичній) чи цифровій валюті. Загальна сума коштів, яку тримають злочинці—«кити» у криптовалюті, в еквіваленті складає приблизно 25 млрд доларів США, що складає 3,7% від обсягу криптовалюти, яку тримають усі «кити» (інвестори з обсягом криптовалюти на рахунку, що дозволяє здійснювати вплив на ринок). Злочинцем—«китом» можна вважати будь-який приватний гаманець, що містить криптовалюту на суму 1 мільйон доларів США та більше та отримав не менше ніж 10% своїх коштів з незаконних джерел. Незаконні кошти, отримані злочинцями—«китами», надходять з більш різноманітних джерел, ніж кошти на «звичайні» злочинні рахунки (рис. 3).

Найбільше коштів злочинці—«кити» отримують від здійснення фінансових операцій у даркнеті (37,7% від загальної кількості), скаму (32,4% від загальної кількості) та крадіжок з особистих рахунків (24,3% від загальної кількості). Здатність

ефективно відслідковувати злочинців зі значними обсягами коштів на рахунку та кількісно оцінювати дані запаси є перевагами криптовалют порівняно з фізичними грошима. Згідно з фінансовими даними, найбагатші злочинці створюють розгалужені мережі рахунків в іноземних банках і підставні компанії, щоб заплутати свої холдинги. Але криптовалютні транзакції зберігаються в блокчейні для всіх. Розслідування щодо злочинців—«китів» дає можливість для урядових установ у всьому світі продовжити серію успішних конфіскацій і притягнути до відповідальності найбільших бенефіціарів злочинів, пов'язаних із криптовалютою.

Невзаємозамінні токени (NFT) стали одним з найбільших відкриттів у 2021 році.

Це цифрові елементи блокчейну, створені як унікальні, на відміну від традиційних криптовалют, одиниці яких мають бути взаємозамінні. NFT зберігають дані в блокчейнах, таких як Ethereum і Solana, і ці дані можна пов'язувати із зображеннями, відео, аудіо та іншими об'єктами. NFT зазвичай надають власнику право власності на дані або медіа, з якими пов'язаний токен, і зазвичай купуються та продаються на спеціалізованих ринках. За 2021 рік відслідковано оборот мінімум 44,2 млрд доларів США в криптовалюті по ERC-721 та ERC-1155 контрактам у мере-

Рисунок 3. Джерела надходжень коштів на рахунки злочинців-«китів»

Джерело: [7]

жі Ethereum, які використовуються для операцій з невзаємозамінними токенами. Для порівняння, оборот NFT у 2020 році склав 106 мільйонів доларів США. Однак, як і у випадку з будь-якою новою технологією, NFT мають потенціал для зловживань. Основними формами незаконної діяльності з невзаємозамінними токенами є:

Wash-трейдинг для штучного збільшення вартості NFT.

Відмивання грошей через купівлю NFT.

Wash-трейдинг, тобто здійснення транзакції, в якій продавець виступає з обох сторін торгівлі, щоб штучно збільшити вартість та ліквідність активу, є однією з найбільших проблем для NFT. Дана схема легко реалізується на більшості торговельних майданчиках NFT, оскільки вони дозволяють користувачам торгувати, просто підключивши свій гаманець до платформи, без необхідності ідентифікації особистості. Але за допомогою аналізу блокчейнів можливо відстежувати відмивання NFT, аналізуючи продажі NFT на адреси, які були самофінансовані, тобто вони фінансувалися або за рахунок адреси продажу, або за адресою, яка спочатку фінансувала адресу продажу.

Відмивання грошей давно є проблемою у світі образотворчого мистецтва. Як зазначено в од-

ній із статей National Law Review за 2019 рік, такі витвори мистецтва, як картини, легко транспортувати, вони мають відносно суб'єктивні ціни та можуть надавати певні податкові переваги. Таким чином, злочинці можуть купувати мистецтво за кошти, отримані незаконним шляхом, продавати їх пізніше, і отримувати з продажу «чисті» гроші. Дана проблема може стосуватися і невзаємозамінних токенів (рис. 4).

Обсяг надходжень коштів, отриманих злочинним шляхом, значно виріс у 3 кварталі 2021 року, перевищивши значення 1 мільйон доларів США. У 4 кварталі обсяг виріс до 1,4 мільйона доларів США. В обох кварталах переважна більшість цієї діяльності надходила з адрес, пов'язаних із шахрайством, надсилаючи кошти на ринки NFT для здійснення покупок. У четвертому кварталі було надіслано криптовалюту на суму приблизно 284 тисячі доларів США на ринки NFT з адрес, які підпадають під ризик санкцій. Все це сталося через перекази з P2P-біржі Chatex, яку минулого року Управління з контролю за іноземними активами Міністерства фінансів США (OFAC) додало до свого списку громадян особливих категорій (SDN). Незважаючи на незначний обсяг відмивання коштів через невзаємозамінні токе-

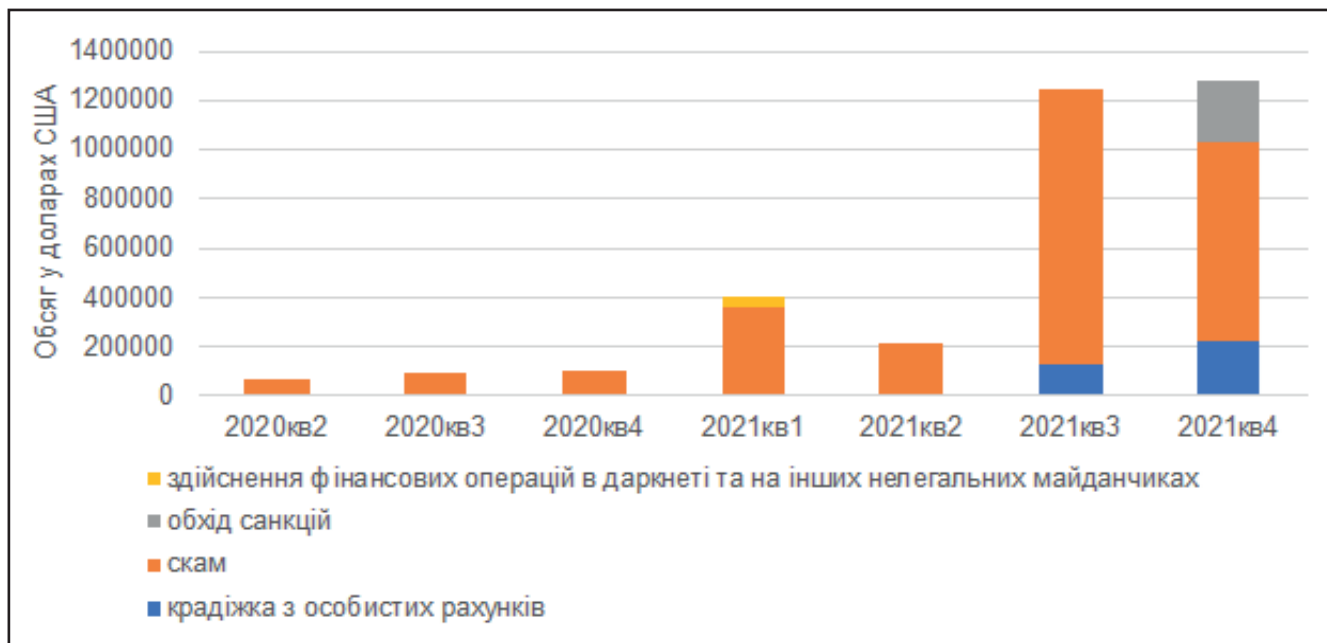

Рисунок 4. Структурна динаміка надходжень на NFT-платформи коштів, отриманих незаконним шляхом за 2 квартал 2020 – 4 квартал 2021 року

Джерело: [7]

ни, незаконна діяльність може негативно вплинути на формування довіри до даної перспективної технології.

Окрім приватних осіб та груп осіб, які здійснюють незаконну діяльність з віртуальними активами, існує поняття високоризикових юрисдикцій, які здійснюють злочинні операції у сфері криптовалют на державному рівні. До таких належать Північна Корея, Російська Федерація та Іран.

У 2021 році кіберзлочинці з Північної Кореї провели щонайменше сім атак на криптовалютні платформи, які призвели до втрати цифрових активів на суму майже 400 мільйонів доларів США. Ці атаки були націлені насамперед на інвестиційні фірми та централізовані біржі, і вони використовували фішингові приманки, кодові експлойти, зловмисне програмне забезпечення та передову соціальну інженерію для перекачування коштів із підключених до Інтернету «гарячих» гаманців цих організацій на адреси, контрольовані КНДР. Після того, як Північна Корея отримала опіку над коштами, вони почали ретельний процес відмивання, щоб приховати та перевести в готівку. Дані атаки зарахували кіберзлочинців Кореїської Народно-Демократичної Республіки (КНДР) до передових стійких загроз (APT). Особливо це стосується APT 38, також відомої як «Lazarus Group», яку очолює головне розвідувальне агентство КНДР.

Lazarus Group вперше здобула популярність завдяки кібератакам на Sony Pictures і WannaCry, але з тих пір зосередила свої зусилля на криптовалютних злочинах. Починаючи з 2018 року, група щороку викрадала та відмивала величезні суми віртуальних валют, як правило, понад 200 мільйонів доларів. Найуспішніші окремі хакерські атаки на KuCoin та анонімну біржу спричинили на понад 250 мільйонів доларів. А за даними Ради Безпеки ООН, доходи, отримані від цих хакерів, йдуть на підтримку програм Північної Кореї щодо зброї масового знищення та балістичних ракет. Зростаюча різноманітність викрадених криптовалют збільшила складність відмивання криптовалюти в КНДР (рис. 5).

Дані протиправні дії в масових масштабах ще більше посилюють ізоляцію КНДР на міжнародній арені і характеризують дану державу як одну з найбільших загроз для індустрії віртуальних активів. Завдяки прозорості блокчейну створюються інструменти які дозволяють заморожувати та конфіскувати активи отримані злочинним шляхом.

Незважаючи на 18 місце в рейтингу впровадження криптовалют, Російська Федерація має розвинуту злочинну екосистему, яка становить загрозу у світі. Окрім фізичних та юридичних осіб, які за допомогою віртуальних активів намагаються уникнути санкцій, загрозу для світової кібербезпеки становлять хакери та відмивання коштів.

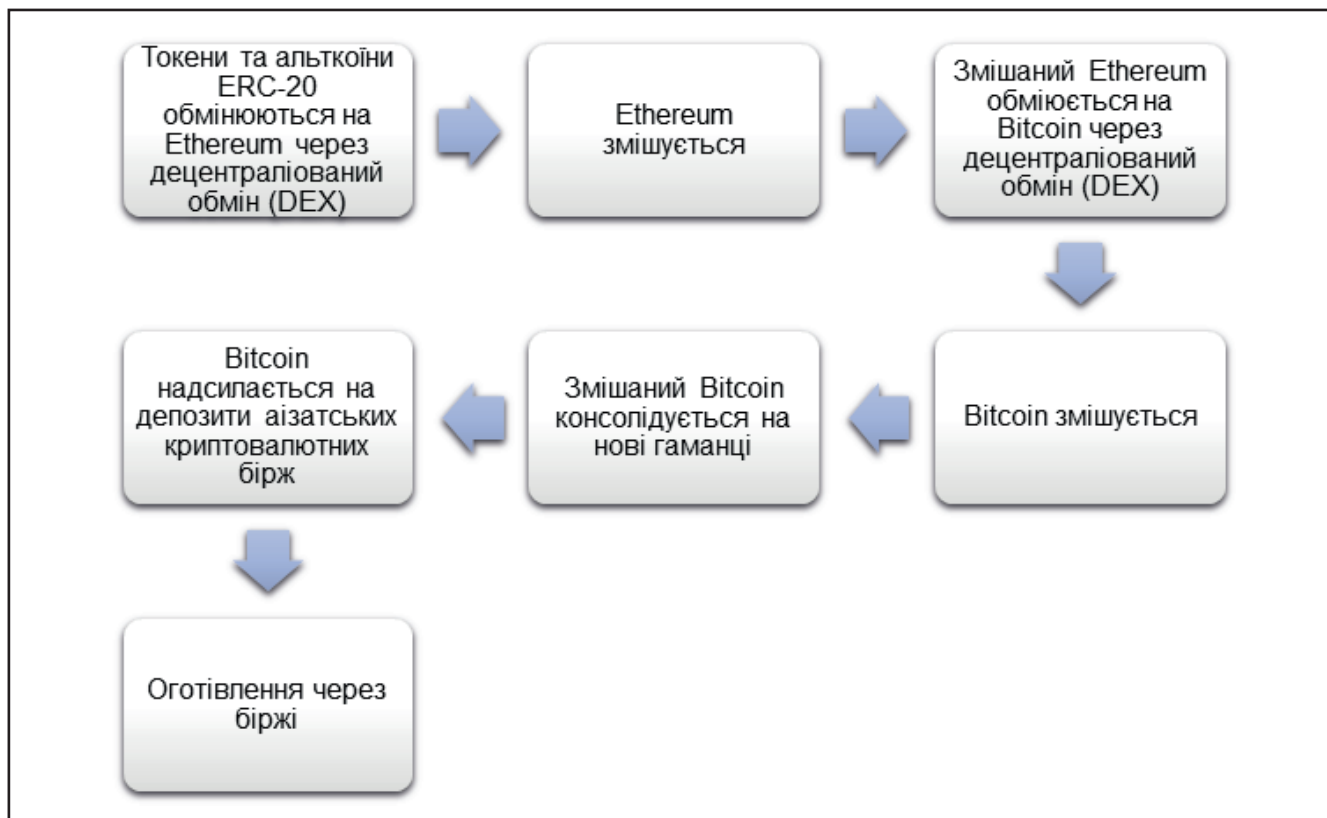

Рисунок 5. Схема типового процесу відмивання криптовалюти в КНР

Джерело: розроблене автором

Кіберзлочинці з Російської Федерації є лідерами у світі серед створення і розповсюдження програм-шантажистів. До них належить хакерська організація Evil Corp., російськомовні хакери з дружніх до РФ країн та інші кіберзлочинці з РФ (рис. 6).

Загалом, майже 74% світового обсягу діяльності програм-шантажистів (400 млн доларів США) контролюється кіберзлочинцями з РФ або особами, пов'язаними з ними. Аналіз блокчейну в поєднанні з даними веб-трафіку визначає, що після атак програм-вимагачів більшість викрадених коштів відмиваються через сервіси, призначені в основному для російських користувачів. Приблизно 13% коштів, надісланих з адрес програм-вимагачів до служб, прийшли користувачам, які перебувають у РФ. Це означає, що значний обсяг відмивання грошей на основі криптовалюти (не лише коштів, пов'язаних із програмами-вимагачами, але й коштів, пов'язаних з іншими формами кіберзлочинності) проходить через сервіси, які здійснюють значні операції в РФ.

Аналітиками з кібербезпеки було визначено, що частина компаній, що займаються обміном криптовалют у Москві, мають ознаки значного відмивання коштів. До таких компаній належать:

- Garantex – нараховано 645,2 мільйонів доларів США з сумнівних та незаконних джерел (31% від загальних надходжень компанії).
- Buy-bitcoin – нараховано 11,3 мільйонів доларів США з сумнівних та незаконних джерел (27% від загальних надходжень компанії).
- Bitzlatо – нараховано 966,2 мільйонів доларів США з сумнівних та незаконних джерел (48% від загальних надходжень компанії).
- Eggchange – нараховано 3,7 мільйони доларів США з сумнівних та незаконних джерел (11% від загальних надходжень компанії).
- Tetchange – нараховано 4,6 мільйони доларів США з сумнівних та незаконних джерел (21% від загальних надходжень компанії).
- Suex – нараховано 158,8 мільйонів доларів США з сумнівних та незаконних джерел (37% від загальних надходжень компанії).

Загалом ці 6 компаній отримали 1,8 мільярди доларів США з незаконних та сумнівних джерел. Враховуючи кількість санкцій, накладених на РФ через збройну агресію проти України з 24 лютого 2022 року, та поступову міжнародну ізоляцію, можна вважати, що рівень загрози для світової кібербезпеки з боку РФ буде постійно зростати.

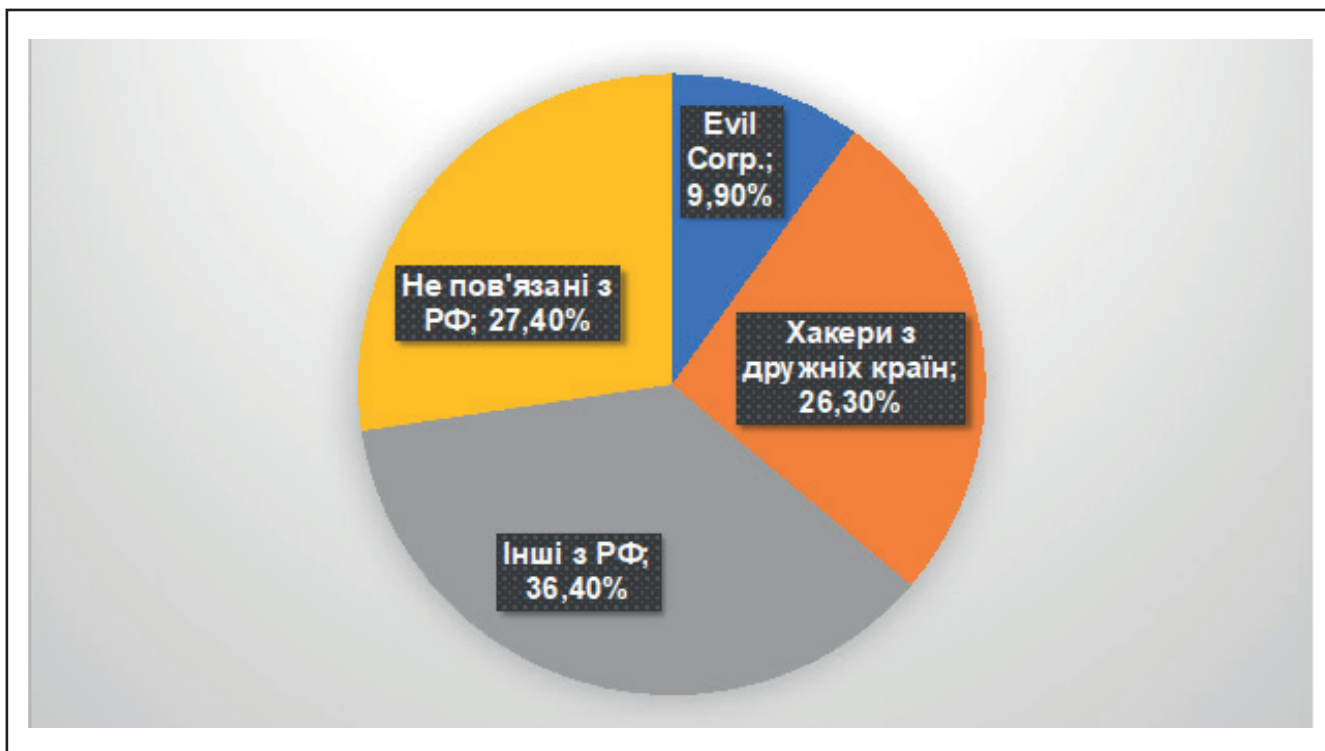

Рисунок 6. Структура доходу від діяльності програм-шантажистів у світі за 2021 рік

Джерело: [6]

До 2022 року Іран був країною, на яку накладено найбільшу кількість санкцій. Відповідно до розпорядження Управління з контролю за іноземними активами Міністерства фінансів США (OFAC), американським компаніям і окремим особам фактично заборонено здійснювати операції з іранськими підприємствами, включаючи його найбільші фінансові установи та центральний банк. Уряд Ірану вирішив використовувати криптовалюту, щоб обійти санкції. Як один із найбільших у світі виробників енергії, Іран почав майнінг криптовалют. З 2015 по 2021 рік внаслідок майнінгу біткоїну 186 мільйонів доларів США в еквіваленті були спрямовані через іранські сервіси. Через дедалі частіші «блекаути» уряд Ірану вирішив заборонити майнінг приватним особам, залишивши його монополією держави. Незважаючи на заборону, майнінгом продовжує займатися значна частина населення, а за 2021 рік спеціальні сервіси за межами Ірану отримали з іранських сервісів 1,16 мільярди доларів США в еквіваленті. Це є значним ухиленням від санкцій, тому існує потреба у розробці та впровадженні нових, більш дієвих інструментів, які не дозволять уникати торгових бар'єрів та економічних санкцій [7].

Висновки

Таким чином, криптовалюти та інші віртуальні активи відіграють значну роль у формуванні безпеки кіберпростору та боротьбі зі злочинністю за рахунок прозорості відкритого блокчейну. Дана технологія дозволяє відслідковувати сумнівні та злочинні транзакції, які проводяться в криптовалюті. Також ці технології дозволяють відслідковувати гаманці, на яких накопичуються віртуальні активи сумнівного походження. Але незважаючи на прозорість, значний обсяг використання криптовалют у сумнівних і злочинних фінансових операціях свідчить про недостатнє правове регулювання даної сфери. Інші блокчейн технології, такі як невзаємозамінні токени, також використовуються у сумнівних та злочинних операціях. Криптовалюти дозволяють таким країнам як Іран, КНДР, РФ ухилятися від економічних санкцій, що обумовлює необхідність оновлення міжнародних та державних нормативно-правових актів з регулювання економічних відносин.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про віртуальні активи». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>
2. Huaqun Guo Xingjie Yub. A survey on blockchain technology and its security. Blockchain: Research

and Applications. Elsevier. 2022 DOI: <https://doi.org/10.1016/j.bcr.2022.100067>

3. Arunima Ghosh, Shashank Gupta, Amit Dua, Neeraj Kumar. Security of Cryptocurrencies in blockchain technology: State-of-art, challenges and future prospects. Journal of Network and Computer Applications Elsevier. 2020.

4. Пашорін В. Технології безпеки криптовалюти та блокчейн-мережі. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2019. № 3 С. 93 – 101.

5. How is cryptocurrency changing money laundering? URL: <https://member.fintech.global/2022/05/03/how-is-cryptocurrency-changing-money-laundering/>

6. Europol spotlight. Cryptocurrencies: tracing the evolution of criminal finances. URL: <https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/Europol%20Spotlight%20-%20Cryptocurrencies%20%20Tracing%20the%20evolution%20of%20criminal%20finances.pdf>

7. The 2022 Crypto Crime Report. URL: <https://go.chainalysis.com/2022-Crypto-Crime-Report.html>

References

1. Zakon Ukrainy «Pro virtual'ni aktyvy». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>

2. Huaqun Guo Xingjie Yub. A survey on blockchain technology and its security. Blockchain: Research and Applications. Elsevier. 2022 DOI: <https://doi.org/10.1016/j.bcr.2022.100067>

3. Arunima Ghosh, Shashank Gupta, Amit Dua, Neeraj Kumar. Security of Cryptocurrencies in blockchain technology: State-of-art, challenges and future prospects. Journal of Network and Computer Applications Elsevier. 2020.

4. Pashorin V. Tekhnolohiyi bezpeky kryptovalyuty ta blokcheyn-merezhi. Zovnishnya torhivlya: ekonomika, finansy, pravo. 2019. № 3 S. 93 – 101.

5. How is cryptocurrency changing money laundering? URL: <https://member.fintech.global/2022/05/03/how-is-cryptocurrency-changing-money-laundering/>

6. Europol spotlight. Cryptocurrencies: tracing the evolution of criminal finances. URL: <https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/Europol%20Spotlight%20-%20Cryptocurrencies%20%20Tracing%20the%20evolution%20of%20criminal%20finances.pdf>

7. The 2022 Crypto Crime Report. URL: <https://go.chainalysis.com/2022-Crypto-Crime-Report.html>

Дані про авторів

Мельник Тетяна Миколаївна,

д.е.н., професор, Державний торговельно-економічний університет, завідувач кафедри міжнародного менеджменту, Київ, Україна

e-mail: <http://t.melnyk@knute.edu.ua>

<https://orcid.org/0000-0002-3839-6018>

Клим Олег Ігорович,

аспірант Державного торговельно-економічного університету, Київ, Україна

e-mail: o.klym@knute.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-3134-9558>

Data about the authors

Tetiana Melnyk,

Doctor of Economics Sciences, Professor, State University of Trade and Economics, Head of the Department of International Management

e-mail: <http://t.melnyk@knute.edu.ua>

<https://orcid.org/0000-0002-3839-6018>

Oleh Klym,

postgraduate, State University of Trade and Economics e-mail: o.klym@knute.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-3134-9558>

УДК 005.572 (042.4)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7249764>

MYKHAILOV A. M.

MYKHAILOV Y.O.

Improvement of management and administration of information and consulting services

Relevance of the research topic. The study of the issue of improving the management and administration of information and consulting services is conditioned by the lack of a single approach to the implementation of the algorithm of this process.

Formulation of the problem. In any field of human activity, problems of choice and management decisions arise continuously, which have become significantly more complicated in recent years due to the growth in scale and strengthening of interrelationships between individual sectors of the national economy. This fact actualizes the need to improve information support for making management decisions

using, including expert methods, in particular in the process of management and administration of information and consulting services, which determines the relevance of the research topic.

Setting the purpose and objectives of the study – to investigate the issue of improving the management and administration of information and consulting services.

Research method or methodology. The article uses the following methods: monographic, analysis and synthesis, systematization.

Presentation of the main material (research results). It is proven that, taking into account the exceptional importance of reliable scientific support for radical market transformations, the creation and strengthening of a single market space in combination with the formation of regional markets, with the development of local self-government, there was an urgent need for a more in-depth study of the management and administration of information and consulting services.

Field of application of results. The results of the research can be used in the practical activities of enterprises, organizations and institutions to improve the management and administration of information and consulting services.

Conclusions on the article. The presented results of the research using the rating model in the evaluation of the management and administration of information and consulting services prove the feasibility of taking into account the typicality of the level and problems of socio-economic development, and the differentiation of measures by clusters when solving development priority issues within the framework of the formation of programs of socio-economic development.

Keywords: management, administration, information and consulting services, expert method, management decision-making.

МИХАЙЛОВ А.М.
МИХАЙЛОВ Є.О.

Вдосконалення управління і адміністрування інформаційно-консультаційних послуг

Актуальність теми дослідження. Дослідження питання вдосконалення управління і адміністрування інформаційно-консультаційних послуг обумовлюється відсутністю єдиного підходу до реалізації алгоритму даного процесу.

Постановка проблеми. У будь-якій сфері людської діяльності безперервно виникають проблеми вибору і прийняття управлінських рішень, які значно ускладнились в останні роки у зв'язку зі зростанням масштабів та посиленням взаємозв'язків між окремими ланками народного господарства. Даний факт актуалізує необхідність удосконалення інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень з використанням в т.ч. експертних методів, зокрема в процесі управління і адміністрування інформаційно-консультаційних послуг, що обумовлює актуальність теми дослідження.

Постановка мети і завдань дослідження – дослідити питання вдосконалення управління і адміністрування інформаційно-консультаційних послуг.

Метод або методологія дослідження. В статті використано наступні методи: монографічний, аналізу і синтезу, систематизації.

Презентація основного матеріалу (результати дослідження). Доведено, що з урахуванням виняткової важливості достовірного наукового забезпечення радикальних ринкових перетворень, створення і зміцнення єдиного ринкового простору у поєднанні з формуванням регіональних ринків, з розвитком місцевого самоврядування, виникла гостра необхідність більш поглибленого вивчення управління і адміністрування інформаційно-консультаційних послуг.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані в практичній діяльності підприємств, організацій та установ для вдосконалення управління і адміністрування інформаційно-консультаційних послуг.

Висновки за статтю. Представлені результати дослідження з використанням рейтингової

моделі при оцінці управління і адміністрування інформаційно–консультаційних послуг доводять доцільність врахування типовості рівня та проблем соціально–економічних розвитку, та диференціації заходів по кластерам при вирішенні питань пріоритетності розвитку в рамках формування Програм соціально–економічного розвитку.

Ключові слова: управління, адміністрування, інформаційно–консультаційні послуги, експертний метод, прийняття управлінських рішень.

Statement of the problem in a general form and its connection with important scientific or practical tasks. In any field of human activity, problems of choice and management decisions arise continuously, which have become significantly more complicated in recent years due to the growth in scale and strengthening of interrelationships between individual sectors of the national economy. Due to the rapidity of social processes and the limitation of information arrays on this basis, significant problems have arisen with the use of formal research methods. However, no matter what problems arise with the use of the methodological apparatus of research, in production management, they are constantly faced with a set of alternative solutions and the need to choose the optimal solution among them. Therefore, the practical value of expert methods, which recently play a significant role in management, and sometimes become the only method of analysis, preparation, justification and selection of optimal solutions, became more acutely realized everywhere. When evaluating alternative solutions and choosing the best (optimal) solution, experts become a kind of «sources of insufficient information», which is the result of specialists' knowledge, intuition, and finally experience. It should be noted that information received from specialists plays the same role in expert methods as statistical, operational and other types of quantitative information in formal methods. This fact actualizes the need to improve information support for making management decisions using, including expert methods, in particular in the process of management and administration of information and consulting services, which determines the relevance of the research topic.

Analysis of the latest research and publications, in which the solution to this problem was initiated and on which the author relies, selection of previously unsolved parts of the general problem, to which the article is devoted. The beginning of the formation of expert evaluation of information and consulting services is the American scientific school of the

20th century [1; 2; 7]. There are two main types of expert evaluations – individual and collective. Individual – these are assessments of one specialist, and collective – assessments of an expert commission. There are also single–round and multi–round evaluations, with and without information exchange, anonymous and open. When classifying by a number of tasks to be solved, evaluation and management examinations are distinguished [3; 8]. In general, expert evaluations are the judgments of highly qualified professionals, presented in the form of substantive, qualitative and quantitative evaluation of the object, intended for use in decision–making.

The main methods of examination of information and consulting services include: methods of creating collective decisions, methods of structuring, methods of expert evaluations, morphological methods, methods of complex examinations. In many cases, the best effect is the complex application of several types of expertise.

In the modern world, as a result of scientific and technical progress, special attention is paid to qualitative aspects of changes in forecasting and strategic analysis. The growth trends of these changes determined, as evidenced by the review of literary sources, an increase in the specific weight of expert forecasting methods to approximately 40–50% [2; 9].

Therefore, the growth of qualitative changes contributes to the development and improvement of expert methods of forecasting the consequences of information and consulting services and at the same time narrows the possibility of using accurate calculations based on formalized models that reflect the variety of cause–and–effect relationships of the evolution of phenomena (processes, objects).

Summarizing what has been said, it can be stated with all certainty that the methods of expert evaluations in forecasting the consequences of information and consulting services are used in the following cases: in the absence of sufficient and reliable information about the forecasted phenomena (processes, objects); in conditions of significant uncertainty of

the environment where the facility operates; in conditions of time shortage or extreme situations; in the development of medium- and long-term forecasts of objects that are subject to radical changes, for example, scientific discoveries [4; 5; 6; 10].

Thus, the use of expert methods of supporting management decision-making in the practice of information and consulting services is an objective necessity due to the significant complication of the socio-economic processes of the development of society and the shortage of sources of quality information. The effectiveness of the management and administration of information and consulting services depends on the correct organization of the process and processing of the received information.

Setting the purpose and objectives of the study – to investigate the issue of improving the management and administration of information and consulting services.

Presentation of the main material of the study with a full justification of the obtained scientific results. In order to evaluate statistical indicators that cannot be compared in the usual way (mathematically), it is necessary to carry out a preliminary assessment of statistical indicators using the point method, with the assignment of an assessment based on an individual position (place) in the series of data, and to use a comparative analysis in the form of a rating.

The prototype of the proposed model is the sum of places method [7, 8]. With this approach, the analyzed information and consulting services must be practically identical, otherwise the comparison will be incorrect. The essence of the proposed model is the use of rating evaluation of information and consulting services and scoring methods for evaluation and grouping of disparate statistical data.

A common feature with the prototype is that the method of ranking information and consulting services on a set of indicators based on individual rating assessments was used. It differs in that, in the proposed model, the method of the sum of places is extended by using the method of points and allows taking into account the variation factor when grouping statistical indicators.

The basis of the proposed model is the task of developing a method of analyzing heterogeneous statistical data when solving the tasks of assessing the achieved level of development based on the results of the provision of information and consulting services.

The evaluation uses a 7-point scale, taking into account the favorable trend of changing indicators:

outsider	1	2	3	4	5	6	7	leader
-----------------	---	---	---	---	---	---	---	---------------

The maximum number of points – 7 points is assigned to the object with the maximum value of the indicator in the aggregate, as well as to objects whose indicator values are within the range of the assessment. Intermediate grades are assigned according to the same principle. At the same time, the object with the minimum value of the indicator is assigned 1 point. In this way, some grouping of statistical indicators is achieved. The step of ranges is calculated by the formula:

$$Step = \frac{max-min}{Bal_{max}} \quad (1)$$

where *Step* – is the interval step;

max – the maximum value of the evaluated indicator;

min – the minimum value of the evaluated indicator;

Bal_{max} – is the maximum value of the score.

The interpretation of the score is carried out in accordance with the expert assessment. After evaluating each indicator as a whole, the average values for three groups of components of sustainable development are calculated and in the end – a generalizing indicator – indicator of sustainable development.

The research uses the concept of «harmonious development» along with the concept of «sustainability». In fact, this concept characterizes the community of directions of development. Economic growth in its essence should cause the rise of the social sphere, and since man is a part of nature and biologically connected to it to ensure his survival, he should take care of the ecological state, which is facilitated by the provision of information and consulting services. On the contrary, the poor state of the environment and the underdevelopment of the social sphere lead to a deterioration in the health of the population and a decrease in the work motivation of employees. Therefore, the higher the indicator of harmonious development together with the stability indicator, the more resistant the system is to all kinds of disturbances. To calculate the sustainability indicator, the methodology for measuring sustainable development proposed by the Institute of Applied System Analysis of the National Academy of Sciences of Ukraine and the Ministry of Education and Culture of Ukraine [3] is used.

According to the Ministry of Internal Affairs and Communications, sustainable development is assessed using the appropriate I_{sd} index in the space of three measurements: economic I_{ecn} , environmental I_{ecl} and social I_{scl} . This index is a vector whose norm determines the level of sustainable development, and its spatial position in the coordinate system I_{ecn} , I_{ecl} , I_{scl} characterizes the degree of «harmony» of this development (the degree of harmonization of sustainable development I_{gd}). Equidistant vector I_{sd} from each of the coordinates I_{ecn} , I_{ecl} , I_{scl} will correspond to the greatest harmony of sustainable development. The approach of this vector to one of the coordinates will indicate the priority development according to the corresponding measurement and the neglect of the other two. The index I_{sd} and the degree of harmonization of sustainable development I_{gd} are calculated according to the calculated I_{ecn} , I_{ecl} , I_{scl} .

At the same time, it was taken into account that all data, indicators and indices included in the model are measured using different physical quantities, have different interpretations and change in different ranges. In order to bring the values to a single measurement system, the algorithm for assigning a score to statistical indicators, presented earlier, was used.

By the degree of harmonization of sustainable development, we mean the angle between the vector I_{sd} and the norm:

$$\|I_{sd}\| = \sqrt{(I_{ecn}^2 + I_{ecl}^2 + I_{scl}^2)} \quad (2)$$

An ideal vector that is equidistant from each of the coordinates I_{ecn} , I_{ecl} , I_{scl} with the norm:

$$\|1\| = \sqrt{(1^2 + 1^2 + 1^2)} \quad (3)$$

This angle is measured in degrees and determined by the ratio:

$$\alpha = \arccos \frac{I_{ecn} + I_{ecl} + I_{scl}}{\sqrt{3} \cdot \sqrt{I_{ecn}^2 + I_{ecl}^2 + I_{scl}^2}} \quad (4)$$

It varies within the limits:

$$0 \leq \alpha \leq \alpha_{\max}; \alpha_{\max} = \arccos \frac{1}{\sqrt{3}}$$

As this angle approaches 0, the degree of harmonization of sustainable development will increase. For the convenience of comparison in terms of the degree of harmonization of sustainable development, we will reduce this indicator to the following normalized form:

$$I_{gd} = \frac{G - G_{\min}}{G_{\max} - G_{\min}}, \text{ де} \quad (5)$$

$$\hat{G} = 1 - \frac{\alpha}{\alpha_{\max}}; G_{\max} = 1 - \frac{\alpha_1}{\alpha_{\max}}; G_{\min} = 1 - \frac{\alpha_2}{\alpha_{\max}}$$

$$\alpha_1 = 0; \alpha_2 = \frac{45}{\pi} \cdot \arccos \frac{1}{\sqrt{3}}$$

As a result of applying this normalization, the degree of I_{gd} harmonization will vary in the range [0–1]. It will increase as I_{gd} approaches 1 and decrease as I_{gd} approaches 0. Thus, the MVSR model allows calculating the index of sustainable development I_{sd} and the degree of harmonization of this development I_{gd} any consequence of the use of information and consulting services for which there are data, obtained as a result of assigning grades to statistical indicators.

The system of indicators basically has a two-level classification, in which the first level of classification characterizes groups of indicators in relation to resources, the second level – branch affiliation:

I. Development of potential:

1. State support for development (6 indicators).
2. Production potential (15 indicators).
3. Infrastructure (5 indicators).
4. Demographic stability (18 indicators).
5. Health care (7 indicators).

II. Effective development:

6. Technological development (23 indicators).
7. Effectiveness of market development (9 indicators).
8. Development of the labor market (9 indicators).
9. Social support for development (26 indicators).
10. Development of the educational system (4 indicators).

11. Effectiveness of the legal system (6 indicators).

III. Sustainability:

12. Environmental protection (3 indicators).
13. Innovative development (2 indicators).

The ratio of assessments by individual categories allows us to draw a conclusion about development priorities (Table).

To obtain information about the stage of management and administration of information and consulting services on the way to sustainability, all components are divided into groups for three characteristic types of economy.

The presented results of the study using a useful model in the evaluation of statistical indicators prove the feasibility of taking into account the typicality of the level and problems of socio-economic development, and the differentiation of measures

Table 1. Classification of objects by stages of development in the system of management and administration of information and consulting services

Stage	Rating	Aspects of development
Stage 1 (development due to potential)	More than 3 points	Availability of resource potential is crucial, technological aspects are important
Transition from stage 1 to stage 2	More than 4 points	The availability of resource potential and the importance of the growing technological component are of decisive importance The availability of resource potential is important, the main emphasis is on the development of the technological component
Stage 2 (focus on efficient production and minimizing the use of resources)	More than 5 points	The same as in the previous one, but the importance of innovative factors of technological development is growing
Transition from stage 2	More than 5 points	All three components are important: resource potential, technological, innovative and environmental factors

by clusters when solving development priority issues within the framework of the formation of programs of socio-economic development.

Thus, the given data testify to the expediency of using the presented method for evaluating phenomena that have heterogeneous units of measurement of statistical data, because it allows taking into account all the characteristics of development indicators (ecological, social, etc.), which cannot be compared in the usual way (mathematically). An additional advantage for the management and administration of information and consulting services is that it is provided with a comprehensive assessment with reflection in social, economic and environmental processes. Establishing relevant changes in parameters in this case will provide an opportunity to analyze the sensitivity of the socio-economic system to these changes both in terms of local progress (in indices and sub-indices) and in the balancing and unbalancing of the development of the system.

Conclusions

Maintaining the necessary proportions in the economy, preventing excessive differentiation according to the level of socio-economic development, ensuring the effective functioning of the market are the most important aspects of the modernization of the economy and its sustainable development. Taking into account the exceptional importance of reliable scientific support for radical market transformations, the creation and strengthening of a single market space in combination with the formation of regional markets, with the development of local self-government, there was an urgent need for a more in-depth study of the management and administration of information and consulting services. Today is characterized by signifi-

cant information complexity due to the need to combine multi-level plans and cross-sectoral characteristics (ecological, economic and social spheres). Moreover, individual areas of planning do not have information support regarding development prospects. All this creates conditions for the involvement of expert methods in the information management and administration of information and consulting services. One of the convenient forms of presentation of research results using expert methods are ratings, which can be used as a means of monitoring socio-economic processes and benchmarks for long-term strategic planning. The presented results of the research using the rating model in the evaluation of the management and administration of information and consulting services prove the feasibility of taking into account the typicality of the level and problems of socio-economic development, and the differentiation of measures by clusters when solving development priority issues within the framework of the formation of programs of socio-economic development.

Список використаних джерел

1. Гонтарева І. В. Консалтингові послуги в сфері підприємництва. Харків: ХНЕУ, 2016. 136 с.
2. Жорняк А. Інформаційна послуга у сфері господарювання: поняття та ознаки. Підприємництво, господарство і право. 2019. №10. С. 61–65.
3. Спільник І. В., Загородна О. М., Ярощук О. В. Консультаційна діяльність: актуальність, особливості та перспективи розвитку. Економічний аналіз. 2018. Том 28. № 3. С. 192–198.
4. Brockova K., Rossokha V., Chaban V., Zos-Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro-industrial production. Management

Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2021. Vol. 43. No. 1. P. 129–135.

5. Hnatenko I., Kukxa I., Prokopenko O., Naholiuk O. Management bases of modeling of business development state priorities: motivational–cognitive, socio–economic, stereotypical–behavioral factors. Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки». Випуск 3. 2021. С. 58–64.

6. Kukxa I., Hnatenko I., Kolomoiets Y., Mykhailov S. Modeling of State Priorities of Management in the Conditions of Globalization: Financial, Technical–technological and Resource Aspects. Економічні горизонти. 2021. №1. С. 21–29.

7. Rakhmetulina Z., Pokataieva O., Trokhymets O., Hnatenko I., Rubezhanska V. Optimization of the structure of an innovative cluster on a competitive basis in a free market. Financial and credit activities: problems of theory and practice. 2020. Vol. 4. №35. P. 238–247.

8. M.O. Sokolov, A.M. Mykhailov, N.V. Stoyanets, A.O. Klymchuk. Management of Innovation and Investment Development of Agricultural Economy of Ukraine in the Context of Globalization and Sustainable Development. International Journal of Ecological Economics & Statistics, 2019, Volume: 40, Issue Number: 3 P.1–15.

9. Stolyarov V., P6sztorov6 J., Zos–Kior M., Hnatenko I., Petchenko M. Optimization of material and technical supply management of industrial enterprises. Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu. 2022. № 3(189). P. 163–167.

10. Zhyvko Z., Nikolashyn A., Semenets I., Karpenko Y., Zos–Kior M., Hnatenko I., Klymenchukova N., Krakhmalo–va N. Secure aspects of digitalization in management accounting and finances of the subject of the national economy in the context of globalization. Journal of Hygienic Engineering and Design. 2022. Vol. 39. P. 259–269.

References

1. Gontareva I. V. (2016). Consulting services in the field of entrepreneurship. Kharkiv: Khneu, 136 с.

2. Zhornyak A. (2019). Information service in the field of management: concepts and features. Entrepreneurship, economy and law, 10, 61–65.

3. Splinnyk I.V., Zagorodna O.M., Yaroschuk O.V. (2018). Consulting activity: relevance, features and development prospects. Economic analysis, 28.3, 192–198.

4. Brockova K., Rossokha V., Chaban V., Zos–Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. (2021). Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro–industrial production. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development, 43.1, 129–135.

5. Hnatenko I., Kukxa I., Prokopenko O., Naholiuk O. (2021). Management bases of modeling of business development state priorities: motivational–cognitive, socio–economic, stereotypical–behavioral factors, Visnyk Cherkas’koho universytetu. Seriya «Ekonomiczni nauky» [Bulletin of Cherkasy University. Economic Sciences Series], 3, 58–64.

6. Kukxa I., Hnatenko I., Kolomoiets Y., Mykhailov S. (2021). Modeling of state priorities of management in the conditions of globalization: financial, technical–technological and resource aspects. Ekonomichni horyzynty [Economic Horizons], 1, 21–29.

7. Rakhmetulina Z., Pokataieva O., Trokhymets O., Hnatenko I., Rubezhanska V. (2020). Optimization of the structure of an innovative cluster on a competitive basis in a free market. Financial and Credit Activities: Problems of Theory and Practice, 4.35, 238–247.

8. Sokolov M.O., Mykhailov A.M., Stoyanets N.V., Klymchuk A.O. (2019). Management of Innovation and Investment Development of Agricultural Economy of Ukraine in the Context of Globalization and Sustainable Development. International Journal of Ecological Economics & Statistics, 40.3, 1–15.

9. Stolyarov V., P6sztorov6 J., Zos–Kior M., Hnatenko I., Petchenko M. (2022). Optimization of material and technical supply management of industrial enterprises. Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu, 3(189), 163–167.

10. Zhyvko Z., Nikolashyn A., Semenets I., Karpenko Y., Zos–Kior M., Hnatenko I., Klymenchukova N., Krakhmalo–va N. (2022). Secure aspects of digitalization in management accounting and finances of the subject of the national economy in the context of globalization. Journal of Hygienic Engineering and Design, 39, 259–269.

Дані про авторів

Михайлов Андрій Миколайович,

д.е.н., професор, менеджер з логістики, Deutsche Post AG DHL, м. Мюльдорф на Інн, Баварія, Німеччина

Михайлов Євген Олександрович,

комп'ютерний технік, Laptop Markt | Brese GmbH м. Кюмельсбрук, Верхній Пфальц, Німеччина

Data about the authors

Andrii Mykhailov,

Dr. Sc. (Econ), Professor, Manager of Logistics, Deutsche Post AG DHL, Germany, Bayern, Mьhldorf am Inn

Yevhen Mykhailov,

Computer technician, Laptop Markt | Brese GmbH, Germany, Upper Palatinate, Kьmmersbruck

Прийняття управлінських рішень на основі цінових мультиплікаторів та фінансово-економічного аналізу в контексті забезпечення продовольчої безпеки

Актуальність теми дослідження. Актуалізація питання прийняття управлінських рішень на основі цінових мультиплікаторів та фінансово-економічного аналізу в контексті забезпечення продовольчої безпеки обумовлюється зміною сигнаторики імпульсів зовнішнього та внутрішнього середовища в сучасних умовах.

Постановка проблеми. Важливим інструментом визначення ринкової вартості власного капіталу інноваційно орієнтованого підприємства порівняльним підходом є цінові мультиплікатори. Ціновий мультиплікатор відбиває співвідношення між ринковою ціною інноваційно орієнтованого підприємства і яким-небудь його показником, що характеризує результати виробничої та фінансової діяльності. У якості таких показників можна використати не лише прибуток, але й грошовий потік, дивідендні виплати, виручку від реалізації та інші, які в контексті забезпечення продовольчої безпеки обумовлює актуальність теми дослідження.

Постановка мети і завдань дослідження – дослідити прийняття управлінських рішень на основі цінових мультиплікаторів та фінансово-економічного аналізу в контексті забезпечення продовольчої безпеки.

Метод або методологія дослідження. В статті використано наступні методи: економіко-математичний аналіз, графічний, монографічний, аналізу і синтезу, економіко-статистичний аналіз, систематизації.

Презентація основного матеріалу (результати дослідження). Комплексно досліджено прийняття управлінських рішень на основі інтервальних та моментних цінових мультиплікаторів і фінансово-економічного аналізу в контексті забезпечення продовольчої безпеки. Зокрема, досліджені мультиплікатори першого виду: ціна/прибуток; ціна/грошовий потік; ціна/дивідендні виплати; ціна/виручка від реалізації; другого типу: ціна/балансова вартість; ціна/чиста вартість активів.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані у практичній діяльності суб'єктів підприємництва для вдосконалення прийняття управлінських рішень на основі цінових мультиплікаторів та фінансово-економічного аналізу в контексті забезпечення продовольчої безпеки.

Висновки за статтею. Доведено, що в контексті забезпечення продовольчої безпеки практична сфера застосування цінових мультиплікаторів – оцінювання холдингових компаній та оцінка при терміновому продажі великого пакету акцій, що входить до портфелю об'єкту оцінки. При цьому в контексті забезпечення продовольчої безпеки за основу береться інформація офіційних звітів об'єкту оцінки та скоректована величина, отримана оцінювачем розрахунковим шляхом. Формування підсумкової величини вартості у контексті забезпечення продовольчої безпеки відбувається за трьома основними етапами: вибір величини мультиплікатора, який доцільно використати для об'єкту оцінки; узгодження попередніх результатів ринкової вартості, отриманих у результаті використання різних видів цінових мультиплікаторів; підсумкові корегування.

Ключові слова: прийняття управлінських рішень, інновації, цінові мультиплікатори, фінансово-економічний аналіз, розвиток, продовольча безпека.

ZHIVKO Z.B., BATIUK B.B.,
MOKHONKO H.A., DIACHENKO T.O.

Making management decisions based on price multipliers and financial and economic analysis in the context of ensuring food security

Relevance of the research topic. The study of the issue of making managerial decisions based

on price multipliers and financial and economic analysis in the context of ensuring food security is conditioned by the lack of a unified approach to the implementation of the algorithm of this process.

Formulation of the problem. The main tool for determining the market value of the company's equity using a comparative approach is price multipliers. The price multiplier reflects the ratio between the market price of the enterprise and any of its indicators characterizing the results of production and financial activities. As such indicators, it is possible to use not only profit, but also cash flow, dividend payments, revenue from sales and some others, which in the context of ensuring food security determines the relevance of the research topic.

Setting the purpose and objectives of the study – to investigate management decision-making based on price multipliers and financial and economic analysis in the context of ensuring food security.

Research method or methodology. The article uses the following methods: economic–statistical analysis, economic–mathematical analysis, graphic, monographic, analysis and synthesis, systematization.

Presentation of the main material (research results). Management decision-making based on interval and instantaneous price multipliers and financial and economic analysis in the context of ensuring food security is systematically investigated. In particular, multipliers of the first type were investigated: price/profit; price/cash flow; price/dividend payments; price/revenue from sale; of the second type: price/book value; price/net worth of assets.

Field of application of results. The results of the research can be used in the practical activities of enterprises, organizations, and institutions to improve management decision-making based on price multipliers and financial and economic analysis in the context of ensuring food security.

Conclusions on the article. It has been proven that in the context of ensuring food security, the optimal scope of application of price multipliers is the evaluation of holding companies or the evaluation, if necessary, of the urgent sale of a large block of shares that is part of the portfolio of securities of the evaluated company. The process of forming the final value of the value in the context of ensuring food security consists of three main stages: selection of the value of the multiplier, which is expedient to use for the evaluated company; reconciliation of preliminary market value results obtained as a result of using different types of price multipliers; making final adjustments.

Keywords: management decision-making, price multipliers, financial and economic analysis, development, food security.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Важливим інструментом визначення ринкової вартості власного капіталу інноваційно орієнтованого підприємства порівняльним підходом є цінові мультиплікатори. Ціновий мультиплікатор відбиває співвідношення між ринковою ціною інноваційно орієнтованого підприємства і яким–небудь його показником, що характеризує результати виробничої та фінансової діяльності. У якості таких показників можна використати не лише прибуток, але й грошовий потік, дивідендні виплати, виручку від реалізації та інші, які в контексті забезпечення продовольчої безпеки обумовлює актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Ціновий мультиплікатор розраховується за усіма аналогічними інноваційно орієнтованими

підприємствами. У оціночній практиці використовуються 2 типи цінових мультиплікаторів: інтервальні і моментні. До першого виду можна віднести мультиплікатори: ціна/прибуток; ціна/грошовий потік; ціна/ дивідендні виплати; ціна/ виручка від реалізації. До моментних мультиплікаторів відносять: ціна/балансова вартість; ціна/ чиста вартість активів [1; 3–5].

Розподіл цінових мультиплікаторів на інтервальні та моментні важливе із точки зору використовуваного у розрахунках числа акцій у зверненні. Так, при розрахунку інтервальних цінових мультиплікаторів необхідно визначати середнє число акцій у зверненні за такий саме період, який використовувався при визначенні даного показника [2; 6–10]. Прийняття управлінських рішень на основі цінових мультиплікаторів та фінансово–економічного аналізу в контексті забезпечення продовольчої безпеки слід дослідити більш системно.

Формулювання цілей статті (постановка завдання) – дослідити прийняття управлінських рішень на основі цінових мультиплікаторів та фінансово-економічного аналізу в контексті забезпечення продовольчої безпеки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проаналізуємо актуальні цінові мультиплікатори в контексті забезпечення продовольчої безпеки.

Мультиплікатори ціна/прибуток, ціна/грошовий потік.

Ця група мультиплікаторів є найбільш поширеним способом оцінки, оскільки інформація щодо прибутку оцінюваного інноваційно орієнтованого підприємства та підприємства-аналога є найбільш доступною. Для розрахунку мультиплікатора може бути використаний будь-який показник прибутку, отриманий у процесі його розподілу. Тому, крім показника чистого прибутку, можна використовувати прибуток до оподаткування, прибуток до сплати відсотків і податків тощо. Основною вимогою є повна ідентичність використовуваного показника для аналога й оцінюваного інноваційно орієнтованого підприємства, тобто мультиплікатор, обчислений на основі прибутку до сплати податків, не може бути застосований до прибутку до сплати відсотків і податків. Мультиплікатор ціна/прибуток суттєво залежить від методів ведення бухгалтерського обліку, тому, якщо аналогом є зарубіжне підприємство, необхідно привести систему розподілу прибутку до єдиних стандартів. Тільки після проведення всіх необхідних коригувань можна досягти необхідного рівня порівняльності, що і дозволяє використовувати мультиплікатори.

У якості бази розрахунку мультиплікатора доцільно використати не лише суму прибутку, отриману в останній рік перед датою оцінки. Оцінювач може використати середньорічну величину прибутку за останні 5 років. Оцінний період може бути збільшений чи зменшений залежно від наявної інформації та наявності екстраординарних ситуацій, спотворюючих основну тенденцію в динаміці прибутку.

Базою розрахунку мультиплікатора Ціна/грошовий потік може бути будь-який показник прибутку, збільшений на суму нарахованої амортизації. Отже, можна використати кілька варіантів цього мультиплікатора. У процесі оцінки мож-

на обчислити максимальну кількість мультиплікаторів, оскільки застосування їх до фінансової бази оцінюваного інноваційно орієнтованого підприємства приведе до появи кількох варіантів вартості, що істотно відрізнятимуться один від одного. Діапазон отриманих результатів може бути досить широким.

Тому велика кількість використовуваних мультиплікаторів допоможе оцінювачеві виявити область найбільш обґрунтованої величини. Проте, є економічні критерії, які обґрунтовують ступінь надійності й об'єктивності мультиплікатора. Наприклад, великі інноваційно орієнтовані підприємства краще оцінювати на основі чистого прибутку. Дрібні інноваційно орієнтовані підприємства – на основі прибутку до сплати податків, оскільки в цьому випадку усувається вплив відмінностей в оподаткуванні. Орієнтація на мультиплікатор Ціна/грошовий потік переважна при оцінці інноваційно орієнтованих підприємств, в активах яких переважає нерухомість. Якщо інноваційно орієнтоване підприємство має досить високу питому вагу активної частини основних фондів, об'єктивніший результат дасть використання мультиплікатора Ціна/прибуток.

Найбільш поширеною ситуацією застосування мультиплікатора Ціна/грошовий потік є збитковість або незначний прибуток, а також невідповідність фактичного корисного терміну служби основних фондів інноваційно орієнтованого підприємства періоду амортизації, прийнятому у фінансовому обліку. Це можливо, коли вартість активів є незначною, хоча прослужать вони досить довго.

Мультиплікатор Ціна/дивіденди.

Цей мультиплікатор розраховується на базі фактично виплачених дивідендів або на основі потенційних дивідендних виплат (типів дивідендні виплати, розраховані за групою схожих інноваційно орієнтованих підприємств на основі порівняння їх фактичних дивідендних виплат і чистого прибутку).

Можливість застосування мультиплікаторів цієї групи залежить від цілей оцінки. Якщо оцінка проводиться в цілях поглинання підприємства, то здатність виплачувати дивіденди не має значення, оскільки вона може припинити своє існування в звичному режимі господарювання. При оцінці контрольного пакету оцінювач орієнтується на потенційні дивіденди, оскільки інвестор отримує право рішення дивідендної політики. Фактичні

дивідендні виплати важливі при оцінці пакету акцій, оскільки інвестор не зможе змусити керівництво компанії збільшити дивіденди навіть за наявності достатнього зростання прибутку.

Мультиплікатор Ціна/дивіденди використовується рідко, незважаючи на доступність інформації. Це пов'язано із тим, що порядок виплати доходу інвесторам у публічних і приватних інноваційно орієнтованих підприємствах істотно різниться. У приватних товариствах власники можуть отримувати грошову вигоду у вигляді різних виплат, зниження орендної плати і так далі.

Мультиплікатор Ціна/дивіденди доцільно використовувати, якщо дивіденди виплачуються досить стабільно як в аналогах, так і в оцінюваному інноваційно орієнтованому підприємстві, тобто здатність підприємства сплачувати дивіденди має бути прогнозована. Оцінювач має упевнитися, що сума дивідендів розрахована за річною процентною ставкою, навіть якщо дивіденди виплачуються щокварталу.

Мультиплікатор Ціна/виручка від реалізації; Ціна/фізичний об'єм

Цей мультиплікатор використовується рідко. Призначений для перевірки об'єктивності результатів, отриманих іншими способами.

Точні результати мультиплікатор Ціна/виручка від реалізації дає в оцінці підприємств сфери послуг (реклама, страхування, ремонт, доставка тощо). Мультиплікатор Ціна/виручка від реалізації не залежить від методів ведення бухгалтерського обліку. Безперечною перевагою даного мультиплікатора є його універсальність, що позбавляє необхідності проведення складних коригувань, вживаних при розрахунку мультиплікатора Ціна/прибуток.

Якщо метою оцінки є поглинання інноваційно орієнтованого підприємства, то краще орієнтуватися на мультиплікатор Ціна/виручка від реалізації, оскільки він унеможливує підвищення ціни за рахунок короткочасного росту прибутку, забезпечуваного зусиллями фінменеджера. Проте, в цьому випадку потрібно ретельно вивчити стабільність обсягу виручки від реалізації у майбутньому.

Оскільки поглинання інноваційно орієнтованого підприємства супроводжується зміною управлінського апарату, то це може призвести до зміни виробничого персоналу та спаду обсягів реалізації.

Особливість застосування мультиплікатора Ціна/виручка від реалізації полягає у тому, що обов'язково має враховуватися структура капіталу інноваційно орієнтованого підприємства і аналогів. Якщо співвідношення власних та позикових засобів істотно відрізняється, то дану оцінку в контексті забезпечення продовольчої безпеки краще проводити за ринковою вартістю інвестованого капіталу.

Мультиплікатор Ціна/фізичний об'єм є різновидом мультиплікатора Ціна/виручка від реалізації. А ціна зіставляється не із вартісним, а із натуральним показником, який може відбивати фізичний обсяг виробництва, розмір виробничих площ, кількість устанавленого устаткування, потужність.

Мультиплікатор Ціна/балансова вартість

Для розрахунку мультиплікатора Ціна/балансова вартість у якості фінансової бази використовується балансова вартість усіх або чистих активів аналогічних інноваційно орієнтованих підприємств на дату оцінки або на останню звітну дату. Цей мультиплікатор відноситься до моментних показників, оскільки використовується інформація про стан не за певний відрізок часу, а на конкретну дату.

Вибір величини мультиплікатора вимагає особливо ретельного обґрунтування, зафіксованого згодом в звіті про оцінку для замовника. Оскільки однакових підприємств не існує, діапазон величини одного і того ж виду цінового мультиплікатора, розрахованого за усім списком підприємств-аналогів, може бути досить широким. Аналітик передусім відсікає екстремальні величини мультиплікатора та розраховує його середню та медіанну величину по аналогах. Вибір величини цінового мультиплікатора робиться на основі аналізу фактичних середніх та медіанних значень по кожному фінансовому коефіцієнту, а також позиції оцінюваного інноваційно орієнтованого підприємства по елементу порівняння.

Методика пошуку аналогів зводиться до відбору інноваційно орієнтованих підприємств, чії показники найбільш близькі до оцінюваної за такими критеріями, як: структура балансового звіту; звіти про фінансові результати; значення фінансових коефіцієнтів. Для вибору аналогів доцільне використання метода ієрархій. Потім до оцінки притягуються результати фінансового аналізу, зосереджені в Зведеній таблиці фінансових коефіцієнтів. Для вибору величини конкретного ви-

ду цінового мультиплікатора можна використувати пов'язані з ним фінансові коефіцієнти. На основі зіставлення фінансових коефіцієнтів визначається положення (ранг) оцінюваного інноваційно орієнтованого підприємства серед аналогічних підприємств. Вибір значення цінового мультиплікатора для оцінюваного інноваційно орієнтованого підприємства з використанням даних Зведеної таблиці фінансових коефіцієнтів робиться як правило експертним шляхом. Для цього можна застосувати методіку графічного порівняння фінансових коефіцієнтів оцінюваного інноваційно орієнтованого підприємства з адекватними фінансовими показниками підприємств-аналогів із метою визначення місця займаного оцінюваним інноваційно орієнтованим підприємством. Аналізуються мінімальне та максимальне значення коефіцієнта з усім списком аналогів, а також розраховане середнє та медіанне значення. Потім проводиться графічне порівняння значень мультиплікаторів за аналогами із найбільш близькими значеннями розрахованих мінімальних, максимальних і медіанних величин фінансових коефіцієнтів. Обирається не конкретна величина даного цінового мультиплікатора, а діапазон об'єктивних значень.

Метод підприємства-аналога передбачає використання цінової інформації із фондового ринку за публічними акціонерними товариствами, тому обрану величину мультиплікатора рекомендується скорегувати (зменшити) у зв'язку із більш низьким рівнем капіталізації оцінюваного інноваційно орієнтованого підприємства.

Як бачимо, перелічені мультиплікатори не однаково впливають на ринкову вартість бізнесу, тому і розраховується середньозважене значення. Існування великої кількості мультиплікаторів дає можливість припустити наявність неоднакового впливу фінансово-економічних показників на вартість бізнесу підприємства. В цьому можна переконатися, якщо проаналізувати функцію ринкової вартості бізнесу підприємств згідно вимог кореляційно-регресійного аналізу.

Для побудови кореляційної моделі впливу коефіцієнту автономії, коефіцієнту оборотності оборотних коштів, коефіцієнту загальної ліквідності, рентабельності продажу, валовий прибуток на зміну мультиплікатора ціна/балансова вартість господарства було проведено вибіркоче статистичне спостереження підприємств, до яких ви-

сувалися наступні вимоги: типове підприємство, типова спеціалізація та її рівень, типовий рівень фондозабезпеченості та фондоозброєності тощо. Далі необхідно сформулювати рівняння регресії перелічених мультиплікаторів з показниками, які мають з ними тісний зв'язок.

Розрахунки свідчать, що мультиплікатор ціна/балансова вартість майна добре корелюється з коефіцієнтом фінансового ліверіджу ($r_y = 0,815$) і обсягом авансованого капіталу ($r_y = 0,802$). Мультиплікатор Ціна/чистий дохід від реалізації продукції має тісну пряму залежність від коефіцієнту загальної ліквідності ($r_y = 0,798$), обсягом авансованого капіталу ($r_y = 0,767$), співвідношенням власного і залученого капіталу ($r_y = 0,862$) та рентабельністю залученого капіталу ($r_y = 0,834$). Одночасно даний мультиплікатор має тісний зворотній зв'язок з коефіцієнтом фінансової залежності ($r_y = -0,738$). Коефіцієнт автономії добре корелюється з мультиплікаторами ціна/ грошовий потік і ціна/чистий прибуток. Рентабельність власного капіталу має тісний зворотній зв'язок з мультиплікатором ціна/чистий прибуток.

Попереднє вивчення форми залежності між вказаними ознаками показало, що зв'язок може бути виражений за допомогою лінійного рівняння багатфакторної регресії:

$$y_x = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + a_nx_n \quad (1)$$

Рішення задачі було проведено на ЕОМ за стандартною програмою Excel багатфакторного кореляційно-регресійного аналізу. Показниками тісноти зв'язку при простій кореляції є коефіцієнт кореляції і коефіцієнт детермінації.

Отримана наступна кореляційна залежність мультиплікатора Ціна/балансова вартість майна від обсягу авансованого капіталу у розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь (x_1) і коефіцієнту фінансового ліверіджу (x_2):

$$y = 1,656 + 0,0553x_1 + 0,041x_2 \quad (2)$$

Коефіцієнт регресії показує на скільки зміниться мультиплікатор при зміні відповідного чинника на одиницю. Так, $a_1 = 0,0553$ показує, що збільшення на 1 грн. розміру валового прибутку сприяє зростанню мультиплікатора ціна/балансова вартість господарства на 55,3 грн. Зростання коефіцієнту фінансового ліверіджу збільшить мультиплікатор на 0,041 пунктів.

Показниками тісноти зв'язку при множинній кореляції є парні, приватні та множинні коефіцієнти

кореляції і множинні коефіцієнти детермінації. Між ознаками чинників зв'язок практично відсутній.

Коефіцієнт множинної детермінації $R^2 = 0,4914$ свідчить, що варіація мультиплікатора у зв'язку зі зміною включених в регресію чинників становить 49,14%.

Середня помилка коефіцієнта кореляції становить 5,4553. Табличне значення t -критерія при рівні вірогідності 0,95 і 18 ступенях свободи становить 2,1009. Оскільки табличне значення t не перевищує розраховане, то можна зробити висновок про вірогідність коефіцієнту кореляції.

Розраховані коефіцієнти еластичності показують, що при збільшенні розміру авансованого капіталу на 1% мультиплікатора Ціна/балансова вартість майна зросте на 0,05%, при збільшенні коефіцієнту фінансового ліверіджу результативний показник зросте на 0,14%.

Для визначення впливу факторів на мультиплікатор Ціна/чистий дохід від реалізації продукції в кореляційну модель включені наступні чинники: коефіцієнт загальної ліквідності (x_1), обсяг авансованого капіталу у розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь (x_2), коефіцієнт фінансової залежності (x_3).

Попереднє вивчення форми залежності між вказаними ознаками показало, що зв'язок може бути виражений за допомогою лінійного рівняння регресії:

$$y_x = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + a_3x_3 \quad (3)$$

Отримана наступна кореляційна залежність мультиплікатора Ціна/чистий дохід від реалізації продукції від включених у модель чинників:

$$y_x = 0,0233 + 0,0012x_1 + 0,7709x_2 - 0,2898x_3 \quad (4)$$

Коефіцієнт регресії $a_1 = 0,0012$ показує, що при середньому рівні інших чинників збільшення на один пункт коефіцієнту загальної ліквідності призведе до зростання мультиплікатора на 0,0012 пунктів. Зростання обсягу авансованого капіталу призводить до приросту результативного чинника на 77,09 грн. При середньому рівні інших чинників збільшення на один пункт коефіцієнту фінансової залежності скоротить результативний чинник на 0,2898 пунктів.

Показниками тісноти зв'язку при множинній кореляції є парні, приватні та множинні коефіцієнти кореляції і множинні коефіцієнти детермінації. Між ознаками чинників зв'язок практично відсутній.

Коефіцієнт множинної детермінації $R^2 = 0,5884$ свідчить, що варіація мультиплікатора у зв'язку зі

зміною включених в регресію чинників становить 58,84%.

Середня помилка коефіцієнта множинної кореляції становить 6,1440. Табличне значення t -критерія при рівні вірогідності 0,95 і 18 ступенях свободи становить 2,1009. Оскільки фактичне значення t значно перевищує табличне, то можна зробити висновок про достовірність коефіцієнта множинної кореляції.

Для визначення впливу факторів на мультиплікатор «ціна/грошовий потік» в кореляційну модель включені наступні чинники: співвідношення власного капіталу до позичкового (x_1), коефіцієнт автономії (x_2).

Попереднє вивчення форми залежності між вказаними ознаками показало, що зв'язок може бути виражений за допомогою лінійного рівняння регресії:

$$y_x = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 \quad (5)$$

Отримана наступна кореляційна залежність мультиплікатора ціна/грошовий потік від включених у модель чинників:

$$y_x = 1,1487 + 0,0722x_1 + 3,0892x_2 \quad (6)$$

Коефіцієнт регресії $a_1 = 0,0722$ показує, що при середньому рівні інших чинників збільшення на 1 грн. власного капіталу у розрахунку на 1 грн. позичкового капіталу призведе до приросту мультиплікатора на 0,0722 пункти, а одночасне зростання коефіцієнту автономії на один пункт призведе до підвищення результативного чинника на 3,0892 пункти за інших рівних умов.

Коефіцієнт множинної детермінації $R^2 = 0,5521$ свідчить, що варіація мультиплікатора у зв'язку зі зміною включених в регресію чинників становить 55,21%.

Середня помилка коефіцієнта множинної кореляції становить 7,2589. Табличне значення t -критерія при рівні вірогідності 0,95 і 18 ступенях свободи становить 2,1009. Оскільки фактичне значення t значно перевищує табличне, то можна зробити висновок про достовірність коефіцієнта множинної кореляції.

Для визначення впливу факторів на мультиплікатор Ціна/валовий прибуток в кореляційну модель включені наступні чинники: коефіцієнт автономії (x_1) і рентабельність власного капіталу (x_2).

Попереднє вивчення форми залежності між вказаними ознаками показало, що зв'язок може бути виражений за допомогою лінійного рівняння регресії:

Таблиця 1. Визначення вартості бізнесу модельного підприємства порівняльним підходом

Мультиплікатори	Значення рівняння регресії	Вартість об'єкту за кожним мультиплікатором, тис. грн.	Питома вага, %	Всього
Ціна / валовий прибуток	8,5908	57335	25	14333,7
Ціна/ грошовий потік	15,5444	17238	25	4309,7
Ціна / чистий дохід від реалізації	3,0800	73287	25	18321,6
Ціна / балансова вартість активу	2,2885	159488	25	39871,9
Вартість підприємства				76837,0

$$y_x = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 \quad (7)$$

Отримана наступна кореляційна залежність мультиплікатору Ціна/чистий прибуток від включених у модель чинників:

$$y_x = 5,7147 + 3,4868x_1 - 4,3965x_2 \quad (8)$$

Коефіцієнт регресії $a_1 = 3,4868$ показує, що при середньому рівні інших чинників збільшення на один пункт коефіцієнта автономії призведе до зростання мультиплікатора на 3,4868 пунктів, тоді як збільшення рентабельності власного капіталу на 1 пункт сприятиме скороченню результативного чинника на 4,3965 пунктів.

Коефіцієнт множинної детермінації $R^2 = 0,6576$ свідчить, що варіація мультиплікатора у зв'язку зі зміною включених в регресію чинників становить 65,76%.

Середня помилка коефіцієнта множинної кореляції становить 4,2185. Табличне значення t -критерія при рівні вірогідності 0,95 і 18 ступенях свободи становить 2,1009. Оскільки фактичне значення t значно перевищує табличне, то можна зробити висновок про достовірність коефіцієнта множинної кореляції.

Маючи рівняння регресії для кожного мультиплікатора, існує можливість розрахувати вартість бізнесу будь-якого підприємства, та галузі в цілому.

Таким чином, розрахункова вартість бізнесу модельного підприємства дорівнює 76837,0 тис. грн., що на 10,25 % більше, ніж розрахунки за аналогами. Тому вважаємо, що запропонована модель може використовуватися для оцінки бізнесу підприємств України. Використовуючи отримані кореляційні залежності виявляється можливим розрахувати мультиплікатори по галузям, регіонам і країні в цілому.

Висновки

Доведено, що в контексті забезпечення продовольчої безпеки практична сфера застосування цінних мультиплікаторів – оцінювання холдингових компаній та оцінка при терміновому прода-

жі великого пакету акцій, що входить до портфелю об'єкту оцінки. Фінансовою базою розрахунку є величина чистих активів або повна вартість активів об'єкту оцінки та підприємств-аналогів. При цьому в контексті забезпечення продовольчої безпеки за основу береться інформація офіційних звітів об'єкту оцінки та скоректована величина, отримана оцінювачем розрахунковим шляхом. Формування підсумкової величини вартості у контексті забезпечення продовольчої безпеки відбувається за трьома основними етапами: вибір величини мультиплікатора, який доцільно використати для об'єкту оцінки; узгодження попередніх результатів ринкової вартості, отриманих у результаті використання різних видів цінних мультиплікаторів; підсумкові корегування.

Список використаних джерел

1. Батюк Б.Б. Прийняття управлінських рішень в системі адміністративного менеджменту. Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені СЗ Гжицького. 2015. Випуск 17, № 4. С. 209–214.
2. Живко З.Б., Кредісов В.А., Гнатенко І.А., Гальонкін С.С. Інституціонально-матрична кластеризація в системі стратегічного управління інноваційною економікою в умовах зміни споживчих переваг, глобалізації, діджиталізації, формування економічної культури суспільства та сталого розвитку. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 21. С. 37–43.
3. Лищенко М. О., Овчаренко Є. І., Гук О. В., Мохонько Г. А. Формування конкурентних переваг на основі удосконалення системи управління якістю продукції підприємства в контексті забезпечення фінансово-економічної безпеки. Формування ринкових відносин в Україні. №2(249). 2022. С. 170–176.
4. Охріменко І. В., Гнатенко І. А., Дяченко Т. О., Артемчук В. О. Теоретико-методичні основи розвитку підприємництва в контексті глобалізації: управлінський та маркетинговий аспекти. Український журнал прикладної економіки. 2021. №2. С. 23–29.

5. Dyndyn M. L., Tryhuba A. N., Batyuk B. B. Coordination of configurations of complex organizational and technical systems for development of agricultural sector branches. *Journal of Automation and Information Sciences*. 2020. №2 (52). С. 63–76.

6. Gryshchenko I., Ganushchak–Efimenko L., Shcherbak V., Nifatova O., Zos–Kior M., Hnatenko I., Martynova L., Martynov A. Making use of competitive advantages of a university education innovation cluster in the educational services market. *European Journal of Sustainable Development*. 2021. № 10(2). P. 336–336.

7. Hnatenko I., Kuksa I., Prokopenko O., Naholiuk O. Management bases of modeling of business development state priorities: motivational–cognitive, socio–economic, stereotypical–behavioral factors. *Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки»*. 2021. Випуск 3. С. 58–64.

8. Kuksa I., Hnatenko I., Kolomoiets Y., Mykhailov S. Modeling of State Priorities of Management in the conditions of globalization: financial, technical–technological and resource aspects. *Економічні горизонти*. 2021. №1. С. 21–29.

9. Mayovets Y., Vdovenko N., Shevchuk H., Zos–Kior M., Hnatenko I. Simulation modeling of the financial risk of bankruptcy of agricultural enterprises in the context of COVID–19. *Journal of Hygienic Engineering and Design*. 2021. Vol. 36. P. 192–198.

10. Mazur N., Khrystenko L., P6sztorov6 J., Zos–Kior M., Hnatenko I., Puzyrova P., Rubezhanska V. Improvement of Controlling in the Financial Management of Enterprises. *TEM Journal*. 2021. Vol. 10, Issue 4. P. 1605–1609.

References

1. Batiuk B. (2015). Making management decisions in the administrative management system. *Naukovy visnyk L'viv's'koho natsional'noho universytetu veterynarnoyi medytsyny ta biotekhnolohiy imeni SZ Gzhyts'koho* [Scientific Bulletin of SZ Gzhitsky Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnology], 17.4, 209–214.

2. Zhyvko Z., Kredisov V., Hnatenko I., Galonkin S. Institutional–matrix clustering in the system of strategic management of innovative economy in the conditions of change of consumer preferences, globalization, digitalization, formation of economic culture of society and sustainable development. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid* [Investments: Practice and Experience], 21, 37–43.

3. Lyshenko M., Ovcharenko I., Guk O., Mokhonko H. (2022). Formation of competitive advantages on the basis of improving the quality management system of enterprise products in the context of financial and economic security.

Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini [Formation of Market Relations in Ukraine], 2(249), 170–176.

4. Okhrimenko I., Hnatenko I., Diachenko T., Artemchuk V. (2021). Theoretical and methodological fundamentals of entrepreneurship development in the context of globalization: management and marketing aspects. *Ukrayins'ky zhurnal prykladnoyi ekonomiky* [Ukrainian Journal of Applied Economics], 2, 23–29.

5. Dyndyn M. L., Tryhuba A. N., Batyuk B. B. (2020). Coordination of configurations of complex organizational and technical systems for development of agricultural sector branches. *Journal of Automation and Information Sciences*, 2 (52), 63–76.

6. Gryshchenko I., Ganushchak–Efimenko L., Shcherbak V., Nifatova O., Zos–Kior M., Hnatenko I., Martynova L., Martynov A. (2021). Making use of competitive advantages of a university education innovation cluster in the educational services market. *European Journal of Sustainable Development*, 10(2), 336–348.

7. Hnatenko I., Kuksa I., Prokopenko O., Naholiuk O. (2021). Management bases of modeling of business development state priorities: motivational–cognitive, socio–economic, stereotypical–behavioral factors. *Visnyk Cherkas'koho universytetu. Seriya «Ekonomiczni nauky»* [Bulletin of the Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University. Economic Sciences], 3, 58–64.

8. Kuksa I., Hnatenko I., Kolomoiets Y., Mykhailov S. (2021). Modeling of State Priorities of Management in the conditions of globalization: financial, technical–technological and resource aspects. *Ekonomiczni horyzonty* [Economies' Horizons], 1, 21–29.

9. Mayovets Y., Vdovenko N., Shevchuk H., Zos–Kior M., Hnatenko I. (2021). Simulation modeling of the financial risk of bankruptcy of agricultural enterprises in the context of COVID–19. *Journal of Hygienic Engineering and Design*, 36, 192–198.

10. Mazur N., Khrystenko L., P6sztorov6 J., Zos–Kior M., Hnatenko I., Puzyrova P., Rubezhanska V. (2021). Improvement of Controlling in the Financial Management of Enterprises. *TEM Journal*, 10.4, 1605–1609.

Дані про авторів

Живко Зінаїда Богданівна,

д.е.н., професор, професор кафедри менеджменту, Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна

Батюк Богдан Богданович,

к.е.н., доцент, завідувач кафедри менеджменту, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького, м. Львів, Україна

Мохонько Ганна Анатоліївна,

к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту підприємств, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ, Україна

Дяченко Тетяна Олексіївна,

к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту, Національний транспортний університет, м. Київ, Україна

Data about the authors

Zinaida Zhyvko,

Dr. Sc. (Economics), Professor, Professor of Management Department, Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine

Bohdan Batiuk,

Ph.D. in Economics, Associate Professor, Head the Department of Management, Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv, Lviv, Ukraine

Hanna Mokhonko,

Ph.D. in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Management of Enterprises, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», Ukraine, Kyiv

Tetiana Diachenko,

Ph.D. in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management, National Transport University, Kyiv, Ukraine

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

УДК 658.589

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7249786>
МАХМУДОВ Х.З., ШЕВЧЕНКО І.Б.,
ШЕНДЕРІВСЬКА Л.П., ПОКОТИЛЬСЬКА Н.В.

Моніторинг попиту та пропозиції на інноваційний бізнес: організаційно-управлінське застосування

Актуальність теми дослідження. Дослідження питання організаційно-управлінського застосування моніторингу попиту та пропозиції на інноваційний бізнес обумовлюється відсутністю єдиного підходу до реалізації алгоритму даного процесу.

Постановка проблеми. Самостійний продаж бізнесу і кілька років тому, і зараз залишається досить трудомістким процесом. Щоб грамотно продати підприємство його треба оцінити, провести передпродажну підготовку, скласти інвестиційний меморандум, організувати пошук інвестора, погодити ціну, розробити оптимальну схему передачі прав власності та ін. Для цього потрібно залучати професійних оцінювачів, юристів, аудиторів, іноді фахівців з реклами – їхні послуги коштують досить дорого. Але навіть у тому випадку, якщо продавцю вдасться зібрати подібну команду, у професійного бізнес-брокера буде перевага в силу наявності бази даних інвесторів, зацікавлених у купівлі такого роду бізнесу. Саме тому головною проблемою є аналіз сучасного стану ринку готового бізнесу і рівня його розвитку, що особливо актуально для інноваційного бізнесу.

Постановка мети і завдань дослідження – дослідити моніторинг попиту та пропозиції на інноваційний бізнес: організаційно-управлінське застосування.

Метод або методологія дослідження. В статті використано наступні методи: графічний, монографічний, аналізу і синтезу, систематизації.

Презентація основного матеріалу (результати дослідження). Обґрунтовано, що між ринковою вартістю підприємства існує прямий зв'язок із тими грошовими потоками (доходами), які обумовлюють кінцеві економічні результати його підприємницької діяльності (виробничо-господарської, збутової, інвестиційної). Основне завдання оцінки полягає не стільки у визначенні разової одномоментної ціни продажу конкретного виду майна, скільки в наближенні результату оцінки до реальних ринкових умов здійснення угоди з урахуванням усіх факторів, що визначають величину даної оцінки. Тобто, оцінювач тільки виявляє вартість, але не встановлює ціну. Вона встановлюється ринком. Варіабельність результатів оцінки за рахунок застосування різних методичних підходів і прийомів, зумовлює можливість появи двох альтернативних стратегій учасників угоди.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані в практичній діяльності підприємств, організацій, установ для вдосконалення організаційно-управлін-

ського застосування моніторингу попиту та пропозиції на інноваційний бізнес.

Висновки за статтею. Доведено, що за відсутності збалансованого, конкурентного і стійкого ринку, який і визначає справжню ціну нерухомості, експертна оцінка повинна знаходитися в інтервалі верхній (відповідної інтересам продавця) і нижньої (відповідної інтересам покупця) лімітної ціни. Як правило, в якості лімітних цін виступають чиста вартість заміщення, залишкова відновна вартість, капіталізована або дисконтована вартість. Сенс узгодження оцінок полягає в обґрунтуванні консенсуального оптимуму граничних витрат учасників угоди в разі передачі права власності.

Ключові слова: моніторинг, попит, пропозиція, інноваційний бізнес, організаційно–управлінське застосування.

MAKHMUDOV H.Z., SHEVCHENKO I.B.,
SHENDERIVSKA L.P., POKOTYLSKA N.V.

Monitoring supply and demand for innovative business: organizational and managerial application

Relevance of the research topic. The study of the issue of organizational and managerial application of supply and demand monitoring for innovative business is conditioned by the lack of a single approach to the implementation of the algorithm of this process.

Formulation of the problem. Selling a business on your own a few years ago and now remains a rather time-consuming process. In order to properly sell the enterprise, it is necessary to evaluate it, conduct pre-sale preparation, draw up an investment memorandum, organize the search for an investor, agree on a price, develop an optimal scheme for the transfer of ownership rights, etc. For this, you need to involve professional evaluators, lawyers, auditors, sometimes advertising specialists – their services are quite expensive. But even if the seller manages to assemble such a team, a professional business broker will have an advantage by having a database of investors interested in buying this type of business. That is why the main problem is the analysis of the current state of the ready-made business market and the level of its development, which is especially relevant for innovative business.

Setting the purpose and objectives of the study – to investigate the monitoring of supply and demand for innovative business: organizational and managerial application.

Research method or methodology. The article uses the following methods: graphic, monographic, analysis and synthesis, systematization.

Presentation of the main material (research results). It is substantiated that there is a direct connection between the market value of the enterprise and those cash flows (incomes) that determine the final economic results of its entrepreneurial activity (production, sales, investment). The main task of the appraisal is not so much to determine the one-time, one-time sale price of a specific type of property, but to approximate the appraisal result to the real market conditions of the transaction, taking into account all the factors that determine the value of the given appraisal. That is, the appraiser only discovers the value, but does not set the price. It is established by the market. The variability of the assessment results due to the use of different methodological approaches and techniques leads to the possibility of the emergence of two alternative strategies of the participants of the agreement.

Field of application of results. The results of the research can be used in the practical activities of enterprises, organizations, and institutions to improve the organizational and managerial application of monitoring supply and demand for innovative business.

Conclusions on the article. It is proven that in the absence of a balanced, competitive and stable market, which determines the real price of real estate, the expert assessment should be in the range of the upper (corresponding to the interests of the seller) and the lower (corresponding to the interests of the buyer) limit price. As a rule, net replacement value, residual replacement value, capitalized or discounted value act as limit prices. The purpose of agreeing estimates is to substantiate the consensual optimum of the marginal costs of the participants of the agreement in the event of the transfer of ownership.

Keywords: monitoring, demand, supply, innovative business, organizational and management application.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Самостійний продаж бізнесу і кілька років тому, і зараз залишається досить трудомістким процесом. Щоб грамотно продати підприємство його треба оцінити, провести передпродажну підготовку, скласти інвестиційний меморандум, організувати пошук інвестора, погодити ціну, розробити оптимальну схему передачі прав власності та ін. Для цього потрібно залучати професійних оцінювачів, юристів, аудиторів, іноді фахівців з реклами – їхні послуги коштують досить дорого. Але навіть у тому випадку, якщо продавцю вдасться зібрати подібну команду, у професійного бізнес-брокера буде перевага в силу наявності бази даних інвесторів, зацікавлених у купівлі такого роду бізнесу. Саме тому головною проблемою є аналіз сучасного стану ринку готового бізнесу і рівня його розвитку, що особливо актуально для інноваційного бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Ринок готового бізнесу в Україні виник всього після кризи 2008 року. Саме тоді в нашій країні почали створюватися структури, які обрали основним напрямком своєї діяльності комплексний супровід угод з відчуження прав власності на діючі підприємства, що працюють у ніші малого та середнього бізнесу. Звичайно, подібні компанії продавалися і до цього, але операції в переважній більшості випадків відбувалися «серед своїх» (власник продавав бізнес своїм знайомим), мали несистемний характер. Оцінювалися компанії саме як нерухомість, що свідомо нижче ціни чинного і приносить прибуток бізнесу, що включає в себе також і нематеріальний актив.

В 2021 році Україні налічувалася вже значна кількість бізнес-брокерів по ринку готового бізнесу. Збільшення числа консалтингових компаній, з одного боку, обумовлено зростанням попиту і пропозиції, а, з іншого, само впливає на ринок: багато працюючих на новому ринку фірми проводять активну інформаційну політику, перш за все в Інтернет-веб-сайти відіграють все більшу роль в якості інструменту пошуку інвестора. На даний момент вже визначилися «портрети» продавців і покупців, зміну яких в найближчі роки може призвести війна. Тож організаційно-управлінське застосування моніторингу актуально як ніколи.

Формулювання цілей статті (постановка завдання) – дослідити моніторинг попиту та пропозиції на інноваційний бізнес: організаційно-управлінське застосування.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Тривалий час в оцінці інноваційного бізнесу було два напрями: оцінка нерухомого і рухомого майна та оцінка цілісних майнових комплексів. Тепер же пропонується третій напрям: оцінка для оподаткування та нарахування і сплати інших обов'язкових платежів. Вона робить цей вид діяльності винятковим, тобто вводиться оцінка тільки "для оподаткування" – і жодної іншої. Потрапити в це коло з винятковим видом діяльності іншим фірмам неможливо.

У розвинених економіках в процесі купівлі-продажу діючих підприємств, крім суб'єктів ринку (продавця, покупця, посередника), активну роль відіграє держава, що встановлює правила гри й механізми захисту інтересів сторін, що укладають угоду. Але в Україні держрегулювання носить виборчий характер: досить жорстко контролюються, наприклад, аудиторські послуги та оціночна діяльність, а учасникам ринку купівлі-продажу бізнесу дозволено грати без правил.

Вивчення рейтингів готового бізнесу показало, що станом на 2018–2021 рр. найбільшим попитом користуються підприємства сільськогосподарства і харчове виробництво. На другому місці знаходяться автосалони, з невеликим відставанням від яких розмістилися промислові підприємства. Замикає п'ятірку лідерів Інтернет-магазини та ІТ-бізнес.

Рейтинги бізнесу дають уявлення про популярність того чи іншого пропозиції на продаж, а також про те, який бізнес частіше продають або купують. Крім того, можна знайти додатковий суб'єктивний рейтинг привабливості бізнесу, в який включають нові, незвичайні і цікаві заявки.

Найбільш популярними регіонами за кількістю об'єктів, виставлених на продаж готового бізнесу за 2018–2021 рр., є м. Київ, Дніпропетровська, Донецька та Київська області.

Вивчення динаміки попиту і пропозиції готового бізнесу по галузях за 2018–2021 рр. показало, що на початку року попит на готовий бізнес був майже в 10 разів менше, ніж у середині року, а пропозиція за шестимісячний строк збільшилася тільки на 8,6%. При цьому за досліджуваний пе-

ІННОВАЦІЙНО–ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

ріод пропозиція перевищувала попит в 33,1 і 5,3 разів відповідно.

Слід зазначити, що якщо на початку 2021 р. фіксується абсолютна відсутність попиту на готовий бізнес у сфері деревообробки та меблевого виробництва, інвестиційно–фінансової і страхової галузях, легкій промисловості, машинобудування і металообробки, медицині та фармакології, засобах масової інформації та поліграфії, торгівлі, транспорті, хімічній промисловості, то в середині звітнього періоду попит збільшився в рази при стабільному зростанні пропозиції.

Це підкреслює розвиток ринку готового бізнесу та наявності передумов для зростання попиту на оцінку ринкової вартості підприємства як бізнесу в цілому.

Дослідження показують, що найактивнішими у пошуках інвестицій є сфера високих технологій, що пояснюється високим темпом зростання інновацій і потребою їх швидкій реалізації. Не відстає від лідера деревообробка та меблеве виробництво, а харчова промисловість замикає трійку лідерів. Слід зазначити, що кількість об'єктів з пошуку інвестицій практично не змінилося за досліджуваний період.

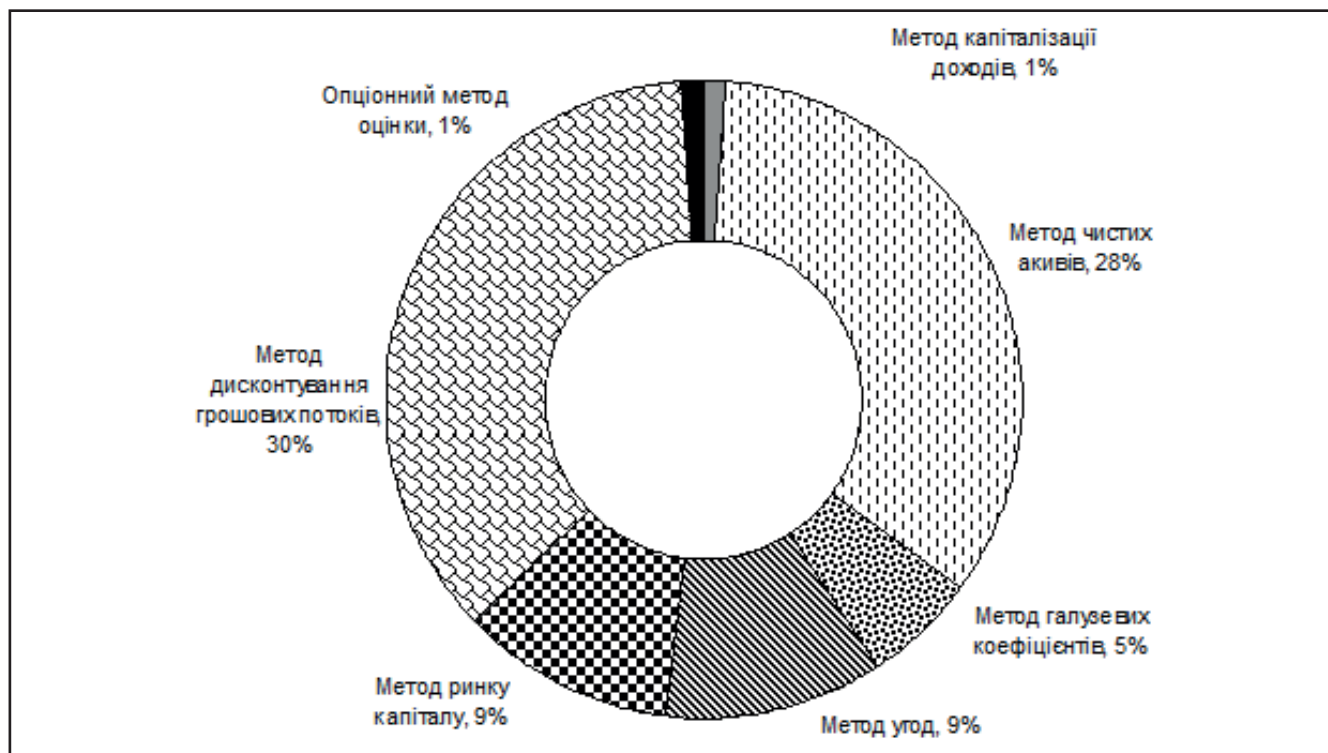
Потреба в інвестиціях за 2018–2021 рр. заявляли не всі області України. Найбільш активним залишається м. Київ, частка якого становить

26,0% всіх пропозицій. Частка областей (Київська, Волинська, Донецька і Закарпатська), становила 30,0%. Майже половина областей країни не бере участь у пошуках інвестицій через електронні магазини і тим самим втрачають частку своїх реальних інвесторів.

Таким чином, дослідження показують, що до війни існував ринок готового бізнесу, який представлений на електронних майданчиках. Нерозвиненість подібного ринку доводить розбіжність попиту та пропозиції на товар, яким є готовий бізнес. Сфери, галузі та регіони, що беруть участь на даному ринку, недостатньо представлені у бізнес–брокерів. На наш погляд, однією з причин існування подібного становища є:

- складність розрахунків;
- висока ціна процедури оцінки;
- відсутність інфраструктури ринку готового бізнесу;
- відсутність державного регулювання ринку;
- не розуміння продавцями потреби в оцінці ринкової вартості, знань про ринок та методикою оцінки бізнесу.

Окрім того, нами було досліджено частота використання вітчизняними оціночними компаніями підходів та методів в оцінці згідно опитування в 2021 році, яку можна проілюструвати на рисунку.

Питома вага використаних методів оцінки бізнесу в Україні

Як бачимо, найбільш переважними є метод дисконтування грошових потоків (дохідний підхід) і облікові методи оцінки (витратний підхід). Їх сукупна питома вага становить майже 60%. Практична цінність наведеної вище інформації полягає в тому, що експерт–оцінювач може з досить високим ступенем достовірності встановлювати вагові коефіцієнти для використовуваних методів оцінки вартості бізнесу. Зважування результатів розрахунків, одержуваних за допомогою різних методів оцінки вартості бізнесу, сприятиме підвищенню рівня достовірності підсумкової оцінки.

Одним з визначальних моментів при оцінці вартості бізнесу є сформульована компанією мета. В залежності від реалізованих компанією цілей можуть визначатися різні види вартості бізнесу. До їх числа відносять обґрунтовану ринкову вартість, інвестиційну вартість, поточну вартість, ліквідаційну вартість, балансову вартість тощо.

Обґрунтована ринкова вартість компанії – це найбільш ймовірна ціна, за якою може бути здійснений акт купівлі–продажу цієї компанії. У такому випадку і покупець, і продавець зацікавлені в майбутній угоді, діють вони не з примусу і володіють достатньою за обсягом інформацією щодо фактів супутніх угод.

Між ринковою вартістю підприємства існує прямий зв'язок із тими грошовими потоками (доходами), які обумовлюють кінцеві економічні результати його підприємницької діяльності (виробничо–господарської, збутової, інвестиційної).

Основне завдання оцінки полягає не стільки у визначенні разової одномоментної ціни продажу конкретного виду майна, скільки в наближенні результату оцінки до реальних ринкових умов здійснення угоди з урахуванням усіх факторів, що визначають величину даної оцінки. Тобто, оцінювач тільки виявляє вартість, але не встановлює ціну. Вона встановлюється ринком. Варіабельність результатів оцінки за рахунок застосування різних методичних підходів і прийомів, зумовлює можливість появи двох альтернативних стратегій учасників угоди.

Продавець, безумовно, зацікавлений у встановленні максимальної ціни продажу. Потенційний покупець з типовою мотивацією, навпаки, керуючись концепцією альтернативності інвестицій, з усіх можливих варіантів вкладення коштів вибере той, який з мінімальним ризиком забезпечить максимальну віддачу авансованого капіталу.

Розвиток ринкових відносин, загострення конкуренції, а на сьогодні і військовий стан поставили перед системою управління широке коло нових завдань, пов'язаних з визначенням ефективної стратегії і тактики підприємницької діяльності. Це, в свою чергу, створило додаткове навантаження на систему оцінки вартості підприємства, вимагаючи її адаптації до специфічних інформаційних потреб системи управління.

Основними споживачами інформації про вартість бізнесу виступають інвестори. Зазначені країни забезпечили майже 90% приросту іноземного капіталу в Україні. Тому дуже важливо для менеджерів і інвесторів знати реальну вартість бізнесу без урахування світової кон'юнктури. Законодавством встановлені випадки обов'язкового проведення оцінки майна в разі створення підприємств на базі державного майна, реорганізації, банкрутств, ліквідації державних підприємств, створенні підприємств господарськими товариствами, у статутних фондах яких державна частка складає не менше 25%. Потреба в додаткових зовнішніх фінансових ресурсах виробників не задовільна в повному обсязі. Національні виробники постійно потребують кредитування, але основною перепорою виступає дорога вартість кредитів та недовіра фінансових установ. Одним зі засобів вирішення цієї проблеми може виступати визначення реальної ринкової вартості бізнесу, яка виступала би гарантом для кредиторів.

Висновки

Таким чином, за відсутності збалансованого, конкурентного і стійкого ринку, який і визначає справжню ціну нерухомості, експертна оцінка повинна знаходитися в інтервалі верхньої (відповідної інтересам продавця) і нижньої (відповідної інтересам покупця) лімітної ціни. Як правило, в якості лімітних цін виступають чиста вартість заміщення, залишкова відновна вартість, капіталізована або дисконтована вартість. Сенс узгодження оцінок полягає в обґрунтуванні консенсуального оптимуму граничних витрат учасників угоди в разі передачі права власності.

Список використаних джерел

1. Бондарчук А.В. Аналіз динаміки спроса и предложения на готовый бизнес в Украине. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2012. № 7 (159). С.133–142.

2. Шевченко І.Б. Стратегії розвитку медійного бізнесу у відповідності з економічними особливостями виробництва медіапродуктів. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2018. №3 (14). URL: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/14-2018-ukr>

3. Brockova K., Rossokha V., Chaban V., Zos-Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro-industrial production. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2021. Vol. 43. № 1. P. 129–135.

4. Makhmydov H., Horbatiuk L., Makhmydova I. (2018). Investments in the development of grain production in the Poltava region. Management of the 21-st century: globalization challenges: monograph / in edition I. Markina. Prague: Nemoros s.r.o., 296–302.

5. Makhmudov H., Myhailova O. Contemporary Marketing Concept as A Component of Sustainable Development of The Region and Rural Areas of Ukraine. International Journal of Ecological Economics and Statistics. №2, 2019. P. 81–91.

6. Makhmudov H., Myhailova O., Pisarenko S. (2019). Food security as a fundamental factor of national security [monograph]. Security of the XXI century: national and geopolitical aspects. Nemoros s.r.o. Pragua, 249–254.

7. Radchenko O., Semenyshena N., Sadovska I., Nahirska K., Pokotylyska N. (2020). Foresight development strategy of the financial capacity: comparative study of the ukrainian agricultural sector. Engineering Economics, 31(2), 178–187.

8. Rakhmetulina Z., Pokataieva O., Trokhymets O., Hnatenko I., Rubezhanska V. Optimization of the structure of an innovative cluster on a competitive basis in a free market. Financial and credit activities: problems of theory and practice. 2020. Vol. 4. №35. P. 238–247.

9. Shenderivska L., Guk O. Enterprises development: management model. Baltic Journal of Economic Studies. 2018. № 1. Vol. 4. P. 334–344.

10. Zos-Kior M., Hnatenko I., Isai O., Shtuler I., Samborskyi O., Rubezhanska V. Management of Efficiency of the Energy and Resource Saving Innovative Projects at the Processing Enterprises. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2020. Vol.42. №4. P. 504–515.

11. Zhyvko Z., Nikolashyn A., Semenets I., Karpenko Y., Zos-Kior M., Hnatenko I., Klymenchukova N., Krakhmalova N. (2022). Secure aspects of digitalization in management accounting and finances of the subject of the national economy in the context of globalization. Journal of Hygienic Engineering and Design, 39, 259–269.

References

1. Bondarchuk A. (2012). Analysis of the dynamics of supply and demand for ready-made business in Ukraine. Naukovyy visnyk Odes'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu [Scientific Bulletin of Odessa National Economic University], 7(159), 133–142.

2. Shevchenko I. (2018). Media business development strategies in accordance with the economic features of media production. Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnya [Eastern Europe: Economy, Business and Management], 3 (14), URL: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/14-2018-ukr>

3. Brockova K., Rossokha V., Chaban V., Zos-Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. (2021). Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro-industrial production. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development, № 43.1, P. 129–135.

4. Makhmydov H., Horbatiuk L., Makhmydova I. (2018). Investments in the development of grain production in the Poltava region. Management of the 21-st century: globalization challenges: monograph / in edition I. Markina. Prague: Nemoros s.r.o., 296–302.

5. Makhmudov H., Myhailova O. (2019). Contemporary Marketing Concept as A Component of Sustainable Development of The Region and Rural Areas of Ukraine. International Journal of Ecological Economics and Statistics, 2, 81–91.

6. Makhmudov H., Myhailova O., Pisarenko S. (2019). Food security as a fundamental factor of national security [monograph]. Security of the XXI century: national and geopolitical aspects. Nemoros s.r.o. Pragua, 249–254.

7. Radchenko O., Semenyshena N., Sadovska I., Nahirska K., Pokotylyska N. (2020). Foresight development strategy of the financial capacity: comparative study of the ukrainian agricultural sector. Engineering Economics, 31(2), 178–187.

8. Rakhmetulina Z., Pokataieva O., Trokhymets O., Hnatenko I., Rubezhanska V. (2020). Optimization of the structure of an innovative cluster on a competitive basis in a free market. Financial and credit activities: problems of theory and practice, 4.35, 238–247.

9. Shenderivska L., Guk O. (2018). Enterprises development: management model. Baltic Journal of Economic Studies, 1.4, 334–344.

10. Zos-Kior M., Hnatenko I., Isai O., Shtuler I., Samborskyi O., Rubezhanska V. (2020). Management of Efficiency of the Energy and Resource Saving Innovative Projects at the Processing Enterprises. Management

Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development, 42.4, 504–515.

11. Zhyvko Z., Nikolashyn A., Semenets I., Karpenko Y., Zos–Kior M., Hnatenko I., Klymenchukova N., Krahmalova N. (2022). Secure aspects of digitalization in management accounting and finances of the subject of the national economy in the context of globalization. *Journal of Hygienic Engineering and Design*, 39, 259–269.

Дані про авторів

Махмудов Ханлар Зейналович,

д.е.н., професор, завідувач кафедри підприємництва і права, Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава, Україна

Шевченко Інна Бориславівна,

к.е.н., доцент, доцент кафедри видавничої справи та редагування, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ, Україна

Шендерівська Ліна Петрівна,

к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту підприємств, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ, Україна

Покотильська Наталія Володимирівна,

к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування, Заклад вищої освіти «Подільський державний університет», м. Кам'янець–Подільський, Україна

Data about the authors

Hanlar Makhmudov,

Dr. Sc. (Economics), Professor, Head of the Department of Entrepreneurship and Law, Poltava State Agrarian University, Poltava, Ukraine

Inna Shevchenko,

Ph. D. in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Publishing and Editing, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv, Ukraine

Lina Shenderivska,

Ph. D. in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Management of Enterprises, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv, Ukraine

Nataliia Pokotytska,

Ph. D. in Economics, Associate Professor, Associate Professor Department of Management and Public Administration, Higher Educational Institution «Podillia State University», Kamianets–Podilskyi, Ukraine

УДК 336.027:330.341.1

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7249801>
 МАКСИМЕНКО О.С., КРЕКОТЕНЬ І.М.,
 ЧИЖЕВСЬКА М.Б., БАБІЙ Л.І.

Організаційно–управлінські аспекти безпекового та фінансового моніторингу забезпечення інноваційного розвитку економіки

Актуальність теми дослідження. Дослідження питання організаційно–управлінські аспекти безпекового та фінансового моніторингу забезпечення інноваційного розвитку економіки обумовлюється відсутністю єдиного підходу до реалізації алгоритму даного процесу.

Постановка проблеми. Нині проблема фінансування інноваційного розвитку економіки є першочерговою і найгострішою. Державні органи, міжнародні організації, юридичні та фізичні особи для активізації інноваційної діяльності в галузях економіки, суспільстві в цілому і підтримки інноваційних процесів на кожному окремому підприємстві беруть участь у здійсненні розроблених інноваційних програм і проєктів. Однією з основних проблем реалізації інноваційних процесів є фінансування, яке повинно забезпечити їх ресурсами, до складу яких входять не тільки кошти, а й інші інвестиції у грошовому еквіваленті, що потребує відповідного моніторингу.

Постановка мети і завдань дослідження – дослідити організаційно–управлінські аспекти безпекового та фінансового моніторингу забезпечення інноваційного розвитку економіки.

Метод або методологія дослідження. В статті використано наступні методи: графічний, монографічний, аналізу і синтезу, систематизації.

Презентація основного матеріалу (результати дослідження). Доведено, що в сучасних реалі-

ліях України одним із реальних заходів компенсації вкрай недостатнього бюджетного фінансування науки є залучення коштів замовників шляхом вирішення проблеми стимулювання підприємницького сектору до фінансування наукових досліджень і розробок в цілях оновлення та модернізації власного виробництва. Забезпечення оптимального розподілу бюджетних коштів за основними видами наукової і науково–технічної діяльності потребує передбачення при формуванні Державного бюджету України на відповідний рік збільшення обсягів видатків на фінансування робіт прикладного спрямування, насамперед тих, що виконуються в рамках програмно–цільового фінансування. Одним із шляхів врегулювання зазначеної ситуації є забезпечення спрямування додаткових бюджетних коштів на виконання проектів наукових досліджень і розробок, що відбиратимуться на конкурсній основі, а також на грантове фінансування наукових проектів за пріоритетними напрямками, що дозволить стимулювати конкуренцію у сфері наукових досліджень і розробок.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані в практичній діяльності організацій, установ для вдосконалення організації безпекового та фінансового моніторингу забезпечення інноваційного розвитку економіки.

Висновки за статтею. Доведено, що домінуючим для України має стати шлях розвитку, який ґрунтується на стратегії нарощування інноваційного потенціалу на заздалегідь визначених державою пріоритетних напрямках науково–технічного прогресу. Зважаючи на це, основними заходами щодо реалізації стратегії, яка забезпечуватиме істотне підвищення конкурентоспроможності економіки і вітчизняних підприємств за рахунок використання науково–технічних інновацій, можуть бути: формування пріоритетів науково–технічної й інноваційної діяльності та концентрація державних ресурсів для їх реалізації; побудова ефективної системи взаємодії науки, освіти, виробництва; підвищення ролі кредитно–фінансової сфери у розвитку інноваційної діяльності тощо.

Ключові слова: організаційно–управлінські аспекти, безпековий моніторинг, фінансовий моніторинг, інноваційний розвиток, економіка.

MAKSYMENKO O.S., KREKOTEN I.M.,
CHYZHEVSKA M.B., BABIY L.I.

Organizational and managerial aspects of security and financial monitoring of ensuring innovative development of the economy

Relevance of the research topic. The study of organizational and managerial aspects of security and financial monitoring of ensuring innovative development of the economy is conditioned by the lack of a unified approach to the implementation of the algorithm of this process.

Formulation of the problem. Currently, the problem of financing the innovative development of the economy is the most urgent and urgent. State bodies, international organizations, legal entities and individuals participate in the implementation of developed innovative programs and projects in order to activate innovative activities in the sectors of the economy, society as a whole and support innovative processes at each individual enterprise. One of the main problems of the implementation of innovative processes is financing, which should provide them with resources, which include not only funds, but also other investments in the monetary equivalent, which require appropriate monitoring.

Setting the purpose and objectives of the study – to investigate the organizational and management aspects of security and financial monitoring of ensuring the innovative development of the economy.

Research method or methodology. The article uses the following methods: graphic, monographic, analysis and synthesis, systematization.

Presentation of the main material (research results). It has been proven that in the modern realities of Ukraine, one of the real measures to compensate for the extremely insufficient budgetary funding of science is the attraction of customer funds by solving the problem of stimulating the entrepreneurial sector to finance scientific research and development in order to update and modernize its own production. Ensuring the optimal allocation of budget funds for the main types of scientific and scientific and technical activities requires the provision, when forming the State Budget of Ukraine

for the corresponding year, of an increase in the amount of expenditures for financing applied works, primarily those carried out within the framework of programmatic funding. One of the ways to resolve this situation is to ensure the allocation of additional budget funds for the implementation of scientific research and development projects, which will be selected on a competitive basis, as well as for grant funding of scientific projects in priority areas, which will allow to stimulate competition in the field of scientific research and development.

Field of application of results. The results of the research can be used in the practical activities of organizations and institutions to improve the organization of security and financial monitoring of ensuring the innovative development of the economy.

Conclusions on the article. It has been proven that the dominant development path for Ukraine should be based on the strategy of building innovative potential in the priority areas of scientific and technological progress determined in advance by the state. Taking this into account, the main measures for the implementation of the strategy, which will ensure a significant increase in the competitiveness of the economy and domestic enterprises due to the use of scientific and technical innovations, can be: the formation of priorities for scientific, technical and innovative activities and the concentration of state resources for their implementation; building an effective system of interaction between science, education, and production; increasing the role of the credit and financial sphere in the development of innovative activities, etc.

Keywords: organizational and management aspects, security monitoring, financial monitoring, innovative development, economy.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Загальновідомо, що індикатором інноваційного розвитку країни є рівень фінансування її науково–технічної сфери. При цьому наука починає виконувати економічну функцію, якщо рівень її фінансування становить більше 0,9% від ВВП. В Україні на жаль, протягом останніх років цей показник виконаний не був. Така тенденція призводить до відтоку наукових кадрів, деградації матеріально–технічної бази досліджень, орієнтування основних дослідницьких зусиль на адаптацію імпортованих аналогів, здебільшого не належної якості. Існування проблем з безпековим та фінансовим моніторингом забезпечення інноваційного розвитку економіки обумовлює актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Зазначимо, що в Україні відсутні ринкові механізми формування інноваційної інфраструктури, немає чіткої стратегії формування ринково орієнтованої національної інноваційної системи [3; 6; 9]. Тому іншою важливою проблемою, яку слід вирішувати якомога швидше, є виважене на даному етапі поєднання ринкових методів управління науково–технологічною діяльністю із заходами державного регулювання.

Результатом реалізації науково–технічної політики може стати прорив на пріоритетних на-

прямках, особливо у стратегічних для економіки України, бюджетонаповнюючих галузях, подолання технологічного відставання від провідних країн світу і побудова партнерських відносин з ними [1–2; 4–5; 7–8; 10]. Отже, ще однією важливою складовою інноваційного розвитку може стати державна система забезпечення й підтримки реалізації пріоритетів в інноваційному ланцюгу, від фундаментальних розробок до участі у виробництві конкурентоспроможної продукції, що і потребує формування організаційно–управлінського механізму безпекового та фінансового моніторингу забезпечення інноваційного розвитку економіки.

Формулювання цілей статті (постановка завдання) – дослідити організаційно–управлінські аспекти безпекового та фінансового моніторингу забезпечення інноваційного розвитку економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Нині проблема фінансування інноваційного розвитку економіки є першочерговою і найгострішою. Державні органи, міжнародні організації, юридичні та фізичні особи для активізації інноваційної діяльності в галузях економіки, суспільстві в цілому і підтримки інноваційних процесів на кожному окремому підприємстві беруть участь у здійсненні розроблених інноваційних програм і проектів. Однією з основних проблем реалізації інноваційних процесів є фінансування,

ІННОВАЦІЙНО–ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

яке повинно забезпечити їх ресурсами, до складу яких входять не тільки кошти, а й інші інвестиції у грошовому еквіваленті, в тому числі основні та обігові кошти, майнові права і нематеріальні активи, кредити, позики і застави тощо. Основні стадії фінансування інноваційних процесів наведено на рис. 1.

У ринкових умовах об'єктами фінансування стає не науково–технічна, а інноваційна діяльність, яка за економічним змістом є значно ширшою. З огляду на це істотно змінилися й джерела фінансування інноваційних процесів, які реалізуються через програми та проекти. Класифікацію джерел фінансування інноваційних програм відображено на рис. 2.

Світовою практикою вироблено три типи стратегії фінансування інноваційного розвитку економіки:

- стратегія використання зарубіжного науково–технічного потенціалу та перенесення його досягнень у національну економіку;
- стратегія запозичення, яка полягає в освоєнні виробництва високотехнологічної продукції, виробленої в інших країнах;
- стратегія нарощування власного науково–технічного потенціалу, залучення вчених і конструкторів, інтеграція фундаментальної та прикладної науки.

Для України перші дві стратегії використовувати складно, тому що для їх реалізації необхідні значні фінансові ресурси на купівлю необхідних ліцензій, отже, виникає небезпека, що в нашу

країну можуть передавати уже морально застарілі технології.

Державна фінансова підтримка, зазвичай, спрямовується на заходи, які мають суттєве значення для розвитку агропродовольчої сфери та не можуть бути профінансовані власними коштами підприємств чи за рахунок кредитів банків. Державна підтримка агропродовольчої сфери України охоплює бюджетне фінансування програм та заходів, що спрямовуються на її розвиток, пільговий режим оподаткування, часткову компенсацію відсоткових ставок за користування кредитами банків, списання безнадійної заборгованості перед бюджетом.

Крім того, до обсягів фінансування інноваційної діяльності враховувалися витрати будь–яких бюджетних або цільових програм у разі визначення цих витрат інноваційними у паспортах відповідних програм, а також витрати спеціального фонду державного бюджету на фінансування НДДКР, які виконувалися бюджетними науковими установами та ЗВО на замовлення підприємств (організацій) України або іноземних замовників, і за визначенням Державної служби статистики України, вважаються витратами на інноваційну діяльність.

Одним із реальних заходів компенсації недостатнього бюджетного фінансування науки може бути залучення коштів замовників через вирішення проблем стимулювання підприємницького сектора щодо фінансування наукових досліджень та розробок у цілях оновлення і модернізації власного виробництва.

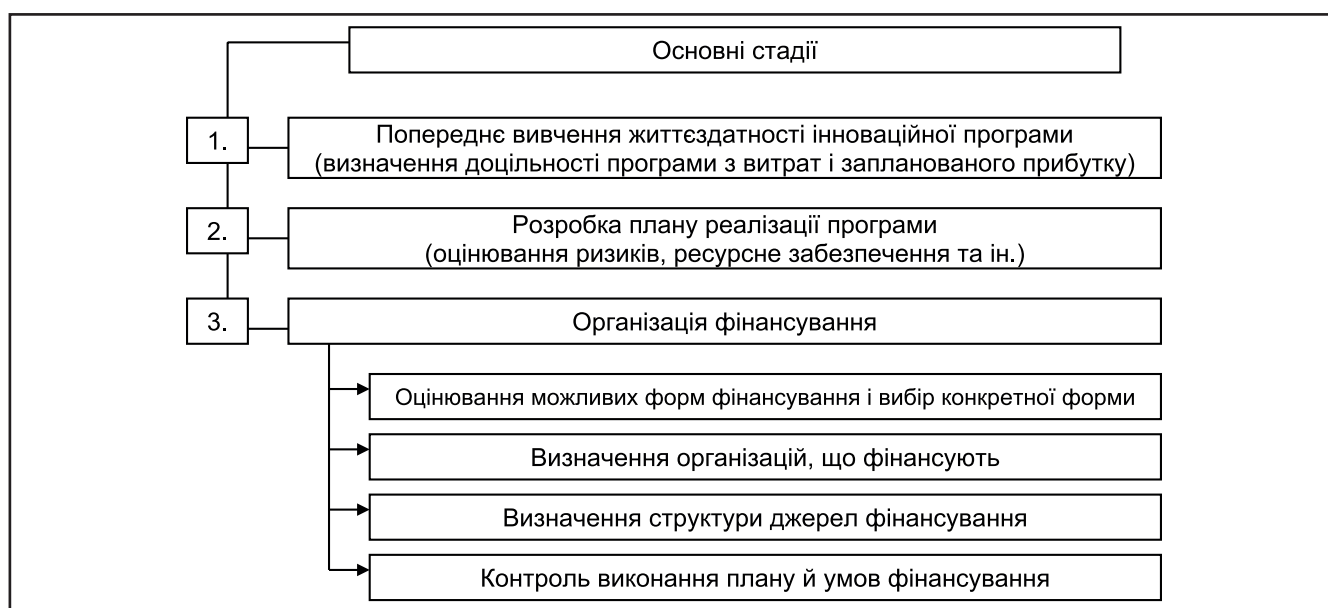

Рисунок 1. Основні стадії фінансування інноваційних процесів

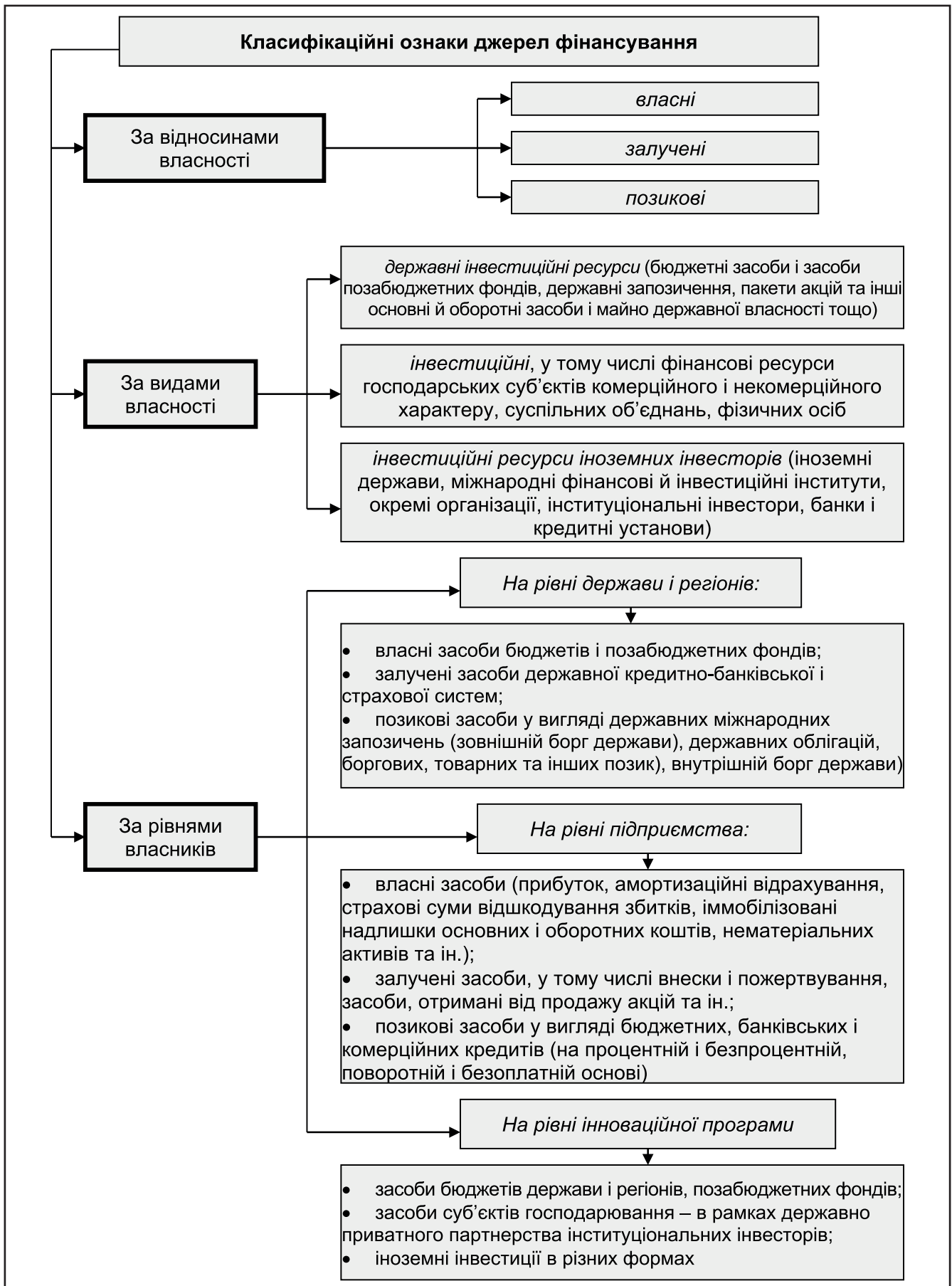

Рисунок 2. Класифікація джерел фінансування інноваційних програм

ІННОВАЦІЙНО–ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

Забезпечення оптимального розподілу бюджетних коштів за основними видами наукової і науково–технічної діяльності потребує передбачення при формуванні Державного бюджету України на відповідний рік збільшення обсягів видатків на фінансування робіт прикладного спрямування, насамперед тих, що виконуються в рамках програмно–цільового фінансування.

Одним із шляхів врегулювання зазначеної ситуації є забезпечення спрямування додаткових бюджетних коштів на виконання проектів наукових досліджень і розробок, що відбиратимуться на конкурсній основі, а також на грантове фінансування наукових проектів за пріоритетними напрямками, що дозволить стимулювати конкуренцію у сфері наукових досліджень і розробок.

Висновки

Таким чином, домінуючим для України має стати шлях розвитку, який ґрунтується на стратегії нарощування інноваційного потенціалу на заздалегідь визначених державою пріоритетних напрямках науково–технічного прогресу. Зважаючи на це, основними заходами щодо реалізації стратегії, яка забезпечить істотне підвищення конкурентоспроможності аграрної економіки і вітчизняних підприємств за рахунок використання науково–технічних інновацій, можуть бути: формування пріоритетів науково–технічної й інноваційної діяльності та концентрація державних ресурсів для їх реалізації; побудова ефективної системи взаємодії науки, освіти, виробництва; підвищення ролі кредитно–фінансової сфери у розвитку інноваційної діяльності; створення і розвиток загальногалузевої державної інноваційної інфраструктури, що забезпечує законодавчу підтримку інноваційної діяльності на всіх її стадіях: від виконання науково–технічних розробок щодо реалізації високотехнологічної продукції й послуг, активізація регіональної інноваційної політики; удосконалення нормативно–правового регулювання, яка стимулює розвиток інноваційної діяльності й упровадження у виробництво наукоємних технологій; концентрація фінансових й інтелектуальних ресурсів для реалізації визначених державних пріоритетів інноваційного розвитку в аграрнопродовольчій сфері; створення умов розвитку науково–технічного потенціалу й кадрове забезпечення інноваційної діяльності; створення умов переорієнтації інвестиційних потоків у високотехнологічні сфери виробництва; розвиток

позабюджетних джерел підтримки інноваційної діяльності, законодавче врегулювання питань спільного інвестування й регулювання ринку венчурного капіталу в сфері інноваційної діяльності.

Список використаних джерел

1. Венгер В. В., Романовська Н. І., Чижевська М. Б. Вектори українсько–китайського співробітництва у сфері виробництва енергозберігаючих та транспортних засобів з використанням альтернативних видів енергії. *Економіка та держава*. 2022. № 2. С. 32–37.
2. Венгер В. В., Романовська Н. І., Чижевська М. Б. Тенденції та вектори розвитку металургійної галузі України. *Агросвіт*. 2022. № 4. С. 37–47.
3. Гнатенко І. А., Бабій Л. І., Чорна О. Ю., Коновалов Р. І. Управління продовольчою безпекою в умовах динамічного бізнес–середовища. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. №4. С. 126–131.
4. Кречотень І. М., Худолій Ю. С. Сучасний стан та перспективи розвитку ринку іпотечного кредитування в Україні. *Ефективна економіка*. 2020. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8181> (дата звернення: 21.04.2022).
5. Кречотень І. М., Максименко О. С. Реализация государственной политики стимулирования развития альтернативной энергетики. *Збірник наукових праць II Міжнародної українсько–азербайджанської конференції «BUILDING INNOVATIONS – 2019»*, 23 – 24 травня 2019 року. Полтава: ПолтНТУ, 2019. С. 477–480.
6. Куksа І. М., Родченко С. С., Лелюк Н. Є., Бабій Л. І. Управлінські механізми фінансово–облікової системи капіталізації інноваційного бізнесу в умовах сучасних безпекових викликів. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2022. №5. С. 52–58.
7. Hnatenko I., Kuksa I., Prokopenko O., Naholiuk O. Management bases of modeling of business development state priorities: motivational–cognitive, socio–economic, stereotypical–behavioral factors. *Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки»*. Випуск 3. 2021. С. 58–64.
8. Krekoten I., Maksymenko O. Mortgage loan securitization in Europe and Ukraine. *The 17th International Scientific Conference «Information Technologies and Management 2019» April 25–26, 2019. Theses. IS–MA, Riga, 2019. P. 146–147.*
9. Kuksa I., Hnatenko I., Kolomoiets Y., Mykhailov S. (2021). Modeling of state priorities of management in the conditions of globalization: financial, technical–technological and resource aspects. *Ekonomichni horizonty [Economic horizons]*, 1, 21–29.

10. Novytska I., Chychkalo–Kondratska I., Chyzhevska M., Sydorenko–Melnyk H., Tytarenko I. Digital Marketing in the System of Promotion of Organic Products. *Wseas transactions on business and economics*. 2021. Volume 18. P. 524–530.

References

- Venger V., Romanovska N., Chyzhevska M. (2022). Vectors of ukrainian–chinese cooperation in the sphere of production of energy–saving and transport vehicles with the use of alternative types of energy. *Ekonomika ta derzhava [Economy and the state]*, 2, 32–37.
- Venger V., Romanovska N., Chyzhevska M. (2022). Trends and vectors of development of metallurgical industry of Ukraine. *Agrosvit [Agroworld]*, 4, 37–47.
- Hnatenko I., Babiy L., Chorna O., Konovalov R. (2020). Food safety management in a dynamic business environment. *Ukrayins'kyi zhurnal prykladnoyi ekonomiky [Ukrainian Journal of Applied Economics]*, 4, 126–131.
- Krekoten I., Khudolii Y. (2020). Current state and prospects of mortgage market in Ukraine. *Efektivna ekonomika [Efficient economy]*, 9, URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8181> (date of application: 21.04.2022).
- Krekoten I., Maksymenko O. (2019). Implementation of the state policy of stimulating the development of alternative energy. Collection of scientific works of the II International Ukrainian–Azerbaijani Conference «BUILDING INNOVATIONS – 2019», 23 – May 24, 2019. Poltava: PoltNTU, 477–480.
- Kuksa I., Rodchenko S., Lelyuk N., Babiy L. (2022). Management mechanisms of the financial and accounting system of capitalization of innovative business in the conditions of modern security challenges. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini [Market Relations Development in Ukraine]*, 5, 52–58.
- Hnatenko I., Kuksa I., Prokopenko O., Naholiuk O. (2021). Management bases of modeling of business development state priorities: motivational–cognitive, socio–economic, stereotypical–behavioral factors. *Visnyk Cherkas'koho universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky» [Bulletin of Cherkasy University. Economic Sciences Series]*, 3, 58–64.
- Krekoten I., Maksymenko O. (2019). Mortgage loan securitization in Europe and Ukraine. The 17th International Scientific Conference «Information Technologies and Management 2019» April 25–26, Theses. ISMA, Riga. 146–147.
- Kuksa I., Hnatenko I., Kolomoiets Y., Mykhailov S. (2021). Modeling of state priorities of management in the conditions of globalization: financial, technical–tech-

nological and resource aspects. *Ekonomichni horyzonty [Economic horizons]*, 1, 21–29.

10. Novytska I., Chychkalo–Kondratska I., Chyzhevska M., Sydorenko–Melnyk H., Tytarenko I. (2021). Digital Marketing in the System of Promotion of Organic Products. *Wseas transactions on business and economics*, 18, 524–530.

Дані про авторів

Максименко Олег Сергійович,

к.е.н., доцент, директор департаменту організації навчального процесу, акредитації та ліцензування, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», м. Полтава, Україна

Крекотень Ірина Михайлівна,

к.е.н., доцент, заступник директора Навчально–наукового інституту фінансів, економіки, управління та права, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», м. Полтава, Україна

Чижевська Марина Борисівна,

к.е.н., доцент, завідувач кафедри економіки, підприємництва та маркетингу, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», м. Полтава, Україна

Бабій Леся Іванівна,

к.е.н., доцент, доцент кафедри податкового менеджменту та фінансового моніторингу, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ, Україна

Data about the authors

Oleh Maksymenko,

Ph.D in Economics, Associate Professor, Director of the Department of Educational Process Organization, Accreditation and Licensing, National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Poltava, Ukraine

Iryna Krekoten,

Ph.D in Economics, Associate Professor, Deputy Director of the Educational and Research Institute of Finance, Economics, Management and Law, National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Poltava, Ukraine

Maryna Chyzhevska,

Ph.D in Economics, Associate Professor, Head of the Department of Economics, Entrepreneurship and Marketing, National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Poltava, Ukraine

Lesya Babiy,

Ph.D in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Tax Management and Financial Monitoring, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine

Інституційне забезпечення безпечної організації управління інноваційною діяльністю економіки в умовах діджиталізації

Актуальність теми дослідження. Дослідження питання інституційного забезпечення безпечної організації управління інноваційною діяльністю економіки в умовах діджиталізації обумовлюється відсутністю єдиного підходу до реалізації алгоритму даного процесу.

Постановка проблеми. Формування і реалізація безпекової державної інноваційної політики передбачає створення відповідної розвиненої законодавчої бази, що має стати правовою основою для проведення державної інноваційної політики, підґрунтям для розбудови системи безпечових інституцій і через яку здійснюється впровадження даної політики, спрямованої на стимулювання генерації та підтримку розвитку інноваційних процесів у національній економіці, що в умовах діджиталізації обумовлює актуальність теми дослідження.

Постановка мети і завдань дослідження – дослідити інституційне забезпечення безпечної організації управління інноваційною діяльністю економіки в умовах діджиталізації.

Метод або методологія дослідження. В статті використано наступні методи: монографічний, аналізу і синтезу, систематизації.

Презентація основного матеріалу (результати дослідження). Інноваційний безпековий розвиток в ринковому середовищі залежить від формування ефективних взаємовідносин у системі «держава–бізнес», цілями яких мають бути як забезпечення продовольчої безпеки, нарощування експортного потенціалу, наповнення Державного бюджету України, збереження та створення нових робочих місць, так і впровадження підприємницьких ініціатив. Розв'язання проблем безпекового інноваційного розвитку економіки щодо підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції потребує забезпечення координації діяльності органів виконавчої влади, громадських та наукових інституцій, що є неможливим в рамках окремої програми розвитку галузі або регіонів, а також засобами територіального чи галузевого управління.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані в практичній діяльності організацій і установ для вдосконалення інституційного забезпечення безпечної організації управління інноваційною діяльністю економіки в умовах діджиталізації.

Висновки за статтею. Доведено, що в умовах діджиталізації актуальною є реалізація набору заходів щодо збалансування розвитку всіх підсистем національної інноваційної системи, підтримки форсажної інноваційної активності вітчизняних суб'єктів господарювання на усіх стадіях інноваційного процесу, стимулювання попиту на результати наукових досліджень й розробок, кваліфікований персонал, створення сприятливих умов щодо виробництва інноваційної продукції із високим рівнем доданої вартості.

Ключові слова: інституційне забезпечення, безпека, організація, управління інноваційною діяльністю, економіка, діджиталізація.

ILIN V.Yu., NAVROTSKA T.A.,
PANASENKO N.L., BILINSKA O.L.

Institutional provision of safe organization of management of innovative activities of the economy in conditions of digitalization

Relevance of the research topic. The study of the issue of institutional support for the safe organization of management of innovative economic activity in the conditions of digitalization is conditioned by the lack of a unified approach to the implementation of the algorithm of this process.

Formulation of the problem. The formation and implementation of the security state innovation policy involves the creation of an appropriate developed legislative framework, which should become

the legal basis for the implementation of the state innovation policy, the basis for the development of the system of security institutions and through which the implementation of this policy aimed at stimulating the generation and supporting the development of innovation processes in the national economy, which in the conditions of digitalization determines the relevance of the research topic.

Setting the purpose and objectives of the study – *to investigate the institutional provision of a safe organization of management of the innovative activity of the economy in the conditions of digitalization.*

Research method or methodology. *The article uses the following methods: monographic, analysis and synthesis, systematization.*

Presentation of the main material (research results). *Innovative security development in the market environment depends on the formation of effective relationships in the "state–business" system, the goals of which should be to ensure food security, increase export potential, fill the State Budget of Ukraine, preserve and create new jobs, and implement entrepreneurial initiatives. Solving the problems of safe innovative development of the economy in terms of increasing the competitiveness of domestic products requires ensuring the coordination of the activities of executive authorities, public and scientific institutions, which is impossible within the framework of a separate program for the development of the industry or regions, as well as by means of territorial or industry management.*

Field of application of results. *The results of the research can be used in the practical activities of organizations and institutions to improve the institutional support for the safe organization of management of the innovative activity of the economy in the conditions of digitalization.*

Conclusions on the article. *It has been proven that in the conditions of digitalization, it is expedient to implement a set of measures for the balanced development of all subsystems of the national innovation system, support for the innovative activity of domestic economic entities at all stages of the innovation process, stimulation of demand for the results of scientific research and development, qualified personnel, creation of favorable conditions for production of innovative products with a high level of added value.*

Keywords: *institutional support, security, organization, management of innovative activities, economy, digitalization.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Формування і реалізація безпечної державної інноваційної політики передбачає створення відповідної розвиненої законодавчої бази, що має стати правовою основою для проведення державної інноваційної політики, підґрунтям для розбудови системи безпекових інституцій і через яку здійснюється впровадження даної політики, спрямованої на стимулювання генерації та підтримку розвитку інноваційних процесів у національній економіці, що в умовах діджиталізації обумовлює актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Орієнтація економіки України на формування інноваційної моделі безпекового розвитку вимагає інституційно–правового забезпечення, оскільки традиційні інституційні механізми не можуть бути адекватними в процесі формування нового технологічного укладу [23; 26–27]. Найприйнятнішими для умов України напрямками інституцій–

ного забезпечення інноваційного шляху розвитку економіки можуть бути:

- інституційно–правове забезпечення безпечного інноваційного розвитку;
- реформування форм власності інститутів безпекової інноваційної сфери;
- удосконалення системи управління та організаційних форм науково–дослідних та проектно–конструкторських організацій;
- формування нових безпекових інноваційних інституцій (технопарків, дослідницьких центрів, лабораторій та ін.), окремих або в складі виробничих підприємств науково–виробничих комплексів та інших корпоративних структур;
- формування фінансово–координаційних інститутів безпекового інноваційного розвитку, залучення інституційних інвесторів до інноваційної сфери діяльності;
- регіональне інституційне забезпечення безпекового інноваційного розвитку [25; 29–30].

Інституційне безпекове забезпечення інвестиційної та інноваційної діяльності – виступає як су–

купність державних і недержавних інституцій, які забезпечують наявність правових, організаційних та економічних умов, необхідних для провадження і розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності [24; 28; 31–32]. Особлива роль в інституційному секторі інфраструктури відводиться законодавчому забезпеченню, оскільки воно закладає правові засади розвитку безпекової інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні. Актуальність даного питання посилюється в умовах діджиталізації.

Формулювання цілей статті (постановка завдання) – дослідити інституційне забезпечення безпечної організації управління інноваційною діяльністю економіки в умовах діджиталізації.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Законодавство, яке становить правову основу інституційного забезпечення інвестиційно–інноваційної діяльності в Україні, можна умовно поділити на дві групи: законодавчі та нормативні акти загального характеру та законодавчі та нормативні акти у сфері інвестиційної та інноваційної діяльності.

До першої групи можуть бути віднесені, наприклад, Конституція України [1], Закон України «Про місцеве самоврядування» [11], Закон України «Про державно–приватне партнерство» [4], Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» [21] та багато інших. Вони регламентують загальні засади економічного розвитку відносно свого об'єкту спрямування.

До другої групи відносяться законодавчі та нормативні акти, що мають об'єктом спрямування інвестиційний та інноваційний процеси. Серед них Закони України «Про інвестиційну діяльність» [8], «Про інноваційну діяльність» [9], «Про режим іноземного інвестування» [19], «Про підготовку та реалізацію інвестиційних проектів за принципом «єдиного вікна» [15], «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [17], «Про загальні засади створення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» [6]; «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» [10]; «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» [3]; «Про наукові парки» [12] та інші.

Актуальна нормативно–правова база (закони, укази Президента, підзаконні акти у формі постанов Уряду, наказів центральних органів вико–

навчої влади тощо) стосовно науково–технічної та інноваційної діяльності налічує близько 200 документів.

Зокрема, національне інноваційне законодавство включає норми Конституції України [1], Господарського кодексу [2], Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку інноваційної діяльності в Україні» [18], Закону України «Про наукову і науково–технічну діяльність» [13], Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» [20] та інших нормативно–правових актів, які визначають правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, встановлюють форми стимулювання державою інноваційних процесів і спрямовані на підтримку розвитку економіки України інноваційним шляхом.

Вихідні правові передумови державної інноваційної політики закладено в Конституції України. Стаття 54 гарантує громадянам свободу наукової і технічної, а також інших видів творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав. У цій самій статті визначено, що держава сприяє розвитку науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством.

Крім згаданих законодавчих актів, слід окремо відмітити прийняту Верховною Радою України Концепцію науково–технічного та інноваційного розвитку України. Концепція містить основні цілі, пріоритетні напрями та принципи державної науково–технічної політики, механізми прискореного інноваційного розвитку, орієнтири структурного формування науково–технологічного потенціалу та його ресурсного забезпечення. Вона визначає засади взаємовідносин між державою та суб'єктами наукової та науково–технічної діяльності, які ґрунтуються на необхідності пріоритетної державної підтримки науки, технологій та інновацій як джерела економічного зростання, складника національної культури, освіти та сфери реалізації інтелектуального потенціалу громадян. Дія Концепції розрахована на період стабілізації економіки та досягнення постійного її розвитку.

Відповідно до законодавства державну підтримку одержують суб'єкти господарювання всіх форм власності, що реалізують в Україні інноваційні проекти, у тому числі підприємства всіх форм власності, які мають статус інноваційних. Зокрема, державне регулювання інноваційної діяльності, як передбачено статтею 6 Закону

України «Про інвестиційну діяльність» [8], здійснюється шляхом:

- визначення і підтримки пріоритетних напрямів інноваційної діяльності державного, галузевого, регіонального і місцевого рівнів;
- формування і реалізації державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм;
- створення нормативно–правової бази та економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності;
- захисту прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності;
- фінансової підтримки виконання інноваційних проектів;
- стимулювання комерційних банків та інших фінансово–кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проектів;
- встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності;
- підтримки функціонування і розвитку сучасної інноваційної інфраструктури.

Спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності є Державне агентство України з інвестицій та інновацій (Держінвестицій), діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Першого віце–прем'єр–міністра України. До основних завдань Держінвестицій належить: участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у сфері інвестицій та інноваційної діяльності та створення національної інноваційної системи для забезпечення проведення ефективної державної інноваційної політики, координація роботи центральних органів виконавчої влади у сфері інноваційної діяльності (постанова Кабінету Міністрів України від 16 травня 2007 р. №749 «Деякі питання Державного агентства України з інвестицій та інновацій») [22].

Ключовою проблемою державної інноваційної політики є формування та забезпечення реалізації її пріоритетів як головних та найважливіших напрямів системної діяльності. Державні пріоритети інноваційної діяльності викладені в Законі України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [17], що визначає правові, економічні й організаційні засади формування та реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в країні. Пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні – науково, економічно і соціально обґрунтовані та законодавчо визначені напрями

інноваційної діяльності, спрямовані на забезпечення потреб суспільства у високотехнологічній конкурентоспроможній, екологічно чистій продукції, високоякісних послугах та збільшення експортного потенціалу держави. Пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні зобов'язують органи виконавчої влади всіх рівнів створювати режим найбільшого сприяння виконанню робіт, спрямованих на реалізацію відповідних пріоритетних напрямів, та концентрації на них фінансово–економічних та інтелектуальних ресурсів.

Стимулювання конкуренції та обмеження монополії забезпечує поширення інновацій на загальноєкономічному рівні. Нормативною базою сприяння конкуренції є антимонопольне законодавство, спрямоване на розвиток конкурентного підприємництва, обмеження діяльності підприємств–монополістів, створення передумов для демонополізації економіки, запобігання недобросовісній конкуренції.

Отже, для переходу економіки країни на інноваційний шлях розвитку необхідне досконале нормативно–правове забезпечення. Норми про інноваційну діяльність, що містяться в багатьох актах різних галузей законодавства України і за якими інновації є складовими інвестиційного процесу, утворюють в Україні законодавчу базу для здійснення і розвитку науково–технічної та інноваційної діяльності, яка має досить виразні ознаки постійного вдосконалення, але результативність її впливу на розвиток інноваційних процесів ще недостатня.

Основними правовими документами, що визначили інноваційну спроможність економіки, стали Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [17]. Крім цього, правовою основою формування та реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності є Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» [5], «Про нормативно–правові акти щодо забезпечення реалізації Закону України «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків» [14], «Про затвердження Порядку державної реєстрації інноваційних проектів і ведення Державного реєстру інноваційних проектів» [7], «Про премію Кабінету Міністрів України за розроблення і впровадження інноваційних технологій» [16], де, між іншим,

ІННОВАЦІЙНО–ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

зазначено, що оптимальним варіантом розбудови інноваційної інфраструктури є розвиток виробничо–технологічної підсистеми із створенням окремих найважливіших елементів інших підсистем, що сприятиме створенню умов для прискореного впровадження інновацій навіть за обмеженого бюджетного фінансування.

Для виконання поставлених завдань законодавчими актами визначається інструментарій для реалізації інноваційної діяльності. Було затверджено Методику проведення експертизи стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності та середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня.

Система формування і реалізації державних пріоритетів у сфері науки та технологій потребує вдосконалення. В її основу має бути покладено принципи відповідності основних напрямів науково–технологічного розвитку галузей виробництва головним проблемам та перспективам розвитку суспільства, попиту наукоємної продукції на вітчизняному і світовому ринках. Необхідно забезпечити комплексний підхід до підтримки відповідних напрямів науки і техніки, який передбачає фінансування державою прикладних досліджень, а також створення та впровадження ринкових науково–технологічних інновацій у сфері пріоритетних прикладних досліджень.

Вищезазначені нормативно–правові акти знаходяться в стадії постійної розробки і доопрацювань, однак мають формальний характер. Викликає занепокоєння бажання урядових службовців, яке виникає періодично після чергової ротації кадрів, ініціювати розробку нормативно–правових документів щодо стимулювання інноваційної моделі розвитку галузей економіки без попереднього моніторингу цього питання і, що найголовніше, їхнє небажання нести відповідальність за дотримання вже прийнятих регламентів. Головна особливість системи стимулювання науково–технічної та інноваційної діяльності в Україні полягає в її складності та динамічності, що вимагає втілення багаторівневої концепції формування.

В умовах загальної економічної кризи, складовою частиною якої є криза продовольча, питанню інноваційної діяльності в економіці має надаватися вагоме значення. Законодавчі та нормативні акти можна також групувати за територіальним принципом: акти загальнодержавного рівня (наприклад, Концепція науково–техноло–

гічного та інноваційного розвитку України) та акти регіонального рівня. Суб'єктів інституційного забезпечення інноваційної та інвестиційної діяльності в Україні можна класифікувати за наступними рівнями:

- представницькі органи влади;
- виконавчі органи влади;
- уповноважені органи виконавчої влади у сфері інвестиційної та інноваційної діяльності;
- інші державні установи у сфері інвестиційної та інноваційної діяльності;
- консультативно–дорадчі органи;
- окремі наукові, громадські та професійні установи, організації та проекти у сфері інвестиційної та інноваційної діяльності;
- господарюючі суб'єкти інвестиційної та інноваційної діяльності.

До суб'єктів першого рівня слід віднести Верховну Раду України, Президента Українцита Верховну раду Автономної республіки Крим, а також обласні, районні ради та сільські, селищні та міські ради. Кожен з цих суб'єктів у межах своїх повноважень приймає рішення та постанови, які є обов'язковими до виконання на відповідній території.

До суб'єктів другого рівня відносяться:

- Кабінет Міністрів України, одним із завдань якого є забезпечення проведення інвестиційної політики, а також вжиття заходів щодо вдосконалення державного регулювання у науково–технічній сфері, стимулювання інноваційної діяльності підприємств, установ та організацій;
- Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні та районні державні адміністрації, Київська та Севастопольська міськдержадміністрації, які реалізують надані державою, а також делеговані відповідними радами повноваження, зокрема здійснюють в установленому порядку регулювання інвестиційної діяльності, сприяють інвестиційній діяльності на території району, області;
- виконавчі органи сільських, селищних, міських рад, які реалізують власні (самоврядні), а також делеговані державою повноваження, зокрема сприяють залученню іноземних інвестицій і здійсненню інвестиційної діяльності на відповідній території.

Суб'єкти третього рівня:

- Міністерство економіки України, що проводить у тому числі інвестиційну політику;
- Міністерство освіти і науки України, яке формує та забезпечує реалізацію державної політики, зокрема, у сфері інновацій та інформатизації;

- Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами;
- Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України;
- Державне агентство екологічних інвестицій України;
- Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку.

Четвертий рівень представляють наступні державні установи: 27 регіональних центрів з інвестицій та розвитку, створених для організації взаємодії науково–дослідних, інвестиційних підприємств, установ та організацій, органів державної влади щодо інвестиційного розвитку економіки, залучення інвестицій та впровадження інновацій в галузі економіки України, сприяння просуванню українських технологій та винаходів на світовий ринок.

Координаторами мережі регіональних центрів з інвестицій та розвитку є Міжрегіональний центр з інвестицій та розвитку (м. Київ): науково–дослідний інститут правового забезпечення інноваційного розвитку; український інститут науково–технічної та економічної інформації; ДП «Український державний центр науково–технічної та інноваційної експертизи»; 10 регіональних центрів науки, інновацій та інформатизації; Державна інноваційна фінансово–кредитна установа, утворена з метою здійснення фінансової підтримки інноваційної діяльності суб'єктів господарювання різних форм власності, а також залучення вітчизняних та іноземних інвестицій для розвитку реального сектору економіки, підвищення вітчизняного потенціалу з експорту продукції, що виробляється на підприємствах галузей національної економіки, захисту та підтримки національного товаровиробника; ДП «Державна інвестиційна компанія»; Державна небанківська фінансово–кредитна установа «Фонд підтримки малого інноваційного бізнесу», метою якої є фінансова підтримка впровадження вітчизняних високотехнологічних наукових, науково–технічних розробок та винаходів у виробництво відповідно до пріоритетних напрямів державної політики у сфері інноваційної діяльності.

П'ятий рівень формують консультативно–дорадчі органи при Президентові України (Комітет з економічних реформ, Рада вітчизняних та іноземних інвесторів) та консультативно–дорадчі органи виконавчої влади (Комісія з організації діяльності технологічних парків та іннова-

ційних структур інших типів, ради вітчизняних та іноземних інвесторів при окремих міністерствах, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київській та Севастопольській міських державних адміністраціях, комісії з досудового врегулювання спорів з інвесторами при органах виконавчої влади).

Серед інститутів шостого рівня: Національна академія наук України; Національна академія аграрних наук; Міжнародна академія інформатики, інші громадські академії, Торгово–промислова палата України; Український союз промисловців і підприємців, Рада конкурентоспроможності України, Європейська бізнес–асоціація, Американська торгова палата в Україні, Українська асоціація інвестиційного бізнесу, Український фонд соціальних інвестицій, Агентство США з міжнародного розвитку; Український центр аграрного розвитку; Український центр сприяння розвитку публічно–приватного партнерства; Асоціація приватних інвесторів України; Internet–проект «Innovations.com.ua» Києво–Могилянської бізнес–школи; Український венчурний портал інноваційних ідей; портал «Українські кластери».

До господарюючих суб'єктів сьомого рівня відносяться технологічні парки; спеціальні (вільні) економічні зони, в яких реалізується проекти та запроваджено спеціальний режим інвестиційної діяльності на окремих територіях. Мережа інвестиційної та інноваційної діяльності України включає також: бізнес–центри; бізнес–інкубатори; технопарки; саморегульовані організації професійних учасників ринку цінних паперів; інститути спільного інвестування.

Інноваційний безпековий розвиток в ринковому середовищі залежить від формування ефективних взаємовідносин у системі «держава–бізнес», цілями яких мають бути як забезпечення продовольчої безпеки, нарощування експортного потенціалу, наповнення Державного бюджету України, збереження та створення нових робочих місць, так і впровадження підприємницьких ініціатив.

Висновки

Розв'язання питань безпекового інноваційного розвитку вітчизняної економіки задля підвищення конкурентоспроможності продукції потребує координації діяльності органів виконавчої влади, громадських і наукових інституцій, що неможливо в рамках окремої програми розвитку галузі чи

ІННОВАЦІЙНО–ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

регіонів, тобто засобами територіального/галузевого управління. Доведено, що в умовах діджиталізації актуальною є реалізація набору заходів щодо збалансування розвитку всіх підсистем національної інноваційної системи, підтримки форсажної інноваційної активності вітчизняних суб'єктів господарювання на усіх стадіях інноваційного процесу, стимулювання попиту на результати наукових досліджень й розробок, кваліфікований персонал, створення сприятливих умов щодо виробництва інноваційної продукції із високим рівнем доданої вартості.

Список використаних джерел

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Господарський кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
3. Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16#Text>
4. Про державно–приватне партнерство: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text>
5. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-16#Text>
6. Про загальні засади створення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2673-12#Text>
7. Про затвердження Порядку державної реєстрації інноваційних проектів і ведення Державного реєстру інноваційних проектів: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1474-2003-%D0%BF#Text>
8. Про інвестиційну діяльність: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text>
9. Про інноваційну діяльність: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>
10. Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди): Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2299-14#Text>
11. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
12. Про наукові парки: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1563-17#Text>
13. Про наукову і науково–технічну діяльність: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>
14. Про нормативно–правові акти щодо забезпечення реалізації Закону України «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків»: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2311-99-%D0%BF#Text>
15. Про підготовку та реалізацію інвестиційних проєктів за принципом «єдиного вікна»: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-17#Text>
16. Про премію Кабінету Міністрів України за розроблення і впровадження інноваційних технологій: Закон України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-prisudzhennya-premiyi-kabinetu-a657r>
17. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text>
18. Про пріоритетні напрями розвитку інноваційної діяльності в Україні: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text>
19. Про режим іноземного інвестування: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80#Text>
20. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991-14#Text>
21. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/documents/zakon-ukrani-pro-tsnn-papery-ta-fondoviy-rinok/>
22. Деякі питання Державного агентства України з інвестицій та інновацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 травня 2007 р. №749. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/749-2007-%D0%BF#Text>
23. Ложачевська О. М., Сафонова В. Є., Гнатенко І. А., Навроцька Т. А. Управління інноваційною економікою: стратегічні підходи до бізнес–процесів, кадрового менеджменту та конкурентоспроможності. *Агросвіт*. 2021. № 15. С. 14–19.
24. Михайлов А. М., Ільїн В. Ю., Коцупатрий М. М., Фурсіна О. В., Гнатенко І. А. Управління інноваційною економікою в контексті тренду сталого розвитку в рамках моделі інституціонально–матричної кластеризації в умовах адаптивного кадрового менеджменту, діджиталізації агропродовольчої сфери та адаптації до умов пандемії COVID–19. *Економічні горизонти*. 2021. №2(17). С. 29–40.
25. Охріменко І. В., Вдовенко Н. М., Овчаренко Є. І., Гнатенко І. А. Інновації в системі стратегічного управ-

ліття безпекою національної економіки в умовах ризиків та невизначеності глобалізації. Економіка та держава. 2021. № 8. С. 4–9.

26. Панасенко Н.Л., Щербініна С.А., Мирошніченко Т.С. Економіко–математичне моделювання комунікаційної складової рекламної стратегії торгівельного підприємства. Економіка та суспільство. 2018. № 16. С. 989–995.

27. Шимановська–Діанич Л.М., Білінська О.П. Інноваційні технології як інструмент інноваційного розвитку сфери туризму. Європейський вектор економічного розвитку. 2019. № 1. С. 155–166.

28. Hnatenko I., Kuksa I., Prokopenko O., Naholiuk O. Management bases of modeling of business development state priorities: motivational–cognitive, socio–economic, stereotypical–behavioral factors. Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки». Випуск 3. 2021. С. 58–64.

29. Kuksa I., Hnatenko I., Kolomoiets Y., Mykhailov S. Modeling of State Priorities of Management in the Conditions of Globalization: Financial, Technical–technological and Resource Aspects. Економічні горизонти. 2021. №1. С. 21–29.

30. Mayovets Y., Vdovenko N., Shevchuk H., Zos–Kior M., Hnatenko I. Simulation modeling of the financial risk of bankruptcy of agricultural enterprises in the context of COVID–19. Journal of Hygienic Engineering and Design. 2021. Vol. 36. P. 192–198.

31. Mazur N., Khrystenko L., P6sstorov6 J., Zos–Kior M., Hnatenko I., Puzyrova P., Rubezhanska V. Improvement of Controlling in the Financial Management of Enterprises. TEM Journal. 2021. Vol. 10, Issue 4. P. 1605–1609.

32. Mykhailichenko M., Lozhachevska O., Smagin V., Krasnoshtan O., Zos–Kior M., Hnatenko I. (2021). Competitive strategies of personnel management in business processes of agricultural enterprises focused on digitalization. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development, 43(3), 403–414.

References

1. Constitution of Ukraine. ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Economic Code of Ukraine. ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>

3. On state regulation of activities in the field of technology transfer: Law of Ukraine. ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16#Text>

4. On public–private partnership: Law of Ukraine. ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text>

5. On the state system of biosafety in the creation, testing, transportation and use of genetically modified organisms: Law of Ukraine. ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-16#Text>

6. On general principles of creation and functioning of special (free) economic zones: Law of Ukraine. ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2673-12#Text>

7. On approval of the Procedure for state registration of innovative projects and maintenance of the State Register of innovative projects: Law of Ukraine. ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1474-2003-%D0%BF#Text>

8. On investment activity: Law of Ukraine. ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text>

9. On innovative activity: Law of Ukraine. ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>

10. On joint investment institutions (equity and corporate investment funds): Law of Ukraine. ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2299-14#Text>

11. On local self–government in Ukraine: Law of Ukraine. ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

12. About science parks: Law of Ukraine. ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1563-17#Text>

13. On scientific and scientific and technical activity: Law of Ukraine. ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>

14. On normative legal acts regarding the implementation of the Law of Ukraine "On the special regime of investment and innovation activity of technological parks": Law of Ukraine. ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2311-99-%D0%BF#Text>

15. On the preparation and implementation of investment projects according to the "single window" principle: Law of Ukraine. ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-17#Text>

16. On the award of the Cabinet of Ministers of Ukraine for the development and implementation of innovative technologies: Law of Ukraine. ULR: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-prisudzhennya-premiyi-kabinetu-a657r>

17. On priority areas of innovative activity in Ukraine: Law of Ukraine. ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text>

18. On priority areas of development of innovative activity in Ukraine: Law of Ukraine. ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text>

19. On the regime of foreign investment: Law of Ukraine. ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80#Text>

20. On the special mode of innovative activity of technology parks: Law of Ukraine. ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991-14#Text>

21. On securities and the stock market: Law of Ukraine. ULR: <https://www.nssmc.gov.ua/documents/zakon-ukrani-pro-tsnn-paperi-ta-fondoviy-rinok/>

22. Some issues of the State Agency of Ukraine for Investments and Innovations: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 16, 2007 No. 749. ULR: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/749-2007-%DO%BF#Text>

23. Lozhachevska O., Safonova V., Hnatenko I., Navrotska T. (2021). Management of innovative economy: strategic approaches to business processes, personnel management and competitiveness. *Agrosvit [Agro world]*, 15, 14–19.

24. Mykhailov A. M., Ilin V. Y., Kotsupatryi M. M., Fursina O. V., Hnatenko I. A. (2021). Management of the innovative economy in the context of the sustainable development trend in the framework of the institutional matrix clusterization model in adaptive human resource management, digitalization of the agriculture and food sphere, adaptation. *Ekonomichni horyzonty [Economies' Horizons]*, 2(17), 29–40.

25. Okhrimenko I., Vdovenko N., Ovcharenko Ie., Hnatenko I. (2021). Innovations in the system of strategic security management of the national economy in the conditions of risks and uncertainty of globalization. *Ekonomika ta derzhava [Economy and the state]*, 8, 4–9.

26. Panasenko N.L., Shcherbinina S.A., Myroshnychenko T.S. (2018). Economic–mathematical modeling of the advertising strategy communication component of the trading enterprise. *Ekonomika ta suspil'stvo [Economy and Society]*, 16, 989–995.

27. Shymanovska–Dianykh L., Bilinska O. (2019). Innovative technologies as a tool for innovative development of tourism. *Yevropeys'kyi vektor ekonomichnoho rozvytku [European vector of economic development]*, 1, 155–166.

28. Hnatenko I., Kuksa I., Prokopenko O., Naholiuk O. (2021). Management bases of modeling of business development state priorities: motivational–cognitive, socio–economic, stereotypical–behavioral factors, *Visnyk Cherkas'koho universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky» [Bulletin of Cherkasy University. Economic Sciences Series]*, 3, 58–64.

29. Kuksa I., Hnatenko I., Kolomoiets Y., Mykhailov S. (2021). Modeling of state priorities of management in the conditions of globalization: financial, technical–technological and resource aspects. *Ekonomichni horyzonty [Economic horizons]*, 1, 21–29.

30. Mayovets Y., Vdovenko N., Shevchuk H., Zos–Kior M., Hnatenko I. (2021). Simulation modeling of the financial risk of bankruptcy of agricultural enterprises in the context of COVID–19. *Journal of Hygienic Engineering and Design*, 36, 192–198.

31. Mazur N., Khrystenko L., Pósztorovb J., Zos–Kior M., Hnatenko I., Puzyrova P., Rubezhanska V. (2021). Improvement of Controlling in the Financial Management of Enterprises. *TEM Journal*, 10.4, 1605–1609.

32. Mykhailichenko M., Lozhachevska O., Smagin V., Krasnoshtan O., Zos–Kior M., Hnatenko I. (2021). Competitive strategies of personnel management in business processes of agricultural enterprises focused on digitalization. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 43(3), 403–414.

Дані про авторів

Ільїн Валерій Юрійович,

д. е. н., професор, професор кафедри маркетингу та реклами, Київський національний торговельно–економічний університет, м. Київ, Україна

Навроцька Тамара Анатоліївна,

к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту, Національний транспортний університет, м. Київ, Україна

Панасенко Наталія Леонідівна,

к. е. н., доцент, доцент кафедри публічного управління та адміністрування, Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава, Україна

Білінська Олена Петрівна,

старший викладач кафедри менеджменту, ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», м. Полтава, Україна

Data about the authors

Valerii Ilin,

Dr. Sc. (Econ), Professor, Professor of the Department of Journalism and Advertising, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine

Tamara Navrotska,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management, National Transport University, Kyiv, Ukraine

Nataliia Panasenko,

Ph. D. in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Public Management and Administration, Poltava State Agrarian University, Ukraine, Poltava

Olena Bilinska,

Senior Lecturer at the Department of Management, Poltava University of Economics and Trade, Ukraine, Poltava

Оцінка потенціалу інноваційно орієнтованого підприємства в умовах діджиталізації, управління змінами та якістю

Актуальність теми дослідження. Дослідження питання оцінки потенціалу інноваційно орієнтованого підприємства в умовах діджиталізації, управління змінами та якістю обумовлюється зміною зовнішніх умов його функціонування.

Постановка проблеми. Оцінювання потенціалу підприємства зазвичай здійснюється шляхом порівняльної інтегральної рейтингової оцінки за допомогою графоаналітичного методу, що дозволяє системно установити кількісні й якісні зв'язки між усіма елементами потенціалу, рівень його розвитку й конкурентоспроможності та на базі цього своєчасно обґрунтувати й реалізувати управлінські рішення з підвищення ефективності розвитку підприємства. Метод має кілька теоретичних аспектів, що необхідно враховувати при обґрунтуванні управлінських рішень, зокрема в умовах діджиталізації, управління змінами та якістю, що і обумовлює актуальність теми дослідження.

Постановка мети і завдань дослідження – дослідити оцінку потенціалу інноваційно орієнтованого підприємства в умовах діджиталізації, управління змінами та якістю.

Метод або методологія дослідження. В статті використано наступні методи: економіко–математичний, графічний, монографічний, аналізу і синтезу, систематизації.

Презентація основного матеріалу (результати дослідження). Доведено, що оцінка потенціалу інноваційно орієнтованого підприємства здійснюється шляхом порівняльної комплексної рейтингової оцінки за допомогою системи показників за такими розділами: «Виробництво, розподіл і збут продукції» – необхідно проаналізувати обсяг, структуру і темпи виробництва, фонди виробництва, наявний парк оснащення і ступінь його використання, місцезнаходження виробництва і наявність інфраструктури, екологію виробництва, стан продажу та інші критерії; «Організаційна структура і менеджмент» – надається аналітична оцінка організації і системи керування, кількісному і якісному складові робітників, рівневі менеджменту і внутріфірмовій культурі; «Маркетинг» – передбачає дослідження ринку, товарів, каналів збуту, інновацій, комунікаційних зв'язків, реклами, маркетингових планів і програм; «Фінанси» – аналізується фінансовий стан підприємства за допомогою різноманітних коефіцієнтів. В основі розрахунку кінцевої рейтингової оцінки лежить порівняння підприємств за кожним критерієм приведених розділів з умовним еталонним підприємством або з підприємством, що показує найкращий результат в умовах діджиталізації, управління змінами та якістю, оцінка потенціалу інноваційно орієнтованого підприємства.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані в практичній діяльності підприємств для вдосконалення оцінки потенціалу в умовах діджиталізації, управління змінами та якістю.

Висновки за статтю. За допомогою існуючого алгоритму графоаналітичного методу оцінки потенціалу підприємства «Квадрат потенціалу» і наданої економічної інформації оцінюється потенціал інноваційно орієнтованих підприємств. При правильній формі квадрата потенціалу він збалансований, що є основою успіху діяльності підприємства. Викривлена форма квадрата свідчить про дисгармонію векторів, тобто потенціалу таких інноваційно орієнтованих підприємств бракує перетворень, що дозволяють покращити збалансованість елементів системи в умовах діджиталізації, управління змінами та якістю.

Ключові слова: оцінка, потенціал, інноваційно орієнтоване підприємство, діджиталізація, управління змінами, управління якістю.

Assessment of the potential of an innovatively oriented enterprise in terms of digitalization, change management and quality

Relevance of the research topic. *The study of the assessment of the potential of an innovatively oriented enterprise in the conditions of digitalization, change management and quality is determined by a change in the external conditions of its functioning.*

Formulation of the problem. *The assessment of the enterprise's potential is usually carried out by means of a comparative integral rating assessment with the help of a graph–analytical method, which allows to systematically establish quantitative and qualitative relationships between all elements of the potential, the level of its development and competitiveness, and on the basis of this, timely justify and implement management decisions to improve the efficiency of the enterprise's development. The method has several theoretical aspects that must be taken into account when justifying management decisions, in particular in the context of digitalization, change management and quality, which determines the relevance of the research topic.*

Setting the purpose and objectives of the study – *to investigate the assessment of the potential of an innovatively oriented enterprise in the conditions of digitalization, change management and quality.*

Research method or methodology. *The article uses the following methods: economic–mathematical, graphic, monographic, analysis and synthesis, systematization.*

Presentation of the main material (research results). *It has been proven that the assessment of the potential of an innovatively oriented enterprise is carried out by means of a comparative comprehensive rating assessment using a system of indicators according to the following sections: «Production, distribution and sales of products» – it is necessary to analyze the volume, structure and pace of production, production funds, the available fleet of equipment and the degree of its use, the location of production and the availability of infrastructure, the ecology of production, the state of sales and other criteria; «Organizational structure and management» – an analytical assessment of the organization and management system, the quantitative and qualitative composition of workers, the level of management and internal company culture is provided; «Marketing» – involves the study of the market, goods, sales channels, innovations, communication links, advertising, marketing plans and programs; «Finance» – the financial condition of the enterprise is analyzed using various coefficients. The basis of the calculation of the final rating assessment is the comparison of enterprises according to each criterion of the given sections with a conditional reference enterprise or with an enterprise that shows the best result in the conditions of digitalization, change management and quality assessment of the potential of an innovatively oriented enterprise.*

Field of application of results. *The results of the study can be used in the practical activities of enterprises to improve the assessment of potential in the conditions of digitalization, change management and quality.*

Conclusions on the article. *With the help of the existing algorithm of the graph–analytical method of assessing the potential of the enterprise «Potential Square» and the provided economic information, the potential of innovatively oriented enterprises is assessed. If the correct shape of the potential square is observed, this means a balanced potential, which is the basis of the success of its activity. The curved shape of the square means the disharmony of vectors, thus the potential of such innovation–oriented enterprises needs immediate transformations, which will improve the balance of potential elements in the conditions of digitalization, change management and quality.*

Keywords: *assessment, potential, innovation–oriented enterprise, digitalization, change management, quality management.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Оцінювання потенціалу підприємства зазвичай здійснюється шляхом порівняльної інтегральної рейтингової оцінки за допомогою графоаналітичного методу, що дозволяє системно установити кількісні й якісні зв'язки між усіма елементами потенціалу, рівень його розвитку й конкурентоспроможності та на базі цього своєчасно обґрунтувати й реалізувати управлінські рішення з підвищення ефективності розвитку підприємства. Метод має кілька теоретичних аспектів, що необхідно враховувати при обґрунтуванні управлінських рішень, зокрема в умовах діджиталізації, управління змінами та якістю, що і обумовлює актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Оцінювання потенціалів інноваційно орієнтованих підприємств доцільно здійснювати шляхом порівняння рейтингів за допомогою системи інтегральних показників (критеріїв):

- Виробництво, розподіл і збут продукції – аналіз обсягу, структури та темпів виробництва, виробничих фондів, наявного парку оснащення та ступеня його використання, місцезнаходження виробництва та наявності інфраструктури, екологічності виробництва, стану продажів та інших критеріїв;
- Організаційна структура і менеджмент – аналітична оцінка організації та системи управління, кількісного й якісного складу працівників, рівня менеджменту та внутріфирмової культури;
- Маркетинг – дослідження ринку, товарів, каналів збуту, інновацій, комунікаційних зв'язків, реклами, маркетингових планів та програм;

- Фінанси – аналіз фінансового стану підприємства за допомогою різноманітних коефіцієнтів (рентабельності, ефективності, залежності, ліквідності тощо).

В основі розрахунку інтегральної рейтингової оцінки полягає порівняння підприємств за кожним із приведених критеріїв з умовним еталонним підприємством [1–10]. В умовах діджиталізації, управління змінами та якістю оцінка потенціалу інноваційно орієнтованого підприємства є надто актуальними.

Формулювання цілей статті (постановка завдання) – дослідити оцінку потенціалу інноваційно орієнтованого підприємства в умовах діджиталізації, управління змінами та якістю.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В широкому сенсі графічна модель потенціалу інноваційно орієнтованого підприємства, призначена для проведення діагностики його можливостей, має форму сфери (рис. 1). Дана форма представляє усі напрями діяльності інноваційно орієнтованого підприємства, тим самим розкриваючи діалектику його потенціалу.

Таким чином, базою для одержання рейтингової оцінки стану і рівня використання підприємницького потенціалу підприємства є не суб'єктивне представлення експертів, а найвищі результати, що були досягнуті в реальній ринковій конкуренції всієї сукупності об'єктів, які порівнюються. Цей підхід відповідає практиці ринкової конкуренції, де кожен самостійний товаровиробник націлений на те, щоб за всіма показниками діяльності перевершити свого конкурента. Графоаналітичний метод оцінки потенціалу іннова-

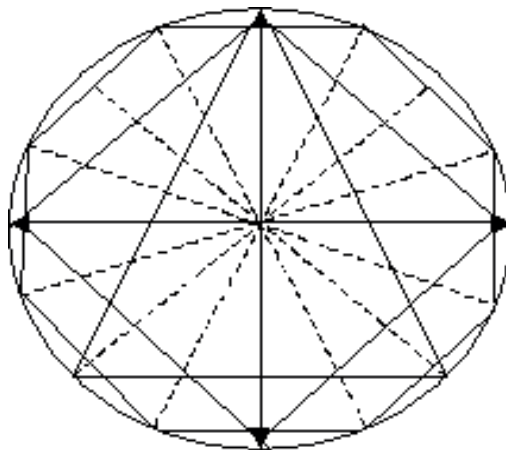

Рисунок 1. Графоаналітична модель потенціалу підприємства

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

ційно орієнтованого підприємства «Квадрат потенціалу» можна подати у виді послідовності дій:

1. Вихідні дані подаються у вигляді матриці (a_{ij}) – таблиці, де у рядках номери показників ($i = 1, 2, 3, \dots, n$), а в стовпцях – назви ранжованих підприємств ($j = 1, 2, 3, \dots, m$).

2. За кожним показником визначається найкраще значення при врахуванні коефіцієнта чутливості $k_{ч}$ та здійснюється ранжування інноваційно орієнтованих підприємств із визначенням зайнятих ними місць.

3. Для кожного інноваційно орієнтованого підприємства знаходимо суму місць (P_j) , отриманих у ході ранжування, за формулою:

$$P_j = \sum_{i=1}^n a_{ij} \times k_{ч},$$

4. Трансформуємо отриману в ході ранжування суму місць (P_j) у довжину вектора, що створює квадрат потенціалу інноваційно орієнтованого підприємства (рис. 2). Квадрат потенціалу інноваційно орієнтованого підприємства має 4 зони відповідно до розділів (k), та 4 вектори (В), що створюють його.

Довжину вектора, що створює квадрат потенціалу інноваційно орієнтованого підприємства (B_k) , де $k = 1, 2, 3, 4$), можна знайти за допомогою формули:

$$B_k = 100 - (P_j - \sum k_{ч} \cdot n) \frac{100}{\sum k_{ч} \cdot n(m-1)},$$

де B_k – величина вектора, що характеризує k -й розділ;

P_j – сума місць j -підприємства, отримана в ході ранжування;

n – число показників ранжування;

m – число інноваційно орієнтованих підприємств, які було проаналізовано.

5. Визначивши довжину всіх векторів, створюємо квадрат потенціалу інноваційно орієнтованого підприємства та робимо відповідні висновки.

Висновки

Форма квадрата потенціалу може бути 2 типів. Перший тип має правильну форму квадрата. Якщо в результаті аналізу матимемо фігуру, візуально близьку до квадрата, то аналізоване інноваційно орієнтоване підприємство матиме збалансований потенціал, що є основою успіху його діяльності. Другий тип має викривлену форму квадрата, причина чого може бути двояка: один вектор розвинутий більше другого («проблемний» вектор) або усі вектори розвинуті по-різному (дисгармонія векторів). Якщо інноваційно орієнтоване підприємство має другий тип форми квадрата, то його потенціал потребує негайних перетворень. Це дозволить покращити збалансованість елементів потенціалу в умовах діджиталізації, управління змінами та якістю.

Потенціали інноваційно орієнтованих підприємств можуть бути класифіковані за розміром як великі, середні та малі. Великий потенціал мають інноваційно орієнтовані підприємства, коли довжина векторів, що створюють квадрат їх потенціалу, знаходиться в межах 70–100 у.о.; середній – в межах 30–70 у.о.; малий – до 30 у.о. Зовнішній контур квадрата окреслює можливості інноваційно орієнтованого підприємства розвивати потенціал до оптимальних параметрів.

Другий і третій вектори квадрата потенціалу («Організаційна структура та менеджмент» і «Мар-

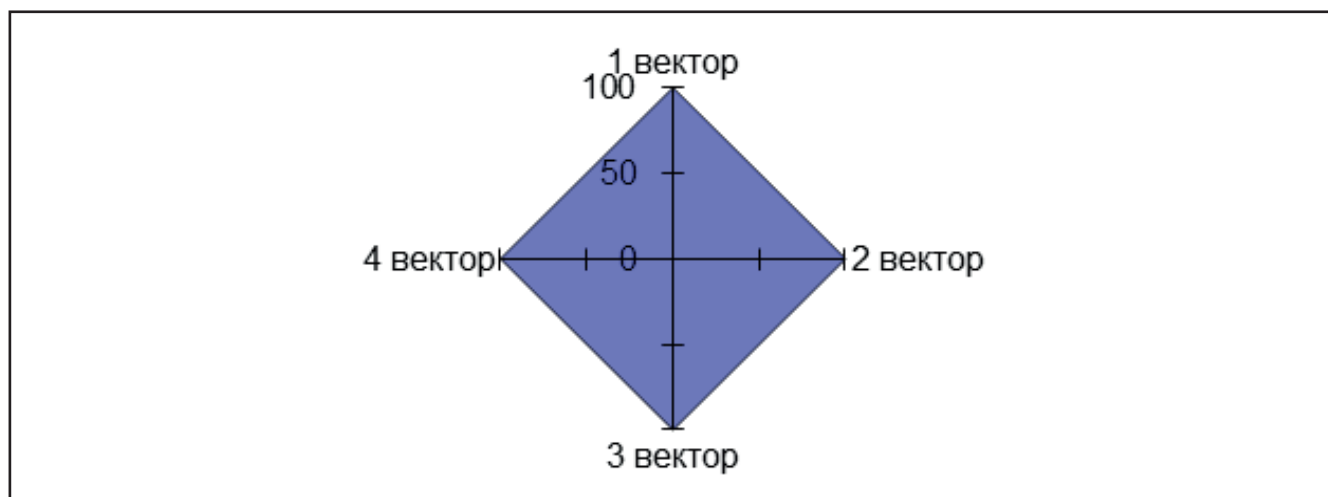

Рисунок 2. Квадрат потенціалу інноваційно орієнтованого підприємства

кетинг») є передумовою подальшого розвитку потенціалу інноваційно орієнтованого підприємства. Четвертий вектор – «Фінанси» – є результативним і характеризує успішність функціонування інноваційно орієнтованого підприємства.

За допомогою існуючого алгоритму графоаналітичного методу оцінки потенціалу підприємства «Квадрат потенціалу» і наданої економічної інформації оцінюється потенціал інноваційно орієнтованих підприємств. При правильній формі квадрата потенціалу він збалансований, що є основою успіху діяльності підприємства. Викривлена форма квадрата свідчить про дисгармонію векторів, тобто потенціалу таких інноваційно орієнтованих підприємств бракує перетворень, що дозволяють покращити збалансованість елементів системи в умовах діджиталізації, управління змінами та якістю.

Список використаних джерел

1. Райковська І.Т. Компоненти трудового потенціалу як об'єкти економічного аналізу ресурсів підприємства. Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту. 2019. № 3. С. 87–95.

2. Рибак О.М., Чміль Н.О. Якість інновацій в сучасних умовах розвитку економіки України. Формування ринкових відносин в Україні. 2015. № 6. С. 60–63.

3. Brockova K., Rossokha V., Chaban V., Zos–Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro–industrial production. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2021. Vol. 43. No. 1. P. 129–135.

4. Hnatenko I., Kuksa I., Prokopenko O., Naholiuk O. Management bases of modeling of business development state priorities: motivational–cognitive, socio–economic, stereotypical–behavioral factors. Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки». Випуск 3. 2021. С. 58–64.

5. Kuksa I., Hnatenko I., Kolomoiets Y., Mykhailov S. Modeling of State Priorities of Management in the Conditions of Globalization: Financial, Technical–technological and Resource Aspects. Економічні горизонти. 2021. №1. С. 21–29.

6. Mykhailichenko M., Lozhachevska O., Smagin V., Krasnoshtan O., Zos–Kior M., Hnatenko I. Competitive strategies of personnel management in business processes of agricultural enterprises focused on digitalization. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2021. № 43(3). P. 403–414.

7. Rakhmetulina Z., Pokataieva O., Trokhymets O., Hnatenko I., Rubezhanska V. Optimization of the structure of an innovative cluster on a competitive basis in a free market. Financial and credit activities: problems of theory and practice. 2020. Vol. 4. №35. P. 238–247.

8. Mayovets Y., Vdovenko N., Shevchuk H., Zos–Kior M., Hnatenko I. Simulation modeling of the financial risk of bankruptcy of agricultural enterprises in the context of COVID–19. Journal of Hygienic Engineering and Design. 2021. Vol. 36. P. 192–198.

9. Rossokha V., Mykhaylov S., Bolshaia O., Diukariiev D., Galtsova O., Trokhymets O., Ilin V., Zos–Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. Management of simultaneous strategizing of innovative projects of agricultural enterprises responsive to risks, outsourcing and competition. Journal of Hygienic Engineering and Design. 2021. Vol. 36. P. 199–205.

10. Sus B., Zagorodnyuk S., Bauzha O., Ivanyshyn A. Parallel Computing Algorithm and Visualization of Particles wave Functions in a Quantum System. IEEE XVIIIth International Conference on the perspective technologies and methods in mems. 2021. P. 138–142.

References

1. Raikovska I. (2019). Components of labor potential as objects of economic analysis of enterprise resources. Naukovyy visnyk Natsional'noyi akademiyi statystyky, obliku ta audytu [Scientific Bulletin of the National Academy of Statistics, Accounting and Auditing], 3, 87–95.

2. Rybak O., Chmyl N. (2015). The quality of innovations in modern conditions of development of the economy of Ukraine. Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini [Formation of market relations in Ukraine], 6, 60–63.

3. Brockova K., Rossokha V., Chaban V., Zos–Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. (2021). Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro–industrial production. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development, 43.1, 129–135.

4. Hnatenko I., Kuksa I., Prokopenko O., Naholiuk O. (2021). Management bases of modeling of business development state priorities: motivational–cognitive, socio–economic, stereotypical–behavioral factors, Visnyk Cherkas'koho universytetu. Seriya «Ekonomiczni nauky» [Bulletin of Cherkasy University. Economic Sciences Series], 3, 58–64.

5. Kuksa I., Hnatenko I., Kolomoiets Y., Mykhailov S. (2021). Modeling of state priorities of management in the conditions of globalization: financial, technical–technological and resource aspects. Ekonomichni horyzonty [Economic horizons], 1, 21–29.

6. Mykhailichenko M., Lozhachevska O., Smagin V., Krasnoshtan O., Zos–Kior M., Hnatenko I. (2021). Competitive strategies of personnel management in business processes of agricultural enterprises focused on digitalization. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 43(3), 403–414.

7. Rakhmetulina Z., Pokataieva O., Trokhymets O., Hnatenko I., Rubezhanska V. (2020). Optimization of the structure of an innovative cluster on a competitive basis in a free market. *Financial and credit activities: problems of theory and practice*, 4.35, 238–247.

8. Mayovets Y., Vdovenko N., Shevchuk H., Zos–Kior M., Hnatenko I. (2021). Simulation modeling of the financial risk of bankruptcy of agricultural enterprises in the context of COVID–19. *Journal of Hygienic Engineering and Design*, 36, 192–198.

9. Rossokha V., Mykhaylov S., Bolshaia O., Diukariiev D., Galtsova O., Trokhymets O., Ilin V., Zos–Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. (2021). Management of simultaneous strategizing of innovative projects of agricultural enterprises responsive to risks, outsourcing and competition. *Journal of Hygienic Engineering and Design*, 36, 199–205.

10. Sus B., Zagorodnyuk S., Bauzha O., Ivanyshyn A. (2021). Parallel Computing Algorithm and Visualization of Particles wave Functions in a Quantum System. *IEEE XVIIth International Conference on the perspective technologies and methods in mems*, 138–142.

Дані про автора

Кукса Ігор Миколайович,

д.е.н., професор, професор кафедри економічної кібернетики і системного аналізу, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця, м. Харків, Україна

нальний економічний університет ім. С. Кузнеця, м. Харків, Україна

Райковська Інна Тадеушівна,

к.е.н., доцент, завідувач кафедри обліку і оподаткування, Київський кооперативний інститут бізнесу і права, м. Київ, Україна

Іванишин Алла Василівна,

к.е.н., доцент, доцент кафедри інформаційно–виріжувальних технологій, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

Рибак Олена Миколаївна,

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування, Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна

Data about the authors

Ihor Kuksa,

Dr. Sc. (Economics), Professor, Professor of the Economic Cybernetics and System Analysis Department, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, Ukraine

Inna Raikovska,

Ph. D. in Economics, Associate Professor, Head the Department of Accounting and Taxation, Kyiv Cooperative Institute of Business and Law, Ukraine, Kyiv

Alla Ivanyshyn,

Ph. D. (Tech), Associate Professor, Associate Professor of Department of Measuring Information Technologies, Lviv Polytechnic National University, Ukraine, Lviv

Olena Rybak,

Ph. D. in Economics, Assistant Professor, Assistant Professor of Department of Finance, Banking and Insurance, National Aviation University, Ukraine, Kyiv

УДК 330.341.2:338.242.2

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7249864>

ЗОСЬ–КІОР М.В., ГНАТЕНКО І.А.,
ТЕЛІЧКО Н.А., КОРНЄВ Р.С.

Кластеризація за рівнем фінансового менеджменту інноваційно орієнтованих агропідприємств в умовах активізації логістичної та зовнішньоекономічної діяльності, діджиталізації та управління змінами

Актуальність теми дослідження. Дослідження питання кластеризації за рівнем фінансового менеджменту інноваційно орієнтованих агропідприємств в умовах активізації логістичної та зовнішньоекономічної діяльності, діджиталізації та управління змінами обумовлюється відсутністю єдиного підходу до реалізації алгоритму даного процесу.

Постановка проблеми. Одне з головних завдань кластерного аналізу полягає в зображенні первинної інформації в стислому вигляді без надзвичайної втрати інформації. Кластерний аналіз припускає виділення компактних, вилучених один від одного груп об'єктів і здійснює «природне»

розбивання сукупності на області скупчення об'єктів. Саме кластеризація за рівнем фінансового менеджменту інноваційно орієнтованих агропідприємств в умовах активізації логістичної та зовнішньоекономічної діяльності, діджиталізації та управління змінам обумовлює актуальність теми дослідження.

Постановка мети і завдань дослідження – дослідити кластеризацію за рівнем фінансового менеджменту інноваційно орієнтованих агропідприємств в умовах активізації логістичної та зовнішньоекономічної діяльності, діджиталізації та управління змінами.

Метод або методологія дослідження. В статті використано наступні методи: ієрархічної класифікації, економіко–математичний, економіко–статистичний, графічний, монографічний, аналізу і синтезу, систематизації.

Презентація основного матеріалу (результати дослідження). Кластерний аналіз дозволить провести ідентифікацію інноваційно орієнтованих агропідприємств за рівнем відповідності ринковій вартості їх бізнесу залежно від розрахованих значень вартісних компонент на дві групи: недооцінені та переоцінені підприємства. Вузловим моментом кластерного аналізу є вибір відстані між об'єктами. Від нього залежить остаточний варіант розбивання об'єктів на класи. Вибір відстані визначається структурою ознакового простору.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані в практичній діяльності для вдосконалення кластеризації за рівнем фінансового менеджменту інноваційно орієнтованих агропідприємств в умовах активізації логістичної та зовнішньоекономічної діяльності, діджиталізації та управління змінами.

Висновки за статтею. Доведено, що основна ідея ієрархічних алгоритмів полягає в наступному: спочатку кожний об'єкт вважається окремим кластером. Два найбільш близьких об'єкти (кластери) об'єднуються та утворюють новий кластер. У процесі поділення нові кластери формуються до тих пір, доки не буде виконано правило зупинки. Таким чином, неієрархічна кластеризація за рівнем фінансового менеджменту інноваційно орієнтованих агропідприємств в умовах активізації логістичної та зовнішньоекономічної діяльності, діджиталізації та управління змінами полягає в поділенні набору даних на визначену кількість окремих кластерів.

Ключові слова: кластеризація, фінансовий менеджмент, інноваційно орієнтовані агропідприємства, активізація логістичної діяльності, активізація зовнішньоекономічної діяльності, діджиталізація, управління змінами.

ZOS–KIOR M.V., HNATENKO I.A.,
TELICHKO N.A., KORNYEV R.S.

Clusterization by level of financial management of innovation–oriented agricultural enterprises in the conditions of activation of logistics and foreign economic activities, digitalization and change management

Relevance of the research topic. The study of the issue of clustering by the level of financial management of innovatively oriented agricultural enterprises in the conditions of the activation of logistics and foreign economic activities, digitalization and change management is conditioned by the lack of a unified approach to the implementation of the algorithm of this process.

Formulation of the problem. One of the main tasks of cluster analysis is to depict primary information in a condensed form without extreme loss of information. Cluster analysis assumes the selection of compact, separated groups of objects and carries out a "natural" division of the population into areas of clustering of objects. It is the clustering according to the level of financial management of innovatively oriented agricultural enterprises in the context of the activation of logistics and foreign economic activity, digitalization and change management that determines the relevance of the research topic.

Setting the purpose and objectives of the study – to investigate the clustering by the level of financial management of innovatively oriented agricultural enterprises in the conditions of intensification

of logistics and foreign economic activities, digitalization and change management.

Research method or methodology. *The article uses the following methods: hierarchical clustering, economic–mathematical, economic–statistical, graphic, monographic, analysis and synthesis, systematization.*

Presentation of the main material (research results). *Cluster analysis will allow identification of innovatively oriented agricultural enterprises according to the level of compliance with the market value of their business depending on the calculated values of the cost components into two groups: undervalued and overvalued enterprises. The key point of cluster analysis is the selection of the distance between objects. The final version of dividing objects into classes depends on it. The choice of distances is determined by the structure of the feature space.*

Field of application of results. *The results of the research can be used in practical activities to improve clustering by the level of financial management of innovatively oriented agricultural enterprises in the conditions of intensification of logistics and foreign economic activities, digitalization and change management.*

Conclusions on the article. *It has been proven that the main idea of hierarchical algorithms is as follows: first, each object is considered a separate cluster. The two closest objects (clusters) are combined and form a new cluster. In the process of division, new clusters are formed until the stopping rule is met. Thus, non–hierarchical clustering by the level of financial management of innovatively oriented agricultural enterprises in the conditions of intensification of logistics and foreign economic activities, digitalization and change management consists in dividing the data set into a certain number of separate clusters.*

Keywords: *clusterization, financial management, innovation–oriented agricultural enterprises, activation of logistics activities, activation of foreign economic activity, digitalization, change management.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Кластерний аналіз – це один із методів багатовимірної аналізу, який дозволяє здійснити класифікацію об'єктів. Кластерний аналіз, який використовується в рамках теорії розпізнавання образів, дозволяє здійснити класифікацію суб'єктів господарювання за рівнем відповідності ринковій вартості їх бізнесу залежно від розрахованих значень вартісних компонент точками відповідного геометричного простору, з послідовним виділенням груп як «згустків» цих точок (кластерів, таксонів) [1; 4; 8–10]. Одне з головних завдань кластерного аналізу полягає в зображенні первинної інформації в стислому вигляді без надзвичайної втрати інформації. Кластерний аналіз припускає виділення компактних, вилучених один від одного груп об'єктів і здійснює «природне» розбивання сукупності на області скупчення об'єктів [2–3; 5–7]. Саме кластеризація за рівнем фінансового менеджменту інноваційно орієнтованих агропідприємств в умовах активізації логістичної та зовнішньоекономічної діяльності, діджиталізації та управління змінам обумовлює актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми.

Задачу ідентифікації та розподілу інноваційно орієнтованих агропідприємств за рівнем відповідності ринковій вартості їх бізнесу можна сформулювати наступним чином. На вартість аграрного бізнесу впливають n вартісних компонент. Необхідно провести ідентифікацію суб'єктів господарювання за рівнем відповідності ринковій вартості їх бізнесу залежно від розрахованих значень вартісних компонент та віднести їх до відповідної групи: недооцінені або переоцінені підприємства. Вирішення цієї задачі пропонується проводити за допомогою методів, які використовуються в рамках теорії розпізнавання образів. У зв'язку з тим, що кожний раз проводити аналогічні дослідження дуже важко та складно й не завжди існує можливість оперативно отримати всі необхідні дані для відповідних розрахунків, необхідно побудувати вирішальне правило віднесення інноваційно орієнтованих агропідприємств за рівнем відповідності ринковій вартості їх бізнесу залежно до групи недооцінених або переоцінених підприємств. Кількість груп заздалегідь відома. Також відомо, що господарюючий суб'єкт повинен належати до якоїсь певної групи (кластеру).

Формулювання цілей статті (постановка завдання) – дослідити кластеризацію за рів-

нем фінансового менеджменту інноваційно орієнтованих агропідприємств в умовах активізації логістичної та зовнішньоекономічної діяльності, діджиталізації та управління змінами.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У відповідності з теорією кластерного аналізу, існує два основних методи кластеризації: ієрархічний та неієрархічний.

Згідно з постановкою задачі, ідентифікацію інноваційно орієнтованих агропідприємств за рівнем відповідності ринковій вартості їх бізнесу необхідно здійснювати при спільному використанні двох методів кластеризації: ієрархічного та неієрархічного.

На першому етапі попереднього визначення кількості кластерів інноваційно орієнтованих агропідприємств за рівнем відповідності ринковій вартості їх бізнесу необхідно використовувати ієрархічний метод кластеризації. Даний метод дозволяє отримати наочне графічне уявлення різних варіантів ідентифікації вартості бізнесу інноваційно орієнтованих агропідприємств залежно від компонент, які її характеризують.

Алгоритм ієрархічної кластеризації інноваційно орієнтованих агропідприємств за рівнем відповідності ринковій вартості їх бізнесу наступний. На першому етапі здійснюється вибір методу ієрархічної кластеризації інноваційно орієнтованих агропідприємств за рівнем відповідності ринковій вартості їх бізнесу. Для цього необхідно використовувати агломеративний метод ієрархічної кластеризації. На другому етапі проводиться вибір міри відстані (схожості) між суб'єктами господарювання.

У кластерному аналізі використовуються різні міри відстані між об'єктами. В пакеті «STATISTICA 6.0» реалізовані наступні міри схожості: евклідова відстань; квадрат евклідової відстані; манхтенівська відстань; метрика Чебишева; метрика Мінковського; пірсонівський коефіцієнт кореляції; коефіцієнт «співзустрічності».

В якості найкращої міри відстані рекомендується використовувати найбільш часто застосовувану евклідову відстань. Оскільки головні компоненти взаємоортогональні, оцінку схожості вартості бізнесу інноваційно орієнтованих агропідприємств за комплексом ознак можна отримати як евклідову відстань між відповідними точками в просторі головних компонент. Крім цього, евклідову відстань доцільно використовувати для аналізу кількісних даних.

Саме тому для дослідження вартості бізнесу інноваційно орієнтованих агропідприємств була обрана міра відстані – евклідова відстань.

На третьому етапі ієрархічної кластеризації проводиться вибір алгоритму класифікації інноваційно орієнтованих агропідприємств за рівнем відповідності ринковій вартості їх бізнесу.

У кластерному ієрархічному аналізі використовуються різні алгоритми класифікації. В пакеті «STATISTICA 6.0», який використовується в даній дисертаційній роботі, реалізується наступні алгоритми ієрархічної кластеризації: метод одичного зв'язку (Single linkage); метод повного зв'язку (Complete linkage); незважений метод середнього зв'язку (Unweighted pair group average); зважений метод середнього зв'язку (Weighted pair group average); незважений центроїдний метод (Unweighted centroid pair group (median)); зважений центроїдний метод (Weighted centroid pair group (median)); метод Ворда (Ward method).

На четвертому етапі відбувається процес побудови дендрограми ієрархічної агломеративної кластеризації інноваційно орієнтованих агропідприємств за рівнем відповідності ринковій вартості їх бізнесу залежно від розрахованих значень вартісних компонент.

На наступному, останньому етапі відбувається відбір кількості інноваційно орієнтованих агропідприємств за рівнем відповідності ринковій вартості їх бізнесу на підставі дендрограми.

Після попередньої ідентифікації кількості та складу кластерів інноваційно орієнтованих агропідприємств за рівнем відповідності ринковій вартості їх бізнесу, за допомогою використання ієрархічного методу кластеризації, необхідно уточнення та остаточне прийняття рішення про склад заданої кількості кластерів інноваційно орієнтованих агропідприємств. Для здійснення цієї мети в даному дослідженні використовується неієрархічний метод k -середніх. Вибір даного методу обумовлений низкою обставин. По-перше, як уже зазначалося вище, згідно з дослідженням Мандела I., ітеративний метод k -середніх при проведенні певних розрахунків виявив найкращі значення функціонала якості. По-друге, даний метод неієрархічної кластеризації реалізований в пакеті «STATISTICA 6.0».

Розв'яжемо задачу класифікації на прикладі 20 вітчизняних інноваційно орієнтованих агропідприємств, акції яких не котируються на фон-

довій біржі України та не пройшли лістинг, за рівнем відповідності ринковій вартості їх бізнесу.

Виходячи з наведеної послідовності виконання етапів ідентифікації та розподілу інноваційно орієнтованих агропідприємств за рівнем відповідності ринковій вартості їх бізнесу, проведемо класифікацію інноваційно орієнтованих агропідприємств залежно від розрахованих значень вартісних компонент.

Розподіл аграрних підприємств за рівнем відповідності ринковій вартості їх бізнесу залежно від розрахованих значень чотирьох компонент: загальної ліквідності (K_1); ризиковості бізнесу (K_2); масштабу бізнесу (K_3), рівень рентабельності підприємства (K_4), коефіцієнт оборотності обігових коштів (K_5), рентабельність продажу (K_6), фондовіддача (K_7).

Компонента загальної ліквідності (K_1) характеризує відношення оборотних активів (OA) до поточних зобов'язань ($ПЗ$) і розраховується за формулою:

$$K_1 = \frac{OA}{ПЗ}, \quad (1)$$

Розглянемо особливості розрахунку компоненти ризиковості бізнесу суб'єктів господарювання (K_2). Компонента ризиковості бізнесу характеризує долю власного капіталу в структурі капіталу підприємства. Чим вище значення даного коефіцієнта, тим фінансово стабільніше та більш незалежне від зовнішніх кредиторів підприємство. Встановлено, що загальна сума заборгованості не повинна перевищувати суму власних джерел фінансування, тобто джерела фінансування підприємства повинні бути хоча б на половину сформовані за рахунок власних коштів.

Компонента ризиковості бізнесу підприємства (K_2) розраховується наступним чином (2):

$$K_2 = \frac{BK}{A}, \quad (2)$$

де BK – власний капітал, тис. грн.;

A – активи підприємства, тис. грн.

Компонента масштабу бізнесу інноваційно орієнтованих агропідприємств (K_3) розраховується як відношення авансованого капіталу у розрахунку на 100 га інноваційно орієнтованих агропідприємств і виглядає наступним чином:

$$K_3 = \frac{AK}{S} 100, \quad (3)$$

де AK – авансований капітал підприємства, тис. грн.;

S – площа сільськогосподарських угідь, га

Щодо компоненти рівня рентабельності виробництва суб'єктів господарювання (K_4), слід зазначити, що вона визначається за формулою:

$$K_4 = \frac{ВП}{C} * 100, \quad (4)$$

де $ВП$ – валовий прибуток від реалізації продукції, тис. грн.;

C – собівартість реалізованої продукції, тис. грн.

Компонента оборотності обігових коштів (K_5) характеризує відношення чистого доходу від реалізації продукції ($ЧД$) до оборотних активів (OA) і розраховується за формулою:

$$K_5 = \frac{ЧД}{OA}, \quad (5)$$

Компонента рівня рентабельності продажу (K_6) характеризує відношення валового прибутку ($ВП$) до чистого доходу від реалізації ($ЧД$) вираженого у відсотках розраховується за формулою:

$$K_6 = \frac{ВП}{ЧД} * 100, \quad (6)$$

Компонента рівня фондовіддачі (K_7) характеризує відношення валового прибутку ($ВП$) до вартості основних фондів (OF) і розраховується за формулою:

$$K_7 = \frac{ВП}{OF} \quad (7)$$

Відповідно до методики, яка була викладена вище, в першу чергу необхідно використовувати ієрархічний метод кластеризації, тому що даний метод дозволяє отримати наочне графічне уявлення різних варіантів ідентифікації суб'єктів господарювання в залежності від компонент, які їх характеризують.

Перед тим як перейти до виконання етапів алгоритму ієрархічної кластеризації, дані, що використовуються в розрахунках, необхідно стандартизувати, тобто, відняти середнє значення та поділити на корінь квадратний із дисперсії. Отримані в результаті стандартизації перемінні мають нульове середнє значення та одиничну дисперсію. Слід зазначити, що кластеризацію інноваційно орієнтованих агропідприємств за рівнем відповідності ринковій вартості їх бізнесу проводимо, спираючись на відносний показник ринкової вартості бізнесу – y .

Згідно з першим етапом алгоритму ієрархічної кластеризації, обирається метод ієрархічної кластеризації. Для даного дослідження використовуємо агломеративний метод ієрархічної кластеризації.

На другому етапі проводиться вибір міри відстані (схожості) між підприємствами. Оскільки головні компоненти взаємо ортогональні, оцінку схожості вартості бізнесу суб'єктів господарювання за комплексом ознак можна отримати як Евклідову відстань між відповідними точками в просторі головних компонент. Тому обираємо для даного дослідження Евклідову відстань.

На третьому етапі ієрархічної кластеризації проводимо вибір алгоритму класифікації за рівнем відповідності ринковій вартості їх бізнесу. Спираючись на дослідження, використовуємо метод Уорда.

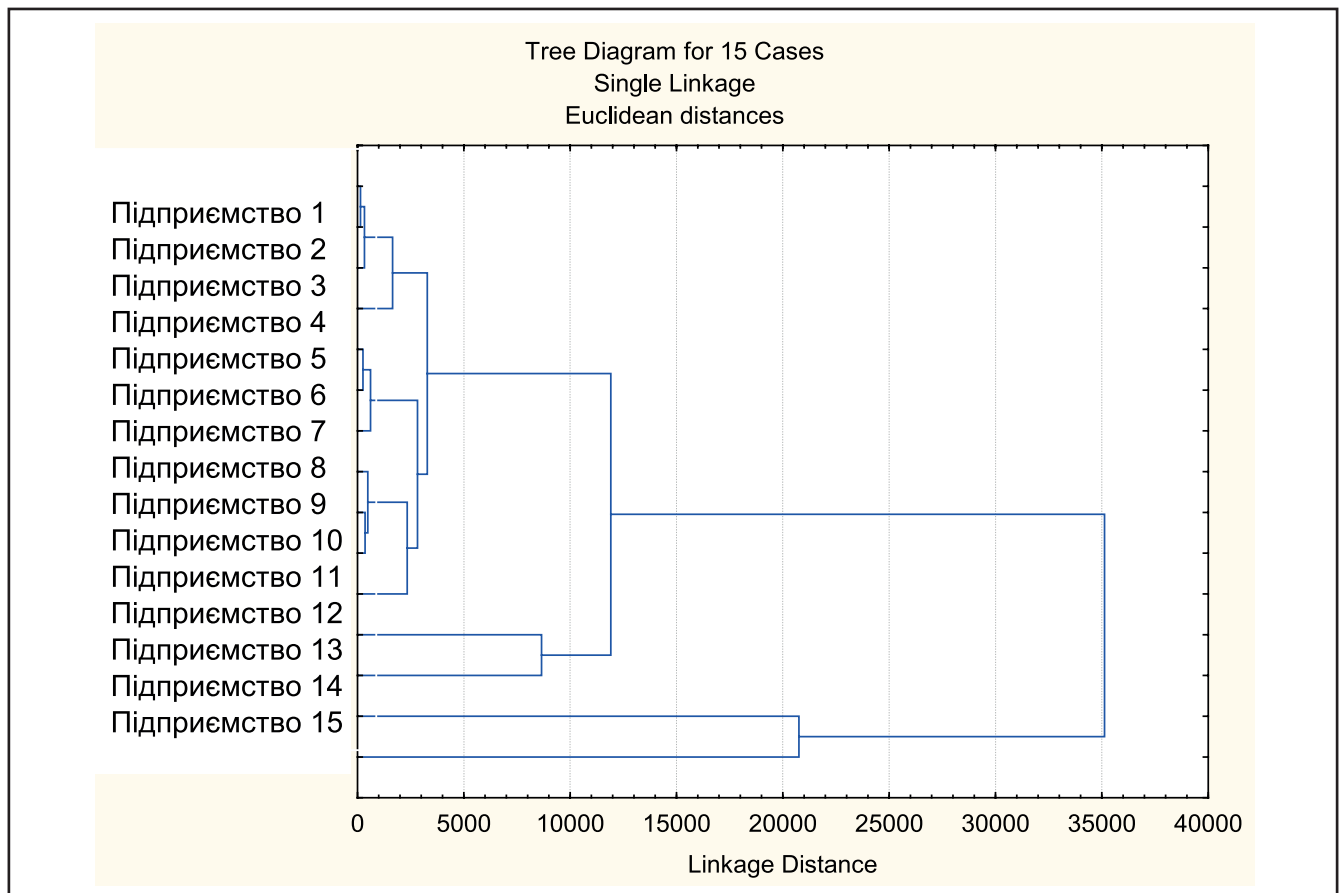
Згідно з четвертим етапом, через використання пакета прикладних програм «STATISTICA 6.0», побудуємо дендрограму ієрархічної агломеративної кластеризації інноваційно орієнтованих агропідприємств за рівнем відповідності ринковій вартості їх бізнесу залежно від розрахованих значень семи вартісних компонент. Дендрограма ієрархічної агломеративної кластеризації підприємств за рівнем відповідності ринковій вартості їх бізнесу наведена на рисунку.

На останньому етапі відбувається відбір кількості кластерів інноваційно орієнтованих агропідприємств за рівнем відповідності ринковій вартості їх бізнесу на підставі дендрограми.

При виборі кількості кластерів, згідно з представленою на рис. 1 дендрограмою ієрархічної агломеративної кластеризації інноваційно орієнтованих агропідприємств за рівнем відповідності ринковій вартості їх бізнесу, необхідно керуватися наступними неформальними вимогами:

- усередині групи об'єкти повинні бути тісно зв'язані між собою;
- об'єкти різних груп мають бути віддалені один від іншого;
- за інших рівних умов розподіл об'єктів за групами повинен бути рівномірним.

На першому етапі була отримана дендрограма ієрархічної агломерації, побудована на базі критерію «ближнього сусіда» та евклідової відстані (по осі ординат інноваційно орієнтовані агропідприємства, а по осі абсцис – відповідні мінімальні відстані, при яких відбувалося об'єднання об'єк-

Дендрограма ієрархічної агломеративної кластеризації інноваційно орієнтованих агропідприємств за рівнем відповідності ринковій вартості їх бізнесу

ІННОВАЦІЙНО–ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

тів та кластерів). На першому кроці кожен об'єкт розглядався як окремий кластер.

Візуальний аналіз дендрограми на рис. 1 показав, що кластер №1 складається з Підприємство 14 і Підприємство 15, кластер №2 – з Підприємство 12 і Підприємство 13, в кластер №3 – це велика група з 11 об'єктів.

Останній третій кластер складають 11 підприємств з низькими показниками ринкової вартості бізнесу.

Найбільш оптимальним значенням для інтерпретації є розподіл інноваційно орієнтованих агропідприємств на дві групи: недооцінені та переоцінені.

У відповідності до рис. 1, побудуємо діаграму попереднього розподілу інноваційно орієнтованих агропідприємств за рівнем відповідності ринковій вартості їх бізнесу, за кластерами (рис. 2).

За допомогою методу ієрархічної агломеративної кластеризації, інноваційно орієнтованих агропідприємств за рівнем відповідності ринковій вартості їх бізнесу розподілилися на кластери наступним чином: переоцінені суб'єкти господарювання – 52%; недооцінені суб'єкти господарювання – 29%; об'єктивно оцінені – 19%.

Розглянемо більш детально характеристики утворених кластерів.

Для господарств першої групи існують наступні можливості: створення альянсів і економічне співробітництво; можливість виходу на зовнішній ринок; вихід на нові ринки або їхні сегменти; можливість розширення виробництва і збуту; можливість вертикальної інтеграції; зростання ринку товарів номенклатури підприємства; зниження конкурентного тиску; статичність конкурентного середовища; удосконалювання ринкових відносин. З іншого боку для переоцінених господарств в разі продажу бізнесу існує загроза збільшення часу на продаж бізнесу, а в разі його подальшого існування такі підприємства стають об'єктами поглинання крупними корпораціями. Відсутність чітких цілей і стратегії розвитку, недосконала система інформаційного забезпечення, висока плинність кадрів, низький імідж підприємства та інтелектуальний капітал, низька кваліфікація персоналу, відсутність інноваційних можливостей, старі технологія й устаткування, високий рівень витрат на продукцію, недосконала система контролю якості товару, – все це може спричинити погіршення фінансового здоров'я підприємств даного кластеру.

До сильних сторін господарств другого кластеру можна віднести: можливість використання новітніх технологій і устаткування; зростання освітнього рівня трудових ресурсів на ринку робочої сили; ослаблення позицій постачальників.

Найбільша група господарств третього кластеру (11 підприємств) має недооцінену ринкову вартість бізнесу. Для них характерні низькі фінансово–економічні показники, вони працюють на «виживання». Основними загрозами для господарств даного кластеру є високий ступінь морального і фізичного зносу об'єктів нерухомості підприємства; високий ступінь морального і фізичного зносу механізмів; проектування і виготовлення спеціального оснащення вимагає значних інвестицій при освоєнні виробництва нового виробу; недостача обігових коштів; відсутність чітких цілей і стратегії розвитку; недосконала система інформаційного забезпечення; низький імідж підприємства та інтелектуальний капітал; низька кваліфікація персоналу; відсутність інноваційних можливостей; старі технологія й устаткування; високий рівень витрат на продукцію; недосконала система контролю якості товару; низька продуктивність праці; неефективна система збуту і руху товарів; низька рентабельність підприємства; слабкі конкурентні можливості; низький рівень організації маркетингової діяльності; неефективна організаційна структура; занадто вузький асортимент товарів; слабкі фінансові й інвестиційні можливості.

Така складна ситуація для господарств кластеру 3 буде змушувати власників підприємств відмовлятися, а подалі і продавати за дарма свій бізнес. В Україні інноваційно орієнтованих агропідприємств є недооціненими і мають значний потенціал зростання. Тому збільшувати земельний банк вигідно і з метою використання для інноваційно орієнтованих агропідприємств, і з метою вкладення вільних коштів. Земля є перспективним активом для інвестування. В умовах глобалізації ціни на землі України повинні зрівнятися зі світовими. На сьогоднішній день інвестування в земельні активи можна назвати найнадійнішим у порівнянні із вкладеннями в будь-яку іноземну валюту, цінні папери чи дорогоцінні метали. Вартість землі в довгостроковій перспективі буде тільки підвищуватися. Таким чином, прагнення аграрних компаній збільшити земельний банк цілком зрозуміло і виправдано.

Після попередньої ідентифікації кількості та складу кластерів інноваційно орієнтованих агропідприємств за рівнем відповідності ринковій вартості їх бізнесу через використання ієрархічного методу кластеризації необхідно уточнити та остаточно прийняти рішення про склад заданої кількості кластерів. Для цього в даному дослідженні і відповідно з методикою, використовується ітераційний кластерний аналіз.

Згідно з алгоритмом на першому етапі ітераційного кластерного аналізу здійснюється вибір методу неієрархічної кластеризації.

У даному дослідженні, виходячи з постановки задачі та керуючись рекомендаціями, які викладені в роботах, в якості методу неієрархічної кластеризації інноваційно орієнтованих агропідприємств за рівнем відповідності ринковій вартості їх бізнесу, використовується метод *k*–середніх.

На другому етапі неієрархічної кластеризації за допомогою пакета прикладних програм «STATISTICA 6.0» здійснюється ітераційна процедура кластеризації.

На наступному етапі було здійснено подвійне об'єднання кластерів одночасно в просторі об'єктів–ознак та побудована «мапа», яка дозволила ідентифікувати виділені групи підприємств, тобто визначити лідерів, середняків та аутсайдерів.

Висновки

Кластерний аналіз дозволить провести ідентифікацію інноваційно орієнтованих агропідприємств за рівнем відповідності ринковій вартості їх бізнесу залежно від розрахованих значень вартісних компонент на дві групи: недооцінені та переоцінені підприємства. Вузловим моментом кластерного аналізу є вибір відстані між об'єктами. Від нього залежить остаточний варіант розбивання об'єктів на класи. Вибір відстані визначається структурою ознакового простору. Доведено, що основна ідея ієрархічних алгоритмів полягає в наступному: спочатку кожний об'єкт вважається окремим кластером. Два найбільш близьких об'єкти (кластери) об'єднуються та утворюють новий кластер. Далі ця процедура повторюється, доки всі об'єкти не об'єднаються в один кластер. Якщо існує велика кількість спостережень, ієрархічні методи кластерного аналізу непридатні. В таких випадках використовують неієрархічні методи, які засновані на поділі і представляють собою ітеративні методи дробін-

ня вихідної сукупності. У процесі поділення нові кластери формуються до тих пір, доки не буде виконано правило зупинки. Таким чином, неієрархічна кластеризація за рівнем фінансового менеджменту інноваційно орієнтованих агропідприємств в умовах активізації логістичної та зовнішньоекономічної діяльності, діджиталізації та управління змінами полягає в поділенні набору даних на визначену кількість окремих кластерів.

Список використаних джерел

1. Вдовенко Н. М., Федірець О. В., Зось–Кіор М. В., Гнатенко І. А. Роль енергоринку в менеджменті ресурсозбереження та ресурсоефективності конкурентоспроможних підприємств агропродовольчої сфери. Український журнал прикладної економіки. 2020. Том 5. № 4. С. 222–229.
2. Гук О. В., Мохонько Г. А., Телічко Н. А., Сірик М. В. Формування інвестиційної політики в системі організаційно–економічного механізму господарської діяльності підприємства та ефективного використання його ресурсно–фінансового потенціалу. Формування ринкових відносин в Україні. 2022. №1(248). С. 103–110.
3. Brockova K., Rossokha V., Chaban V., Zos–Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro–industrial production. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2021. Vol. 43. No. 1. P. 129–135.
4. Mayovets Y., Vdovenko N., Shevchuk H., Zos–Kior M., Hnatenko I. Simulation modeling of the financial risk of bankruptcy of agricultural enterprises in the context of COVID–19. Journal of Hygienic Engineering and Design. 2021. Vol. 36. P. 192–198.
5. Mazur N., Khrystenko L., P6sztorov6 J., Zos–Kior M., Hnatenko I., Puzyrova P., Rubezhanska V. Improvement of Controlling in the Financial Management of Enterprises. TEM Journal. 2021. Vol. 10. Issue 4. P. 1605–1609.
6. Mykhailichenko M., Lozhachevska O., Smagin V., Krasnoshtan O., Zos–Kior M., Hnatenko I. Competitive strategies of personnel management in business processes of agricultural enterprises focused on digitalization. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2021. Vol. 43(3). P. 403–414.
7. Prokopenko O., Martyn O., Bilyk O., Vivcharuk O., Zos–Kior M., Hnatenko I. Models of State Clusterisation Management, Marketing and Labour Market Management in Conditions of Globalization, Risk of Bankruptcy and Services Market Development. IJCSNS

International Journal of Computer Science and Network Security. 2021. Vol. 21 No. 12 P. 228–234.

8. Rossokha V., Mykhaylov S., Bolshaia O., Diukariev D., Galtsova O., Trokhymets O., Ilin V., Zos–Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. Management of simultaneous strategizing of innovative projects of agricultural enterprises responsive to risks, outsourcing and competition. Journal of Hygienic Engineering and Design. 2021. Vol. 36. P. 199–205.

9. Stolyarov V., P6sztorov6 J., Zos–Kior M., Hnatenko I., Petchenko M. Optimization of material and technical supply management of industrial enterprises. Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu. 2022. Vol. 3(189). P. 163–167.

10. Zhyvko Z., Nikolashyn A., Semenets I., Karpenko Y., Zos–Kior M., Hnatenko I., Klymenchukova N., Krakhmalova N. Secure aspects of digitalization in management accounting and finances of the subject of the national economy in the context of globalization. Journal of Hygienic Engineering and Design. 2022. Vol. 39. P. 259–269.

References

1. Vdovenko N., Fedirets O., Zos–Kior M., Hnatenko I. (2020). The role of the energy market in the management of resource conservation and resource efficiency of competitive enterprises in the agri–food sector. Ukrayins'kyi zhurnal prykladnoyi ekonomiky [Ukrainian Journal of Applied Economics], 5.4, 222–229.

2. Guk O., Mokhonko H., Telichko N., Siryk M. (2022). Formation of investment policy in the system of organizational and economic mechanism of economic activity of the enterprise and effective use of its resource and financial potential. Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini [Formation of market relations in Ukraine], 1(248), 103–110.

3. Brockova K., Rossokha V., Chaban V., Zos–Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. (2021). Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro–industrial production. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development, 43.1, 129–135.

4. Mayovets Y., Vdovenko N., Shevchuk H., Zos–Kior M., Hnatenko I. (2021). Simulation modeling of the financial risk of bankruptcy of agricultural enterprises in the context of COVID–19. Journal of Hygienic Engineering and Design, 36, 192–198.

5. Mazur N., Khrystenko L., P6sztorov6 J., Zos–Kior M., Hnatenko I., Puzyrova P., Rubezhanska V. (2021). Improvement of Controlling in the Financial Management of Enterprises. TEM Journal, 10.4, 1605–1609.

6. Mykhailichenko M., Lozhachevska O., Smagin V., Krasnoshtan O., Zos–Kior M., Hnatenko I. (2021). Competitive strategies of personnel management in business processes of agricultural enterprises focused on digitalization. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development, 43(3), 403–414.

7. Prokopenko O., Martyn O., Bilyk O., Vivcharuk O., Zos–Kior M., Hnatenko I. (2021). Models of State Clusterisation Management, Marketing and Labour Market Management in Conditions of Globalization, Risk of Bankruptcy and Services Market Development. IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security, 21.12, 228–234.

8. Rossokha V., Mykhaylov S., Bolshaia O., Diukariev D., Galtsova O., Trokhymets O., Ilin V., Zos–Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. (2021). Management of simultaneous strategizing of innovative projects of agricultural enterprises responsive to risks, outsourcing and competition. Journal of Hygienic Engineering and Design, 36, 199–205.

9. Stolyarov V., P6sztorov6 J., Zos–Kior M., Hnatenko I., Petchenko M. (2022). Optimization of material and technical supply management of industrial enterprises. Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu, 3(189), 163–167.

10. Zhyvko Z., Nikolashyn A., Semenets I., Karpenko Y., Zos–Kior M., Hnatenko I., Klymenchukova N., Krakhmalova N. (2022). Secure aspects of digitalization in management accounting and finances of the subject of the national economy in the context of globalization. Journal of Hygienic Engineering and Design, 39, 259–269.

Дані про авторів

Зось–Кіор Микола Валерійович,

д.е.н., професор, професор кафедри менеджменту ім. І.А. Маркіної, Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава, Україна

Гнатенко Ірина Анатоліївна,

д.е.н., професор, професор кафедри підприємництва та бізнесу, Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ, Україна

Телічко Наталія Александрівна,

к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту, Одеський державний аграрний університет, м. Одеса, Україна

Корнєв Роман Сергійович,

здобувач вищої освіти, Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава, Україна

Data about the authors**Mykola Zos-Kior,**

Dr. Sc. (Econ), Professor, Professor of I. Markina Department of Management, Poltava State Agrarian University, Poltava, Ukraine

Iryna Hnatenko,

Dr. Sc. (Economics), Professor, Professor of the Department of Entrepreneurship and Business, Ky-

iv National University of Technologies and Design, Ukraine, Kyiv

Nataliia Telichko,

Phd. Sc. (Econ), As. Professor of Management, Odessa State Agrarian University, Ukraine, Odessa

Roman Korniyev,

graduate student, Poltava State Agrarian University, Ukraine, Poltava

УДК 338.001.36

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7249868>

СОЛОМЧУК Л.М.

Статистичні методи прогнозування результатів діяльності підприємств

Актуальність теми дослідження. Одним із найбільш популярних заходів прогнозування динаміки соціально–економічних, фінансових, технологічних і технічних явищ і процесів є побудова моделей, які базуються на статистичних даних і на основі яких відбувається обчислення оцінок прогнозів. На сьогоднішній день, у спеціальній літературі, описано велику кількість методів прогнозування як лінійних так і не лінійних процесів, які можна згрупувати у три групи. При цьому відсутній систематизований підхід до вибору структури методів прогнозування, а також рекомендацій щодо їх застосування у практичній діяльності.

Метою дослідження є: аналіз статистичних методів прогнозування з метою їх структуризації та пропозиціями по удосконаленню.

Методи дослідження. При проведенні дослідження були використані як загальнонаукові так і спеціальні методи прогнозування, наприклад метод узагальнення і групування, дисперсійний аналіз, кореляційно–регресійний аналіз, метод згладжування за експонентою, авторегресія, автокореляція, метод індукції і дедукції та інші.

Результати дослідження. У статті розглянуто та систематизовано найефективніші статистичні методи прогнозування результатів діяльності підприємств різних форм господарювання, які найбільш оптимально та ефективно впливають на прийняття управлінських рішень, щодо вибору стратегічного розвитку суб'єкта господарювання..

Галузь застосування результатів. В практичній діяльності виробничих підприємств та у галузі економічних наук.

Висновки за статтею. Розглянута класифікація існуючих статистичних методів прогнозування та проведена їх структуризація.

Ключові слова: статистичні методи, прогнозування, класифікація, екстраполяція, каузальне моделювання, регресійний аналіз, тренд.

SOLOMCHUK L.M.

Statistical methods of forecasting results of enterprises

Relevance of the research topic. One of the most popular measures for forecasting the dynamics of socio–economic, financial, technological and technical phenomena and processes is the construction of models based on statistical data and on the basis of which forecast estimates are calculated. Today, in the specialized literature, a large number of forecasting methods for both linear and non–linear processes are described, which can be grouped into three groups. At the same time, there is no systematic approach to choosing the structure of forecasting methods, as well as recommendations for their application in practical activities.

The purpose of the research is: analysis of statistical methods of forecasting with the aim of their structuring and proposals for improvement.

Research methods. Both general scientific and special forecasting methods were used during the research, such as the generalization and grouping method, dispersion analysis, correlation–regression analysis, exponential smoothing method, autoregression, autocorrelation, induction and deduction method, and others.

Research results. The article examines and systematizes the most effective statistical methods of forecasting the results of the activities of enterprises of various forms of management, which most optimally and effectively influence the adoption of management decisions regarding the choice of strategic development of the business entity.

Field of application of results. In the practical activity of production enterprises and in the field of economic sciences.

Conclusions according to the article. The classification of existing statistical forecasting methods was considered and their structuring was carried out.

Keywords: statistical methods, forecasting, classification, extrapolation, causal modeling, regression analysis, trend.

Постановка проблеми. В умовах нестабільності ринкової економіки, недостатнього обсягу достовірної інформації, неспроможності управлінського персоналу аналізувати фактичний стан діяльності підприємства і проведення прогнозування, щодо підвищення рівня ефективності використання його ресурсів та подальшого зростання фінансового результату від операційної та інших видів діяльності, виникає потреба у застосуванні статистичних методів аналізу і прогнозування. З одного боку, прогнозування являється основним інструментом у мінімізації невизначеностей в ринкових умовах. З іншого боку, прогнозування передбачає систему наукових досліджень, а також використання статистичних методів і способів з різним ступенем формалізації, узгодженість окремих висновків і оцінок, щодо майбутнього розвитку підприємства.

Зважаючи на те, що прогнозування є складним процесом і завершальним етапом статистичних досліджень, виробничі і посередницькі результати якого закладаються в основу діяльності суб'єктів господарювання основним завданням дослідження є проведення аналізу існуючих статистичних методів прогнозування результатів діяльності підприємств в сучасних ринкових умовах розвитку та існування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питання щодо методів прогнозування займаються як вітчизняні так і зарубіжні провідні вчені економісти Андерсон Т., Бідюк П.І., Боровик В.П., Дрейпер Н.Р., Есенькіна Б.С., Кулявець В.О., Льюїс К.Д., Левченко Л.О. Єддоус М., Ханк Д.Е. та інші.

Метою статті є: дослідити, описати сутність та систематизувати статистичні методи прогнозування результатів діяльності підприємства.

Виклад основного матеріалу. Для того щоб проводити прогнозування динаміки показників діяльності підприємства неможливо лише визначити його розміри та проводити аналіз тенденцій його зміни. Для точнішого прогнозу необхідно побудувати модель, яка і буде відображати велику кількість зовнішніх і внутрішніх чинників та їх зміни у майбутньому. Для розробки відповідної стратегії діяльності підприємства потрібно використовувати ряд передбачуваних значень, прогнозування варіантів маркетингових програм, проведення порівняльного аналізу роботи конкурентів даного сегменту діяльності, дослідження потенційного попиту, правильний вибір та обґрунтування оптимального портфеля замовлень, прогнозування раціональної кількості трудових ресурсів, проведення оцінки та вибору потенційних клієнтів та постачальників, прогнозування рівня доходності та рентабельності тощо. Потенціальних успіхів діяльності підприємства прямопропорційно залежить від точності прогнозів. Таким чином, кожне підприємство постає перед вибором застосування статистичних методів прогнозування, які найбільш оптимально вирішують поставлені завдання і є запорукою успішного прогнозування.

Перед тим як вибрати метод прогнозування необхідно правильно розуміти сутність проблеми, яку потрібно вирішити, врахувати особливості ринкового середовища в якому знаходиться підприємство, стан галузі до якої відноситься підприємство, соціально–економічний тип підприємства і вимоги до прогнозування. За рахунок зростання та різноманітності поставлених задач відбувається відповідно і збільшення

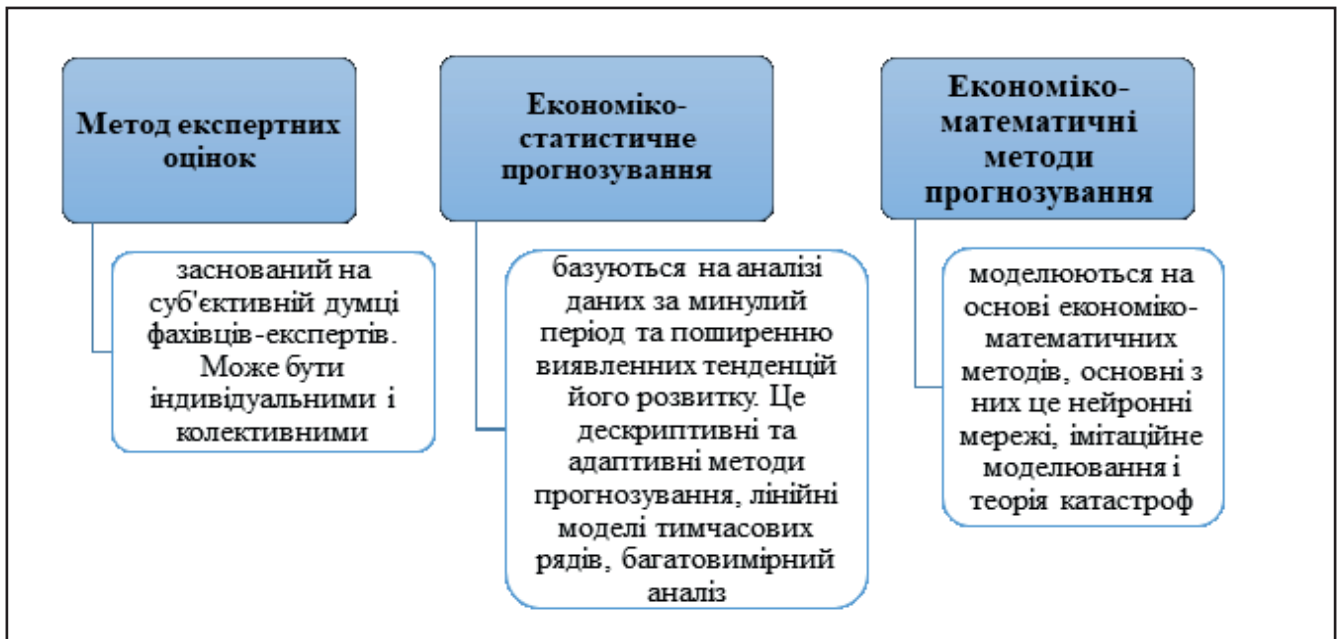

Рисунок 1. Структура методів прогнозування

статистичних методів прогнозування, у зв'язку із динамічним розвитком ринку та прискоренням темпів розвитку різних галузей, появою нових видів продукції та послуг зростає і складність поставлених задач і прогнозів, що також впливає на методи прогнозування.

У зв'язку з цим виникає потреба в детальному дослідженні, класифікації та систематизації існуючих статистичних методів прогнозування.

Структуру методів прогнозування відображено на рисунку 1.

У процесі економіко–статистичного прогнозування розрізняють два етапи:

Зведення і групування даних, які досліджуються протягом тривалого терміну часу і наступна побудова статистичної моделі прогнозування.

Опираючись на статистичні закономірності і побудовану статистичну модель прогнозування обирається прогнозована ознака, а також потрібно обрати оптимальне рішення–тенденцію розвитку та оцінити отримані результати за певний період, що прогнозується.

З цього випливає, що при побудові статистичних моделей прогнозування переслідують три цілі: поглиблене вивчення процесів, прогнозування значень змінних за допомогою побудованої моделі, використання моделі для створення (синтезу) систем керування [2].

Поглиблене вивчення процесів за допомогою статистичних моделей прогнозування дозволяє дослідити кількісні взаємозв'язки між вхідними

та вихідними змінними, дослідити яким чином зміниться значення результативної ознаки при варіації вхідних факторних ознак в широкому діапазоні, розглянути поведінку різних процесів за будь–який проміжок часу, тобто можна виявити ефекти і явища, які недоступні безпосереднім спостереженням за допомогою приладів.

Прогнозування значень змінних представлене дискретними моделями у вигляді авторегресійних рівнянь, авторегресії з ковзним середнім та авторегресії з інтегрованим ковзним середнім (враховує нестационарність у формі тренду). Тип моделі залежить також від того, який прогноз необхідний – короткостроковий, середньостроковий чи довгостроковий.

Для розв'язання задачі синтезу систем керування процесами на практиці застосовують класи моделей у неперервному і дискретному часі, які представляють в уніфікованій формі простору станів. У такому випадку моделі не повинні мати високу точність, тому що вони функціонують у замкненому контурі з від'ємним зворотним зв'язком. Це сприяє асимптотичному зменшенню похибок керування до мінімально можливих значень навіть при використанні досить грубих моделей [2].

На рисунку 2 відображено структуру економіко–статистичних (кількісних) методів прогнозування.

Прогнозування проводиться із урахуванням комплексу засобів – інтуїтивної інформації із використанням яви, використання предметної ін-

Рисунок 2. Структура економіко-статистичних (кількісних) методів прогнозування

формації та логіки, а також кількісних даних та математичних методів.

На практиці використовують різні методи прогнозування. На вибір методу впливають, зокрема, такі фактори: форма прогнозу, період прогнозування, доступність, відповідність і придатність даних, точність прогнозу, особливості об'єкта прогнозування, витрати на прогнозування.

Методи прогнозування повинні відповідати таким вимогам як поєднання суб'єктивної цінності та об'єктивної значущості оцінок; чітке застосу-

вання оцінок, яке не допускає різних тлумачень щодо вибору методів; можливість накопичення статистичної інформації та її використання для прогнозування. На рисунку 3 відображено структурно-логічну схему щодо вибору оптимального методу прогнозування.

До економіко-статистичних методів відносять кількісні методи прогнозування [3]:

— аналіз часових рядів (екстраполяція) — проводиться дослідження подій, які відбулися у минулому та є основою для планування. До мето-

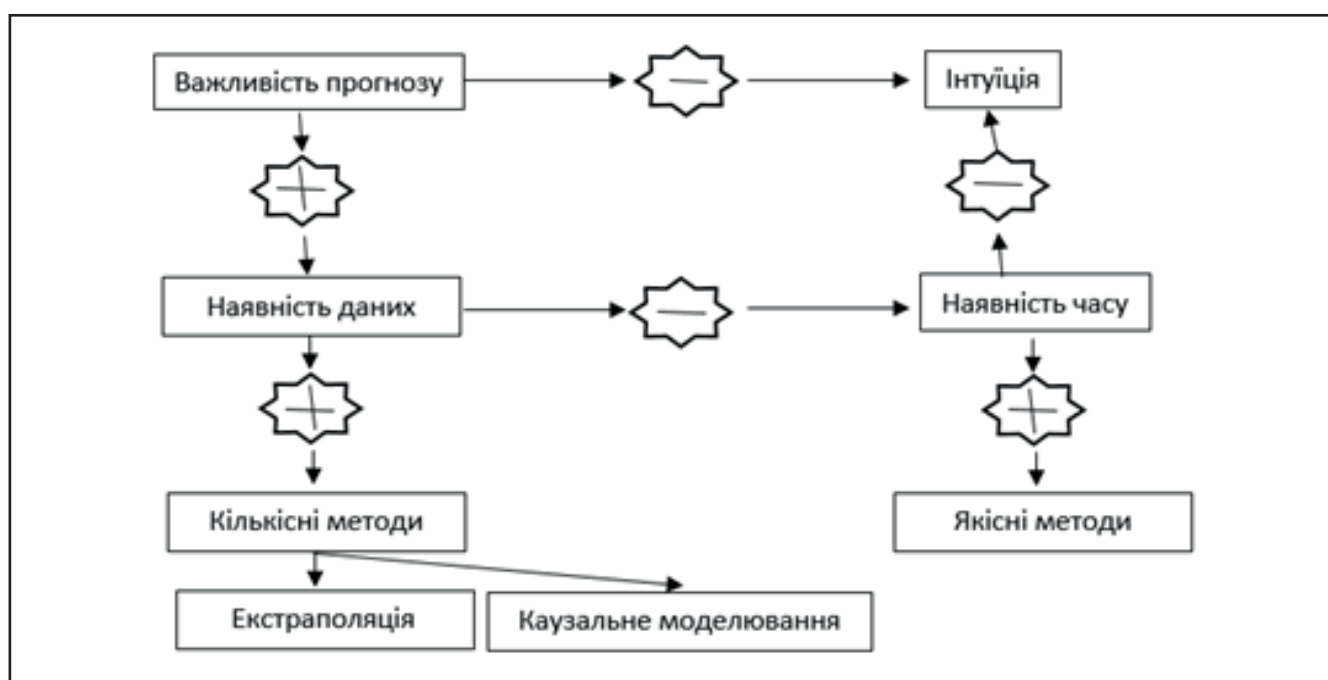

Рисунок 3. Структурно-логічна схема вибору оптимального методу прогнозування

Суть економіко-статистичних методів прогнозування

Назва методу	Суть методу
Екстраполяція	
Метод найменших квадратів	Суть методу полягає у відшуканні параметрів моделі тренда, яка краще всього описує тенденцію розвитку будь-якого випадкового явища у часі або у просторі (тренд – це лінія, яка характеризує тенденцію розвитку явища). Завдання даного методу полягає у знаходженні найкращої або оптимальної моделі. Ця модель буде оптимальною, якщо сума квадратичних відхилень між спостережуваними фактичними величинами й відповідними їм розрахованими величинами тренда буде мінімальною (найменшою).
Метод плинної середньої	Суть методу полягає у тому, що для заміни початкового ряду динаміки рядом середніх, визначається за допомогою середньої арифметичної простої спочатку перший рівень нового ряду (перша плинна середня), на основі певної кількості перших за рахунком рівнів початкового ряду; далі другий (друга плинна середня) – як середня арифметична проста на основі тієї ж кількості рівнів, але починаючи з другого рівня початкового ряду, потім з третього і т. д. Іншими словами, при розрахунку кожна плинна середня розраховується як попередня але відкидається перший рівень що входить до попередньої плинної середньої і додається наступний після останнього рівня в попередній плинній середній. Особливістю методу є те, що рівень показників, який ближчий до прогнозованого періоду, більше впливає на значення прогнозованих показників порівняно із віддаленими періодами
Експоненційне згладжування	Передбачає, що часовий ряд згладжується за допомогою згладженої середньої плавної, у якій ваги відповідають закону розподілення за експонентою. Даний метод забезпечує швидке реагування прогнозу на усі події, які відбуваються протягом періоду, що охоплюється часовим рядом. Основна ідея цього методу у тому, що кожен новий прогноз отримується шляхом зсування попереднього прогнозу у напрямку, який би давав кращі результати порівняно зі старим прогнозом.
Каузальне моделювання	
Регресійний аналіз	Цей метод виявляє залежність однієї величини від іншої, а результатом є рівняння з однією або більшою кількістю незалежних змінних, яке використовується для визначення залежної змінної. Один раз усі розраховані взаємозв'язки вважаються сталими (у вигляді рівняння регресії), майбутні значення залежної змінної прогнозуються шляхом підстановки у рівняння певних значень незалежних змінних. Є достатньо дорогим але це комплексний і надійний спосіб прогнозування з урахуванням багатьох змінних.
Економетричні моделі	Найскладніший метод прогнозування. Складні економетричні моделі базуються на численних рівняннях регресії, які кількісно описують взаємозв'язки між різними секторами економіки. Тобто використання даного методу дозволяє оцінити вплив однієї змінної на іншу та / або робити прогнози щодо майбутнього значення змінних. Вони є важливими інструментами у формуванні економічної політики, стратегій продажів, визначенні грошово-кредитної політики, серед багатьох інших. Приклади використання економетричних моделей: прогнозування темпів зростання ВВП, визначення ефекту державних витрат, оцінка впливу субсидії, проектування попиту на товар тощо. Даний метод є найточнішим і відповідно найдорожчим. Використовується великими підприємствами.
Комп'ютерна імітація	Імітаційне моделювання – це метод дослідження, заснований на тому, що система, яка вивчається, замінюється імітатором і з ним проводяться експерименти з метою отримання інформації про цю систему. Експериментування з імітатором називають імітацією (імітація – це збагнення суті явища, не вдаючись до експериментів на реальному об'єкті).

дів екстраполяції відносять прийоми найменших квадратів, рухомих середніх та експоненційного згладжування. Аналіз часових рядів доцільно використовувати, коли є в достатній кількості зібраного матеріалу, а зовнішнє середовище достатньо стабільне. Базується на використанні зібраної («історичної») інформації впорядкованої за часовою ознакою, яку представляють у вигляді рядів динаміки. При цьому метою є побудова

тренду на основі минулих даних та наступній екстраполяції їх у майбутнє. Розрахунки за таким методом проводять за допомогою комп'ютерних програм. Також метод можна провести за допомогою таблиці або графіка шляхом нанесення на координатну сітку точок, які відповідають подіям минулого. Метод аналізу часових рядів використовується із метою проведення оцінки попиту на товари та послуги або визначення потреб

у запасах та прогнозування структури збуту. Перевага – метод ґрунтується на цифрових даних, а недоліком є те, що прогноз–припущення може бути помилковим, так як майбутнє завжди відрізняється від минулого. Методи екстраполяції являються найбільш розповсюдженими і розробленими серед усіх способів економічного прогнозування;

– каузальне (причинно–наслідкове) моделювання – проводиться для прогнозування того, що відбудеться у подібних ситуаціях, шляхом дослідження статистичної залежності між факторною та результативними ознаками (змінними). Така залежність називається кореляцією. Чим тісніша кореляція, тим більша придатність моделі для прогнозування. До методів моделювання належать прийоми структурного, сітьового та матричного моделювання.

У таблиці відображено суть економіко–статистичних методів прогнозування [3].

Висновок

Проведений аналіз статистичних методів прогнозування свідчить про те, що жоден з існуючих методів не дає достатньої точності прогнозу на 20 років. Існуючі методи екстраполяції не дають точних результатів на довготривалий термін так як базуються на даних минулого та теперішнього часу, а похибка поступово збільшується у міру віддаленості прогнозу, не факт, що існуючі тенденції зберезуться і у майбутньому. Такі методи не враховують усі критичні моменти, які можуть трапитися у майбутньому. Таким чином, методи екстраполяції доцільно використовувати при проведенні короткострокового прогнозування до 5 років. Щодо каузального моделювання, то дані методи є складними і дорогими для застосування підприємствами малого і середнього бізнесу.

Варто наголосити про необхідність подальшого дослідження оптимальних методів статистичного прогнозування так як вони можуть використовуватися для вирішення задач щодо оптимізації витрат і доходів підприємства, розподілення ресурсів, формування цін, дослідження попиту і програмно–цільового планування та розробки

стратегії розвитку найбільш ефективної виробничої діяльності.

Список використаних джерел

1. Довгий С. О. Системи підтримки прийняття рішень на основі статистично–ймовірнісних методів : навч.–наук. вид. / С. О. Довгий, П. І. Бідюк, О. М.Трофимчук; НАН України, Ін–т телекомунікацій і глобал. інформ. простору. – К. : Логос, 2014. – 418 с.

2. Бідюк П. І. Ймовірнісно–статистичні методи моделювання і прогнозування : [монографія] / П. І. Бідюк, О. П. Гожий. – Миколаїв : Чорноморський державний університет ім. Петра Могили, 2014. – 440 с.

3. Бутакова М.М.. Економічне прогнозування: методи і прийоми практичних розрахунків: навчальний посібник / М.М. Бутакова. – 2–е вид., Испр. – М.: КНО–РУС. – 168 с., 2010

References

1. Dovhyy S. O. Systemy pidtrymky pryynyattya rishen' na osnovi statystychno–ymovirnisnykh metodiv : navch.–nauk. vyd. / S. O. Dovhyy, P. I. Bidyuk, O. M. Trofymchuk; NAN Ukrainy, In–t telekomunikatsiy i hlobal. inform. prostoru. – K. : Lohos, 2014. – 418 s.

2. Bidyuk P. I. Ymovirnisno–statystychni metody modelyuvannya i prohnozuvannya : [monohrafiya] / P. I. Bidyuk, O. P. Hozhyy. – Mykolayiv : Chornomors'kyi derzhavnyy universytet im. Petra Mohyly, 2014. – 440 s.

3. Butakova M.M. Ekonomichne prohnozuvannya: metody i pryomy praktychnykh rozrakhunkiv: navchal'nyy posibnyk / M.M. Butakova. – 2–e vyd., Yspr. – M.: KNORUS. – 168 s., 2010

Дані про автора:

Соломчук Людмила Миколаївна,

к.е.н.; доцент кафедри обліку і аудиту, Національний університет харчових технологій,

e–mail: hope_luda@ukr.net

Data about author

Liudmyla Solomchuk

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Department of the Accounting and Auditing National
University of Food Technologies

e–mail: hope_luda@ukr.net

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7249881>

БАТАЖОК С.Г.

Бюджет розвитку територіальної громади в умовах обмеженості формування доходів місцевих бюджетів

Предмет дослідження. Бюджети розвитку як інструмент стратегічного розвитку територій.

Мета дослідження. Розкрити проблеми та аргументувати необхідність удосконалення механізму формування джерел доходів бюджету розвитку за умови його збереження як інструменту стратегічного розвитку територій.

Методологія проведення роботи. У статті розглянуто чинники, що негативно впливають на формування бюджету розвитку. Названі причини диференціації бюджетів територіальних громад за обсягами надходжень та розміром видатків бюджету розвитку. Обґрунтовано необхідність перегляду механізму наповнення бюджету розвитку на середньострокову перспективу.

Результати роботи. Запропоновано удосконалити механізм залучення перспективних джерел формування бюджету розвитку, що є дієвим інструментом стратегічного розвитку.

Висновки. Бюджет розвитку має стати дієвим інструментом впливу на соціально-економічні інтереси територіальних громад.

Таким чином, результативне формування і витрачання коштів бюджету розвитку місцевих бюджетів потребує: подальшого вдосконалення системи власних доходів місцевих бюджетів та підвищення їх ролі у формуванні бюджету розвитку; удосконалення механізму розподілу міжбюджетних трансфертів; вивчення ринку фінансових ресурсів місцевого бюджету та визначення найефективніших методів їх залучення, розвиток ринку муніципальних цінних паперів; структурного реформування економіки з метою створення нових високоефективних виробничих потужностей, нових робочих місць, збільшення податкоспроможності регіону.

Ключові слова: бюджет розвитку, територіальна громада, муніципальні цінні папери, соціально-економічний інтерес, інвестиційно-інноваційна модель.

BATAZHOK S.G.

Budget for the development of the territorial community under conditions of limitation of income generation of local budgets

Subject of study. Development budgets as a tool for strategic development of territories.

The purpose of the study. To reveal the problems and argue the need to improve the mechanism of the formation of sources of development budget income, provided it is preserved as a tool for strategic development of territories.

Methodology of work. The article examines the factors that have a negative impact on the formation of the development budget. The reasons for the differentiation of the budgets of territorial communities by the amount of income and the amount of development budget expenditures are named. The need to review the mechanism of filling the development budget for the medium–term perspective is substantiated.

Results of work. It is proposed to improve the mechanism of attracting promising sources of the formation of the development budget, which is an effective tool of strategic development.

Conclusions. The development budget should become an effective tool for influencing the socio–economic interests of territorial communities.

Thus, the effective formation and spending of the funds of the development budget of local budgets requires: further improvement of the system of local budgets' own revenues and increasing their role in the formation of the development budget; improvement of the mechanism of distribution of interbudgetary transfers; study of the market of financial resources of the local budget and determination of the most effective methods of their attraction, development of the market of municipal securities; structural reform of the economy with the aim of creating new highly efficient production facilities, new jobs, increasing the tax capacity of the region.

Keywords: development budget, territorial community, municipal securities, socio–economic interest, investment and innovation model.

Постановка проблеми. Створення інвестиційно–інноваційної моделі бюджету розвитку територіальних громад є дієвим інструментом економічної політики органів місцевого самоврядування. Видатки з бюджетів розвитку характеризуються більшою стабільністю, так як менше залежать від політичних рішень. Ці видатки відображають особливу роль місцевих бюджетів у соціально–економічному розвитку територіальних одиниць і покращенні якості життя громадян.

Ствердним наміром було б поступове посилення ролі місцевих бюджетів у фінансуванні інвестицій, що відповідає кращій практиці зарубіжних країн. У наслідок реформи місцевого самоврядування та фінансової децентралізації бюджети розвитку територіальних громад наповнюються нестабільними дохідними джерелами, яких недостатньо для інвестиційно–інноваційного розвитку.

Необхідним є удосконалення механізму залучення перспективних джерел формування бюджету розвитку, що є дієвим інструментом стратегічного розвитку територіальних громад.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Над розробкою актуальних проблем щодо соціально–економічного розвитку територій і підвищення рівня життя населення працюють провідні науковці: О.П. Кириленко, І.О. Луніна, В.О. Онищенко, В.М. Опарін, Ж.В. Піскова, С.І. Юрій,

В.М. Федосов та ін. Однак в сучасних умовах виникає потреба пошуку нових підходів щодо формування бюджетів розвитку територіальних громад. Деякі аспекти є недостатньо вивченими та потребують подальшого опрацювання.

Метою статті є дослідження сучасного стану формування доходів бюджету розвитку територіальних громад і удосконалення механізму збільшення обсягів їх надходжень.

Виклад основного матеріалу. Обираючи орієнтиром розвитку держави досягнення європейських стандартів, необхідно значно збільшити обсяги інвестицій до місцевих бюджетів (МБ), що надасть можливість підвищити рівень соціальних стандартів життя населення.

Результативність впливу бюджетних інвестицій на соціально–економічний розвиток регіону залежить не лише від обсягу, а й від напрямів витрачання коштів. Одним з елементів, що забезпечує оптимальне планування бюджету є капітальне бюджетування. Складання бюджету капітальних вкладень передбачає визначення джерел фінансування попередньо визначених планом необхідних основних фондів для забезпечення інвестиційної діяльності регіону, які визначені БКУ. Інвестиційні видатки МБ мають зосереджуватись у бюджетах розвитку (БР). БР є вагомим засобом впливу на соціально–еконо–

мічний розвиток територіальних громад (ТГ). Не-обхідним є удосконалення механізму залучення перспективних джерел формування БР, що є дієвим інструментом стратегічного розвитку ТГ.

У Законі «Про місцеве самоврядування в Україні» визначено поняття «БР» – доходи і видатки МБ, які утворюються і використовуються для реалізації програм соціально–економічного розвитку, зміцнення матеріально–фінансової бази [1].

Питання формування і використання БР конкретизоване у БКУ. Законодавством передбачено джерела надходження та витрати БР. Статтею 71 БКУ визначено, що БР є складовою спеціального фонду МБ, його надходження утворюються за рахунок [2]:

- дивіденди (дохід), нараховані на акції (частки) господарських товариств, у статутних капіталах яких є майно АРК, комунальна власність;

- плата за надання місцевих гарантій;

- кошти пайової участі у розвитку інфраструктури населеного пункту;

- 10 відсотків коштів від використання (реалізації) частини виробленої продукції, що залишається у власності держави відповідно до угод про розподіл продукції, та/або коштів у вигляді грошового еквівалента такої державної частини продукції (крім коштів від державної частини продукції, виробленої на ділянці надр у межах континентального шельфу і виключної (морської) економічної зони України), що розподіляються між МБ адміністративно–територіальних одиниць, на території яких знаходиться відповідна ділянка надр, у такому співвідношенні: 5 % – до бюджету АРК або обласного бюджету; 5 % – до відповідного бюджету місцевого самоврядування. Якщо ділянка надр розташована на території декількох адміністративно–територіальних одиниць, кошти між відповідними МБ розподіляються в межах встановленого співвідношення у порядку, визначеному КМУ;

- кошти від відчуження майна, що належить АРК, та майна, що перебуває в комунальній власності, включаючи кошти від продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення або прав на них;

- 90 % коштів від продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення або прав на них, що перебувають у державній власності до розмежування земель державної і комунальної власності, при цьому від продажу земельних ділянок, які знаходяться на території

АРК: 35 % – до бюджету АРК, 55 % – до сільських, селищних, МБ АРК;

- капітальні трансферти (субвенції) з інших бюджетів;

- кошти від повернення кредитів, наданих з відповідного бюджету, та відсотки, сплачені за користування ними;

- місцеві запозичення;

- кошти, які передаються з іншої частини МБ за рішенням ВР АРК, відповідної місцевої ради (щодо коштів резервного фонду місцевого бюджету в частині БР – за рішенням Ради міністрів АРК, місцевої державної адміністрації, виконавчого органу відповідної місцевої ради).

Напрями витрачання коштів БР у БКУ визначено так [2]:

- погашення місцевого боргу, в тому числі за рахунок субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на фінансове забезпечення будівництва, реконструкції, ремонту і утримання автомобільних доріг загального користування місцевого значення, вулиць і доріг комунальної власності у населених пунктах;

- капітальні видатки, включаючи капітальні трансферти іншим бюджетам;

- внески органів влади АРК та органів місцевого самоврядування до статутного капіталу суб'єкта господарювання;

- проведення експертної грошової оцінки земельної ділянки, що підлягає продажу, за рахунок авансу, внесеного покупцем земельної ділянки;

- підготовка земельних ділянок несільськогосподарського призначення або прав на них державної (до розмежування земель державної та комунальної власності) чи комунальної власності для продажу на земельних торгах та проведення таких торгів;

- платежі, пов'язані з виконанням гарантійних зобов'язань АРК, обласної ради чи міської територіальної громади;

- розроблення містобудівної документації на місцевому та регіональному рівнях.

Капітальні видатки БР спрямовуються на: соціально–економічний розвиток регіонів; виконання інвестиційних проектів; будівництво, капітальний ремонт та реконструкцію об'єктів соціально–культурної сфери і житлово–комунального господарства; будівництво газопроводів і газифікацію населених пунктів; будівництво і придбання житла окремим категоріям

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

громадян відповідно до законодавства; збереження та розвиток історико–культурних місць України та заповідників; будівництво та розвиток мережі метрополітенів; придбання вагонів для комунального електротранспорту; розвиток дорожнього господарства; придбання шкільних автобусів та автомобілів швидкої медичної допомоги; оновлення матеріально–технічної бази комунальних закладів охорони здоров'я, комп'ютеризацію та інформатизацію закладів загальної середньої освіти і комунальних закладів охорони здоров'я; природоохоронні заходи; інші заходи, пов'язані з розширеним відтворенням.

Кошти БР щодо здійснення заходів на будівництво, реконструкцію і реставрацію об'єктів виробничої, комунікаційної та соціальної інфраструктури розподіляються за об'єктами за рішенням відповідної місцевої ради при затвердженні МБ та при внесенні змін до них. За об'єктами, строк впровадження яких довший, ніж бюджетний період, визначаються індикативні прогностичні показники БР у складі прогнозу МБ на наступні за плановим два бюджетні періоди та враховуються при затвердженні МБ протягом усього строку впровадження таких об'єктів.

В основу процесу формування і використання БР МБ закладено інвестиційну спрямованість, що створює можливості їх використання для вирішення першочергових проблем розвитку адміністративно–територіальних одиниць.

Причиною диференціації розміру БР є джерела їх формування, визначені БК. До 2015р. основним джерелом надходжень був єдиний податок, що складав 80% надходжень БР. Сьогодні 90% доходів забезпечує профіцит загального фонду МБ [3].

Це свідчить про те, що для багатьох громад інші джерела надходжень не є вагомими у забезпеченні фінансування розвитку. ТГ з достатнім рівнем фінансової стійкості закріплення єдиного податку за загальним фондом дозволило збалансувати МБ та забезпечити надходження до БР. Одночасно більшість ТГ залишилася з мінімальним БР, що не дає можливості використовувати його як стратегічний інструмент інвестиційно–інноваційної моделі розвитку.

В результаті проведення децентралізації обсяг надходжень до БР значно зріс. У 2014 р. сумарний обсяг надходжень становив 11,1 млрд грн, у 2018 р. – понад 73 млрд грн., що у 8 раз біль-

ше ніж у 2014р. З урахуванням індексу інфляції за цей період зростання в постійних цінах 2014 р. становило 2,5 разів [3].

У зв'язку зі значною диференціацією не всі ТГ мають однакову можливість передавати частину доходів до БР. Однак сам факт збільшення капітальних видатків не може свідчити про їх достатність для забезпечення потреб місцевого самоврядування.

Збільшення та нерівномірність надходжень до БР різних ТГ пов'язане з різним їх економічним потенціалом та є показником збільшення розриву щодо спроможності здійснювати та в перспективі збільшувати видатки розвитку.

Через домінування у структурі джерел формування БР коштів загального фонду було знецінено саму початкову ідею БР як цілісного плану формування джерел наповнення і витрачання власного або залученого ресурсу громади і подальший розвиток економічного потенціалу ТГ із спрямуванням спеціально визначених доходів бюджету (закріплених джерел) виключно на інвестиційний розвиток [3].

Громади, які фінансуються тільки за рахунок бюджетних дотацій мають обмежені джерела формування БР. У 2019 р. 71,3 % громад отримували базову дотацію з державного бюджету (ДБ), 16,5 % – перераховували реверсну дотацію [4]:

У порівнянні з 2019 р., загальні доходи МБ зменшилися на 89,0 млрд грн (з 560,5 до 471,5) або на 15,9% (табл. 1). Зменшення відбулося за рахунок трансфертів з ДБ. У 2020 р. до загального фонду МБ надійшло 135,9 млрд грн трансфертів, що на 108,4 млрд грн (на 44,4%) менше 2019 р. Зокрема, це пов'язано з тим, що у 2020 р. з МБ не здійснювалися окремі видатки, пов'язані з реалізацією державних програм соціального захисту, обсяг яких у 2019 р. склав 78,3 млрд грн.

Крім цього, у 2020 р.:

- обсяг додаткової дотації на здійснення переданих з ДБ видатків з утримання закладів освіти та охорони здоров'я склав 7,9 млрд грн, що на 7,0 млрд грн менше від обсягу 2019 р. (14,9 млрд грн);

- у зв'язку з продовженням медичної реформи і збільшення видатків за програмою державних гарантій медичного обслуговування населення, обсяг медичної субвенції МБ склав лише 14,6 млрд грн, що на 41,5 млрд грн менше від обсягу 2019 р. (56,1 млрд грн);

Таблиця 1. Доходи місцевих бюджетів України

Показники	Загальний фонд			Спеціальний фонд		
	2019 р., млрд грн	2020 р., млрд грн	Відхилення, %	2019 р., млрд грн	2020 р., млрд грн	Відхилення, %
Власні доходи	275,2	290,1	+5,4%	25,0	21,2	-15,2%
Трансферти з ДБ	244,3	135,9	-44,4%	15,9	24,3	+52,8%
Разом	519,5	426,0	-18,0%	41,0	45,5	+11,0%
Частка трансфертів у доходах	47,0%	31,9%	-	38,8%	53,4%	-

Джерело: [4].

- не надавалася субвенція на формування інфраструктури ОТГ, тоді як у 2019 р. її сума склала 2,1 млрд грн;

- обсяг субвенції на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій склав 1,7 млрд грн, що на 1,3 млрд грн менше від обсягу 2019 р. (3,0 млрд грн).

Загалом у 2020 р. МБ отримували з ДБ 53 види субвенцій, у 2019 – 42 види субвенцій. Слід зазначити, що у 2018 р. МБ отримували 34 види субвенцій, а у 2017р. – 27. Таким чином, прослідковується тенденція щодо постійного збільшення кількості субвенцій, які надходять з ДБ місцевим. Дана тенденція свідчить про суттєву волатильність державної трансфертної політики відносно МБ і перешкоджає формуванню якісної і прогнозованої бюджетної політики, неможливості здійснювати середньострокове планування соціально-економічного розвитку територій, зниження ефективності використання коштів [4]. Забезпечення надходжень до БР переважно за рахунок профіциту загального фонду фактично вказує на фінансування розвитку за залишковим принципом, що знижує ефективність та ускладнює капітальне бюджетування.

Суттєвим джерелом фінансування БР є капітальні трансферти з інших бюджетів, зокрема субвенції на виконання інвестиційних проектів. Надання субвенцій на виконання інвестиційних проектів ґрунтується на таких принципах [2]:

- принцип об'єктивності та відкритості – отримувач субвенції визначається за прозорими процедурами;

- принцип єдності – розподіл коштів має забезпечити реалізацію системи національних цінностей і завдань інноваційного розвитку та сприяти зменшенню відмінностей в рівні життя населення різних регіонів країни;

- принцип збалансованого розвитку – надання державної підтримки територіям з урахуванням їх потенціалу;

- принцип цільового використання коштів – субвенція використовується виключно на мету, визначену її надавачем, з урахуванням прогнозних та програмних документів економічного та соціального розвитку країни і відповідної території, державних цільових програм, прогнозу бюджету на наступні за плановим два бюджетні періоди.

З урахуванням основних засад на яких має ґрунтуватися надання субвенцій на виконання інвестиційних проектів, можна дійти висновку, що такі субвенції можуть надаватися з державного бюджету МБ тільки за умови, якщо:

- вони спрямовані виключно на створення, приріст чи оновлення основних фондів комунальної форми власності (насамперед на завершення будівництва та реконструкції об'єктів із ступенем будівельної готовності понад 70 %);

- в їх фінансуванні бере участь не лише бюджет надавача, а й бюджет отримувача субвенції;

- витрати на їх виконання є економічно обґрунтованими, а досягнення їх цілей – економічно ефективним. Інвестиційний проект є економічно ефективним, а витрати на його виконання є економічно обґрунтованими лише у тому разі, коли його цілей можливо досягти із залученням мінімально допустимого обсягу бюджетних коштів;

- рівень забезпеченості відповідної адміністративно-територіальної одиниці, бюджету якої надаватиметься субвенція, закладами соціально-культурної сфери, а також рівень розвитку її дорожнього та комунального господарства є таким, що робить виконання відповідного інвестиційного проекту, на який надається субвенція, економічно обґрунтованим;

- вони забезпечені фінансовими ресурсами МБ, кредитами, залученими під державні та/або місцеві гарантії, та коштами субвенції на їх виконання впродовж усього строку впровадження, для інвестиційних проектів, строк впровадження яких довший, ніж бюджетний період;

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

• їх план містить економічне обґрунтування спроможності подальшого утримання за рахунок коштів МБ об'єктів комунальної власності.

Розподіл субвенції на виконання інвестиційних проектів здійснюється на підставі формалізованих параметрів, що базуються на фактичних та прогнозних показниках економічного та соціального розвитку відповідної території. Протягом 2020 р. МБ отримано з державного бюджету субвенції на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій на суму 1,7 млрд грн (1,1% від загальної суми міжбюджетних трансфертів).

Все більшого значення набуває державна підтримка МБ. У 2021 р. обсяг субвенцій з ДБ на соціально-економічний розвиток територій було збільшено в 3,5 раз та удосконалено функціонування та збільшено фінансування в 1,5 раз ДФРР [5].

Негативними факторами, що впливають на обсяги надходжень до БР є:

1. Уплив коронавірусної інфекції COVID-19. У 2020 р. через пандемію COVID-19 значно знизилися темпи приросту надходжень до МБ. План доходів місцевих бюджетів було недовиконано вперше щонайменше за останні 5 років (рівень невиконання – 1,8%). Обсяг коштів, які було передано МБ України із загального фонду до БР (спеціального фонду), скоротився майже на 10 млрд грн і став меншим, ніж у 2018 р. Співвідношення між цією сумою та сумарним обсягом власних доходів загального фонду МБ стало найнижчим за останні п'ять років (за сумарного збільшення обсягу власних доходів МБ [3]:

2. Тенденція зниження темпів приросту надходжень. Вагомим джерелом доходів МБ є плата за землю, що відноситься до податку на майно і є складовою місцевих податків. У 2020 р. МБ було отримано плати за землю (земельного податку та орендної плати) 31,5 млрд грн, що на 4,2% (на 1,4 млрд грн) менше від надходжень, отриманих за підсумками 2019 р. (у 2019 р. відносно 2018 р. надходження зросли на 20,2%). У структурі доходів загального фонду МБ плата за землю займає 10,8% [4].

3. Диференціація у ресурсному забезпеченні громад.

У 2020 р. порівняно із 2019 р. збільшилася кількість громад, що мають нижчі за середні в країні показники частки капітальних видатків у загальному обсязі видатків та їх рівня із розрахунку

на одного мешканця, що відповідним чином може впливати на якість та обсяги публічних послуг, які отримують громадяни на різних територіях.

У 2020 р. по всіх 872 ОТГ проведено капітальних видатків на суму 7,1 млрд грн, середній рівень капітальних видатків становить 9,3%.

Середній показник питомої ваги капітальних видатків у загальному обсязі видатків становить:

- по Групі 1 (більше 15 тис. осіб) – 8,8% (max – 38,1%, min – 0,6%),

- по Групі 2 (від 10 до 15 тис. осіб) – 10,2% (max – 50,7%, min – 0,3%),

- по Групі 3 (від 5 до 10 тис. осіб) – 9,7% (max – 53,6%, у 1 ОТГ капітальні видатки не здійснювалися),

- по Групі 4 (до 5 тис. осіб) – 8,2% (max – 55,7%, у 5 ОТГ капітальні видатки не здійснювалися),

- по Групі 5 (ОТГ – міста обласного значення) – 12,4% (max – 28,3%, min – 0,8%).

Наведені дані засвідчують наявність значної диференціації у ресурсному забезпеченні громад. Зважаючи на це, необхідним є спрямування державної економічної та бюджетної політики на підвищення фінансового потенціалу територій, які цього потребують, та здійснення максимально можливого вирівнювання міжрегіональних фінансових диспропорцій з метою забезпечення громадян належним рівнем публічних послуг незалежно від місця їхнього проживання [4].

Найменш залежними від дотаційних ресурсів з ДБ є громади – міста обласного значення з Групи 5, в яких із 43 ОТГ найвищий рівень дотаційності становить лише 22,6%.

У Групі 1 найвищий рівень дотаційності становить 55,1%.

Серед ОТГ Групи 2 – по 8 громадах показник дотаційності перевищує 50% (6% від загальної кількості громад у групі), найвище значення становить 62,9%.

У Групі 3 по 15 громадах показник дотаційності перевищує 50% (5,4% від загальної кількості громад у групі), найвище значення становить 65%.

У Групі 4 у 4 громад показник дотаційності перевищує 50% (або 1,3% від загальної кількості громад у групі), найвище значення становить 63% [4].

4. Спостерігаються значні відмінності в розподілі загальних видатків бюджетів на видатки споживання та видатки розвитку. Скорочен-

ня видатків БР є непропорційним порівняно зі зменшенням розміру власних доходів МБ. Це свідчить про те, що в умовах економічної кризи окремі ТГ вважають недоцільним вкладення коштів у розвиток, надаючи перевагу поточним витратам споживання.

5. Видатки БР є не завжди економічно ефективними, оскільки не мають стратегічного характеру та не виконують інвестиційної функції. Значна частина видатків БР спрямовується на підтримання в робочому стані об'єктів житлово–комунального господарства та соціально–культурної сфери. Співвідношення між коштами БР на виконання суспільно важливих довгострокових інвестиційних проєктів та капітальними видатками на забезпечення нормального функціонування установ може бути визнано одним із критеріїв ефективності БР [3]. Згідно із чинним БКУ до видатків БР можна віднести всі капітальні видатки. Якщо серед останніх частка капітальних видатків, спрямованих на створення нових об'єктів або здійснення інвестиційних проєктів, переважає, це свідчить про більш ефективне використання громадою інструмента БР.

6. Планування МБ за програмно–цільовим методом є ускладненим, тому що недостатньо фахівців зі стратегічного та бюджетного планування. Сповільнюються темпи розроблення стратегій місцевого розвитку, що негативно впливає на інвестиційну спрямованість БР. Станом на вересень 2021р. затверджено стратегії розвитку лише у 500 з наявних 1 469 ТГ [6]: Стратегії місцевого розвитку є базовим документом визначення напрямів розвитку громад, відповідно до них здійснюється балансування загальних видатків МБ між видатками споживання та розвитку.

Діюча модель наповнення БР громад є недосконалою. Наявна значна диференціація бюджетів ТГ за обсягами надходжень до БР, відсутність у малозабезпечених громадах БР має істотний ризик для капітальних видатків спрямованих на розширене відтворення.

Відсутність механізму стимулювання видатків розвитку зумовлена переведенням закріплених джерел надходжень БР до загального фонду, що спрямовує видатки на поточне споживання.

Необхідним є також державна підтримка МБ. У 2021р. у 3,5 рази збільшено розмір субвенції з державного до МБ на соціально–економічні заходи розвитку окремих територій та в 1,5 разу –

кошти ДФРР. Загальний обсяг фінансування субвенції та коштів ДФРР складає 11,2 млрд грн [5].

У короткостроковій перспективі необхідним є спрямування частини державного фінансування на розвиток малозабезпечених громад. У середньостроковій перспективі актуальним є пошук та вдосконалення механізмів, що сприятимуть залученню додаткових джерел фінансування МБ.

Відсутність БР має значний ризик для капітальних видатків МБ і видатків, спрямованих на розширене відтворення. В умовах переведення всіх закріплених джерел надходжень БР до загального фонду бюджету та відсутності механізму стимулювання видатків розвитку за рахунок окремого цільового фонду у вигляді БР існує значна ймовірність перенесення акценту видатків МБ на поточне споживання [3].

Соціально–економічний розвиток територій вимагає виконання певних заходів:

- сприяння розвитку малому підприємництву на своїй території та розширення його податкової бази шляхом формування дієвої структури підтримки і розвитку малого підприємництва (створення бізнес–центрів, добровільних об'єднань суб'єктів малого підприємництва, безкоштовних консалтингових та інформаційних систем);

- забезпечення фінансово–кредитної підтримки малого бізнесу за допомогою створення комунальних банків для здійснення програм мікрокредитування суб'єктів малого підприємництва, кошти яких формуються за рахунок асигнувань з МБ, доходів від власної діяльності, добровільних та спонсорських внесків, благодійних пожертвувань, коштів від приватизації об'єктів комунальної власності та продажу комунального майна;

- створення сприятливих умов для відкриття «власної справи»;

- встановлення місцевих податкових та інших пільг для суб'єктів малого підприємництва, які здійснюють інноваційну діяльність і сприяють вирішенню важливих соціально–економічних проблем;

- забезпечення реалізації принципу «податки–блага» (або принципу отримуваних вигід), для того щоб мінімізувати супротив системі оподаткування та зменшити тіньовий сектор економіки.

Суттєво підвищити БР місцевих бюджетів можна за рахунок всебічного розвитку системи місцевих запозичень.

Децентралізація створює нові можливості для здійснення запозичень шляхом розміщен–

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

ня облігацій місцевих позик, втім, такий фінансовий інструмент не в повній мірі використовується органами місцевого самоврядування з метою отримання додаткового фінансування. В Україні випуск облігацій місцевих позик здійснюється з 2003 р. Загалом, протягом 2003–2020 рр. було здійснено 88 випусків облігацій місцевих позик на загальну суму 21,52 млрд грн. Найбільша активність спостерігалася протягом 2003–2015 рр.: було здійснено 71 випуск облігацій місцевих позик на загальну суму 16,81 млрд грн. У 2016–2017 рр. випуски облігацій місцевих позик взагалі не здійснювались. Поступове відновлення ринку місцевих позик відбувається з 2018 р., проте, протягом 2018–2020 рр. лише чотири міста емітували такі облігації – Київ, Львів, Харків, Івано–Франківськ. Причинами зниження активності щодо використання цього фінансового інструменту є: адміністративна обтяжливість, невизначений рівень надійності облігацій місцевих позик, додаткові навантаження на МБ, пов'язані з погашенням та обслуговуванням боргу, низький рівень кваліфікації, слабка фінансова дисципліна місцевих органів влади. Проте, отримані за допомогою емісії облігацій місцевих позик фінансові ресурси спроможні створювати додаткові можливості для стратегічного інноваційного розвитку громад [7].

Основною формою запозичення є випуск облігацій внутрішніх місцевих позик та укладення угод про отримання позик, кредитів, кредитних ліній у фінансових установах. Однак надання МФУ висновку про відповідність проекту рішення про здійснення запозичення до вимог бюджетного законодавства, не є гарантією держави щодо виконання зобов'язань чи підтвердженням платоспроможності позичальника. Держава не несе відповідальності за борговими зобов'язаннями емітентів, відсутній дієвий механізм гарантування прав кредиторів.

Місцеві позики не набули в Україні широкого розповсюдження. Обіг вітчизняних облігацій місцевих позик недостатньо врегульований. Першочергово в їх основу закладається потреба емітента у коштах, а не очікування інвестора, не враховується хто і з якою метою буде купувати. Ринок муніципальних облігацій має бути зорієнтований, у першу чергу, на основного покупця – інвестиційні та страхові компанії, громадяни.

Обмежений доступ інвесторів до інформації про діяльність емітентів муніципальних цінних паперів.

Відсутність повної інформації щодо фінансового стану та результатів діяльності емітентів муніципальних цінних паперів, а також поточного соціально–економічного становища міста, району, регіону та України загалом є однією з причин недовіри інвесторів до цього ринку. Часто відсутня обґрунтована інформація щодо цільового використання залучених коштів і термінів окупності проектів. Не проводиться система рейтингової оцінки емісій. Відсутність інформації або обмеженість доступу до інформації призводить до зростання фінансових та інших ризиків на ринку, що унеможлиблює його ефективне функціонування.

Операції із вкладенням коштів в облігації місцевих позик та їх обслуговування є більш адміністративно обтяжливими у порівнянні з державними облігаціями. За рахунок вищої надійності облігацій внутрішньодержавної позики (ОВДП), порівняно з невизначеним рівнем надійності облігацій місцевих позик, може відбутися витіснення останніх державними облігаціями. Інвесторам–фізичним особам простіше мати справу з ОВДП, оскільки з доходу від облігацій місцевих позик потрібно сплатити податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) за ставкою 18 % і військовий збір у розмірі 1,5 %. Натомість, дохід за ОВДП не обкладається ПДФО та військовим збором у розмірі 1,5 %) [7].

Необхідно розширювати ринок муніципальних цінних паперів України: місцева влада отримує дешеві, порівняно з кредитами банків, кошти; залучаються ресурси для фінансування різних довгострокових проектів містобудування та створення об'єктів інфраструктури; залучені від випуску кошти спрямовуються на конкретні програми розвитку місцевості, що стимулює виробничу діяльність, дозволяє створити робочі місця.

Для ресурсного забезпечення регіонального розвитку необхідно реформувати ринок муніципальних цінних паперів України:

- на ринку муніципальних цінних паперів мають переважати довгострокові облігації, що дозволить залучити кошти під реалізацію довгострокових інвестиційно–інноваційних проектів, які здатні забезпечити розширене відтворення виробництва, зростання доходів населення, збільшення надходжень до бюджетів;

- спонукати інвесторів до придбання муніципальних цінних паперів шляхом збільшення їх ліквідності через встановлення вигідних відсоткових ставок;

- зменшити рівень ризикованості інвестиційних проектів, під які залучатимуться муніципальні цінні папери, за рахунок проведення міськими радами конкурсу програм-проектів з метою відбору найкращих проектів, які б забезпечили високу дохідність реалізації проектів, надання рекомендацій щодо підбору та залучення інших інститутів до процесу отримання боргового фінансування.

- збільшити частку видатків загального фонду МБ, що спрямовується на обслуговування боргу;

- розділити з державою частину відповідальності за боргові зобов'язання міських рад за допомогою механізму гарантування боргу; надавати державні гарантії за місцевими позиками, встановлювати обмеження на суму запозичень, регламентувати предмети застави і розробити процедури врегулювання дефолтів;

- дієвим механізмом формування ресурсів фінансового забезпечення інвестиційного потенціалу МБ може стати створення міжрегіонального комунального банку, серед завдань якого будуть проведення операцій із заставою позики, рейтингова оцінка облігаційних позик, визначення меж кредитної позики органу місцевої влади, проведення конвертації позики, акумулювання фінансових ресурсів міських рад декількох регіонів тощо.

Ринок муніципальних цінних паперів є одним з найважливіших інструментів і надійним джерелом фінансування місцевих БР.

БР є інструментом стратегічного розвитку територій. Водночас механізм формування потребує перегляду та доопрацювання щодо пошуку можливостей уникнення дисбалансів.

Зміцнення інвестиційної складової місцевих БР має важливе значення для економічного та соціального розвитку регіону. БР має стати дієвим інструментом економічного зростання та інвестування в основний капітал.

Висновки

Таким чином, результативне формування і витрачання коштів місцевих БР потребує:

- підвищення якості капітального бюджетування на місцевому рівні;

- подальше вдосконалення системи власних доходів місцевих бюджетів, підвищення їх ролі у формуванні БР;

- удосконалення конкурсних процедур відбору інвестиційних проектів та оцінювання їх соціально-економічної ефективності;

- вдосконалення механізму забезпечення бюджетними ресурсами фінансування програм розвитку МБ;

- удосконалення механізму розподілу міжбюджетних трансфертів: визначення пріоритетів, пов'язаних із суспільно значущими проектами і стратегічними цілями розвитку; забезпечення пропорційного розподілу коштів субвенцій, зважаючи на соціально-економічне становище регіонів і громад;

- вивчення ринку фінансових ресурсів МБ та визначення найефективніших методів їх залучення, розвиток ринку муніципальних цінних паперів;

- структурного реформування економіки з метою створення нових високоефективних виробничих потужностей, нових робочих місць, збільшення податкоспроможності регіону;

- визначення в БКУ мінімального рівня БР в розмірі фіксованої частки загального фонду власних доходів МБ для заохочення малозабезпечених громад до спрямування коштів на цілі розвитку [3];

- удосконалення механізму горизонтального вирівнювання податкоспроможності МБ у спосіб збільшення нижньої межі індексу податкоспроможності з 0,9 до 1,0 та збільшення рівня базової дотації з 80 % до 100 % для допомоги низькоспроможним МБ – на збалансованість ДБУ на наступні бюджетні періоди [3];

- повернення частки єдиного податку (10–20 % із перспективою збільшення до 50 % у подальшому) до закріплених джерел наповнення БР – на збалансованість МБ [3];

- використання інструменту «зелених» облігацій на місцевому рівні, що є можливістю для інвесторів облігацій взаємодіяти з емітентами стосовно питань стало сталого розвитку.

Список використаних джерел

1. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21. травня 1997р. №280/97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97>

2. Бюджетний кодекс України : Закон України від 08 липня 2010р. №2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

3. Маляревський Є.В. Наповнення бюджетів розвитку громад в умовах сповільнення приросту доходів місцевих бюджетів. НІСД. 29.11.2021. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/rehionalny-rozvytok/napovnennya-byudzhetiv-rozvytku-hromad-v-umovakh-spovilnennya>

4. Як виконувалися місцеві бюджети у 2020 році – експертний аналіз. Децентралізація: веб–сайт. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13249>

5. Шевченко О.В., Бахур Н.В. Удосконалення функціонування Державного фонду регіонального розвитку. НІСД. 18.09.2020. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-09/dfrr.pdf>

6. Понад 500 громад в Україні розробили та затвердили власні стратегії розвитку. Урядовий портал. 2021. 21 верес. веб–сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ponad-500-gromad-v-ukrayini-rozrobili-ta-zatverdili-vlasni-strategiyirozvitku>

7. Бахур Н.В. Розширення можливостей залучення коштів для розвитку шляхом емісії облігацій місцевих позик. НІСД. 10.08.2021. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-08/obligatsii-mistsevyh-pozyk.pdf>

References

1. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 21. travnia 1997r. №280/97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97>

2. Biudzhetni kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 08 lypnia 2010r. №2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

3. Maliarevskiy Ye.V. Napovnennia biudzhativ rozvytku hromad v umovakh spovilnennia pryrostu dokhodiv mistsevykh biudzhativ. NISD. 29.11.2021. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/rehionalny-rozvytok/napovneniya-byudzhativ-rozvytku-hromad-v-umovakh-spovilnennya>

4. Yak vykonuvalysia mistsevi biudzhety u 2020 rotsi – ekspertnyi analiz. Detsentralizatsiia: veb–sait. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/13249>

5. Shevchenko O.V., Bakhur N.V. Udoshkonalennia funktsionuvannia Derzhavnoho fondu rehionalnoho rozvytku. NISD. 18.09.2020. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-09/dfrr.pdf>

6. Ponad 500 hromad v Ukraini rozroblyly ta zatverdily vlasni stratehii rozvytku. Uriadovi portal. 2021. 21 veres. veb–sait. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ponad-500-gromad-v-ukrayini-rozrobili-ta-zatverdili-vlasni-strategiyirozvitku>

7. Bakhur N.V. Rozshyrennia mozhyvostei zaluchennia koshtiv dlia rozvytku shliakhom emisii oblihotsii mistsevykh pozyk. NISD. 10.08.2021. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-08/obligatsii-mistsevyh-pozyk.pdf>

Дані про автора

Батажок Світлана Григорівна,

к.е.н., доцент кафедри економіки та економічної теорії, Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква

e-mail: batazhok@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-8951-5785>

Data about the author

Svitlana Batazhok,

PhD in Economics, Professor of the Department of Economics and Economic Theory, Bila Tserkva National Agrarian University, Bila Tserkva

e-mail: batazhok@ukr.net

ЗМІСТ

Макроекономічні аспекти сучасної економіки

ЧУКАЄВА І.К., ЛЯШЕНКО О.Ф. Сучасний стан формування мінімальних запасів нафти та нафтопродуктів у країнах світу та Україні.....	5
КОЛОДІЙЧУК А.В. Статистичні методи оцінки взаємозв'язку процесів інформатизації і розвитку економічного потенціалу України.....	10
ГУШТАН Т.В., ІНДУС К.П., КОВАЧ М.Й. Підхід до системи планування і нейтралізації фінансових ризиків.....	15
КОМЕНДО І.К. Міжнародний досвід використання державних банків розвитку як інструмента активізації економічного зростання.....	20

Економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності

ШОСТАК Л.Б., ПЕТРОВСЬКА І.О. Ризик менеджмент підприємства в форс-мажорних обставинах.....	28
МАРТИНЕНКО В.П., КУНИЦЯ А.Ю. Функції управління маркетинговою діяльністю підприємства.....	42
ЗОРІНА О.А. Особливості обліку та оподаткування комісійної і консигнаційної торгівлі.....	47
КЛИМЕНЧУКОВА Н.С. Теоретичні аспекти формування модусу інституціонального забезпечення розвитку підприємництва.....	53
МОЛНАР О.С., ДАРИУШ А.П., КОРОЛЬ В.І. Використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств.....	60
ОСАДЧА Г.Г. Управлінський облік в дії: нормативний метод обліку витрат.....	64
АКСЕЛЬРОД Р.Б. Зміна конфігурації та технології адміністрування підприємством–девелопером будівництва в проектах стратегічних змін.....	72
КУКСА І.М., ГУК О.В., ЖИВКО О.В., ДІГТЯР І.В. Компетентісно–орієнтований підхід у системі лідеротворення торгових підприємств в умовах діджиталізації та управління змінами.....	79
МЕЛЬНИК Т.М., КЛИМ О.І. Роль криптовалют у кібербезпеці та боротьбі зі злочинністю.....	86
МИХАЙЛОВ А.М., МИХАЙЛОВ Є.О. Вдосконалення управління і адміністрування інформаційно–консультаційних послуг.....	94
ЖИВКО З.Б., БАТЮК Б.Б., МОХОНЬКО Г.А., ДЯЧЕНКО Т.О. Прийняття управлінських рішень на основі цінових мультиплікаторів та фінансово–економічного аналізу в контексті забезпечення продовольчої безпеки.....	101

Інноваційно–інвестиційна політика

МАХМУДОВ Х.З., ШЕВЧЕНКО І.Б., ШЕНДЕРІВСЬКА Л.П., ПОКОТИЛЬСЬКА Н.В. Моніторинг попиту та пропозиції на інноваційний бізнес: організаційно–управлінське застосування.....	110
МАКСИМЕНКО О.С., КРЕКОТЕНЬ І.М., ЧИЖЕВСЬКА М.Б., БАБІЙ Л.І. Організаційно–управлінські аспекти безпекового та фінансового моніторингу забезпечення інноваційного розвитку економіки.....	116
ІЛЬІН В.Ю., НАВРОЦЬКА Т.А., ПАНАСЕНКО Н.Л., БІЛІНСЬКА О.П. Інституційне забезпечення безпечної організації управління інноваційною діяльністю економіки в умовах діджиталізації.....	123
КУКСА І.М., РАЙКОВСЬКА І.Т., ІВАНИШИН А.В., РИБАК О.М. Оцінка потенціалу інноваційно орієнтованого підприємства в умовах діджиталізації, управління змінами та якістю.....	132
ЗОСЬ–КІОР М.В., ГНАТЕНКО І.А., ТЕЛІЧКО Н.А., КОРНЄВ Р.С. Кластеризація за рівнем фінансового менеджменту інноваційно орієнтованих агропідприємств в умовах активізації логістичної та зовнішньоекономічної діяльності, діджиталізації та управління змінами.....	137
СОЛОМЧУК Л.М. Статистичні методи прогнозування результатів діяльності підприємств.....	146

Соціально–трудові проблеми

БАТАЖОК С.Г. Бюджет розвитку територіальної громади в умовах обмеженості формування доходів місцевих бюджетів.....	152
--	-----

CONTENT

Macro-economic aspects of modern economy

CHUKAEVA I.K., LYASHENKO O.F. The current status of the formation of minimum oil and oil products in countries of the world and Ukraine.....	5
KOLODIYCHUK A.V. Statistical methods of assessing the relationship between the processes of informatization and the development of the economic potential of Ukraine	10
HUSHTAN T.V., INDUS K.P., KOVACH M.I. Approach to the system of planning and neutralization of financial risks	15
KOMENDO I.K. International experience of using state development banks as tool for enhancing economic growth	20

Economic problems of development of branches and types of economic activity

SHOSTAK L.B., PETROVSKA I.O. Enterprise risk management in force majeure circumstances	28
MARTYNENKO V.P., KUNYTSIA A.Y. Functions of management of marketing activities of the enterprise	42
ZORINA E.A. Peculiarities of accounting and taxation commission and consignment trade.....	47
KLYMENCHUKOVA N.S. Theoretical aspects of the formation of the modus of institutional support for the development of entrepreneurship.....	53
MOLNAR O.S., DARIUSH A.P., KOROL V.I. Use of land resources of agricultural enterprises.....	60
OSADCHA G.G. Management accounting in action: the regulatory method of cost accounting	64
AKSELROD R.B. Changing the configuration and administration technology of the construction developer enterprise in strategic change projects.....	72
KUKSA I.M., GUK O.V., ZHYVKO O.V., DIHTYAR I.V. Competency-oriented approach in the system of leadership formation of trading enterprises in the conditions of digitalization and change management	79
MELNYK T.M., KLYM O.I. The role of cryptocurrencies in cyber security and the fight against crime.....	86
MYKHAILOV A.M., MYKHAILOV Y.O. Improvement of management and administration of information and consulting services.....	94
ZHYVKO Z.B., BATIUK B.B., MOKHONKO H.A., DIACHENKO T.O. Making management decisions based on price multipliers and financial and economic analysis in the context of ensuring food security.....	101

Innovation and investment policy

MAKHMUDOV H.Z., SHEVCHENKO I.B., SHENDERIVSKA L.P., POKOTYLSKA N.V. Monitoring supply and demand for innovative business: organizational and managerial application.....	110
MAKSYMENKO O.S., KREKOTEN I.M., CHYZHEVSKA M.B., BABIY L.I. Organizational and managerial aspects of security and financial monitoring of ensuring innovative development of the economy.....	116
ILIN V.Yu. , NAVROTSKA T.A., PANASENKO N.L., BILINSKA O.L. Institutional provision of safe organization of management of innovative activities of the economy in conditions of digitalization.....	123
KUKSA I.M., RAIKOVSKA I.T., IVANYSHYN A.V., RYBAK O.M. Assessment of the potential of an innovatively oriented enterprise in terms of digitalization, change management and quality	132
ZOS-KIOR M.V., HNATENKO I.A., TELICHKO N.A., KORNYEV R.S. Clusterization by level of financial management of innovation-oriented agricultural enterprises in the conditions of activation of logistics and foreign economic activities, digitalization and change management.....	137
SOLOMCHUK L.M. Statistical methods of forecasting results of enterprises	146

Social-labor problems

BATAZHOK S.G. Budget for the development of the territorial community under conditions of limitation of income generation of local budgets.....	152
---	-----

До авторів збірника

Шановні автори!

*Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки
приймає до друку у збірнику
«Формування ринкових відносин в Україні» статті з економічної тематики*

При подачі статті до редакції необхідно оформити її за поданими нижче правилами, а також ретельно перевірити текст на предмет виявлення граматичних, орфографічних, стилістичних та інших помилок!

1. Стаття має відповідати тематичній спрямованості збірника.
2. Обов'язковими є рецензія фахівця у відповідній галузі науки.
3. У статті відповідно до вимог ВАК необхідні такі елементи:
Стаття має містити: індекс УДК, відомості про автора (ів) на трьох мовах;
– назва статті та анотація на трьох мовах (українська, російська, англійська), де чітко сформульовано головну ідею статті та обґрунтовано її актуальність;
– ключові слова на трьох мовах до 10 слів (українська, російська, англійська);
– постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими чи практичними завданнями;
– аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
– формування цілей статті (постановка завдання);
– виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
– висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку;
– список використаних джерел (українською та англійською мовами).
4. Обсяг – від 8 до 16 сторінок, формату А4 через інтервал 1,5. Поля: верхнє, нижнє, лівє, правє – 2 см. Абзац – 5 знаків. Шрифт: Arial, розмір – 12. Мова – українська.
5. Прізвище, ініціали, науковий ступінь розміщуються у правій верхній частині аркуша.
6. Відомості про автора: адреса, контактний телефон (домашній, робочий).
7. Статті, таблиці та формули мають виконуватися у редакторі Microsoft Word, якщо стаття містить формули, то вони мають набиратися у редакторі формул Microsoft Equation, який вбудований в усі версії програми Word.
8. Якщо стаття містить графіки чи діаграми, виконанні в інших програмах (такі як Excel, Corel Draw та ін.), то ці файли також додаються до статті в оригіналі програм, в яких вони виконані.
9. Графіки та діаграми можуть бути передані в графічних форматах: векторний – EPS, AI (шрифти переконвертовані в криві); растровий – TIF, 300 dpi, 256 кольорів сірого.
10. Зноски в документі мають бути оформлені за допомогою вбудованих функцій програми Word.
11. Назви файлів мають відповідати прізвищам авторів.
12. Статті надаються на диску, або іншому електронному носії інформації до диска обов'язково додаються статті в роздрукованому і якісному вигляді Текст у електронному вигляді повинен відповідати тексту в надрукованому вигляді.
13. Статті не повинні містити приміток від руки та помарок, кожен лист статті підписується автором.
14. Посилання на джерела інформації є обов'язковими. Джерела подаються в кінці статті з основними вимогами до бібліографічних описів. Нумерація джерел вздовж тексту.
15. У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

Редакція наукового збірника не несе відповідальності за авторські права статей, що подаються до друку.

Довідки за телефонами: (044) 239–10–49, (096) 309–42–80
Сайт збірника наукових праць: <http://ndiime.org.ua/>; e-mail: zbornik@ukr.net

Редакційна колегія

To the authors of the collection!

Dear authors!

*State Research Institute of Informatization and Economic Modeling
accepts economic articles for printing in the scientific collection
«Market Relations Development in Ukraine»*

When submitting an article to the editorial board, it is necessary to compose it according to the following rules, as well as carefully check the text to detect grammar, spelling, stylistic and other errors!

1. The article should correspond to the thematic orientation of the collection.
2. The review of a specialist (doctor of sciences) in the relevant field of science is mandatory.
3. The following elements are required in the article in accordance with the requirements of the HAC:
The article should contain: UDC bibliographic index, information about the author(s) in three languages;
– the title of the article and an abstract in three languages (Ukrainian, Russian, English extended annotation), where the main idea of the article is clearly formulated and its relevance is substantiated;
– keywords in three languages, up to 10 words (Ukrainian, Russian, English);
– *problem statement in general* and its connection with important or practical tasks;
– *analysis of recent researches and publications* in which the solution to this problem was initiated and author is based on them; the emphasis of previously unsettled parts of the general problem to which the article is devoted;
– *formation of the goals of the article* (statement of the task);
– *an outline of the main research material* with the full justification of the obtained scientific results;
– *conclusions from this study* and prospects for further investigation in this direction.
– *list of used sources, references*
4. Volume – from 8 to 16 pages, format A4 in interval 1,5. Fields: upper, lower, left, right – 2 cm. Paragraph – 5 characters. Font: Arial, size – 12. Language – Ukrainian.
5. The last name, initials, scientific degree are placed in the upper right of the sheet.
6. Information about the author: address, contact phone (home, work).
7. Articles, tables and formulas must be executed in Microsoft Word editor, if the article contains formulas, they should be typed in the Microsoft Equation formula editor that is Built-in to all versions of Word.
8. If the article contains graphs or charts, execution in other programs (such as Excel, Corel Draw, etc.), then these files are also added to the article in the original programs in which they are executed.
9. Charts and diagrams can be transmitted in graphic formats: vector – EPS, AI (fonts converted into curves); raster – TIF, 300 dpi, 256 colors gray.
10. Entries in the document must be made using the built-in features of the Word program.
11. The names of the files should correspond to the names of the authors.
12. Articles are provided on an electronic carrier, as well as necessarily added articles in printed and high-quality form. The text in electronic form must correspond to the text in printed form.
13. Articles should not contain handwritten notes and stamps, each article letter is signed by the author.
14. References to sources of information are mandatory. Sources are provided at the end of the article with the basic requirements for bibliographic descriptions. Numbering sources along the text.
15. In case of non-fulfillment of the above-mentioned requirements, the editorial board does not accept articles for printing.

The edition of the scientific collection is not responsible for the copyrights of the articles submitted for publication.

Inquiries by phone: (044) 239–10–49, (096) 309–42–80

Website of scientific bulletin: <http://dndiime.org.ua/>; e-mail: zbornik@ukr.net

Editorial team

Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Збірник наукових праць

№6 (253) 2022 р.

Періодичність – щомісячник

Головний редактор Студінська Г.Я.
Комп'ютерна верстка та дизайн Сердюк В.Л.

Підписано до друку 30.06.2022 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний
Ум. друк. аркушів 19,41.
Гарнітура Eurore. Наклад 100 прим.

Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки
Свідоцтво про державну реєстрацію: Серія КВ 22545–12443ПР від 20.02.2017 р.
Адреса редакції: 01014, м. Київ, бул. Дружби Народів, 38
<http://dndiime.org.ua/>, e-mail: zbornik@ukr.net

State Research Institute of Informatization and Economic Modeling

MARKET RELATIONS DEVELOPMENT IN UKRAINE

Collection of scientific works

No.6 (253) 2022

Frequency – monthly

Editor-in-Chief G. Studinska
Computer design and design V.Serdyuk

Signed for printing on 30.06.2022.
Format 60*84. 1/8. Paper offset
Conditional Printed Sheets 19,41.
Headset Europe. Circulation 100 copies

State Research Institute of Informatization and Economic Modeling
Certificate of state registration of printed mass media
Series KV 22545–12445PR from 02.20.2017
Editorial address, 01014, m. Kyiv, bul. Druzhby Narodiv, 38
<http://dndiime.org.ua/>, e-mail: zbornik@ukr.net